



ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

KARAGANDA ACADEMY
OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN NAMED AFTER B. BEYSENOV



ХАБАРШЫ – ВЕСТНИК

№ 2 (76)

2022

**Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының
2022 жылғы 30 маусым
№ 2 (76)
«ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК» журналы**

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат
министрлігінде тіркелген

31.05.2012 ж. № 12781-Ж Куәлік

Серия 1972 жылы құрылған.

Ғылыми жұмыстың негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан
Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті
ұсынатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(Қазақстан Республикасы БҒМ 2021 жылғы 11 ақпандағы
№ 2 ҚБПУ бұйрығы).

Бас редакторы

О. Т. Сейтжанов, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Редакциялық алқа

*М. Ю. Бурдин, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Украина);*

*В. Н. Стратонов, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Украинаның еңбек сіңірген заңгері;*

*А. Х. Миндагулов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);*

*У. Х. Мухамедов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Өзбекстан Республикасы);*

*И. А. Насонова, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);*

*Н. С. Нижник, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері
(Ресей Федерациясы);*

*К. М. Осмоналиев, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қырғызстан Республикасы);*

*В. В. Кожокар, заң ғылымдарының кандидаты
(Ресей Федерациясы);*

*П. В. Грідюшко, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Беларусь Республикасы);*

*Уфук Айхан, қауымдастырылған профессор
(Түрік Республикасы);*

*И. Ш. Борчашвили, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері;*

С. Е. Қайыржанова, заң ғылымдарының докторы, доцент;

М. Ч. Қоғамов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

К. С. Лакбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. С. Молдабаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

Е. О. Түзелбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

З. С. Тоқыбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

А. Д. Шаймұханов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. Қ. Алтайбаев, заң ғылымдарының кандидаты;

А. Б. Жакулин, заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

*Ж. Ш. Құсайынов, заң ғылымдарының магистрі
(жауапты хатшы).*

**Нөмірмен жұмыс
істегендер**

Редакторлар

Лухтина Е. Ю.

Қалиев Б. А.

**Дизайн,
техникалық редакциялау
және компьютерлік
беттеу:**

Аубакирова С. М.

Басуға 10.03.2022 ж.

тапсырылды

Баспаға 20.06.2022 ж.

қол қойылды

Шартты баспа табақ 29,5.

Формат 60×84^{1/8}.

Офсеттік қағаз.

Баспа офсеттік.

Тапсырыс № 965.

Тиражы 200 дана.

*Тоқсанына 1 рет
басылып шығарылады*

Редакция материалдарды
қайтармайды.
Материалдарды қайта басып
шығару редакцияның
рұқсатымен ғана мүмкін.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының
2022 жылға арналған
ғылыми, оқу
басылымдарының
тақырыптық жоспары
№ 2 позициясы.
Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының
баспаханасында басылған,
Қарағанды қ.,
Ермеков көшесі, 124.

журнал «ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК»

**Карагандинской академии
МВД РК им. Баримбека Бейсенова**

**№ 2 (76) за 2022 год
30 июня**

**Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан,
свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.**

Серия основана в 1972 г.

Включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности (приказ МОН РК № 2 ДСП от 11 февраля 2021 года).

Главный редактор

О. Т. Сейтжанов, кандидат юридических наук, доцент

Редакционная коллегия

М. Ю. Бурдин, доктор юридических наук, профессор
(Украина);

В. Н. Стратонов, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный юрист Украины;

А. Х. Миндагулов, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

У. Х. Мухамедов, доктор юридических наук, профессор
(Республика Узбекистан);

И. А. Насонова, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

Н. С. Нижник, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный работник высшей школы
(Российская Федерация);

К. М. Осмоналиев, доктор юридических наук, профессор
(Кыргызская Республика);

В. В. Кожокар, кандидат юридических наук
(Российская Федерация);

П. В. Гридюшко, кандидат юридических наук, доцент
(Республика Беларусь);

Уфук Айхан, ассоциированный профессор
(Турецкая Республика);

И. Ш. Борчаишвили, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный деятель Казахстана;

С. Е. Каиржанова, доктор юридических наук, доцент;

М. Ч. Козамов, доктор юридических наук, профессор;

К. С. Лакбаев, доктор юридических наук, профессор;

С. С. Молдабаев, доктор юридических наук, профессор;

Е. О. Тузельбаев, доктор юридических наук, профессор;

З. С. Токубаев, доктор юридических наук, профессор;

А. Д. Шаймуханов, доктор юридических наук, профессор;

С. К. Алтайбаев, кандидат юридических наук;

А. Б. Жакулин, кандидат юридических наук, доцент;

Ж. Ш. Кусаинов, магистр юридических наук
(ответственный секретарь).

**Над номером
работали**

Редакторы

Е. Ю. Лухтина,

Б. А. Қалиев

**Дизайн,
техническое
редактирование,
компьютерная вёрстка:**

С. М. Аубакирова

Сдано в набор 10.03.2022.

Подписано в печать 20.06.2022.

Усл. печ. л. 29,5.

Формат 60×84^{1/8}.

Бумага офсетная.

Печать офсетная.

Заказ № 965.

Тираж 200 экз.

Издается 1 раз в квартал

Материалы редакцией
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план
научных, учебных изданий
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2022 г., позиция № 2.
Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермакова, 124.

**The journal «KHABARSHI — VESTNIK»
of the Karaganda Academy
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
No. 2 (76) for 2022
June 30**

**Registered with the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan,
certificate No. 12781-Zh of 31.05.2012**

The series was founded in 1972.

It is included in the list of publications recommended by the
Committee for Quality Assurance in the Field of Education and
Science of the Ministry of Education and Science of the
Republic of Kazakhstan for the publication of the main results
of scientific activity (Order of the Ministry of Education and
Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 for official
use dated February 11, 2021).

Chief editor

O. T. Seyitzhanov, *Candidate of Legal Sciences, Associate Professor*

Editorial board

M. Y. Burdin, *Doctor of Law, Professor (Ukraine);*

V. N. Stratonov, *Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine;*

A. Kh. Mindagulov, *Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

U. H. Mukhamedov, *Doctor of Law, Professor
(Republic of Uzbekistan);*

I. A. Nasonova, *Doctor of Law, Professor (Russian Federation);*

N. S. Nizhnik, *Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Higher Education (Russian Federation);*

K. M. Osmonaliev, *Doctor of Law, Professor (Kyrgyz Republic);*

V. V. Kozhokar, *Candidate of Law
(Russian Federation);*

P. Gridyushko, *Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Republic Of Belarus);*

Ufuk Ayhan, *Associate Professor
(Turkish Republic);*

I. Sh. Borchashvili, *Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Kazakhstan;*

S. E. Kairzhanova, *Doctor of Law, Associate Professor;*

M. H. Kogamov, *Doctor of Law, Professor;*

K. S. Sakbaev, *Doctor of Law, Professor;*

S. S. Moldabaev, *doctor Doctor of Law, Professor;*

E. O. Tuzelbaev, *Doctor of Law, Professor;*

Z. S. Tokubaev, *Doctor of Law, Professor;*

A. D. Shaimukhanov, *Doctor of Law, Professor;*

S. K. Altybaev, *Candidate of Legal Sciences;*

A. B. Jakulin, *Candidate of Legal Sciences, Associate Professor;*

Zh. Sh. Kussainov, *Master of Laws (Executive Secretary).*

Worked on the issue:

Editors:

E. Yu. Lukhtina,

B. A. Kaliev

**Design,
technical editing,
computer layout:**

S. M. Aubakirova

Submitted to the set on
March 10, 2022.

Signed to the press in
June 20, 2022.

Conditional printed sheet 29,5.

The format is 60×84¹/₈.

Offset paper.

Offset printing.

Order No. 965.

Edition of 200 copies.

Published 1 time per quarter

Materials are not returned
by the editorial board.
Reprint of materials is possible
only with the permission
of the editorial board.

Thematic plan
of scientific and educational
publications of the
Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov
for 2022, position No. 2
Printed in the printing house of
the Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
Karaganda,
Yermekova str., 124.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

ӘОЖ 10.79.51

Абугалиев Қ.Н.,

*Ғылыми-зерттеу институты ІІО тарихын зерттеу орталығының бастығы,
филология ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: kanat_an@mail.ru)*

Алдабергенова Н.А.,

*құқықтану және халықаралық құқық кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(«Тұран» Университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
e-mail: nonna.aldabergen@mail.ru)*

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану бойынша іс жүргізу мәселелері

Аннотация. Қылмыстық процестің екі мақсаты бар: тікелей — әрбір қылмыс жасаған адам әділ жазаға тартылуы тиіс; әрбір кінәсіз адам қылмыстық жауапкершілікке тартылып, сотталмасын; жалпы — заңдылықты нығайту; қылмыстың алдын алу және жою; азаматтарды құқықтық және адамгершілікке тәрбиелеу. Қылмыстық-процестік кодекстің 11-бөлімінде «Ерекше іс жүргізу» деген жеке бөлімде жеке санаттағы іс бойынша іс жүргізу ережесі мен тәртібі туралы төрт тарау қарастырылған. Мақалада осы ерекше іс жүргізу түрлері жайындағы мәселе қозғалған. Сондай-ақ аталған ерекше іс жүргізудегі есі дұрыс емес адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс бойынша сот ісін жүргізуге қатысты проблема саралана айтылып, авторлар өзіндік көзқарасы мен ұсынымын ортаға салған.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, ерекше іс жүргізу, есі дұрыстық, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасы, заңдылық, адам құқығы, стока дейінгі тергеп-тексеру, заңды өкіл.

Қазақстан Республикасы ҚПК 11-бөлімінде «Ерекше іс жүргізу» деген жеке бөлім қарастырылған. Бұл бөлімде жалпы тәртіпте жүргізілетін іс жүргізуден ерекшеленетін, жеке санаттағы іс бойынша іс жүргізу ережесі мен тәртібі туралы төрт тарау көзделген.

Т.В. Трубникова атап көрсеткендей, РФ ҚПК (18.12.2000 ж. қабылданған) ерекшеленетін бір көрінісі — қылмыстық іс бойынша сот ісін жүргізу тәртібінің дифференциациясының үлкен деңгейі. Осылайша, қылмыстық процесте қылмыстық-процесуалдық нысанның және диспозитивтік бастаудың кеңірек деңгейінен тұратын (кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық іс бойынша іс жүргізу) қарапайым іс жүргізуден ерекшеленетін, бірнеше сот ісін жүргізудің күрделі процесуалдық нысанында іс жүргізуді бөліп қарастыруға болады.

Бұдан ары ол былай деп көрсетеді, қылмыстық процестің аясында әртүрлі күрделілік деңгейінде және әртүрлі жария және диспозитивтік бастау қатынасында болатын іс жүргізудің орын алуы, бірегей оң бағалануы тиіс [1, 191].

Осылайша, қылмыстық процестің дифференциациясы (бүтіннің әртүрлі нысанға бөлінуі) жалпы тәртіптен екі бағытта дамиды: а) жалпы тәртіптің күрделенуі; ә) жалпы тәртіптің жеңілдетілуі. Қазақстан Республикасының заңнамасына келетін болсақ, ерекше іс жүргізуге жалпы тәртіптің күрделенуін де, жеңілдетілуін де жатқызады.

Қылмыстық процесс — құқықтық практиканың күрделі және жоғары ұйымдастырылған саласы. Оның құрылымында қоғамдастықтың әртүрлі деңгейінің элементтері, ең алдымен, қылмыстық іс жүргізу қызметінің дербес кезеңі бөлінеді. Қазіргі қылмыстық процесте өз

кезегінде компонентке бөлінетін саты ерекшеленеді. Бірақ олардың барлығы, сайып келгенде, жеке процедуралық әрекетті қамтиды [2, 3].

Іс бойынша іс жүргізудің ерекше сипатын анықтайтын маңызды белгінің бірі ретінде, арнайы субъектінің болуы танылады. Сонымен қатар арнайы субъект ерекше іс жүргізудің барлық түрі бойынша бола бермейді. Бұл жерде қылмыстық-құқықтық мағынада арнайы болып табылатын субъекті жөнінде сөз етеміз. Белгілі болғандай, арнайы субъектінің белгісі мынадай жағдаймен анықталады: тұлғаның лауазымдық жағдайы; тұлғаның кәсіби міндеті; тұлғаның азаматтығы; туыстық қатынас; әскери қызметке қатыстылығы және т. б. Осы айтылғандарға байланысты А.С. Шаталовтың былай деп жазған пікірі қызығушылық тудырады: «Кәмелетке толмағандардан және психикалық ауытқудан зардап шегетін тұлғалардан бөлек қылмыстық сот ісін жүргізудің жалпы тәртібінен оқшаулау заң жүзінде жариялы түрде қызметпен айналысатын ауқымды арнайы субъектінің аясына таратылған» [3, 129].

ҚР ҚПК 11-бөлімінің құрылымына сәйкес ерекше іс жүргізу төрт түрге бөлінеді: 1) медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану бойынша іс жүргізу; 2) қылмыстық теріс қылық туралы іс бойынша іс жүргізу ерекшелігі; 3) кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы туралы іс бойынша іс жүргізу; 4) қылмыстық қудалаудан артықшылығы мен иммунитеті бар адамдардың ісі бойынша іс жүргізу ерекшелігі [4].

Бұдан бөлек, іс жүргізудің басқа түрінің де ерекшелікке ие екенін атап өткен жөн. Мысалы, іс жүргізудің келісушілік түрі, алқабилердің қатысуымен болатын іс жүргізуді жалпы тәртіпте өтетін іс жүргізуден айтарлықтай ерекшелігінің болуына байланысты ерекше тәртіпте болатын іс жүргізудің қатарына жатқызуға әбден болады. Алайда ҚПК заң тұрғысындағы құрылымы «Ерекше іс жүргізу» ұғымына кеңірек түсінік беруге мүмкіндік бермейді. Сондықтан ерекше іс жүргізуді қарастыру осы аталған төрт бөлім аясында ғана болады.

Біз осы аталған ерекше іс жүргізу қатарынан есі дұрыс емес адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс бойынша сот ісін жүргізу мәселесіне тоқталуды жөн көрдік.

Қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті тұлғаның есі дұрыс емес күйде жасауы нәтижесінде пайда болатын құқық бұзушылық Қазақстан Республикасы ҚПК 509-524-баптарымен реттеледі.

Қазақстан Республикасы ҚК 16-бабына сәйкес көзделген қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасаған уақытта есі дұрыс емес күйде болған, яғни созылмалы психикалық ауруы, психикасының уақытша бұзылуы, ақыл-есінің кемдігі немесе психикасының өзге де дертке ұшырауы салдарынан өз әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамға қауіптілігін ұғына алмаған немесе оларға ие бола алмаған адам қылмыстық жауаптылыққа жатпайды. Бұдан басқа, ҚР ҚК 75-бабының 1-бөлігіне сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылық жасағаннан кейін оны өз әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамға қауіптілігін ұғыну не оған ие болу мүмкіндігінен айыратын психикасының бұзылуы пайда болған адамды сот жазадан босатады, ал жазасын өтеп жатқан адамды сот оны одан әрі өтеуден босатады. ҚР ҚК 16 және 75-баптарында көзделген адамдарға қатысты медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасы қолданылады. ҚР ҚК 93-бабына сәйкес бұл шара қатарына мынадай медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасының түрі кіреді:

1) амбулаториялық мәжбүрлеп байқау және психиатрда емдеу; 2) жалпы үлгідегі психиатриялық стационарда мәжбүрлеп емдеу; 3) мамандандырылған үлгідегі психиатриялық стационарда мәжбүрлеп емдеу; 4) интенсивті байқайтын мамандандырылған үлгідегі психиатриялық стационарда мәжбүрлеп емдеу; 5) химиялық кастрациялау түрінде мәжбүрлеп емдеу және сексуалдық зорлық-зомбылыққа бейімділік пен сексуалдық артықшылық беруінің бұзылуын емдеу [5].

Осылайша, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс бойынша іс жүргізудің негізі төмендегідей болмақ: 1) адам қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті

есі дұрыс емес күйде жасаса; 2) адам қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған соң психикасы бұзылып ауырса.

Бірақ кез келген психикалық ауру медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану үшін негіз болып табылмайды. Заң жүзінде бұндай мәжбүрлеудің заңды болып табылатын шарты белгіленген, яғни 1) психикасының дертті бұзылуы өзіне немесе басқа адамға қауіп төндірумен байланысты болса; 2) өзге де елеулі мүлдіктік зиян келтіру мүмкіндігімен байланысты болса.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасы ҚПК-де бекітілген жалпы ережемен, сондай-ақ Қазақстан Республикасы ҚПК 54-тарауының ережесінде көзделген ерекшелікпен анықталады.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс бойынша алдын ала тергеу жүргізу міндетті болып табылады.

Аталған іс бойынша дәлелдеу пәні күрделі сипатта болады. Дәлелдеудің жалпы пәні Қазақстан Республикасы ҚПК 113-бабының ережесіне сәйкес анықталады. Бұдан бөлек дәлелдеудің арнайы пәні қарастырылады. Қазақстан Республикасы ҚПК 510-бабының 2-бөлігіне сәйкес алдын ала тергеу жүргізу кезінде мынадай мән-жай анықталуы тиіс: 1) жасалған іс-әрекеттің уақыты, орны, тәсілі мен басқа да мән-жайы; 2) осы адамның қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасағаны; 3) іс-әрекетпен келтірілген залалдың сипаты мен мөлшері; 4) қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған адамның оны жасағанға дейінгі, сондай-ақ одан кейінгі мінез-құлқы; 5) осы адамда бұдан бұрын психикасының бұзылуы болған-болмағаны, қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасау кезінде немесе істі қарау кезінде психикалық ауыру дәрежесі мен сипаты.

Дәлелдеудің жалпы және арнайы пәндерін салыстыру, Қазақстан Республикасы ҚПК 510-бабының 1, 2, 3-бөліктері 113-бабының 1-бөлігінің 1), 2), 7) тармақшаларымен сәйкес келетінін куәландырады. Яғни дәлелдеудің жалпы пәнінің аталған элементтері дәлелдеудің арнайы пәні элементінің тізімінде жаңғыртылып отыр.

Дәлелдеу пәнінің нақты дерекпен қамтамасыз етілуінің маңыздылығы Қазақстан Республикасы ҚК 17-бабында көрсетілген белгінің бар болуы туралы сұрақты шешумен байланысты. Мұнда әңгіме есі дұрыстылықты жоққа шығармайтын, психикасы бұзылып ауырған адамдардың қылмыстық жауаптылығы туралы болып отыр. Солай бола тұра, бұндай адам медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасына ұшырауы мүмкін.

Медициналық сипаттағы шараны қолдануда заңдылық, ізгілік, адам құқығы мен бостандығын қорғау принципі басты басшылыққа алынады. Есі дұрыс еместің психикалық ауруының сипаты мен дәрежесін есепке ала отырып оған қатысты мынадай қауіпсіздік шарасы қолданылуы мүмкін: 1) денсаулық сақтау органын хабардар ете отырып, ауруды туысы, қорғаншысы, қамқоршысының қарауына беру; 2) психиатриялық көмек көрсететін арнаулы медициналық ұйымға орналастыру.

Психикалық аурудан зардап шегетін адамдарға бұлтартпау шарасын қолдануға болмайды.

Ауруды туысы, қорғаншысы, қамқоршысының қарауына беру, Қазақстан Республикасы ҚПК 512-бабының ережесімен реттеледі.

Егер ауырған адам өзі және айналасындағылар үшін қауіп төндірмесе, туысы, қорғаншысы, қамқоршысының қарауда ұстауына берілуі мүмкін. Бұндай жағдайда ауырған адамның туысы, қорғаншысы, қамқоршысының оған қарау туралы жазбаша келісімін алу қажет.

Туысы, қорғаншысы, қамқоршысы қарауда ұстауды жүзеге асырудан бас тартқан жағдайда, ауырған адам медициналық ұйымға орналастырылуы мүмкін.

Мамандандырылған медициналық ұйымға орналастыру Қазақстан Республикасы ҚПК 513-бабының ережесімен реттеледі.

Қауіпсіздік шарасының осы түрінің негізінде БҰҰ-да тұтқындалғандармен қарым-қатынастың минималды стандартының ережесі бар (1955 ж.). Аталған ереженің 22, 24, 83-баптарына сәйкес жан күйзелісімен ауыратын адамдарды, мәжбүрлеп тұтқындауға болмайды. Егер адамның ауру екені тұтқындалғанда анықталса, оны тез арада жан күйзелісімен ауыратын адамдарға арналған ұйымға ауыстыру жөнінде шара қабылдануы керек, оларды қарауға алып, арнайы психиатриялық ұйымда дәрігердің басшылығымен емдеу керек.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс бойынша іс жүргізудің ерекшелігін ескере отырып заң шығарушы қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті есі дұрыс емес күйде жасаған немесе қылмыстық құқық бұзушылық жасағаннан кейін психикасының бұзылуымен ауырған адамға қатысты істі бөліп шығару арқылы іс жүргізуді қарастырған.

Бұндай істің материалын жеке іс жүргізуге бөлу Қазақстан Республикасы ҚПК 44-бабында көзделген жалпы тәртіпте жүзеге асырылады. Бірақ істі бөлу сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында ғана мүмкін.

Психикалық ауру адам өзінің іс-әрекетінің мәнін ұғына алмауымен немесе оны басқара алмауымен сипатталады. Психикалық ауру уақытша, сондай-ақ тұрақты, яғни ұзақ созылмалы сипатта болуы мүмкін. Адам психикалық ауру немесе есі дұрыс емес күйінде өздігінен өзінің құқығын пайдалануға және қылмыстық процестің қатысушысының міндетін атқаруға (мысалы, қылмыстық қудалау органына өкілетті тұлғаның шақыруы бойынша келуге), сондай-ақ өзінің заңды мүддесін қорғауға қабілетсіз болады.

Осы ерекшелікті ескере отырып, адамның ауру екені нәтижесінде оған қатысты медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану қажет болған жағдайда оның заңды өкілінің процеске қатысуы қамтамасыз етіледі.

Занды өкіл процеске кіріскен жағдайда оған Қазақстан Республикасы ҚПК 516-бабында көзделген процессуалдық құқығының түсіндірілгені туралы ҚР ҚПК 199-бабында көрсетілген ережеге сай хаттама жасалады.

Қорғаушының қатысуы ҚР ҚПК 517-бабының ережесімен реттеледі.

Есі дұрыс емес адамның процессуалдық әрекетсіздігі іске қорғаушының міндетті қатысуының негізі болып табылады. Қорғаушының іске жіберілуі өзіне қатысты іс жүргізіліп отырған адамның есінің дұрыс еместігі немесе психикасының бұзылуы фактісі анықталған кезден бастап міндетті болып табылады. Сонымен қатар қорғаушы басқа да негіз бойынша іске одан ерте кезеңде де жіберілуі мүмкін (мысалы, адамға он жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру тағайындалуы мүмкін болатын қылмысты жасады деп күдік келтірілсе және т. б.).

Іске кіріскен қорғаушы ҚР ҚПК 70-бабында көзделген құқыққа ие, сондай-ақ, егер бұған қорғалушының денсаулық жағдайы кедергі келтірмейтін болса, қорғауындағы адаммен оңаша кездесуге құқығы бар.

Психикалық аурумен ауыратын адамның Қазақстан Республикасы ҚПК 69-бабының 1-бөлігіне сәйкес қорғаушыдан бас тартуы мүмкін емес, өйткені бұндай іс бойынша қорғаушының қатысуы міндетті.

Алдын ала тергеудің аяқталуы ҚР ҚПК 518-бабының ережесімен реттеледі.

Бұдан дейін айтылғандай, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс бойынша алдын ала тергеу жүргізу міндетті болып табылады.

Алдын ала тергеу аяқталғаннан кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам қаулы түрінде төмендегі шешімнің бірін қабылдайды:

1) ҚР ҚПК 35-бабында және 288-бабының бесінші бөлігінде көзделген жағдайда, сондай-ақ психикасының дертті бұзылуы өзіне немесе басқа адамға қауіп төндірумен не өзге елеулі зиян келтіру мүмкіндігімен байланысты болмағанда, іс жүргізудегі істі тоқтату туралы;

2) медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану үшін істі сотқа жіберу туралы қаулы шығарады.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы іс бойынша сотта іс жүргізу ҚР ҚПК 519-521-баптарымен реттеледі.

Бұл санаттағы істі, әдетте, судья жеке дара қарайды. Бірақ аса ауыр қылмыс бойынша соттың құрамы күрделі болады. Қазақстан Республикасы ҚПК 52-бабының ережесіне сәйкес бұндай іс алқабилердің қатысуымен қаралады. Мұндай іс аудандық және оған теңестірілген соттардың соттылығына жатады. Қылмыстық іс бойынша бірінші сатыдағы соттың шығарған үкімін апелляциялық тәртіппен қараған кезде медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы мәселе де апелляциялық сотпен қаралуы мүмкін.

Егер апелляциялық тәртіпте аса ауыр қылмыс бойынша іс қаралса немесе бірінші сатыда іс алқабилердің қатысуымен қаралса, онда апелляциялық тәртіпте іс қарау алқалы түрде төрағаның және алқаның кемінде екі судьясының құрамымен жүзеге асырылады.

Сот талқылауы барысында төмендегідей мәселе:

1) қылмыстық заңда көзделген іс-әрекеттің орын алғаны-алмағаны; 2) ісі қаралып отырған адамның іс-әрекетті жасағаны-жасамағаны; 3) ісі қаралып отырған адамның іс-әрекетті есі дұрыс емес күйде жасағаны-жасамағаны; 4) осы адамның қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасағаннан кейін жаза тағайындау немесе оны орындау мүмкін болмайтындай психикасының бұзылуымен ауырғаны-ауырмағаны; 5) адамның психикасының дертті бұзылуы оның өзі немесе басқа адамдар үшін қауіп не оның өзге де елеулі зиян келтіру мүмкіндігін туғызатыны-туғызбайтыны; 6) медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасы және оның нақты қайсысы қолданылатыны зерттелуі және шешілуі тиіс.

Егер есі дұрыс емес адам өзінің психикалық жай-күйі бойынша қауіп төндірмейтін болса, сот істі тоқтату туралы және медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолданбау туралы қаулы шығарады.

Сот осы адамның іс-әрекетті жасауға қатысқаны дәлелденген жоқ деп таныған, сол сияқты ҚР ҚПК 35-бабы 1-бөлігінің 1)-12) тармақтарында («Іс бойынша іс жүргізуді болғызбайтын мән-жай») көзделген мән-жай белгіленген кезде, сот өзі белгілеген негіз бойынша адамда аурудың болуына және оның сипатына қарамастан істі тоқтату туралы қаулы шығарады.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолданбай іс тоқтатылған кезде, сот қаулысының көшірмесі психиатриялық көмекке мұқтаж адамдарды емдеу немесе психоневрологиялық мекемеге жіберу туралы мәселені шешу үшін бес тәулік ішінде денсаулық сақтау органына жіберіледі.

Соттың медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы қаулысына апелляциялық тәртіппен шағым келтірілуі мүмкін. Өз кезегінде, айыптау үкімінің күшін жою туралы және ҚР ҚПК 439-бабында көзделген негіз бойынша істі тоқтату туралы апелляциялық сатыдағы соттың қаулысына кассациялық тәртіппен шағым келтіруге болады (ҚР ҚПК 522-бабы). Бұндай тәртіпте шағым келтіруге құқылы тұлғаларға қорғаушы, жәбірленуші және оның өкілі, өзіне қатысты іс қаралып отырған адамның заңды өкілі немесе жақын туысы, сондай-ақ наразылық келтіруге құқылы прокурор жатады.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану тоқтатылуы, өзгертілуі және ұзартылуы мүмкін. Нақты шешімнің қабылдануы Қазақстан Республикасы ҚК 96-бабының ережелерінде көзделген мәжбүрлеп емдеуді жүзеге асыратын ұйымының ұсынысына негізделеді. Сондай-ақ ұсыныс психиатр дәрігердің қорытындысының негізінде жасалады.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдануға ұшыраған адам, алты айда бір реттен кем емес психиатр дәрігердің куәландыруына жатады. Куәландырудың қорытындысы бойынша бұндай шараның тоқтатылуына немесе өзгертілуіне сотқа ұсыныс енгізу үшін негіздің бар немесе жоқ екендігі туралы мәселе шешіледі. Егер бұндай негіз жоқ болса, онда

мәжбүрлеп емдеуді жүзеге асыратын ұйымның басшысы, сотқа мәжбүрлеп емдеуді ұзарту үшін қорытынды ұсынады.

Бірінші емделуді ұзарту үшін бұндай ем басталғаннан кейін алты ай уақыттың өткендігі жеткілікті. Одан арғы ұзарту, қажет болған жағдайда жылына бір рет жүзеге асырылады.

Сот медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдануға ұшыраған адамның психикалық жай-күйі бұдан бұрын тағайындалған шараны қолдану қажеттігі жойылатын жағдайда болғанда, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын тоқтатады немесе өзгертеді.

Егер медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасының күші жазаны толық өтемеген сотталған адамның сауығуына байланысты жойылған болса, сот бұл кезде айыптау үкімін орындаудың ескіру мерзімі өтіп кетпесе, осы адамның жазаның қалған бөлігін өтеуін қайта бастау үшін қаулының көшірмесін жазаны орындайтын мекемеге немесе органға жібереді.

Медициналық ұйымда өткізілген уақыт жазаны өтеу мерзіміне есептеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Трубникова Т.В. Упрощенные судебные производства в УПК РФ // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной принятию нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации. 4-6 февраля 2002 г., г. Москва. — М., 2002. — 191–192 бб.
2. Абеуов Д.А. Некоторые особенности дифференциации процессуальных форм в уголовном процессе Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 4. — С. 3–7.
3. Шаталов А.С. Специальные субъекты в уголовном судопроизводстве России: порядок уголовного преследования // Журнал российского права. — 2016. — № 1. — 128–138 бб.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. — 2014 жылдың 4 шілдесінде қабылданған. 2015 жылдың 1 қаңтарынан күшіне енді // Егемен Қазақстан. 2014. 10 шілде.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. ҚР 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // Егемен Қазақстан 2014. 9 шілде №132 (28356); Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2014 ж., № 13-1, 83-құжат.

Абугалиев К.Н.,

начальник центра по исследованию истории органов внутренних дел

Научно-исследовательского института,

кандидат филологических наук, полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: kanat_an@mail.ru)

Алдабергенова Н.А.,

доцент кафедры юриспруденции и международного права,

кандидат юридических наук

(Университет «Туран», г. Алматы, Республика Казахстан,

e-mail: nonna.aldabergen@mail.ru)

Процессуальные вопросы по применению принудительных мер медицинского характера

Аннотация. Институт принудительных мер медицинского характера сложен и многоаспектен, он играет важную роль в решении проблемы повышения эффективности норм уголовного права в сфере обеспечения безопасности общества от социально опасных действий лиц, страдающих психическими расстройствами. В данной работе раскрываются проблемы и перспективы совершенствования института принудительных мер медицинского характера, рассмотрены характерные особенности мер, применяемых к ограниченно вменяемым и невменяемым лицам, затронуты вопросы специфики этих видов судопроизводства. Авторы предприняли попытку изложить свои взгляды применительно к данной проблеме, которые в значительной степени влияют на практическую деятельность.

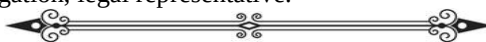
Ключевые слова: уголовный процесс, особое производство, вменяемость, принудительные меры медицинского характера, законность, права человека, досудебное расследование, законный представитель.

K.N. Abugaliev,
*Head of the Center for the Study of the History of Internal Affairs
of the Research Institute,
Candidate of Philology, police lieutenant colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail: kanat_an@mail.ru);*
N.A. Aldabergenova,
*Associate Professor of the Department of Jurisprudence and International Law,
Candidate of Legal Sciences
(«Turan» University, Almaty, Republic of Kazakhstan,
e-mail: nonna.aldabergen@mail.ru)*

Procedural issues on the application of compulsory medical measures

Annotation. The criminal process has two goals: directly — every person who has committed a crime should be subjected to fair punishment; every innocent person should be brought to criminal responsibility and not tried; in general — strengthening the rule of law; prevention and elimination of crimes; legal and moral education of citizens. In section 11 of the Code of Criminal Procedure, a separate section «special proceedings» provides for four chapters on the rules and procedure of proceedings in cases of certain categories. The article touches upon the issue of these specific types of office work. Also, in this special proceeding, the problems concerning the judicial proceedings in cases of the application of compulsory medical measures to the insane were analyzed, the authors expressed their views and recommendations.

Keywords: criminal proceedings, special proceedings, sanity, compulsory medical measures, legality, human rights, pre-trial investigation, legal representative.



ӘОЖ 343.26

Алибекова А.М.,
*арнайы заң пәндері кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, кіші әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: aselam@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша бас бостандығын шектеуді құқықтық регламенттеудің кейбір мәселелері

Аннотация. Ғылыми мақалада жазаның негізгі түрінің бірі бас бостандығын шектеудің құқықтық реттеу сұрақтары бойынша қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының нормасына салыстырмалы-құқықтық талдау жасалды. Жұмысты дайындау барысында норма бұрын қолданыста болған қылмыстық және қылмыстық-атқару кодексінде қаралып отырған жаза түрінің ерекшелігі мен мазмұндық белгілерін анықтау, бас бостандығын шектеуді оған ұқсас белгісі бар институттан ажырату (қоғамдық жұмысқа тарту түріндегі жаза және шартты түрде соттау) мәселесі зерттелген. Автор талдау негізінде бас бостандығын шектеудің белгісі анықталды. Жүргізілген талдау нәтижесі бойынша автор қылмыстық жаза түрі ретінде бас бостандығын шектеу туралы қылмыстық заңнама нормасын жетілдіру бойынша қорытынды мен ұсыным дайындады.

Негізгі сөздер: қылмыстық заң, қылмыстық жаза, бас бостандығын шектеу, мәжбүрлі еңбек, қылмыстық-атқару заңнамасы, құқықтық реттеу, салыстырмалы-құқықтық талдау, негізгі жаза.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын реформалаудың қазіргі заманғы үрдісінің бірі қылмыстық құқық бұзушылық жасауда кінәлі деп танылған адамдарға қатысты

қоғамнан оқшаулауға байланысты емес қылмыстық жазаны кеңінен қолдану болып табылады. Осындай жазаның қатарында бас бостандығын шектеу жазасын анықтауға болады.

Қылмыстық заңнама нормасына сәйкес бас бостандығын шектеу қылмыстық жаза ретінде сипатталады, оның мәні мамандандырылған мемлекеттік орган тарапынан оған қадағалауды жүзеге асыру жағдайында сотталушыны қоғамнан оқшауламай орындалатын, сот сотталған адамға салатын міндет пен тыйымның жиынтығын құрайды.

Бұрын қолданыста болған қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасындағы бас бостандығын шектеу жазасының ерекшелігі мен мазмұндық белгісіне талдау жасау барысында құқықтық реттеу мәселесіне назар аударылды, қарастырылып отырған жазаның оған ұқсас белгісі бар институттан айырмашылығы туралы мәселе анықталды.

Негізгі бөлім. Бас бостандығынан шектеу жазасы қазіргі мағынадағы жазаның тәуелсіз түрі ретінде жақында қалыптасты. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі — ҚР ҚК) 40-бабының 1-бөлігіне сәйкес қолданылатын негізгі жазаның бірі бас бостандығын шектеудегі ең қатаң жаза болып табылады.

К.Х.Рахимбердиннің пікірінше, «бас бостандығын шектеу режимінде қарастырылған құқықтық талап жазалаушы сипатқа ие емес және сотталған адамның мінез-құлқымен байланысты жоғары қылмыстық қауіп көзіне әсер ету үшін танылған, осы көздерді бұғаттап, оның әлеуметтік-бейтарап, ал болашақта пайдалы, қылмыстан кейінгі мінез-құлқын ынталандырады» [1].

Сонымен қатар А.А.Примкулованың: «жазаның бұл түрі қылмыстық сот төрелігін жүзеге асыруда оң аспектіге ие, ол сотталушының әлеуметтік пайдалы байланыстан алшақтамайтын белгілі бір өмір салтын сақтаудан тұрады. Сонымен бірге зерттелетін жазаның мәні адамды өзінің еркін қозғалу құқығын да айтарлықтай шектейді, бұл, әрине, қылмыскерге қатысты репрессивті шара ретінде қарастырылады. Салынған тыйым мен шектеуге қарамастан, сотталған адам белгілі бір әлеуметтік-тәрбиелік іс-шараның ықпалына түседі, олардың мақсаты сотталған адамды түзеу болып табылады», – деген пікірін қолдаймыз [2, 187].

Жұмыс барысында өткізілген тарихи талдау бойынша кеңестік кезеңнің қылмыстық заңында, атап айтқанда, РКФСР 1922 және 1926 ж. Қылмыстық кодексінде бас бостандығын шектеу түріндегі қылмыстық жаза туралы ереже болмағанына көз жеткіземіз.

Қазақ КСР-ның 1959 жылдың 22 шілдедегі Қылмыстық кодексінде де жазаның түрі ретінде бас бостандығын шектеу туралы норма қарастырылмаған. Бұл ретте бас бостандығын шектеуге ұқсас белгісі бар, қылмыстық іс-әрекет жасаған адамға қатысты сотталған адамды белгілі бір жерде міндетті түрде қоныстана отырып немесе белгілі бір жерде тұруға тыйым сала отырып, оның тұрғылықты жерінен шығарып жіберумен байланысты белгілі бір шектеу мен тыйым салуды қолдануға бағытталған жаза қамтылған.

Осы кеңестік кезеңдегі қылмыстық заңнаманың ерекшелігі ретінде қылмыстық жаза жүйесі бас бостандығынан айырудан айырмашылығы гуманистік мазмұнға ие өтпелі жаза көздемегенін анықтауға болады.

ҚР 1997 жылғы ҚК-нің қабылдануына байланысты қылмыстық жаза түрінің жүйесін құруда сапалы өзгеріс орын алды (қатандығы төмен түрден қатаң түріне қарай). Жаза түрінің орналасуы жазаны шартты түрде екіге бөлді: бас бостандығынан айыруға байланысты емес және нақты бас бостандығынан айыру. Жаза жүйесінде бас бостандығын шектеу сияқты жазаның түрін қарастыра отырып, заң шығарушы бас бостандығын шектеудің құқықтық мазмұнын бас бостандығынан айыруға балама жаза ретінде анықтады. Жазаның бұл түрін енгізу қажеттілігі, біздіңше, жалпы қылмыстық саясатты ізгілендіруге бағытталған өзгеріспен байланысты болды.

Токио ережесінің нормасына сәйкес «түрме жазасын негізсіз қолдануды болдырмау үшін қылмыстық сот төрелігі жүйесі түрмеге қамауға байланысты емес шараның молынан

тандауын қарастыруы керек» [3]. Осыған байланысты қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жаза түрін кеңейту орынды болып көрінеді.

ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің 1996 жылғы модельдік Қылмыстық кодексі қылмыс жасағаны үшін негізгі жаза ретінде бас бостандығын шектеуді көздейді, ол сотталған адамды қоғамнан оқшаулаусыз қоныс-колонияда бір жылдан бес жылға дейінгі мерзімге қадағалауды жүзеге асыру жағдайында ұстаудан тұрады [4]. Модельдік қылмыстық-атқару заңының нормасына сәйкес «бас бостандығын шектеуге сотталған адамдар жазасын қоныс-колонияда, әдетте, тұрақты тұратын немесе сотталған жері бойынша әкімшілік-аумақтық құрылу шегінде өтейді. Бас бостандығын шектеу түріндегі жазасын өтеп жатқан адамдардың жұмыс орны бойынша ұйымдардың әкімшілігі денсаулық жағдайын және мүмкіндігінше оларда бар мамандықты ескере отырып, оларды еңбекке тартуды қамтамасыз етеді, кәсіптік бастауыш білім беруді немесе кәсіптік даярлықты ұйымдастырады және қажетті тұрғын үй-тұрмыстық жағдай жасауға қатысады» [5].

ҚР 1997 жылғы ҚК 45-бабының бастапқы редакциясы бас бостандығын шектеуді қолдану мерзімі мен шартын белгілеу туралы нормасын ғана емес, сонымен қатар бас бостандығын шектеу түріндегі жазаны өтеу орнын да қамтиды. ҚР 1997 жылғы ҚК 45-бабының 1-бөлігіне сәйкес «бас бостандығын шектеу сотталған адамды қоғамнан оқшауламай арнаулы мекемеде бір жылдан бес жылға дейінгі мерзімде оны қадағалауды жүзеге асыру жағдайында ұстаудан тұрады» [6]. Сондай жаза өтеу орны ретінде Қазақстан Республикасының 1997 жылғы Қылмыстық-атқару кодексінің (бұдан әрі — ҚР ҚАК) 43-бабының 1-бөлігіне сәйкес «бас бостандығын шектеуге сотталған адамдар жазаны, әдетте, тұрақты тұратын немесе сотталған орны бойынша облыстың шегінде арнаулы мекемеде — түзеу орталығында өтейді» делінген [7].

Жазаның осы түрін қылмыстық-құқықтық практикаға енгізу үшін сол кезеңде белгілі бір қиындық тудырды. Осыған байланысты заң шығарушы бас бостандығын шектеуді құқықтық регламенттеу туралы норманы қолданысқа енгізуді кейінге қалдыру туралы шешім қабылдайды. ҚР 1997 жылдың 16 шілдедегі «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін күшіне енгізу туралы» Заңының 4-бабына сәйкес «Осы Кодекстің бас бостандығын шектеу, қамауға алу, сондай-ақ өмір бойы бас бостандығынан айыру түріндегі жаза туралы ережесі Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексі күшіне енгізілгеннен кейін жазалаудың осы түрін орындау үшін қажетті жағдай жасалуына қарай, бірақ 2003 жылдан кешіктірілмей күшіне енгізіледі» делінген [8]. Кейіннен, 2003 жылдың 1 қаңтарынан бастап заң шығарушы бас бостандығын шектеу түріндегі жаза туралы норманың қолданысқа енгізілу сәтін нақтылайды. [9].

Бас бостандығын шектеу жазасын реттейтін норма уақыт өте келе өзгеріске ұшырады. ҚР 1997 жылғы ҚК-дегі бас бостандығын шектеу туралы норма жаңа редакциясында: «Бас бостандығын шектеу сотталған адамға сот оның бостандығын шектейтін белгілі бір міндетті жүктеуден тұрады және мамандандырылған органның қадағалауымен оның тұрғылықты жері бойынша қоғамнан оқшаулаусыз бір жылдан бес жылға дейінгі мерзімге өтеледі», – деп қарастырылған [10]. Арнаулы мекемеде — түзеу орталығында жазаны өтеуге заң жүзінде тыйым салынды.

Бұл жазаның өзіне тән ерекшелігі — сотталушыға сот жүктеген белгілі бір міндетті орындау. Мұндай міндет: мамандандырылған органға хабарламай тұрақты тұратын, жұмыс істейтін және оқитын жерін өзгертпеу, мамандандырылған органның рұқсатынсыз белгілі бір жерге бармау, оқудан және жұмыстан бос уақытта тұрғылықты жерінен кетпеу, басқа жерге шықпау. Сот бас бостандығын шектеуге сотталған адамға оның түзелуіне ықпал ететін басқа да міндетті орындауды: маскүнемдіктен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан, жыныстық жолмен берілетін аурудан емделу курсынан өтуді, отбасын материалдық қолдауды жүзеге асыруды жүктей алады. Сонымен қатар бас бостандығын шектеу жазасын қолдануға тыйым

салынғандарға ауыр және аса ауыр қылмыс жасағаны үшін соттылығы бар адамдар, әскери қызметшілер, сондай-ақ тұрақты тұратын жері жоқ адамдар жатады.

Заң шығарушы қарастырылған жазаны жетілдіру мақсатында бас бостандығын шектеу түріндегі жазаны өтеу орнына сотталған адамның қоғамнан оқшаулаусыз мамандандырылған органның қадағалауымен тұратын жеріне қатысты ұстанымын өзгерткені анықталды (ҚР 1997 жылғы ҚК 45-бабының 1-бөл.). Қылмыстық заңнаманың нормасында жазаның осы түрін тағайындау кезінде сот жүктейтін немесе жүктеуі мүмкін орындалатын міндет тікелей көрсетілетін болды. Сонымен қатар кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық жазаның көрсетілген түрін бір жылдан екі жылға дейінгі мерзімге қолдану отандық заңнама үшін жаңа болып табылады.

Бас бостандығын шектеуді тағайындау мерзімі 1997 жылы қылмыстық жаза жүйесіне енгізілген сәттен бастап бір жылдан бес жылға дейін белгіленген, бірақ ҚР 2011 жылдың 18 қаңтарындағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актісіне қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру және қылмыстық процестегі заңдылықтың кепілдігін күшейту мәселесі бойынша өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы» Заңымен бұл жаза мерзімі бес жылдан жеті жылға дейін ұзартылды.

2014 жылы қабылданған қылмыстық заңнамада бас бостандығын шектеу жазасы жаңа редакцияда қылмыстық жаза жүйесі қатарында сақтала отырып, қылмыс жасағаны үшін қолданылатын негізгі жаза ретінде қарастырылған. Алайда оның құқықтық мазмұны бірқатар өзгеріске ұшыраған. ҚР 2014 жылғы ҚК (бұдан әрі — ҚР ҚК) қабылдаған кезде жаза түрі ретінде бас бостандығын шектеудің құқықтық мазмұны сотталған адамға оның тұрғылықты жері бойынша қоғамнан оқшаулаусыз жылына екі жүз қырық сағаттан аспайтын мәжбүрлі еңбекке сотталған адамды тарта отырып, бір жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге пробациялық бақылау орнатылатынынан (бұдан әрі — пробациялық бақылау) көрінеді (ҚР ҚК 44-бабы) [11].

Мәжбүрлі еңбекке тарту жазаның осы түрінің негізгі белгісінің бірі ретінде анықталған. Мәжбүрлі еңбек ерекше біліктілікті талап етпейтін жұмысты орындауды білдіреді және оны жергілікті атқарушы органдар қоғамдық орында ұйымдастырады, сонымен қатар осындай мәжбүрлі еңбекке тартылмайтын адамдардың белгісі анықталған.

ҚР ҚК 44-бабының қолданыстағы редакциясына сәйкес мәжбүрлі еңбектің бір жылда белгіленген сағат санын екі жүз қырық сағаттан жүз сағатқа белгілеген. Сондай-ақ заң шығарушы жазаның төменгі шегін алты айға дейін төмендеткен.

Осы мәжбүрлі еңбекке тарту белгісімен бас бостандығын шектеу жазасын мазмұны бойынша қоғамдық жұмысқа тарту түріндегі жазаға ұқсатуға болады. Отандық қылмыстық-атқару заңнамасы да бас бостандығын шектеуге сотталғандарды мәжбүрлі еңбекке тартуды жергілікті атқарушы органдар қоғамдық жұмысқа тарту түріндегі жазаны орындау тәртібін және оларды өтеу жағдайын регламенттейтін нормасымен реттеп, сол баптарға тікелей сілтеме қарастырған (ҚР ҚАК 63-бабының 2-бөлігі) [12].

Қылмыстық заңның 2014 жылғы жаңа редакциясында қабылдануымен бас бостандығын шектеу түріндегі жазаның мазмұнын түсіну тәсілі де өзгерді. Заң шығарушы сотталушыны мәжбүрлі еңбекке тарту қажет деп санайды. Егер бұрын ҚР ҚК 1997 жылғы редакциясында сотталғандар өзінің біліктілігі мен даярлығына сәйкес жергілікті атқарушы органдар ұйымдастырған жұмысқа тартылса, онда қазіргі редакциядағы мәжбүрлі еңбек сотталған адамның тұрғылықты жері бойынша орналасқан қоғамдық орында жергілікті атқарушы орган ұйымдастыратын, белгілі бір біліктілікті талап етпейтін тегін қоғамдық пайдалы жұмысты орындауы болып табылады. Бұл формада мәжбүрлі еңбек бостандықты шектеу түріндегі жазаның маңызды белгісі ретінде басқа қоғамдық жұмысқа тарту жазаның белгісіне өте ұқсас. Біздің ойымызша, мұндай жағдай жазаның осы түрінің мазмұны мен орынды-

лығына теріс әсер етеді. Бас бостандығын шектеуді құқықтық регламенттеуде жазаның басқа түрімен нақты заңнамалық аражігін ажыратуды жүргізу қажет етеді.

Бас бостандығын шектеу қолданылған адамға пробациялық бақылауды белгілеу, сотталған адамға заңнамада көзделген белгілі бір міндетті орындауды жүктеу бөлігінде шартты соттау институтын қолдану шартымен ұқсастық бар (ҚР ҚК 63-бабының 3-бөлігінде ҚР ҚК 44-бабына тиісті сілтеме бар).

Біздіңше, әртүрлі мазмұндағы институтта осындай ұқсас белгінің болуы құқық қолдану мәселесіне қиындыққа әкеп соғады. Қоғамдық жұмысқа тарту және бас бостандығын шектеу қылмыстық жазаның мазмұны, оларды қолдану әсері әртүрлі болу қажет. Шартты түрде соттау және бас бостандығын шектеу қылмыстық құқық институты ретінде де бірдей белгіге ие бола алмайды.

Бас бостандығынан айыру сияқты жазаға балама ретінде бас бостандығын шектеудің құқықтық мазмұнын нақты регламенттеуді белгілеу мақсатында сотталған адамды қоғамнан оқшаулаусыз арнаулы мекеме — түзеу орталығында ұстауды қылмыстық заңда белгіленген мерзімде оны қадағалауды жүзеге асыру жағдайында белгілей отырып, жазаны өтеу шартын өзгерту қажет деп санаймыз.

Қорытынды. Бас бостандығын шектеуге сотталғандарды ұстау жөніндегі арнаулы мекеме — түзеу орталығы туралы ереже ҚР 1997 жылғы редакциядағы ҚК және ҚАК-да анықталған. Бас бостандығын шектеуге сотталған адамдарға арналған арнаулы мекеме — түзеу орталығына қатысты осыған ұқсас норма посткеңестік кеңістіктегі кейбір елдің (Украина және Тәжікстан) қолданыстағы Қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының нормасында да көзделеді.

Қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасына жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау бас бостандығын шектеу түріндегі қылмыстық жазаны құқықтық регламенттеуде белгілі проблема бар екенін көрсетеді. Бас бостандығын шектеу туралы қылмыстық-құқықтық және қылмыстық-атқару нормасын жетілдіру жөніндегі жоғарыда көрсетілген ұсыныс, ең алдымен, осы саладағы заңнаманы жетілдіруге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рахимбердин К.Х. Альтернативы лишению свободы в Республике Казахстан: современное состояние и перспективы // https://bureau.kz/analiz/kommentarii_i_zaklyucheniya/alternativy-lisheniya-svobody/.
2. Примкулова А.А. Еркіндікті шектеу түріндегі жазаның теориялық және құқықтық аспектісі // Қазақстан Республикасы ІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 3 (73). — 182–187 б.
3. Түрмеге қамауға алумен байланыссыз шараларға қатысты Біріккен Ұлттар Ұйымының минималды стандарт ережелері (Токио ережелері) БҰҰ Бас Ассамблеясының 1990 ж. 14 желтоқсандағы 45/110 қарары // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O9000000004>
4. Модельдік Қылмыстық кодекс. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына арналған ұсынымдық заңнамалық акт. 1996 жылғы 17 ақпанда Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясының қаулысымен қабылданды // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074120&pos=6;-108#pos=6;-108
5. Модельдік Қылмыстық-атқару кодексі. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына арналған ұсынымдық заңнамалық акт. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясының қаулысымен қабылданды. 1996 жылғы 2 қараша // https://iacis.ru/baza_dokumentov/modelnie_zakonodatelnie_akti_i_rekomendacii_mpa_sng/modelnie_kodeksi_i_zakoni
6. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі № 167 Қылмыстық кодексі. Күші жойылды // https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/K970000167_/16.03.2001

7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі 1997 жылғы 13 желтоқсан № 208-I (Күші жойылды) // https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/Z970000208_/16.07.2001

8. «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін күшіне енгізу туралы» Қазақстан Республикасының заңы 1997 жылғы 16 шілдедегі № 168 (Күші жойылды) // https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/Z970000168_/05.05.2000

9. «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін күшіне енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2002 жылғы 30 қазан № 349-II // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000349_

10. «Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық іс жүргізу және Қылмыстық-атқару кодекстеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2002 жылғы 21 желтоқсан № 363-II // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000363_

11. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // <https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/K1400000226/03.07.2014>

12. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>

Алибекова А.М.,

*доцент кафедры специальных юридических дисциплин,
кандидат юридических наук, младший советник юстиции*

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: aselam@mail.ru)*

Некоторые проблемы правовой регламентации ограничения свободы по законодательству Республики Казахстан

Аннотация. В научной статье проводится сравнительно-правовой анализ норм уголовного и уголовно-исполнительного законодательства по вопросам правовой регламентации одного из основных видов наказания ограничения свободы. В ходе подготовки работы изучены нормы ранее действовавших уголовного и уголовно-исполнительного кодексов на предмет выявления особенностей и содержательных признаков рассматриваемого вида наказания, отграничения ограничения свободы от институтов со сходны с ним признаками (наказание в виде привлечения к общественным работам и условное осуждение). Автором на основе проведенного исследования установлены характерные для ограничения свободы признаки. По итогам проведенного анализа автором подготовлены выводы и рекомендации по совершенствованию норм уголовного законодательства об ограничении свободы как вида уголовного наказания.

Ключевые слова: уголовный закон, уголовное наказание, ограничение свободы, принудительный труд, уголовно-исполнительное законодательство, правовая регламентация, сравнительно-правовой анализ, основное наказание.

A.M. Alibekova,

*Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, junior justice Advisor
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: aselam@mail.ru)*

Some problems of legal regulation of restriction of freedom under the legislation of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The scientific article provides a comparative legal analysis of the norms of criminal and penal enforcement legislation on the legal regulation of one of the main types of punishment in the form of restriction of freedom. During the preparation of the work, the norms of the previously existing criminal and penal enforcement codes were studied in order to identify the features and substantive features of the type of punishment under consideration, to distinguish the restriction of freedom from institutions with similar signs (punishment in the form of community service and conditional conviction). On the ba-

sis of the conducted research, the author has established the characteristic signs of restriction of freedom. Based on the results of the analysis, the author has prepared conclusions and recommendations for improving the norms of criminal legislation on restriction of freedom as a type of criminal punishment.

Keywords: criminal law, criminal punishment, restriction of freedom, forced labor, penal enforcement legislation, legal regulation, comparative legal analysis, basic punishment.



ӘОЖ 343.43

Алтайбаев С.Қ.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: altaibaev@mail.ru);*

Бұғыбай Д.,

*бизнес және құқық факультеті құқықтану кафедрасының қауымдастырылған
профессорының міндетін атқарушы, заң ғылымдарының кандидаты*

*(Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.,
e-mail: dina.bugybay@yu.edu.kz)*

Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасындағы қанаумен ұштасқан әрекеттің қылмыстық-құқықтық сипаты

Аннотация. Мақалада қанау сияқты әрекеттің қылмыстық-құқықтық табиғаты қарастырылады. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында «Адам ұрлау» және «Адам саудасы» деген 125-бапта «қанау мақсатында ұрлау» және «адамды қанау мақсатында сатып алу-сату» деген ұғымдар бекітілген. «Қанау» ұғымын түсіндіруге қатысты ғалымдардың пікірін талдау негізінде автор өзінің «адамды мәжбүрлі қанау» анықтамасын ұсынады.

Сондай-ақ қылмыстық заңда және «Адам саудасы үшін жауапкершілікті айқындайтын заңнаманы қолдану практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2012 жылғы 29 желтоқсандағы № 7 Нормативтік қаулысында қолданылатын терминдердің сәйкессіздігіне назар аударылады. Автор нормативтік қаулыда «қанауға байланысты пайдалану әрекеті» терминін неғұрлым дұрыс — «қанау» деп ауыстыру қажет деп санайды.

Негізгі сөздер: қанау, адамды қанау мақсатында сатып алу-сату, қанау мақсатында ұрлау, адамды мәжбүрлі қанау, қанауға байланысты пайдалану, иемденіп алу, еңбегінің нәтижесін иелену.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде «адамды қанауды» «Адамды ұрлау» 125-бабы мен «Адам саудасы» атты 128-бапқа қоса «қанау мақсатында ұрлау» және «қанау мақсатында адамды сатып алу-сату және өзге де іс-әрекет жасау» деп енгізген. Ал «адамды қанау» түсінігі қолданыстағы қылмыстық заңның 3-бабының 1-тармағында — «адамды қанау — Қазақстан Республикасының заңында көзделген жағдайды қоспағанда, кінәлі адамның мәжбүрлі еңбекті, яғни адам оны орындау үшін өз қызметін ерікті түрде ұсынбаған, осы адамнан күш қолдану немесе оны қолдану қатерін төндіру арқылы талап етілетін кез келген жұмысты немесе қызметті пайдалануы», — дей келе, келесі әрекетпен — «кінәлі адамның алынған табысты иемденіп алу мақсатында басқа адамның жезөкшелікпен айналысуын немесе ол көрсететін өзге де қызметті пайдалануы, сол сияқты кінәлі адамның осы мақсатты көздемей, адамды сексуалдық сипаттағы қызмет көрсетуге мәжбүрлеуі; адамды қайыршылықпен айналысуға, яғни басқа адамнан ақша және (немесе) өзге мүлікті сұрауға байланысты қоғамға жат іс-әрекет жасауға мәжбүрлеу; кінәлі адам және (немесе) басқа адам үшін жұмысты және (немесе) көрсетілетін қызметті орындаудан өзіне байланысты емес себеп бойынша бас тарта алмайтын адамға қатысты меншік иесінің өкілеттігін кінәлі адамның жүзеге асыруына байланысты өзге де әрекет»[1], — деп нақтылай түседі.

Бұл кінәлі адамның өкілеттігі басқа адамның еңбегін пайдалануды қылмыстық қудалауға бағытталған объектінің шеңберін айқындайды. Заң шығарушының осы ұстанымын қолдайтын ғалымдардың көзқарасы қаншалықты дұрыс екенін түсіну үшін ҚР Қылмыстық кодексі мен ҚР Жоғарғы сотының 2012 жылғы 29 желтоқсандағы Нормативтік қаулысының түсіндіруінде адамды мәжбүрлеу арқылы қанаудың не екенін ұғыну керек.

Баптың диспозициясы, егер тұлға өзіне байланысты емес себеп бойынша жұмысты (қызметті) орындаудан бас тарта алмаса, оған қатысты меншік құқығына тән өкілеттік жүзеге асырылатын адамның еңбегін пайдалану ретінде адамды мәжбүрлеу арқылы қанауды, пайдалануды айқындауды қамтиды. Осы орайда, орыс ғалымы А. Блинов «қылмыстық заң адамның құлдық жағдайына жүгінуі немесе жеткізуі емес, тек құл еңбегін пайдалануға тыйым салады деген тұжырымға алып келеді» [2, 429], — дегенін назарға алуға болады. Бұл жерде қанау арқылы адам еңбегін пайдалана отырып, сол дәрежеге және процесс ретінде сәйкес келетінін түсіну маңызды. Адамды мәжбүрлеу арқылы қанау аталған баптардың диспозициясында негізгі екпін адамның тәуелділік жағдайы, оған қатысты меншік иесінің құқығын жүзеге асыру емес, бұл міндетті шарт болып табылатынына қарамастан, оның еңбегін пайдалануға бағытталады. Заң шығарушы қабылдаған ұстаным қате деп есептейміз, өйткені баптарда адамды ұстаудың заңға қарсы шартына емес, заңсыз еңбекке бағытталған, осыған байланысты көптеген зерттеуші осы қылмыстың тектік объектісін дұрыс көрсетпейді.

Адамды мәжбүрлеу арқылы қанаудың тікелей объектісіне жүгінгенде, ғалымдардың осы мәселе бойынша көзқарасы бір бағытта емес екенін атап өткен жөн. Ресейлік заңгер С.В. Громов еңбегінде профессор Л.В. Иногамова-Хегай мен басқа да бірқатар автордың пікірінше, «Қылмыс объектісі адамның физикалық еркіндігі, сондай-ақ өз қалауы бойынша өзін басқару құқығы болып табылады» [3, 26] — дейді. Біздің ойымызша да, жәбірленушінің өзін басқару құқығы түріндегі объект Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 125, 128-бабының құрамына тек адамды мәжбүрлеу арқылы қанауға жүгінуді көздеген жағдайда ғана тән.

ҚР Қылмыстық кодексінің 3-бабының 1-тармағы бойынша адамды мәжбүрлеу арқылы қанауды пайдаланудың сараланған түрінің қосымша объектісі өмір мен денсаулық, ұйым, мекеме, кәсіпорынның қызметі, құжат айналымының белгіленген тәртібі және т. б. болуы мүмкін.

Адамды мәжбүрлеу арқылы қанау адам еңбегін пайдаланудың объективті жағы өзіне қатысты меншік құқығын жүзеге асыратын адамның еңбегін пайдалану арқылы, ең алдымен, материалдық сипаттағы әртүрлі пайда алуды қамтиды. Әлбетте, жәбірленуші өз еңбегінің нәтижесін иелену, пайдалану мен басқару және оны орындаудан бас тарту мүмкіндігі жоқ адам жағдайында болады.

ҚР Конституциясының 24-бабының мағынасы бойынша еңбек бостандығы тек азаматтың өзіне ғана, өзінің өндірістік және шығармашылық еңбекке қабілетіне иелік етуге айрықша құқығы бар дегенді білдіреді. Еңбек бостандығы, атап айтқанда, қандай да бір адамнан қандай да бір жаза қатері деп талап етілетін кез келген жұмыс немесе қызмет, адам өз қызметін өз еркімен ұсынылмаған жұмыс деп ұғынылатын мәжбүрлі және міндетті еңбекке тыйым салумен қамтамасыз етіледі (БҰҰ Конвенциясының мәжбүрлі немесе міндетті еңбекке қатысты 2-бабы). Сонымен бірге жалпы қабылданған халықаралық стандарт бойынша әскери қызмет, төтенше жағдай (дүлей зілзала, апат, жазатайым оқиға) кезіндегі жұмыс, соттың заңды күшіне енген үкімінің негізінде жұмыс істеу және сот үкімін орындау кезінде заңдылықтың сақталуына жауапты мемлекеттік органдардың қадағалауымен орындалатын еңбек мәжбүрлі болып саналмайды.

Қанау — тәуелділік жағдайында тұрған адамның еңбегі, еркі басқа адамға бағынған, өз қалауы бойынша өмірін, денсаулығын, еркін жүріп-тұруын, еңбегін және өзге де игілікті

басқара алмайтын, соның салдарынан ол бірқатар құқығы мен бостандығынан айырылған адамның еңбегі.

ҚР Қылмыстық кодексінің 125, 128-бабы қанауға қатысты кінәлі өкілеттігін жүзеге асыратын адамның мәжбүрлі еңбекке тарту жағдайы ғана қамтылады. Дәл осы белгі бізге адамның мәжбүрлі еңбегін мәжбүрлі және міндетті еңбектің басқа түрінен ажыратуға мүмкіндік береді.

ҚР Қылмыстық кодексі «еңбек» ұғымын кеңінен түсінуге ерекше ескерту жасамайтындықтан, біз жалпы құқықтық терминологияға жүгінуіміз керек деп санаймыз.

ҚР Еңбек кодексінде [4] қанау еңбек сияқты анықталмайды, бірақ 16-бабы еңбек қатынасының тұжырымдамасын қамтиды, бұл жұмыскер мен жұмыс берушінің арасындағы шарт негізінде жұмыскердің еңбек қызметі үшін ақы төлеу (белгілі бір мамандық, біліктілік немесе лауазым) бойынша жұмысқа, жұмыс беруші қарастырған еңбек жағдайын ұсынған кезде қызметкердің ішкі еңбек ережесіне бағынуы туралы қатынас, еңбек заңы, ұжымдық шарт, еңбек шартын қарастырады. Осы контексте, әсіресе, қылмыс құрамының белгісі бар заңсыз іс-әрекет, еңбек болып саналмайды.

Аталған Қылмыстық заң мен Жоғарғы сот қаулысына қатысты қолданылған терминдердің сәйкессіздігі бар. ҚР Қылмыстық кодексінің 125, 128-баптары еңбек анықтамасын бермей, әрекетті «қанау» деп қолданса, ҚР Жоғарғы сотының 2012 жылғы 29 желтоқсандағы «Адамды саудаға салғаны үшін жауапкершілік анықтайтын заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» № 7 Нормативтік қаулысында «қанауға» қатысты әрекетті «пайдалану» терминін синоним ретінде қолданады. Аталған терминдерді мағыналық тұрғыдан түсіндірмелік сөздіктеріне жүгініп көрейік: «Еңбекті қанау» — Exploitation of labour. Энциклопедия [5]. «Эксплуатация — антагонистік қоғамда үстем таптың еңбекші үстем тапты қанауы» [6, 464], «Қанаушылық — біреудің еңбегін жеп, пайда табушылық» [7, 471], «Пайдаланушылық — біреудің еңбегін пайдаға асырушылық, қажетіне жарату» [8, 664]. «Адамды қанау» — терминін мағынасына қарай заңдық тұрғыдан өзінің мазмұнына сәйкес келетіндіктен, жоғарыда аталған Жоғарғы сот нормативтік қаулысындағы «адамды пайдалану» терминімен ауыстыруды қажет етеді.

Қазақстан Республикасының құқықтық доктринасында жезөкшелік еңбектің бір түрі ретінде қарастырылмайды. ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне сәйкес ол құқыққа қарсы іс-әрекет, әкімшілік теріс қылық болып табылады. Егер еңбекті (қызметті) сөзсіз қорғау қағидасымен назарға алсақ, онда жезөкшелік құқыққа қарсы қызметтің өзге нысаны сияқты «қызмет» түсінігімен ұғынылады. Алайда, егер біз жезөкшелікті пайдалануды мәжбүрлі қанау арқылы пайдалануға жатқызсақ, онда жезөкшелікпен айналысуға тарту және жезөкшелікпен айналысуды жалғастыруға мәжбүрлеу үшін жауапкершілікті көздейтін ҚР Қылмыстық кодексінің 125, 128 және 308-баптарының нормасы туындаған бәсекелестікке бірден назар аудару керек. Алайда ҚР Қылмыстық кодексінің 125, 128 және 308-баптарында көрсетілген жазалау шарасын салыстырғанда олардың бір-бірінен қаншалықты айырмашылығы бар екенін көреміз. Оған айғақ ҚР ҚК 125-б. 3-б. «2»-тармағында — ұрланған адамды қанау мақсатында жасалған адамды ұрлағаны үшін — 10-15 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалса, ҚР ҚК 128-б. 1-бөлігінде — қанау мақсатында адамды саудаға салғаны үшін — 4-7 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы қаралған, ал ҚР ҚК 308-бабының 1-бөлігінде — 3 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Заң шығарушы осы жерде жезөкшелікпен айналысуға тартумен және мәжбүрлеумен байланысты қылмыстың және мәжбүрлі қанау еңбегін пайдаланумен байланысты қылмыстың қоғамдық қауіптілік дәрежесін әртүрлі бағалаған.

Жезөкшелікті талданып отырған баптың ережесі тұрғысынан еңбекке жатқыза отырып, біз іс-әрекеттің шамадан тыс криминализациясымен бетпе-бет келеміз, өйткені адам мұндай

жағдайда жезөкшелікті пайдалану үшін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 125, 128-бабы және 308-бабы бойынша жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Алайда осы құрамды мұқият талдау олардың объективті жағы бойынша нақты ажыратылуын анықтауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, қанаудың құрамы нақты жағдайдағы адамның еңбегін пайдалануға бағытталған — иесінің өкілеттігі оған қатысты жүзеге асырылады, яғни иелік ету, пайдалану және билік ету, соған қоса жәбірленушінің қажетсіз іс-әрекеттен бас тарту мүмкіндігі болмайды.

Кінәлі адам жәбірленушінің еріксіз еңбегін, материалдық және жеке сипаттағы пайда табу үшін оның қызметін иеленеді, пайдаланады және оған билік етеді. Жезөкшелікпен айналысуға мәжбүрлеу құрамы жезөкшелікпен айналысуды жалғастыруға мәжбүрлеу мақсатында адамға құқыққа қарсы әсер етуді қамтиды, яғни құрбанның жезөкшеліктен бас тартуға мүмкіндігі жоқ, өйткені оған қолайсыз зардаптың туындауына үнемі қауіп төнеді. Мұнда «мәжбүрлеу» ұғымы негізгі орын алады, оны пайдаланудан ажырату керек, ҚР Қылмыстық кодексінің 308-бабы бойынша кінәлі адам жезөкшелікпен айналысуға пайдаланбайды (тартады), тарту — тек құрбанды онымен айналысуға мәжбүрлейді.

Екіншіден, ҚР Қылмыстық кодексінің 308-бабының объективті жағы едәуір кеңірек, өйткені жезөкшелікпен айналысуды жалғастыруға қылмыстық мәжбүрлеуді қарастырады, ал ҚР Қылмыстық кодексінің 125, 128-баптары жәбірленушіге қатысты қанау еңбегіне қатысты жұмысты (қызметті) орындаудан бас тарту мүмкін еместігін талап етеді.

Осылайша ҚР Қылмыстық кодексінің 308-бабы жезөкшелікке тарту орын алған жағдайда, ал ҚР Қылмыстық кодексінің 125, 128-баптары — егер «жезөкше» мәжбүрлі қанау жағдайында болса, оның «еңбегін» пайдаланады, яғни оның сексуалдық қызметін пайдаланады деп санаймыз.

ҚР заңының ешқайсысында сексуалдық пайдалану және сексуалдық сипаттағы қызмет деп түсіну керек деген анықтама жоқ. Осы мақалада берілген анықтамаға сүйене отырып, жыныстық қанаушылыққа қатысты іс-әрекеттің көбі заңнан тыс тұрғанын атап өту керек. Тиісінше, әйелді сату және одан кейін мәжбүрлеу, мысалы, стриптизді орындауға, консумацияны орындауға, порнографиялық сипаттағы сценарийде суретке түсіруге деген қарыздық тәуелділік салдарынан қылмыскерге көрсетілген іс-әрекет жезөкшелік болып табылмайтындықтан, осының салдарынан мәжбүрлеу үшін, ал көрсетілген іс-әрекетті пайдалану үшін, егер қанау жағдайы дәлелденсе және мұндай еңбектен бас тарту мүмкін болмаса, жауапкершілік туындайды.

Қанауды пайдаланудың құрамы жалпы субъектінің болуын көздейді, яғни ҚР ҚК 125-бабы бойынша – 14 жасқа, ҚР ҚК 128,308-бабы бойынша 16 жасқа толған, есі дұрыс, жеке тұлға.

Соңғы жылдарда мәжбүрлі қанауды жеке және заңды тұлғалар да пайдалана алады. Құрылыс компаниясы мен фермерлік шаруашылық кейбір жағдайда олардың мәжбүрлі қанау/пайдалану жағдайында қазақстандық және шетелдік азаматтарды еңбекке белсенді түрде тартады. Осының бәрі бізді мәжбүрлі қанау жұмысын заңды тұлға қолданған жағдайда қылмыстың субъектісі туралы мәселеге ден қоюға назар аудартады.

Қазақстан қылмыстық-құқықтық доктринасына сәйкес қылмыс субъектісі тек жеке тұлға (ҚР азаматы, шетел азаматы, азаматтығы жоқ адам), яғни ҚР Қылмыстық кодексінің 15-бабына сәйкес нақты адам болуы мүмкін. Заңды тұлғалардың (кәсіпорын, ұйым, мекеменің) қылмыстық жауаптылығы қаралмайды және заңды тұлға қызметінің нәтижесінде жасаған қылмысы үшін оны жасауға тікелей кінәлі нақты жеке және лауазымды адамдар жауапты болатыны белгілі.

Демек, заңды тұлға мәжбүрлі қанауды пайдаланған жағдайда, тек жеке тұлға, атап айтқанда, қанауды пайдалануға кінәлілігі дәлелденетін нақты қызметкерлер жауапқа тартылады.

Қанау құрамының субъективті жағы тек тікелей ниетпен сипатталады, яғни кінәлі адам өзіне қатысты меншік құқығына тән өкілеттік жүзеге асырылатын басқа адамның еңбегін пайдаланатынын түсінеді және мұны қалайды. Пайдакүнемдік ниет міндетті шарт болып табылмайтынын атап өткіміз келеді. Кінәлі адам зардап шегушіге азап келтіру немесе оны қорлау мақсатында, мысалы, мағынасыз жұмысты орындауға мәжбүрлей отырып, қанауды пайдалана алады.

Қазақстанда 2004 жылдан бастап 2019 жылға дейін 18-25 жастағы және 30 жастан асқан ерлер мен әйелдер (677 және 634 адам) пайдалануға жиі түседі. Біздің елде зардап шеккендер көбінесе еңбек қанауына ұшыраған – 1139 адам тіркелген, ал екінші орында – 708 адам жыныстық қанау құрбаны болған [9].

ҚР Қылмыстық кодексінің аталған баптарына жалпы баға бере отырып, олардың маңыздылығы мен мақсаттылығын көрсету керек. Бұл — адамды ұрлау, адам саудасында, ұйымдасқан қылмысқа қарсы әрекет ету саласында ғана емес, сондай-ақ адам құқығы мен бостандығын қорғау саласында да маңызды қадам.

Адамды ұрлау, адамды саудалауда қаралған адамды қанап, еңбегін пайдаланғаны үшін жауапкершілікті көздейтін ҚР Қылмыстық кодексіне түзету енгізу адамды ұрлау, адам саудасына қарсы іс-қимыл стратегиясын — адамның іргелі құқығын бұзатын феноменді құру саласындағы аса маңызды қадам болып табылады. Әрине, қылмыстық заңға енгізілген құрам жетілмеген, айтарлықтай пысықтауды талап етеді, соның ішінде оларды қолдану тәжірибесінің материалы негізінде де, сонымен қатар олардың ҚР Қылмыстық кодексінде қаралуы ел билігінің адамды қанау мен еңбегін заңсыз пайдаланудың жолын кесуге деген саяси ерік-жігерді куәландырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Блинов А.Г. Обращение в рабство как форма эксплуатации человека // Преступность и уголовное законодательство: реалии, тенденции, взаимовлияние: Сб. науч. тр. / Под ред. д.ю.н. проф. Н.А. Лопашенко. — Саратов: Сателлит, 2004. — С. 429.
2. Громов С.В. Некоторые вопросы квалификации преступлений — торговля людьми и использование рабского труда // Уголовное право. — 2005. — № 3. — С. 26.
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексі № 226-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
4. Комментарии к Трудовому кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. М.Ю. Тихомирова. — М., 2005. — 938 с.
5. <https://kk.wikisko.ru>
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Ү – Я (үрейлен – яшма). — Алматы: Ғылым, 1986. 10-том. — 512 б.
7. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Қ (қанаттастық – қыркұлақ). — Алматы: Қаз ССР-нің «Ғылым» баспасы, 1982. — 6-том. — 624 б.
8. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. — Алматы: Дайк-Пресс, 2008. — 968 б.
9. Электронный ресурс: <https://the-steppe.com/razvitie/sovremennoe-rabstvo-v-kazahstane-vse-o-torgovle-lyudmi>

Алтайбаев С. К.,
*профессор кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: altaibaev@mail.ru);*

Бұғыбай Д.,
*исполняющий обязанности ассоциированного профессора кафедры юриспруденция,
кандидат юридических наук
(Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш. Есенова,
г. Актау, Республика Казахстан, e-mail: dina.bugybay@yu.edu.kz)*

Уголовно-правовая природа действий, сопряженных с эксплуатацией, в уголовном законодательстве Республики Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается уголовно-правовая природа такого деяния, как эксплуатация. В уголовном законодательстве Республики Казахстан в статьях 125 «Похищение человека» и 128 «Торговля людьми» закреплены понятия «похищение с целью эксплуатации» и «купля-продажа лица с целью эксплуатации». На основе анализа мнений ученых относительно трактовки понятия «эксплуатация» автор предлагает свою дефиницию «принудительная эксплуатация человека». Также обращается внимание на несоответствие терминов, используемых в уголовном законе и Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 29 декабря 2012 года № 7 «О практике применения законодательства, определяющего ответственность за торговлю людьми». Автор считает необходимым заменить в Нормативном постановлении термин «использование действий, связанных с эксплуатацией» на более корректный — «эксплуатация».

Ключевые слова: эксплуатация, купля-продажа с целью эксплуатации человека, хищение с целью эксплуатации, принудительная эксплуатация человека, использование действий, связанных с эксплуатацией, присвоение результатов труда.

S. K. Altaybaev,
*Professor Head of the Department of Criminal Law and Criminology,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: altaibaev@mail.ru);*

D. Bugybay,
*Acting Associate Professor of the Department of Jurisprudence, Faculty of Business and Law,
Candidate of Legal Sciences
(Sh. Yessenov Caspian University of technology and engineerin, Aktau city,
e-mail: dina.bugybay@yu.edu.kz)*

The criminal-legal nature of actions involving exploitation in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article examines the criminal-legal nature of such an act as exploitation. In the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, articles 125 «Kidnapping» and 128 «Trafficking in persons» enshrine the concepts of «abduction for the purpose of exploitation» and «purchase and sale of a person for the purpose of exploitation». Based on the analysis of scientists' opinions regarding the interpretation of the concept of «exploitation», the author offers his definition of «forced human exploitation». Attention is also drawn to the discrepancy between the terms used in the criminal Law and the Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated December 29, 2012 No. 7 «On the practice of applying legislation defining responsibility for human trafficking». The author considers it necessary to replace in the Regulatory Resolution the term «use of actions related to exploitation» with a more correct one — «exploitation».

Keywords: exploitation, purchase and sale for the purpose of human exploitation, theft for the purpose of exploitation, forced exploitation of a person, use of actions related to exploitation, appropriation of labor results.



UDC 342.9

A. Bayseitova,

*Deputy Head of the Academy, Doctor of Law,
Associate Professor, Police Colonel
(e-mail: baliya76@mail.ru);*

R. Tusupov,

*Doctoral student, Police Lieutenant Colonel
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: Tusupov.r@inbox.ru)*

Egal and administrative provision of public safety

Annotation. The article touches upon important theoretical and applied issues concerning the administrative and legal concept of ensuring public safety. The authors of the work analyze the current administrative legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the activities of state bodies to ensure public safety. Special attention is paid to the administrative activities of the internal affairs bodies, which are the main subject of public order protection. In the aspect of the ongoing modernization of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan, the problematic issues related to the search for new conceptual approaches to the problems of law enforcement, protection of the rights and legitimate interests of citizens, their life and health from modern threats to public security are investigated.

Keywords: administrative activity, public order, public safety, police, law enforcement.

The modern national security paradigm includes several subspecies representing separate spheres of security: public, military, political, economic, informational, and environmental [1].

The analysis of the norms of the current legislation shows that each of these independent types of security has its object of protection, which is the basis of the classification carried out. At the same time, the types of security are determined through the state of security of the specified objects of protection. Thus, economic security is «The security of the national economy», information security is «The security of the information space», etc. [1].

The normative definition of public security is presented in the following form: «Public security is the state of protection of life, health and well-being of citizens, spiritual and moral values of Kazakhstan society and the social security system from real and potential threats, which ensures the integrity of society and its stability» [1].

From this definition, it becomes evident that «public safety» is not identical to «public safety» since the legislator indicates in the list of protected objects not just general social benefits but also life, health and well-being of citizens.

Moreover, these values are stated first of all. Thus, the concept of public safety includes the «personal safety» of citizens. Therefore, the categories of general and personal security are so interconnected that the legislator did not consider it possible to separate them by fixing separate definitions.

Since the definition of security is set out in the legislation through the concept of security, we consider it proper to rely primarily on this basis when analyzing the theoretical provisions of the security concept. Security implies a close connection with the activities of authorized bodies aimed at protecting protected values and goods. The actions of these authorized bodies are quite carefully regulated by the norms of the current law, mainly by administrative law standards.

We fully share the opinion of scientists who note the importance of administrative law for the general theory of security. As a management law, administrative law regulates subjects' executive and administrative activities, providing protection. Moreover, it is based on administrative law that legal prerequisites are created to form separate administrative and legal security institutions regulating the modes of its provision in various spheres of life in modern society [2, 5].

Indeed, the norms of administrative law aimed at ensuring security in certain areas of public relations from separate, independent legal institutions. For example, ensuring road safety, ensuring security in population migration, etc.

The internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan are the essential specialized entity protecting public social benefits and ensuring public order and public safety.

At the same time, the activities of the internal affairs bodies can be divided into law enforcement proper (application of state coercion measures to persons who have committed illegal acts) and managerial, which, however, also has a law enforcement orientation but is not related to the application of coercive measures to a subordinate subject (preventive function) [3, 85].

In any case, police activity is characterized by two main features, namely:

- 1) it is a state-governmental activity;
- 2) it is an activity that is carried out concerning a non-subordinate entity. Accordingly, such activities can be entirely attributed to executive authorities' administrative and legal forms of management activities [3, 86].

The administrative activities of the police are highly diverse and cover a wide variety of spheres of public relations.

According to the definition proposed by B.V. Rossinsky, the administrative activity of the police should be understood as one of the most critical activities of this body.

According to the scientist, the content of organizational activity consists in creating conditions for citizens to exercise their rights and legitimate interests, fulfilling their duties; ensuring the regular operation of organizations; monitoring and supervising compliance with the rules of the passport system, public order, fire safety, traffic; in the prevention and suppression of various offences; registration of citizens; in the issuance of licenses for private detective and security activities, permits for the sale, purchase and storage of weapons; in the exercise of administrative supervision; in the protection of property; in monitoring compliance with the rules of stay of foreign citizens and stateless persons, etc. [4, 27].

Despite the cumbersomeness of the proposed definition, it reflects the diversity of the administrative activities of the police, although it does not indicate the main features inherent in it.

In this regard, we are more impressed by definition proposed by M.E. Trufanov: «The administrative activity of the police is a complex of authoritative actions and decisions of relevant officials, based mainly on the norms of administrative law and aimed at achieving both regulatory and law enforcement goals» [5, 82].

In this definition, the emphasis is placed on displaying the essential features of administrative activity, which makes it more concise and, at the same time, more meaningful.

The administrative activity of the police is at the heart of the enormous work of the internal affairs bodies aimed at ensuring public safety. This includes protecting the individual, society, and the state from unlawful encroachments; prevention and suppression, detection of crimes; prevention and suppression of administrative offences; proceedings on administrative violations and execution of administrative penalties; law enforcement in public places and road safety, etc. [5, 82].

In carrying out administrative activities, police officers interact most widely with the population. At the same time, to ensure law and order, they are forced to take measures provided for by law that restrict the rights and freedoms of citizens. Accordingly, as a rule, this sphere of activity of the internal affairs bodies is more often criticized by society than others.

It should be noted that in determining the main vectors of the ongoing modernization of the activities of the Kazakh police, civil society institutions have played an essential role in organizing a broad discussion of the reform project. It should be noted that very extraordinary proposals were made simultaneously.

So, to form a service model, activists proposed appointing a civilian head of the Ministry of Internal Affairs who determines the department's policy, and a person selected from the police system

will have to be responsible for operational work. Such a division, according to activists, would not allow the police to be used for political purposes, for example, when dispersing a rally.

Social activists also proposed to develop full-fledged local police and increase the influence of the maslikhat on its work. For instance, maslikhats should be authorized by two-thirds of the votes to put before the head of the local police the issue of dismissal of any local police officer in connection with violations that have become known to them. An unsatisfactory assessment by the maslikhat of the implementation of such programs, according to experts, should lead to the question of the dismissal of the head of the local police.

There was also a proposal to demilitarize the police in two stages. The first is the abolition of uniforms. They should be worn only by patrols (for recognition). The second is to form the Interior Ministry apparatus from civil servants [6, 52].

Not all of the above proposals, in our opinion, can be supported. However, the fact that society actively participates in the discussion is essential here, realizing that it is the most exciting subject in reforming the police since every citizen's well-being and sense of security ultimately depends on the effectiveness of the organization of its work. This is public safety. Not an abstract theoretical construction but an absolute benefit provided by the activities of the police.

In turn, the activities of the police should maximally meet the needs of society and contribute to the implementation of tasks for the prevention, early detection and neutralization of emerging threats to public safety.

For example, the January 2022 events in Kazakhstan demonstrated the reality and scale of such a threat to public security as the activities of terrorist organizations.

This is the first time Kazakhstan has faced such a large-scale coup attempt carried out by radical Islamist cells that had been hiding for a specific time.

Analysts agree, speaking about the planning of January events by interested foreign entities. Evidence of this is the coordinated actions of radical groups and militants who arrived from outside, focused on the rapid capture of critical centres in the settlements of the republic. With cellular communications disconnected and the Internet blocked, they used the Bridgefy application to coordinate their actions, which allowed them to send messages without access to the World Wide Web [7, 11].

The internal affairs bodies are not the only bodies entrusted with ensuring security. This is the peculiarity of the administrative and legal provision of public safety. In addition, many managing entities are authorized to provide control and supervision in a specific area of security (fire safety, sanitary and hygienic safety, etc.).

Because of this, the main organizational complexity in ensuring public safety seems to us to be the interaction of the involved structures and the overall coordination of their activities.

For example, Kazakhstan plans to introduce a single dispatching emergency service similar to the Western «911» for several years.

In our opinion, for the effective operation of such a service, appropriate legal support is necessary. A regulatory legal act is needed that clearly describes the interaction of individual services in certain emergency cases. Employees of such a service will a priori act not as simple dispatchers receiving calls but as coordinators of services' actions aimed at the optimal solution of specific life situations to ensure citizens' safety and the protection of public order.

Many police officers showed real heroism during the January events, ensuring law and order and protecting strategically essential objects. However, the potential of law enforcement agencies was insufficient to ensure public safety, which is why Kazakhstan was forced to request assistance from the member States of the Collective Security Treaty Organization.

The problems in organizing the interaction of bodies ensuring public safety were also demonstrated by the January events of 2022, which became an important lesson for the entire Kazakh state and especially for law enforcement agencies.

In this perspective, research is fundamental to analyzing existing threats to public safety, identifying all obvious and hidden factors that can violate the protected law and order.

Moreover, it is based on such a scientifically based, comprehensive analysis that operational and strategic planning of the activities of internal affairs bodies should be carried out.

It is necessary to work out and implement a unified state concept of ensuring public safety, considering the emergence of new threats. For example, interstate armed conflicts affecting our state's closest neighbours and partners have become such for Kazakhstan.

It can be stated that there are many genuine and large-scale threats to public safety in the modern world. Many of these risks and threats grow from potential to real only due to insufficient preventive work of the structures entrusted with ensuring security.

Summing up, I would like to support the opinion of scientists that the current administrative legislation on public safety needs further development and improvement.

Thus, N.A. Boshamdjieva points out that the system-forming components of regulation and control in the field of administrative and legal security are not outlined in the formed administrative legislation. As a result, there are no quantitative indicators of public safety or criteria for assessing the quality and effectiveness of activities to maintain it [8, 79].

Recognizing the problem of insufficient certainty and clarity of existing regulatory legal acts due to the lack of consolidation of visual, quantitative indicators, we consider it quite solvable by supplementing the existing system of administrative law norms with precise classification of the main threats to public security with the corresponding protected interests, values and benefits.

List of used literature:

1. Law of the Republic of Kazakhstan dated January 6, 2012, No. 527-IV: [Electronic resource] / Access mode: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527> (date of appeal 12.04.2022).
2. Agabalaev M.I. Administrative and legal regime of ensuring public safety. — M.: Publishing House of the Russian Customs Academy, 2012. — 190 p.
3. Lugovsky S.G., Ryabtsev L.M. Administrative and legal forms of activity of internal affairs bodies in public security // Socio-economic and legal studies. — 2012. — No. 2. — PP. 82–89.
4. Rossinsky B.V. Administrative law. Dictionary-reference. — M.: UNITY-DANA, Law and Law, 2000. — 271 p.
5. Trufanov M.E. Problems of generalization of a conceptual resource in the definition of administrative police activity // Society and law. — 2022. — No. 1. — PP. 80–84.
6. Musabekova N.M., Tuzelbayev N.O., Badanina M.A. Improvement of the administrative police management system in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. — 2022. — No. 1 (75). — PP. 49–54.
7. Morozov Yu.V. Internal and external factors of events in Kazakhstan at the beginning of 2022 and possible strategies of the West and Russia in the Republic // East Asia: facts and analytics. — 2022. — No. 1. — PP. 6–16. DOI: 10.24412/2686-7702-2022-1-6-16.
8. Boshamdjieva N.A. Administrative and legal bases of ensuring public safety in the Russian Federation. — M.: Unity-Dana: Law and Law, 2015. — 248 p.

Байсеитова А.Т.,
академия бастығының орынбасары, заң ғылымдарының докторы,
қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі
(e-mail: baliya76@mail.ru);

Тусупов Р.Н.,
докторант, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: Tusupov.r@inbox.ru)

Қоғамдық қауіпсіздікті әкімшілік-құқықтық қамтамасыз ету

Аннотация. Мақалада қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің әкімшілік-құқықтық тұжырымдамасына қатысты маңызды теориялық және қолданбалы мәселе қарастырылған. Жұмыс авторлары қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік органдардың қызметін реттейтін Қазақстан Республикасының қолданыстағы әкімшілік заңнамасына талдау жүргізеді. Қоғамдық тәртіпті қорғаудың негізгі субъектісі болып табылатын ішкі істер органдарының әкімшілік қызметіне ерекше назар аударылады. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының қызметін жаңғырту аспектісінде құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, азаматтардың құқығы мен заңды мүддесін, олардың өмірі мен денсаулығын қоғамдық қауіпсіздіктің қазіргі заманғы қауіп-қатерінен қорғау проблемасына жаңа тұжырымдамалық тәсілді іздеуге қатысты өзекті мәселе зерттелуде.

Негізгі сөздер: әкімшілік қызмет, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, полиция, құқық қорғау қызметі.

Байсеитова А.Т.,
заместитель начальника Академии,
доктор юридических наук,
ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции
(e-mail: baliya76@mail.ru);

Тусупов Р.Н.,
докторант, подполковник полиции
(Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: Tusupov.r@inbox.ru)

Административно-правовое обеспечение общественной безопасности

Аннотация. Статья затрагивает важные теоретические и прикладные вопросы, касающиеся административно-правовой концепции обеспечения общественной безопасности. Авторы работы проводят анализ действующего административного законодательства Республики Казахстан, регламентирующего деятельность государственных органов по обеспечению общественной безопасности. Особое внимание уделяется административной деятельности органов внутренних дел, выступающих основным субъектом охраны общественного порядка. В аспекте продолжающейся модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан исследуются проблемные вопросы, касающиеся поиска новых концептуальных подходов к проблемам обеспечения правопорядка, защиты прав и законных интересов граждан, их жизни и здоровья от современных угроз общественной безопасности.

Ключевые слова: административная деятельность, общественный порядок, общественная безопасность, полиция, правоохранительная деятельность.



ӘОЖ 343.1

Балғымбеков Д.Ү.,
жалпы заң және арнайы пәндер кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: balgimbekovdy@mail.ru);

Сүлейменова Н.Н.,
заңсыз көші-қонға және адам саудасына қарсы күрес бойынша мамандарды даярлау
жөніндегі орталығының оқытушы-әдіскері,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: nazym0405@mail.ru)

Ішкі істер органдарында парақорларды анықтауға ахуалдық көзқарас

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарында парақорларды анықтаудың жағдаяттық тәсілінің теориялық және қолданбалы аспектісі қарастырылған. Авторлар әртүрлі тергеу жағдайын және ішкі істер органдарында жасалған парақорлық туралы істі тергеп-тексерудің негізгі әдісін, сот-медициналық зерттеудің жалпы теориялық негізі мен эмпирикалық алғышартын құруды ұсынады. Мақалада криминалистика теориясында қабылданған түрлі жағдай, атап айтсақ типтік және ерекше; бастапқы, аралық және түпкілікті; жанжалсыз және жанжалды ал жалпы — Қазақстан Республикасындағы ішкі істер органдарында парақорларды тергеп-тексеру кезінде қолайлы, ішінара қолайлы, қолайсыз жағдайы және жауап алудың негізгі тергеу жағдайы қарастырылған.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, парақорлықты тергеп-тексеру, криминалистикалық әдістеме, криминалистикалық тактика, тергеу жағдайы, типтік жағдай, парақорлықты анықтау, ішкі істер органдары, құқық қорғау органдары.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауында қай елде болса да, тамыртаныстық кадр іріктеу ісін бұрмалап, сыбайлас жемқорлықтың тамыр жаюына әкеп соқтырады. Біз надандық пен ескілікке, радикализм мен масылдыққа, тоғышарлыққа және сыбайлас жемқорлыққа табанды түрде қарсы тұрамыз деп айтылған [1]. Сондықтан Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында тұрған бүгінгі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мемлекет пен қоғам тарапынан үлкен күш-жігерді талап етеді.

2021 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі сыбайлас жемқорлыққа неғұрлым бейім салаларды анықтау үшін жүргізген мониторинг мынадай нәтиже көрсетті. Орталық мемлекеттік органдар арасында сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін сотталған адамдардың ең көп саны — ішкі істер органдарының қызметкерлері. Олар келесідей баптар бойынша қылмыс жасаған: пара алу (ҚК 366-б.) – 60, қызмет бабын пайдалана отырып алаяқтық жасау (ҚК 190-б., 3-б., 2-т.) – 43, лауазымдық өкілеттігін теріс пайдалану (ҚК 361-б.) – 18, билікті және лауазымдық өкілеттігін асыра пайдалану (ҚК 362-б.) – 7, пара беру (ҚК 367-бабы) – 8, қызметтік жалғандық жасау (ҚК 369-б.) – 4, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемдену немесе ысырап ету (ҚК 189-б., 3-б, 2-тармағы) – 3, қызметтегі әрекетсіздік (ҚК 370-б.) – 5.

Көбінесе мынадай сыбайлас жемқорлық қылмыс жасалған:

– ішкі істер органдарының тергеушілері — қылмыстық жауаптылыққа тартылмағаны үшін бопсалап пара алған;

– учаскелік инспекторлар — әкімшілік жауаптылыққа тартылмағаны және бұрын сотталған адамдарды пробациялық бақылауды жеңілдеткені үшін пара алған;

– жол-патрульдік полиция қызметінің инспекторлары — жол жүрісі қағидасын бұзған кезде әкімшілік жауаптылықтан алып тастағаны үшін пара алған [2].

Құқық қорғау органдары қылмыстылыққа қарсы тиімді күресу үшін қарастырылып отырған қылмысты тергеп-тексеру әдістемесіне, әсіресе пара алушылардың қоғамдық қауіпті қызметін анықтаудың жағдаяттық тәсіліне қатысты белгілі бір білімге ие болуы тиіс.

Парақорлықпен байланысты қылмысты тергеп-тексеру кезінде қылмыстық іс бойынша дәлелденуге жататын мән-жайды анықтауға арналған тергеу бағыты көбінесе тергеудің әртүрлі кезеңінде қалыптасқан тергеу жағдайымен анықталады.

Қазіргі тергеу жағдайының рөлі мен маңыздылығын барлық жетекші криминалист ғалым, құқық қорғау және арнайы органның практикалық қызметкерлері мойындайды. Бұл қылмысты тергеп-тексеру бойынша іздестіру-танымдық іс-әрекетте оның нәтижесі, сонымен бірге осы қызметті одан әрі ұйымдастыруға әсер ететін жаңадан пайда болатын және тергеудің ішкі жағдайын, барысы мен жай-күйін сипаттайтын күрделі динамикалық жүйе деп түсініледі [3, 5]. Қылмыстық топ пара алса немесе берсе аса ауыр қылмыс санатына жатады. Пара алғаны, бергені және оларға делдал болғаны үшін пара сомасына еселенген айыппұл түрінде жаза көзделген. Балама жаза ретінде бірнеше айыппұл парақорлық баптарының барлық санкциясында бар [4, 41].

Сот және заң әдебиетіндегі теориялық пікірге жүргізілген талдау парақорларды қылмыстық қудалауды ұйымдастыруда туындайтын тергеу жағдайын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан әртүрлі негізбен ажыратуға болатынын көрсетті.

Криминалистика теориясында қабылданған шартты бөлу келесідей болуы мүмкін: типтік және нақты; бастапқы, аралық және соңғы; жанжалсыз және қақтығыссыз, ал жалпы – тергеу үшін қолайлы, ішінара қолайлы және қолайсыз жағдай. Оларды осы қылмыстық әрекетті ашу мен тергеп-тексерудің сот-медициналық әдісі аясында талданған әлеуметтік қауіпті әрекеттің призмасы арқылы қарастырамыз. Осы іс бойынша туындайтын барлық тергеу ахуалын тергеп-тексерудің бастапқы, аралық және соңғы кезеңіне қатысты жағдайға бөлуге болады. Тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде тергеу ахуалын әдеттегі және нақты тергеу ахуалы деп бөлуге болады. «Типтік тергеу ахуалы, оның құрылымында бірдей тәртіптің барлық жағдайына тән жалпы, қайталанатын белгі басым болады» [5, 59].

Қарастырылып отырған қылмыстың ерекшелігін ескере отырып, ақпараттық компонент бойынша қылмыстық іс жиынтығын зерттеу нәтижесі бойынша бірқатар бастапқы типтік жағдайды анықтауға болады:

– олар әртүрлі өзара ерекше нормативтік құқықтық актімен біріктірілген немесе «бүркемеленген», олардың тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік беретін адамның немесе парақорлар тобының қылмыстық әрекетінің нақты эпизоды туралы жедел-ізвестіру дерегі бар. Бірақ қылмыстық әрекеттің әдісі, құрылымы және механизмі туралы мәлімет белгісіз (пара алу тәсілі, «ақшаны жылыстату» әдісі, қатысушының саны, сыбайлас жемқорлық байланысы, орналасқан жері, қылмыс жасау тәсілінің сипаты, байланыс пен көліктің техникалық құралының болуы және басқа да дерек туралы);

– параны белсенді алатын адамдар қылмыс жасаған кезде қолға түскен, сондай-ақ қылмыстық топтың барлық мүшесі анықталып, ұсталған. Қазіргі уақытта мұндай тергеу жағдайы ерекше, өйткені құқық қорғау және арнайы органдардың қызметінде мұндай жағдайға қатысты жеткілікті егжей-тегжейлі және ғылыми негізделген сот-сараптамалық көзқарас жоқ, өйткені тергеп-тексеру практикасында зерттелген қылмыстық іс арасында пара алу фактісінің анықталған эпизоды ғана ескеріледі;

– парақор немесе қылмыстық топ қылмыс жасаған сәтте ұсталып, бірақ қылмыстық топтың кейбір мүшесі жасырынып үлгерсе, бұл жағдай да типтік емес, өйткені қылмыс фактісі әрдайым жедел дерек арқылы бұзылмайды, егер олар құжатталған болса және жедел ұстау бойынша жедел операция жасалса, онда, әдетте, қылмыстық топтың топтық қызметінің барлық тізбегін «ашпай» нақты орындаушыларды қылмыстық жауаптылыққа тартады;

– қылмыстық топтың белгілі бір бөлігі пара беру сәтінде ұсталады, алайда айып тағу үшін мәлімет жеткіліксіз болғандықтан, қолға түскеннен кейін парақорлық фактісін бекіту үшін тергеу және жедел шаралар кешенін жүргізу қажет.

Адамды немесе қылмыстық топты ұстағаннан кейін тергеу органында қылмысты анықталған адамдар жасағаны туралы жеткілікті дәлелі болады. Пара алушы мен делдалды, сондай-ақ қылмыстық құрылымның жетекшілерін, сондай-ақ орта және төменгі буын мүшелерін әшкерелейтін мәлімет бар. Бірақ қылмыстық істі тергеп-тексеруді бастау үшін бастапқы ақпарат көзін жинау барысында тергеу жоғарыда тұрған сыбайласқан байланысты кірістіру салдарынан тергеуге қарсы жүргізіліп отырған әрекетке соқтығады. Нақты тергеу жағдайы парақорлар жасаған нақты қылмысты тергеп-тексеру кезінде дамиды және ғылыми-әдістемелік тұрғыдан аса маңызды болмайды, өйткені бұл мәлімет осындай қылмыспен күресу процесінде белгілі бір үрдісті көрсете алмайды. Нақты қылмыстық істі тергеп-тексеру нақты тергеу жағдайын анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай жағдай сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте стратегиялық шешім қабылдау үшін қызмет көрсетілетін аумақтағы криминал-гендік жағдайды талдау үшін негіздің біріне айналуы тиіс.

Тактикалық-криминалистикалық шешім қабылдау және қарсы іс-қимылды еңсеру бойынша тергеу жолы мен құралын анықтау үшін біз парақорлықты тергеп-тексеруге қарсы іс-қимыл жағдайын талдадық. Парақорлық қылмыстық топта жасалатын жағдайдың үш ерекшелігі анықталды. Біріншіден, қылмыстық топ қылмыстық әрекеттің анықталған эпизодын бір адам жасаған әрекет немесе ерекше жағдайда төменгі сатыдағы лауазымды тұлғамен бірлесіп жасалған әрекет ретінде көрсетеді. Екіншіден, парақорлардың әшкереленген буындары жоққа шығарылады, бұл ретте әшкереленген адамдардың туысына моральдық және материалдық қолдау көрсетіліп, олар және олардың жақын туысы бақылауға алынады. Мұндай жағдайда көшбасшылар жоғары лауазымды тұлғаларды әшкерелеуді болдырмау мақсатында оқшаулау орындарында отырған адамдарға да, жақын туысына да тиімді бақылауды жүзеге асырады. Үшіншіден, әртүрлі маман қосылады, олар мәртебелік жағдайға байланысты тергеуге қысым жасайды. Мамандар қорғаушы-адвокаттар, жоғары тұрған бақылаушы органдардың жемқор лауазымды адамдары, бұқаралық ақпарат құралы және басқа адамдар ретінде әрекет ете алады. Біздің дерегіміз бойынша, мұндай адамдар қылмыстық топқа құралымның толық заңды мүшелері ретінде және нақты жағдайда «жасырынып» ғана пайдаланылатын, яғни парақорлық фактісі бойынша қалыптасқан криминалдық жағдайды толығымен түсінбейтін адамдар ретінде енгізілуі мүмкін.

Тергеп-тексерудің аралық және соңғы кезеңінде тергеу жағдайы мына фактормен анықталады:

– парақорлардың қылмыстық тобының барлық немесе тек бір бөлігінің қылмыстық іс-әрекетінің көлемі, оның саны және жұмыс істеу ерекшелігі туралы осы кезге дейін жиналған нақты материалдың сипаты;

– оның анықталған және ұсталған мүшелерінің саны;

– осы ұйымның қандай байланысы немесе нақты мүшелері оның жүйесінің ең осал элементтері болып табылатыны туралы ақпараттың болуы;

– тергеу қылмыстық топтың негізгі және қосалқы мүшелерінің бірлігін әлсірете алды ма;

– топ басшылығына оны құлату және жою мақсатында соққы беру үшін қажетті жиналған жедел-іздістіру және тергеу дерегімен қамтамасыз етілген нақты жағдайдың болуы [6, 281]. Жанжалды және жанжалсыз тергеу жағдайы куәлардан, күдіктілерден және айыпталушылардан жауап алу, олардың арасындағы беттестіру, тінту және алу, басқа да тергеу әрекеті жүргізу кезінде дамиды. Тергеп-тексеру жүргізетін адамдар жанжалды жағдайды құзыретті тактикалық даярлығы арқылы бәсеңдету керек.

Сонымен, тергеу әрекетін жүргізетін адам оны тиімді жүргізу үшін дұрыс тактикалық және психологиялық қатынасты орната білуі керек, тергеп-тексеру жүріп жатқан нақты

жағдайды, іске қатысатын адамдардың жеке басының сипаттамасын, қолда бар дәлелді ескере отырып, мінез-құлық бағытын өзгерте алуы керек. Бұл жағдайда тергеуші белгілі бір адамдар сенімді айғақ беруге мәжбүр болатын психологиялық әсер етудің әртүрлі қолайлы тактикалық тәсілі мен әдісін қолдануы тиіс. Құқық қолдану тәжірибесіне жүргізілген талдау көрсеткендей, қылмысты тергеп-тексеру кезінде күдіктіні жеке-жеке ұстағаннан кейін жауап алудың бес негізгі тергеу жағдайын анықтауға болады:

- шынайы айғақ береді;
- көрінеу жалған айғақ береді;
- негізінен шынайы айғақ береді, бірақ оны қылмыстық іс-әрекетін айғақтайтын кейбір мәлімет туралы қасақана айтпайды;
- негізінен шынайы айғақ береді, бірақ кейбір егжей-тегжейлі сәтке қатысты қателеседі;
- айғақ беруден бас тартады.

Тергеу жағдайы көбінесе алынған деректің шынайылығына әсер етеді. Қолайлы жағдай қылмыстық ұйымның қызметін тергеп-тексеруде өте сирек кездеседі, бірақ тек осы жағдайда толық және шынайы ақпарат алуға болады және тергеушінің қолайлы жағдай жасауға деген ұмтылысы толығымен негізделген. Біз күрделі тергеу әрекетін ұсынамыз, тек тергеудің кейінгі және соңғы кезеңінде қауіп болмаса:

- «әшкерлеуші» қатысушы қорқыту нәтижесінде немесе басқа себеппен айғақты өзгерте алады;
- бірлескен тергеу әрекеті тергеуге қарсы күш-жігерді келісу үшін қолданылуы мүмкін;
- кейбір жағдайда тергеу әрекеті қайшылықты жою немесе жаңа мәлімет алу үшін емес, белгіленген дәлелдемені бекіту үшін жүргізілуі керек.

Құқық қолдану тәжірибесінің материалын талдау парақорды ұстау кезіндегі типтік тергеу жағдайы ақпараттық компоненттен тұратын негізгі үш жағдайға жіктелетінін көрсетті:

- лауазымды тұлға тарапынан жеке тұлғадан пара талап ету туралы арызы бар;
- лауазымды немесе өзге де тұлғаның қызметі бойынша әріптестерін параға сатып алу әрекеті туралы мәлімдемесі бар;
- нақты лауазымды тұлғаның параны жүйелі түрде алу фактісі бойынша жасырын дереккөзден алынған ақпараты бар;
- бұқаралық ақпарат құралында баяндалған мәлімет бар.

Жоғарыда көрсетілген жағдайды шешу пара алушыларды ұстау бойынша жедел-тактикалық комбинацияны жүргізу кезінде көзделеді. Бұл ретте, ықтимал әсер ету дәрежесі бойынша қылмыстық ұйымның (корпорацияның) қызметін тергеу процесіндегі тактикалық комбинацияның жағдайын тергеуші бақылайтын (тиісті дәрежеде), ішінара бақылайтын және бақыламайтын деп бөлуге болады.

Жедел-іздістіру тәртібінің материалы жиналмаған кезде және жедел-тергеу тобы тергеп-тексеру кезінде негізінен жария іс-шара есебінен сенім артуға тура келген кезде бақыланбайтын тергеу жағдайы қалыптасады. Тергеу жұмысының арқасында ұйымдасқан топтың барлық мүшесіне айып тағуға негіз болатын мәлімет алу жүйесін дамыту керек.

Қылмыстық істі зерделеу көрсеткендей, мұндай тергеу жағдайы өте сирек кездеседі. Бұл көбінесе жедел-тактикалық комбинацияның кездейсоқ жағдайға байланысты сирек дамитынымен түсіндіріледі. Жоғарыда атап өткеніміздей, жедел бөлініс, негізінен, қылмыстық іс бойынша тергеп-тексеруді бастау және пара алушылардың қылмыстық тобының белсенді мүшелерін уақытша ұстау изоляторына қамау үшін жеткілікті ақпарат жинайды. Ішінара бақыланатын тергеу жағдайы жедел-іздістіру, процессуалдық және ұйымдастыру құралымен ішінара реттеуге берілген кезде дамиды. Жедел-тактикалық комбинацияны жүргізудегі мұндай жағдай парақорларды ұстаудың бастапқы кезеңіне, жасырынған қылмыскерді іздеуге және басқа тактикалық комбинацияға тән. Соңғы жағдай —

бұл жедел-іздігіру және процессуалдық құралмен толық бақыланатын жедел-тактикалық комбинация. Бұндай жағдай типтік болып табылады.

Қарастырылған тергеу жағдайын шешу жеке тергеу әрекетін, жедел-тактикалық комбинацияны, тергеудің жеке кезеңін немесе барлық үрдісін нақты ұйымдастырумен және сапалы жоспарлаумен қамтамасыз етіледі. Бұл мәселе, біздің ойымызша, қарастырылып отырған қылмысты тергеп-тексерудің бастапқы, кейінгі және соңғы кезеңін жоспарлау ерекшелігіне айтарлықтай әсер етеді.

Мақалада тұжырымдалған дерек одан әрі теориялық зерттеуде пайдалы және оны құқық қорғау және арнайы органдардың практикалық қызметінде ғана емес, сонымен қатар одан әрі ғылыми ізденіс үрдісінде де қолдануға болады деген сенімдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Жаңа Қазақстан: жанару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауы // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. <http://www.akorda.kz/>
2. 2021 жылғы 9 айдың қорытындысы бойынша сыбайлас жемқорлыққа неғұрлым бейім салаларды айқындаудың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингі. Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі // <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption>.
3. Ким Д.В. Следственная ситуация как информационно-познавательная система в деятельности по расследованию преступлений: По материалам корыстно-насильственных преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Барнаул, 1999. — С. 5.
4. Иманбаев С.М., Коцегулов Б.Б. Развитие правовых норм об ответственности за коррупционные деяния в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — 38–42 б.
5. Криминалистика / Под ред. В.А. Образцова. — М.: ИНФРА — М., 1995. — С. 59.
6. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. — М.: ИНФРА — М., 1996. — 28с б.

Балгимбеков Д.У.,

*профессор кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
кандидат юридических наук, доцент*

*(Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: balgimbekovdy@mail.ru);*

Сулейменова Н.Н.,

*преподаватель-методист центра по подготовке специалистов
по борьбе с незаконной миграцией и торговлей людьми,
магистр юридических наук, майор полиции*

*(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: nazym0405@mail.ru)*

Ситуативный подход к выявлению взяточников в органах внутренних дел

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические и прикладные аспекты ситуативного подхода к выявлению взяточников в органах внутренних дел в Республике Казахстан. Авторы предлагают конструирование общетеоретических основ и эмпирических предпосылок для направленного криминалистического исследования различных следственных ситуаций и основных методик расследования по делам о взяточничестве, совершенном в органах внутренних дел. В статье рассмотрены принятые в теории криминалистики различные виды ситуации, такие как: типичные и специфические; начальные, промежуточные и конечные; бесконфликтные и конфликтные, а в общем — благоприятные, частично благоприятные и неблагоприятные ситуации при расследовании взяточничества в органах внутренних дел в Республике Казахстан.

Ключевые слова: борьба с коррупцией, расследования взяточничества, криминалистическая методика, криминалистическая тактика, следственная ситуация, типичные ситуации, специфические ситуации, выявления взяточничества, органы внутренних дел, правоохранительный орган.

D.U. Balgimbekov,

*Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda,
Republic of Kazakhstan, e-mail: balgimbekovdy@mail.ru);*

N.N. Suleimenova,

*Teacher-methodologist of the Center for Training Specialists in Combating
Illegal Migration and Human Trafficking, Master of Law, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail: nazym0405@mail.ru)*

Situational approach to identifying bribe takers in the internal affairs bodies

Annotation. The article discusses the theoretical and applied aspects of the situational approach of identifying bribe takers in the internal affairs bodies in the Republic of Kazakhstan. The authors propose the construction of general theoretical foundations and empirical prerequisites for a targeted forensic study of various investigative situations and its main methods of investigation in cases of bribery committed in the internal affairs bodies. The article considers various types of situations accepted in the theory of criminology. Such as: typical and specific; initial, intermediate and final; conflict-free and conflict-free, and generally favorable, partially favorable and unfavorable situations in the investigation of bribe-takers in the internal affairs bodies in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: anti-corruption, investigation of bribery, forensic methodology, forensic tactics, investigative situation, typical situations, specific situations, detection of bribery, internal affairs agencies, law enforcement agency.



УДК 343.13

Бекбулатов А. К.,

*старший научный сотрудник центра по исследованию истории
органов внутренних дел Научно-исследовательского института,
подполковник полиции*

*(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: a.bekbulatov@kpa.gov.kz)*

Система и структура как основополагающие категории уголовного процесса

Аннотация. Статья посвящена научному анализу логико-философских категорий «система» и «структура» как фундаментальной сущностной основы уголовного процесса. Рассмотрены теоретические концепты понятий системы и структуры, их взаимообусловленности и взаимосвязей как на основе трудов современных ученых, так и ученых советского периода — авторов классических теорий системы и структуры объектов. Обосновываются следующие выводы: система — это совокупность взаимозависимых элементов, которые представляют собой единство, существующее с конкретной определенной целью; структура — совокупность устойчивых и упорядоченных внутренних связей между составными частями объекта (элементами системы); сложные системы состоят из относительно автономных частей — подсистем, характеризующихся своими элементами; система и структура соотносятся между собой как сложное (многоэлементное) содержание и внутренняя форма, охватывающая и связывающая элементы содержания; элементы с присущим им содержанием являются элементами системы, а без содержания (с точки зрения формы и местоположения в системе) являются элементами структуры или структурными элементами; один и тот же элемент может рассматриваться как элемент системы и, как структурный элемент; уголовный процесс — это сложная абстрактная (идеальная) система, материализованная в нормах уголовно-процессуального законодательства; элементами системы и структуры уголовного процесса явля-

ются: части, стадии, подстадии, уголовно-процессуальные процедуры, уголовно-процессуальные действия.

Ключевые слова: уголовный процесс; система; структура; объект; элемент; часть; стадия; подстадия; уголовно-процессуальная процедура; уголовно-процессуальное действие.

Система и структура уголовного процесса — важнейшие характеристики, определяющие форму и пределы существования уголовного процесса как логико-правового явления. Понимание системы и структуры уголовного процесса, их отличия и взаимосвязи необходимо для общего правильного представления о данной отрасли правовой науки, а также для фундаментального изучения ее сущности и содержания.

Обобщенные положения о понятиях системы, структуры и их взаимосвязей на основе исследования современных научных воззрений представила М. Сухоруких: «В общем философском смысле структура трактуется как совокупность связей, существующих между составными частями объекта. Причем эти связи являются устойчивыми и упорядоченными. Примером служит совокупность межатомных связей в молекуле. Между тем, в обыденном понимании и согласно толкованию термина в ряде наук структура означает непосредственно внутреннее устройство объекта. С этой точки зрения структуру молекулы образуют все ее атомы, расположенные определенным образом в пространстве.

Система — множество взаимозависимых элементов, которое представляет собой единство, существующее с конкретной целью на протяжении какого-либо времени. Система имеет обособленную позицию в окружающей среде и вместе с тем взаимодействует с действительностью.

В вопросе отличия структуры от системы, важно иметь в виду, что структура является только внутренним аспектом любого феномена. Объект в целом нельзя назвать структурой. Под структурой всегда подразумевается нечто остающееся неизменным либо устойчивым.

Понятие «система» шире, чем понятие «структура». Оно включает в себя все проявления какого-либо сложного объекта: его значимые компоненты, связи между ними, особенности строения, функции и прочее. Наиболее общим является деление систем на материальные и абстрактные. В качестве примера для первой категории можно привести экосистему в биологии, для второй — разработанную теорию.

Любая система, в отличие от структуры, характеризуется отношениями с окружающей средой, выступая при этом как целостный объект. Система приобретает свойства, которыми не обладают ее отдельные элементы. Возможности системы гораздо выше простой суммы возможностей составляющих ее компонентов.

Если обобщить суть отличия между системой и структурой, то система — это некий организованный объект, обладающий разнообразными свойствами и качествами. Структура является важной характеристикой такого объекта, его стабильной, неизменной стороной. Она отвечает за сохранность всей системы при любых происходящих преобразованиях» [1].

Масса исследований понятия системы, структуры и их взаимосвязей имеются в области наук о языкознании. Ученые-филологи на фундаментальном уровне изучили категории «система объекта», «структура объекта» в логико-философском аспекте, а также феномен их взаимозависимости и взаимосвязи. Содержание и выводы этих исследований представляют интерес и в области права (уголовно-процессуального права, в частности), поскольку логико-философская сущность данных категорий является универсальной и принципиально сходной.

Так, В.М. Солнцев дал следующее краткое определение рассматриваемым понятиям: «Система — некоторый объект в целом, включающий в себя элементы и взаимосвязи элементов. Структура — совокупность внутрисистемных связей, или, что тоже самое, внутренняя организация, упорядоченность объекта, поскольку между системой (объектом) и структурой следует проводить различие. Структура не равна объекту в целом. Структура есть объект минус составляющие его элементы или система минус элементы системы» [2, 16, 17].

Важными являются выводы В.М. Солнцева о соотношении системы и ее элементов: «Система есть некоторый целостный материальный или идеальный объект, состоящий из элементов (элементарных объектов), неразложимых в пределах данной системы и находящихся в определенных взаимосвязях или взаимоотношениях. Иначе, система есть набор элементов и отношений между этими элементами. Сложные системы состоят из относительно автономных частей — подсистем, характеризующихся своими элементами.

Элемент, или элементарный объект, системы есть некоторый идеальный или материальный объект, обладающий рядом свойств и находящийся в каких-либо отношениях с другими объектами в пределах данной системы. Элемент системы сам по себе может быть достаточно сложным объектом (в свою очередь, быть системой), однако он неразложим с точки зрения данной системы. Например, воинское подразделение состоит из людей, а не частей человеческого тела. Система натуральных чисел состоит из целых чисел, а не дробей и т. д. Всякая система есть целостное объединение более простых систем» [2, 20, 21].

Таким образом, В.М. Солнцев очень точно, на наш взгляд, характеризует понятия системы, структуры и их взаимосвязи. Наиболее важные его выводы — «система отождествляется с объектом, с его внутренними элементами, их формой, содержанием и взаимосвязями», «структура — это система минус элементы системы». Если уточнить суть понятия «структура» по Солнцеву, то это система с вычетом из нее содержания элементов системы (с сохранением формы). Развивая мысль В.М. Солнцева, предположим, что система — это структурно оформленный объект с присущим ему содержанием, а структура — это тот же объект, но без содержания (с одной только формой его элементов).

Противоположное, относительно позиции В.М. Солнцева, мнение о системе и структуре высказал Г.С. Щур: «Общим для объектов материального мира является то, что они построены из отдельных элементов (единиц), определенным образом связанных и находящихся в определенных отношениях, что обуславливает целостность этих объектов, независимо от размеров, качества и сложности их элементов. Это делает необходимым двойное рассмотрение объектов: а) элементов, их составляющих, и б) связей, существующих между этими элементами. Совокупность элементов (единиц) данного объекта называется структурой. Совокупность связей, существующих между элементами данной структуры, называется системой» [3, 16].

По нашему мнению, Г.С. Щур прав по сути, но ошибочно поменял местами термины «структура» и «система». Структуру он представляет первичной более целостной категорией, отождествляя ее с объектом или, если точнее, совокупностью элементов объекта (с присущим им содержанием). Системе Г.С. Щур уделяет роль связующих звеньев между элементами объекта. То есть первична структура, а система выполняет производную, подчиненную структуре роль. Однако мы не можем согласиться с подобной трактовкой, присоединяясь к вышеуказанной позиции В.М. Солнцева.

Интересными также представляются суждения А.А. Реформатского: «Зачастую термин «структура» без должного разграничения употребляется наряду с термином «система» в качестве своеобразного синонима последнего. Однако очевидно, что система и структура категории смежные, но не одинаковые (не тождественные), и различие их требует соответствующего обоснования. Система — это связь и взаимосвязанность по горизонтали, структура — это вертикальный аспект. Система — единство однородных элементов, структура — единство разнородных элементов» [4, 48]. Так, А.А. Реформатский через пространственные категории «вертикаль» и «горизонталь» пытается обосновывать сущность сложных (сложно-составных) систем, к которым, в частности, относятся и правовые системы.

На наш взгляд, суждения А.А. Реформатского о соотношении системы и структуры несколько искажены. Нарушена логика взаимосвязи данных понятий. По Реформатскому, некоторые элементы объекта могут быть признаны только элементами системы (однородные,

расположенные по горизонтали), а другие — только элементами структуры (разнородные, расположенные по вертикали). По данной логике нарушается сущностная целостность объекта, происходит его раздвоение: часть объекта представляет собой структуру, а другая его часть — систему. Считаем, что это нонсенс.

На основании представленных суждений и выводов о сущности таких явлений (логико-философских категорий), как система, структура, и природе их взаимосвязей можно сделать следующие умозаключения.

Несмотря на фундаментальный, всеобъемлющий характер многочисленных научных исследований, единообразного понимания значения и сущности понятий «система» и «структура» не выработано. Вместе с тем, наиболее аргументированные позиции, по нашему мнению, представлены В.М. Солнцевым и сводятся к следующему:

1) система — это совокупность взаимозависимых элементов, которые представляют собой единство, существующее с конкретной определенной целью;

2) структура — совокупность устойчивых и упорядоченных внутренних связей между составными частями объекта (элементами системы);

3) сложные системы состоят из относительно автономных частей — подсистем, характеризующихся своими элементами;

4) система и структура соотносятся между собой как сложное (многоэлементное) содержание и внутренняя форма, охватывающая и связывающая элементы содержания;

5) элементы с присущим им содержанием являются элементами системы, а без содержания (с точки зрения формы и местоположения в системе) — элементами структуры или структурными элементами; один и тот же элемент может рассматриваться как элемент системы и как структурный элемент.

6) система и структура присущи только сложным объектам (содержащими два или более элемента); простые односоставные объекты (с единственным элементом) не образуют систему и структуру.

Переводя изложенные научно-теоретические положения о сущности и закономерностях категорий системы, структуры, их взаимосвязей в плоскость уголовно-процессуального права, вполне очевидно, что эти положения в полной мере распространяются на уголовный процесс как на сложную абстрактную (идеальную) систему, материализованную в нормах уголовно-процессуального законодательства.

Систему уголовного процесса составляют следующие элементы: части, стадии, подстадии, уголовно-процессуальные процедуры, процессуальные действия.

Базовым элементом (или элементом первого порядка), по нашему мнению, является часть уголовного процесса. Всего выделяется две части — досудебная и судебная. В научной литературе по уголовно-процессуальному праву понятие «часть уголовного процесса» не применяется. Наиболее распространенным вариантом выражения этого понятия является указание на принадлежность стадий уголовного процесса к досудебным или судебным. Вместе с тем, если исходить из системно-структурной логики, досудебные стадии уголовного процесса и судебные стадии уголовного процесса должны объединяться более емкой структурной единицей. В этой связи, на наш взгляд, наиболее подходящим и верным с точки зрения понятийного конструирования является термин «часть». Так, если рассматривать уголовный процесс как составную категорию, то первой (или начальной) его крупнейшей составной частью выступает досудебная часть, а второй (последующей) — судебная часть.

Стадия уголовного процесса является элементом второго порядка в системе уголовного процесса. Характеризуется относительной однородностью содержания (состоит из процессуальных действий и процедур) и формы (основываются на схожих принципах и порядке процессуального оформления).

В свою очередь, стадии систематизируются на подстадии — элементы третьего порядка (или третьего уровня), имеют аналогичные однородные характеристики содержания и формы, но только по отношению к материнскому элементу (элементу первого порядка) — стадии уголовного процесса.

Соответственно, стадии в отдельности также представляют собой системные образования (по отношению к уголовному процессу являются подсистемами).

Также, согласно нашей научной гипотезе, нижеследующими элементами системы уголовного процесса выступают уголовно-процессуальные процедуры и процессуальные действия.

Структуру уголовного процесса составляют устойчивые, упорядоченные связи между элементами его системы (стадиями, подстадиями). Важными параметрами структуры уголовного процесса являются:

- интегрированность в систему объекта (уголовного процесса) — структура пронизывает всю систему, не выходя за ее пределы;

- устойчивость и относительная неизменность (структура как совокупность связей и устойчивого порядка этих связей между элементами системы является фиксированной и неизменной; нарушение порядка этих связей влечет нарушение структуры и, как следствие, нарушение системы объекта);

- структура также может иметь элементы (равно как и система); при этом структурные элементы совпадают с элементами системы уголовного процесса, но в отличие от них рассматриваются абстрагировано от юридического содержания.

Соответственно, структурными элементами уголовного процесса выступают: части, стадии, подстадии, уголовно-процессуальные процедуры и процессуальные действия.

Позиция, согласно которой элементы уголовного процесса имеют равное отношение к его системе и структуре, логически вытекает из работ М.Ч. Когамова [5], [6], Д.К. Канафина [7], Р.О. Абдульдинова, Т.А. Ханова [8, 147–152].

Таким образом, одни и те же элементы уголовного процесса могут одновременно выступать элементами его системы и структуры. Отличие лишь в том, что элементы системы всегда предполагают определенное процессуальное содержание, а элемент структуры рассматривается вне его процессуального содержания. Так, например, стадия досудебного расследования предполагает соответствующее процессуальное содержание (процессуальные процедуры и действия, направленные на начало досудебного производства, формирование доказательственной базы, признание лица подозреваемым, завершение досудебного производства), в связи с чем рассматривается в качестве элемента системы уголовного судопроизводства. Стадия уголовного процесса сама по себе (без процессуального содержания) рассматривается как элемент структуры уголовного судопроизводства.

Список использованной литературы:

1. Сухоруких М. Отличия системы от структуры // Электронный ресурс [режим доступа]: <https://4apple.org/chem-otlichaetsja-sistema-ot-struktury/>.
2. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. Изд. 2-е, доп.-ое. — М.: Наука 1977. — 226 с.
3. Щур Г. С. О некоторых общих категориях лингвистики // Вопросы общего языкознания. — М., 1964. — 188 с.
4. Введение в языковедение / Под ред. В.А. Виноградова. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 536 с.
5. Когамов М. Ч. Что такое уголовно-процессуальное право и уголовный процесс Республики Казахстан: Учеб. пос. — Алматы: Жеті жарғы, 2013. — 44 с.

6. Когамов М. Ч. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Движение уголовного дела: Учебн. / Под ред. д.ю.н. проф. М.Ч. Когамова и к.ю.н. доцента А.А. Касимова / Коллектив авторов. — Алматы: Жеті Жарғы, 2013. — 1016 с.

7. Канафин Д. К. Обзор основных новелл Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // Электронный ресурс [режим доступа]: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38094984&pos=5;-80#pos=5;-80.

8. Абдульдинов Р. О., Ханов Т. А. Итеративность отдельных новел уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 137–142.

Бекбулатов А. К.,

*Ғылыми-зерттеу институтының ІІО тарихын зерттеу орталығының
аға ғылыми қызметкері, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: a.bekbulatov@kpa.gov.kz)*

Аннотация. Мақала қылмыстық процестің басты негізі ретінде «жүйе» және «құрылым» логикалық-философиялық категорияларын ғылыми талдауға арналған. Жүйе мен құрылым ұғымдарының теориялық тұжырымдамасы, олардың өзара тәуелділігі мен өзара байланысы қазіргі ғалымдардың да, кеңестік кезеңдегі ғалымдардың — жүйе мен объекті құрылымының классикалық теориясы авторларының еңбектері негізінде қарастырылады. Мақалада мынадай тұжырым негізделді: жүйе – белгілі бір мақсатпен болатын бірлікті білдіретін өзара тәуелді элементтің жиынтығы; құрылым-объектінің құрамдас бөліктері (жүйенің элементтері) арасындағы тұрақты және реттелген ішкі байланыстың жиынтығы; күрделі жүйе салыстырмалы түрде автономды бөліктен тұрады — олардың элементімен сипатталатын ішкі жүйе; жүйе мен құрылым өзара байланысты. мазмұнның элементін қамтитын және байланыстыратын күрделі (көп элементті) мазмұн және ішкі форма; оларға тән мазмұны бар элементтер жүйенің элементі болып табылады, ал мазмұны жоқ элемент (жүйенің формасы мен орналасуы тұрғысынан) құрылымның элементі болып табылады; бір элементті жүйенің элементі және құрылымдық элемент ретінде қарастыруға болады; қылмыстық процесс — қылмыстық нормада жүзеге асырылатын күрделі дерексіз (идеалды) жүйе-іс жүргізу заңнамасының элементтері; қылмыстық процестің жүйесі мен құрылымының элементтері: бөлігі, сатысы, ішкі сатысы, қылмыстық іс жүргізу рәсімі, қылмыстық іс жүргізу әрекеті болып табылады.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс; жүйе; құрылым; объект; элемент; бөлік; саты; подстадия; қылмыстық іс жүргізу рәсімі; қылмыстық іс жүргізу әрекеті.

A. K. Bekbulatov,

*Senior Researcher of the Center for the Study of the History
of Internal Affairs of the Research Institute,
Lieutenant Colonel of the Police
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: a.bekbulatov@kpa.gov.kz)*

Annotation. The article is devoted to the scientific analysis of the logical and philosophical categories «system» and «structure» as the fundamental essential basis of the criminal process. The theoretical concepts of the concepts of system and structure, their interdependence and interrelationships are considered, both on the basis of the works of modern scientists and scientists of the Soviet period — authors of classical theories of the system and structure of objects. The following conclusions are substantiated: a system is a set of interdependent elements that represent a unity that exists for a specific specific purpose; a structure is a set of stable and orderly internal connections between the constituent parts of an object (system elements); complex systems consist of relatively autonomous parts — subsystems characterized by their elements; the system and structure relate to each other as complex (multi-element) content and internal form, covering and linking the elements of content; elements with their inherent content are elements of the system, and without content (from the point of view of form and location in the system) are elements of structure or structural elements; the same element can be considered as an element of the system and as a structural element; criminal procedure is a complex abstract (ideal) system materialized in the

norms of criminal-procedural legislation; elements of the system and structure of the criminal process are: parts, stages, sub-stages, criminal procedural procedures, criminal procedural actions.

Keywords: criminal process; system; structure; object; element; part; stage; substage; criminal procedural procedure; criminal procedural action.



УДК 343

Дарменов А. Д.,
начальник Академии,
кандидат юридических наук, доцент,
генерал-майор полиции
(e-mail: a.darmenov@kpa.gov.kz);

Еспергенова Е. В.,
старший научный сотрудник центра по исследованию проблем
уголовной политики и профилактики преступности НИИ,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: yevgeniyayes@mail.ru)

**Критерии разграничения деяний, предусматривающих ответственность
за изнасилование и насильственные действия сексуального характера,
на основе анализа международного опыта**

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы противодействия и разграничения уголовных правонарушений, предусматривающих ответственность за изнасилование и насильственные действия сексуального характера, на основе анализа законодательства дальнего зарубежья. Авторы проводят сравнительный анализ законодательства стран дальнего зарубежья (США, Франции, Германии, Испании, Италии, Англии, Канады, Израиля) в вопросах ответственности за изнасилование и насильственные действия сексуального характера. Данное исследование имеет актуальное значение для совершенствования уголовного законодательства Республики Казахстан в области регулирования проблем, связанных с противодействием уголовным правонарушениям, предусматривающим ответственность за изнасилование и насильственные действия сексуального характера, и должно в полной мере отражать весь позитивный опыт зарубежных стран, избегая при этом неточностей отдельных норм уголовного закона, которые существуют в других правовых системах.

Ключевые слова: дальнее зарубежье, опыт, отечественное законодательство, государство, правоохранительные органы, изнасилование, насильственные действия сексуального характера, половые преступления, ответственность, критерии разграничения, диспозиция статьи, квалифицирующие признаки, санкция.

В последнее время наука уголовного права Республики Казахстан все больше стала интересоваться сравнительно-правовыми исследованиями. Одним из эффективных направлений устранения пробелов в уголовном законодательстве Республики Казахстан является использование опыта государств с развивающейся и развитой экономикой. Изучение уголовного законодательства зарубежных стран, выявление его достоинств и недостатков создают основу для лучших правовых решений. Как отмечал французский ученый М. Ансель, оно позволяет лучше узнать право своей страны, способно вооружить юриста идеями и аргументами, которые нельзя получить даже при очень хорошем знании только собственного права [1].

В уголовном законодательстве зарубежных стран нормы, регламентирующие ответственность за изнасилование и насильственные действия сексуального характера, имеют определенные отличия от отечественных. Так, одно из главных отличий состава изнасилования и насильственных действий сексуального характера в уголовном праве стран дальнего зарубежья заключается в определении того, какие именно сексуальные действия могут образовывать их объективную сторону. Согласно УК РК под изнасилованием понимается половое

сношение с применением насилия или угрозой его применения к потерпевшей [2]. Насильственные действия сексуального характера заключаются в мужеложестве, лесбиянстве или иных действиях сексуального характера с применением насилия или с угрозой его применения к потерпевшему (потерпевшей) или к другим лицам либо с использованием беспомощного состояния потерпевшего (потерпевшей) [2].

В уголовном законодательстве большинства стран дальнего зарубежья (Франция [3], Испания [4], Англия [5], Израиль [6], некоторые штаты Америки [7]) аналогично законодательству Республики Казахстан законодатель видит различия между изнасилованием и противоправными действиями сексуального характера. При этом в уголовном законодательстве таких стран, как Германия [8], Италия [9], Канада [10], некоторые штаты Америки [7] в отличие от законодательства Казахстана понятие «изнасилование» включает в себя не только половое сношение, но и другие действия сексуального характера. Объясняется это тем, что зарубежный законодатель не принимает во внимание биологические различия между мужчиной и женщиной и больше привержен теории равноправия полов.

Субъектом (виновным лицом) изнасилования по уголовному законодательству РК является мужчина, а потерпевшей, соответственно, только женщина. Однако такой традиционный подход не характерен для всех стран дальнего зарубежья. Нетрадиционная позиция законодателя в рассматриваемом вопросе усматривается практически во всех проанализированных странах дальнего зарубежья (за исключением Израиля). Следует отметить, что наблюдается позиция идей гендерного равноправия.

В санкциях статей уголовного законодательства стран дальнего зарубежья, предусматривающих ответственность за преступления, идентичные изнасилованию и действиям сексуального характера в УК РК, усматривается значительная разница в размерах наказания по сравнению с УК РК. Среди всех анализируемых стран дальнего зарубежья максимальный предел наказания за основной состав изнасилования предусмотрен в Израиле – 16 лет лишения свободы. При отягчающих обстоятельствах во Франции – 30 лет лишения свободы. Наряду с этим в отдельных странах (Англия, некоторые штаты США, Франция) за насильственный половой акт предусмотрено наказание в виде пожизненного уголовного заключения. Минимальная планка лишения свободы за изнасилование среди анализируемых стран дальнего зарубежья предусмотрена в Германии — не менее 1 года лишения свободы.

Следовательно, правонарушения по уголовному законодательству дальнего зарубежья, идентичные изнасилованию и насильственным действиям сексуального характера в УК РК, относятся к тяжким, а при наличии квалифицирующих признаков — к особо тяжким деяниям. Соответственно, во всех проанализированных законодательствах безальтернативной санкцией за изнасилование, а также противоправные действия сексуального характера является лишение свободы, а в некоторых странах в качестве альтернативного наказания предусмотрена смертная казнь. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением аналогично УК РК не предусмотрено.

Таким образом, как показывает сравнительный анализ, Республика Казахстан относится к числу стран с наиболее мягким наказанием за изнасилование, пределы которого значительно ниже среднемировых показателей.

Сравнительный анализ квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков изнасилования, действий сексуального характера свидетельствует о том, что во всех странах дальнего зарубежья наряду с общим составом рассматриваемого деяния уголовный закон предусматривает ряд его квалифицированных составов. При этом следует отметить, что в большинстве зарубежных стран квалифицирующие признаки закреплены в виде самостоятельных статей Уголовного законодательства (Франция, Германия, Испания, Италия).

В основном по уголовному законодательству зарубежных стран квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки аналогичны признакам, предусмотренным в рассматри-

ваемой статье УК РК. Однако есть и исключение. Так, например, в УК Израиля квалифицирующим признаком является совершение деяния лицом, оказывающим психологическую помощь.

В уголовном законодательстве Канады перечень отягчающих обстоятельств содержится в отдельной норме и относится не только к половым преступлениям, но и к другим уголовным правонарушениям, т. е. является общим. При этом перечень не является исчерпывающим.

Руководствуясь вышеизложенным, считаем целесообразным выделить конкретные критерии отнесения правонарушения к деяниям, посягающим на половую свободу и половую неприкосновенность личности. Так, на наш взгляд, критериями разграничения содеянного по ст. 120 УК РК «Изнасилование» и ст. 121 УК РК «Насильственные действия сексуального характера» являются элементы и признаки соответствующих составов. Во-первых, объект преступления. Объектом преступлений, предусматривающих ответственность за изнасилование (ст. 120 УК РК) и насильственные действия сексуального характера (ст. 121 УК РК), является половая свобода и половая неприкосновенность. При этом следует отметить, что объектом преступления, предусматривающего ответственность за изнасилование, является половая свобода и половая неприкосновенность только лиц женского пола, в то время как объектом преступления, предусматривающего ответственность за насильственные действия сексуального характера, является половая свобода и половая неприкосновенность лиц не только женского пола, но и мужского пола. Таким образом, потерпевшей при изнасиловании всегда выступает лицо женского пола, при насильственных действиях сексуального характера потерпевшим может быть как женщина, так и мужчина.

Объективная сторона преступления, предусмотренного ст. 120 УК РК, выражена в половом сношении с применением насилия или с угрозой его применения к потерпевшей или к другим лицам либо с использованием беспомощного состояния потерпевшей [2], в то время как деяние, ответственность за которое предусмотрена ст. 121 УК РК, выражено в мужеложестве, лесбиянстве или иных действиях сексуального характера с применением насилия или с угрозой его применения к потерпевшему (потерпевшей) или к другим лицам либо с использованием беспомощного состояния потерпевшего (потерпевшей) [2].

Таким образом, разница заключается в способе совершения преступления: изнасилование совершается в естественной форме между мужчиной и женщиной, насильственные действия сексуального характера — в неестественной форме с лицами женского или мужского пола (лесбиянство, мужеложство и т. п.).

Изнасилование считается оконченным с момента начала полового акта в физиологическом смысле [11]. Иные насильственные действия сексуального характера считаются оконченными с момента начала совершения действий сексуального характера.

С субъективной стороны различия в рассматриваемых преступлениях не усматриваются.

Субъектом (виновным лицом) преступления, предусматривающего ответственность за изнасилование, является лицо мужского пола, совершившее насильственный половой акт с женщиной, в то время как субъектом преступления, предусматривающего ответственность за насильственные действия сексуального характера, может быть лицо как мужского пола, так и женского пола. При мужеложестве субъектом может быть только мужчина, при лесбиянстве — только женщина, при иных действиях сексуального характера субъектами могут быть как мужчина, так и женщина.

Ответственность за изнасилование и насильственные действия сексуального характера наступает с 14-ти лет.

Квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки рассматриваемых уголовных правонарушений идентичны.

Несмотря на вышеперечисленные существенные, на наш взгляд, отличия в рассматриваемых составах преступления, среди ученых-юристов есть мнение, что изнасилование и насильственные действия сексуального характера следует объединить в единый состав преступления, что позволит устранить гендерные различия, расширить круг субъектов преступления и криминализировать все формы сексуальной активности [12].

Однако, на наш взгляд, объединение изнасилования и действий сексуального характера в одном составе, помимо усложнения диспозиции, может породить сложности в содержании и толковании используемых терминов и определенные трудности в практике применения законодательства.

К примеру, практическое осуществление двух различных по способу совершения и содержанию преступных действий (полового сношения и иных действий сексуального характера), совершенных в отношении одного и того же потерпевшего с минимальным временным разрывом, фактически будет наказываться в тех же пределах, что и совершение одного из входящих в подобную диспозицию действий (изнасилования или насильственных действий сексуального характера), что в свою очередь противоречит основополагающим принципам назначения справедливого и обоснованного наказания.

При этом нельзя не обратить внимание на то, что рассматриваемые составы преступлений в отечественном уголовном законодательстве имеют одинаковые санкции. Вместе с тем, на наш взгляд, половое сношение, мужеложство, лесбиянство и иные действия сексуального характера характеризуются различной степенью общественной опасности, так как обладают причинением разного вреда потерпевшему. В научных работах по судебно-медицинской экспертизе отмечается, что изнасилование и насильственное мужеложство влекут более серьезные последствия, нежели насильственное лесбиянство или развратные действия [13]. Данный вывод связан с тем, что, в отличие от насильственного лесбиянства и развратных действий изнасилование и насильственное мужеложство являются действиями сексуального характера с проникновением в тело человека. При этом следует подчеркнуть, что изнасилование без проникновения невозможно. Таким образом, на наш взгляд, считаем целесообразным в ст. 121 УК РК «Насильственные действия сексуального характера» предусмотреть квалифицирующий признак «с проникновением в тело человека». Так, ч. 1 (основной состав) должна предусматривать ответственность за указанные действия без проникновения в тело человека, а в ч. 2 (квалифицированный состав) — с проникновением в тело человека.

Полагаем, что высказанные предложения послужат совершенствованию законодательства и правоприменительной практики, в результате чего с учетом специфики совершенного уголовного правонарушения, деяние получит соответствующую правовую оценку, а назначенное наказание будет соответствовать принципу справедливости уголовного права.

Список использованной литературы:

1. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права. — М., 1991. — С. 38.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://adilet.zan.kz/>
3. Уголовный кодекс Франции. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. — 648 с.
4. Уголовный кодекс Испании // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://docviewer.yandex.kz/>
5. Закон о сексуальных преступлениях 2003 г. — Sexual Offences Act 2003 // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42>

6. Дорфман М. Закон об уголовном праве Израиля. Постатейный перевод с иврита на русский. Издание второе, переработанное и дополненное 2010 г. // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <http://crimpravo.ru/codecs/izr/>
7. Законы об изнасиловании в США — Rape laws in the United States // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://wikidea.ru/>
8. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — 524 с.
9. Итальянский уголовный кодекс 1930 г. // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://rusneb.ru/catalog>
10. An analysis of section 271 of the Criminal Code of Canada which sets out the offence sexual assault. Уголовный кодекс Канады // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <http://www.criminal-code.ca/criminal-code-of-canada-section-271-sexual-assault/index.html>
11. Абугалиев К.Н. Questions of sex freedom and sexual impracticiveness «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова. — 2019. — № 2. — С. 3–6.
12. Исаев Н.А. Системно-криминологическое исследование сексуальных преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. — М., 2007. — 58 с.
13. Дерягин Г.Б. Судебно-медицинская экспертиза в случаях противоправных сексуальных действий // Судебно-медицинская экспертиза. — 2006. Т. 49. — № 5. — С. 18–23.

Дарменов А. Д.,

Академия бастығы,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция генерал-майоры

(e-mail: a.darmenov@kpa.gov.kz);

Еспергенова Е. В.,

ҒЗИ Қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD), полиция подполковнигі (Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: yevgeniyayes@mail.ru)

Халықаралық тәжірибені талдау негізінде зорлау және сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеті үшін жауапкершілікті көздейтін іс-әрекеттің аражігін ажырату критерийі

Аннотация. Мақалада зорлау және сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеті үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимыл және олардың аражігін ажырату мәселесі алыс шетел заңнамасын талдау негізінде қаралады. Авторлар зорлау және сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеті үшін жауаптылық мәселесінде жақын шетелдің (АҚШ, Франция, Германия, Испания, Италия, Англия, Канада, Израиль) заңнамасына салыстырмалы талдау жүргізеді. Осы зерттеу зорлау және сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеті үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимылға байланысты проблеманы реттеу саласындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдіру үшін өзекті мәнге ие және бұл ретте басқа құқықтық жүйеде бар қылмыстық заңның жекелеген нормасының дәлсіздігін болдырмай, шетелдің бүкіл оң тәжірибесін толық көлемде көрсетуі тиіс.

Негізгі сөздер: алыс шетел, тәжірибе, отандық заңнама, мемлекет, құқық қорғау органдары, зорлау, сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеті, жыныстық қылмыс, жауапкершілік, ажырату критерийі, мақаланың диспозициясы, біліктілік белгісі, санкция.

A. D. Darmentov,
*Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Major General of Police
(e-mail: a.darmentov@kpa.gov.kz);*

E. V. Espergenova,
*Senior Researcher at the Center for the Study of Criminal Policy and Crime Prevention,
Research Institute, Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: yevgeniyayes@mail.ru)*

Criteria for distinguishing between acts involving responsibility for rape and violent acts of a sexual nature, based on the analysis of international experience

Annotation. The article deals with the issues of countering and delineating criminal offenses involving responsibility for rape and violent acts of a sexual nature, based on the analysis of the legislation of the far abroad. Within the framework of the article, the authors conduct a comparative analysis of the legislation of non-CIS countries (USA, France, Germany, Spain, Italy, England, Canada, Israel) in matters of responsibility for rape and sexual violence. This study is of urgent importance for improving the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of regulation of problems related to countering criminal offenses involving responsibility for rape and violent acts of a sexual nature and should fully reflect all the positive experience of foreign countries, while avoiding inaccuracies of certain norms of criminal law that exist in other legal systems.

Keywords: far abroad, experience, domestic legislation, states, law enforcement agencies, rape, violent acts of a sexual nature, sexual crimes, responsibility, criteria of differentiation, disposition of the article, qualifying signs, sanction.



ӘОЖ 342.547

Джиёмбаев Р.Қ.,
*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
полиция подполковнигі
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);*

Жақыпова Г.Т.,
*жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(e-mail: g.zhakupova@kpa.gov.kz);*

Абеуов Д.А.,
*Біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау факультетінің бастығы,
философия докторы (PhD), полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dulatabeuov@mail.ru)*

Қазақстаннан жастардың көшіп кетуінің алдын алудың, мемлекеттік қызметке кіру рәсімін оңайлатудың және кәсіби құқықтық сана деңгейін арттырудың кейбір ұйымдастырушылық-құқықтық шарасы

Аннотация. Мақалада Қазақстаннан жастардың көшіп кетуіне қарсы іс-қимыл, мемлекеттік қызметке кіру рәсімін жеңілдету, ғалым мен оқытушының мәртебесін арттыру және кәсіби құқықтық сананың деформациясын жеңу мәселесі жан-жақты қарастырылады. Авторлар мемлекеттік қызметке кіру рәсімін шығармашылық бастама — үздік әлеуметтік жоба байқауының пайдасына өзгертуді ұсынады. Кандидаттарды іріктеуді қоғамдық кеңестің арнайы комиссиясының жұмысы аясында жүзеге асырған жөн. Ғылыми дәреженің және оқытушылық қызметтің, мысалы, заңтану саласындағы беделі мен тартымдылығын қамтамасыз ету мақсатында ғылыми дәрежесі бар адамдарға және ЖОО-да кемінде 10 жыл жұмыс істейтін адамдарға адвокаттық және нотари-

аттық қызметпен айналысуға лицензия алуды оңайлату (аттестаттаудан өтуден босату) ұсынылады.

Негізгі сөздер: көші-қон, жастар, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметке кіру, құқықтық сана, кәсіби құқықтық сана, құқықтық сананың деформациясы, нотариат, адвокаттық қызмет

Әлеуметтанушылар Қазақстаннан көшіп кету үдерісінің күшеюіне байланысты бұрыннан дабыл қағуда. Бұл сауалдың ең күрделі мәселе болатыны — «біліктілердің кетуі». Әдетте, жастар тек славяндар ғана емес, қазақтар да кетеді.

Бұқаралық ақпарат құралында мынадай сандар келтіріледі. 2021 жылдың қаңтарынан маусым айына дейін елден 14200 адам кеткен, бұл бір жыл бұрынғыға қарағанда 29,3 пайызға көп. Ал елге 4600 адам келген, бұл өткен жылмен салыстырғанда 34,9 пайызға аз. Көшіп келгендердің 2400-і – техникалық, 1200-і – экономист, 678-і педагог мамандылығы иесі [1].

Мысалы, 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында кеткендердің 11000-ының 60-70 пайызы жоғары білімді, ал келгендердің арасында бұл үлес 15 пайыздан аспайды. Сонымен қатар «Стратегия» Алматы қорының дерегі бойынша, қазіргі уақытта «Қазақстанның әрбір оныншы тұрғыны көшіп кетуді жоспарлап отыр, олардың үштен бірі – этникалық қазақтар» [2].

Көші-қонды жастар оң қабылдайды. Елден эмиграцияға байланысты қауымдастық «Мен өзге елдің қажетіне жараймын және сұранысқа ие боламын», «Мен көп ақша табамын», «Өзімді тиімді түрде көрсете аламын», «Жаңа, ерекше тәжірибе мен білім аламын», «Әлеуметтік пакет жақсы болады», «Медицина мен білім сапасы өз еліме қарағанда басқа елде жоғары» және т. б. санатында сипатталған. Егер бакалавриат шеңберінде оқуды аяқтағаннан кейін түлек жұмысқа орналаса алмаса, онда магистратура және одан әрі докторантура шеңберінде оқу мақсатында шетелге шығу нұсқасы қаралады [3].

Бұл статистика қоғамдағы әлеуметтік-психологиялық ахуал ең жоғары деңгейде емес екенін айқын көрсетеді. Бұл жағдайдың себебі тек экономикалық қана емес. Олардың бірі, мысалы, мемлекеттік қызметке кіру мәселесіндегі шамадан тыс бюрократия мен күрделілік, сондай-ақ басшы мәртебесін өсіру болып табылады, ал қарапайым жоғары білікті маман құрметті болуы керек.

Мемлекеттік қызметке іріктеудің, оның ішінде мемлекеттік тілді білуге арналған тестілеудің күрделі рәсімі, біздің ойымызша, шын мәнінде дарынды кадрды іріктеудің кепілі емес, ал осындай конкурстан өткендердің көбі, өкінішке қарай, жоғары шығармашылық әлеуетке ие емес. Бұл әсіресе, өңірде қалалар мен елді мекендерді абаттандыру саласында айқын көрінеді. Біршама сауатты және эстетикалық тұрғыда дамыған қарапайым қала тұрғыны үшін абаттандыру саласындағы көптеген шешім көбіне ыңғайсыз және қисынсыз болып көрінеді. Оған мысал ретінде автомобиль жолы бойындағы ауылдардың тұрғын үйлерін көзден тасалап тұрған қоршауды келтіруге болады. Көріп отырғанымыздай, мұндай қоршауды безендіруге шығармашылық тұрғыдан қарауға болады, әртүрлі елді мекенде оларды түрлі түсті сырмен бояуға болады. Саябақты бөлуге, саябақта мүсін орнатуға, қасбетті қаптауға, ғимараттың сәулетіне және ағаш отырғызуға байланысты да шағым көп. Отырғызғаннан кейін көптеген көшет суарылмайды және қурап кетеді [4, 72].

Жергілікті басқару органдарында шығармашылық және ынталы қызметкерлер жетіспейтіні анық. Өкінішке қарай, көптеген дарынды түлек, мысалы, техникалық жоғары оқу орындары мемлекеттік қызметке орналаса алмайды, сондықтан басқа мемлекеттерге кетеді. Онда олар алған білімін сәтті қолданады және шығармашылықпен жүзеге асырады. Қарағанды техникалық университетінің көптеген түлегі Канада, Чехия және Ресейге шақырылды. Біздің мемлекетіміз осындай қабілетті және шығармашылық кадрлар үшін күресіп, оларға бюрократиялық кедергі жасамай, өзінің туған аймағының игілігі үшін жұмыс істеуге барлық ынтасын оятқаны дұрыс болар еді.

Қазақстандық орта мектептерде оқитын қабілетті балалар өте көп екенін айта кетейік. Мысалы, қарағандылық оқушылар (11-сынып оқушылары Даниил Кикимов пен Вадим Мажитов) Мәскеуде өткен «Artificial Intelligence Journey» жасанды интеллект және деректі талдау бойынша халықаралық конференцияның жеңімпазы атанды. Балалар білім беру саласында технологиялық шешім ұсынды және оқушылардың қызығушылығына қарай контентті дербестендіруге мүмкіндік беретін әзірлеменен таныстырды. Зияткерлік жарысқа жүз мемлекеттен жиырма бес мыңнан астам оқушы қатысты [5]. Халықаралық конференцияға Ресей Президенті қатысып, қарағандылық оқушыларды жоғары бағалап, оларға қызықты жоба үшін алғыс айтты [5].

Басқа бір мысал. Қазақстандық оқушылар (Кенбаева Арина және Ысқақова Айдана) «Help2hear» жобасымен «Technovation» әлемдік саммитінде жеңіске жетті. Қыздар мүмкіндігі шектеулі адамдар тап болатын қиындықты шешуге бағытталған технологияны ойлап тапты. Жаңа әзірленім ишарат тілін білмейтін, еститін адамдардың басқа кісілермен сұхбаттасуына көмектеседі. Бұл әлеуметтік жоба Google, Nvidia, Adobe, Transcend сияқты конкурстың жетекші серіктес компаниясынан инвестиция алады [6].

Өкінішке қарай, жергілікті атқарушы билік департаменті бірінің басшысы университет түлегінің немесе қандай да бір мемлекеттік емес ұйымның (мысалы, сәулетшінің) жоғары кәсібилігі мен шығармашылық әлеуетін атап өтіп, оны өз департаментіне жұмысқа шақырады, ал ол мемлекеттік қызмет ісі жөніндегі агенттікте заңнаманы білуден тестілеуден өтпей қалады. Нәтижесінде, бос орынға тестілеуден өткен, бірақ талап етілетін кәсібилік пен шығармашылық әлеует деңгейінен алыс адам орналасады.

Мемлекеттік қызметке кіру рәсімі өзгертілуі тиіс деп ойлаймыз. Кандидаттарды іріктеуді қызмет бағытына байланысты үздік әлеуметтік жобаға немесе ауданды, қаланы, ауылды абаттандыру жобасына конкурс жолымен жүргізген орынды. Сонымен қатар мұндай таңдау Қоғамдық кеңестің арнайы комиссиясының жұмысы аясында жүзеге асырылуы керек, онда қызмет бағытына байланысты аймақтың қоғамдық және шығармашылық бірлестігінің жетекшілері ұсынылады. Мысалы, сәулет және қала құрылысы саласындағы маманды жұмысқа қабылдау кезінде комиссия құрамында сәулетшілер, дизайнерлер, суретшілер одақтары сияқты қоғамдық ұйымның төрағалары болуы мүмкін.

Өз кезегінде жолаушылар көлігі және автомобиль жолдары басқармасының қызметкері лауазымына үміткер конкурстық комиссияға қалалық қоғамдық көлік жұмысының тиімділігін арттыру бойынша ұсыныс түріндегі жобаны және т. б. ұсына алады.

Басқа жағдайда үміткер қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдардың кейбір проблемасын шешу жобасын немесе белгілі бір тұрғылықты жері жоқ адамдардың қысқы уақытта жылы қоныста уақытша болуын қамтамасыз ету және оларды ыстық тамақпен қамтамасыз ету жобасын немесе өңірдің экологиялық проблемасын шешуді ұсына алады. Мұның бәрі үлкен психологиялық мәнге ие, өйткені адам осы қызмет саласында қоғам мен өз аймағының игілігі үшін жұмыс істейтінін түсінуі керек. Көптеген шығармашылық жоғары оқу орынының түлектері мемлекеттік қызметке орналаса алады.

Бұдан басқа ғылым кандидаты немесе философия докторы (Phd) ғылыми дәрежесінің, сондай-ақ жалпы, мысалы, заңтану саласындағы оқытушылық қызметтің беделі мен тартымдылығын қамтамасыз ету мақсатында ғылыми дәрежесі бар адамдарға және ЖОО-да кемінде он жыл жұмыс істейтін адамдарға адвокаттық және нотариаттық қызметпен айналысуға лицензия алуды оңайлатуға болады. Атап айтқанда, адамдардың осы санатын адвокаттық және нотариаттық қызметпен айналысуға аттестаттаудан өтуден босатуға құқылы. Тиісті өзгеріс Қазақстан Республикасының 2018 жылдың 5 шілдесіндегі «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңының 39-бабының 2-бөлігіне және Қазақстан Республикасының 1997 жылдың 14 шілдесіндегі «Нотариат туралы» Заңының 8-бабының 6-бөлігіне енгізілгені жөн.

Оқытушылық қызмет пен құқықтық практиканы біріктіру оқу процесіне жағымды әсер етеді, мұғалім теориялық білімін жеке тәжірибеден нақты практикалық мысалмен нығайтуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар бұл жас мамандарға қосымша ынталандыру болар еді. Сондықтан да қазіргі уақытта оқу процесінің практикалық бағдарлануын қамтамасыз ету мақсатында көптеген жоғары оқу орыны сабақ өткізу үшін практикалық қызметкерлерді, мысалы, судья, нотариус, адвокат, прокурор, ПО қызметкерлерін және т. б. шақырады.

Мысалы, мына жағдайды елестетіп көріңіз. Құқықтық пәндер кафедрасының доценті нотариусты «Қазақстан Республикасының нотариаты» пәні бойынша дәріс сабағын өткізуге шақырады. Нотариус аудиторияға нотариаттық іс-әрекеттің жекелеген түрін жасаудың ерекшелігі, сондай-ақ нотариустың жауапкершілігі туралы айтады. Нотариустың өзінің жеке тәжірибесімен аудиторияға ұсынатын ақпараты өте маңызды және пайдалы болып көрінеді, бірақ ол құрылымдалмаған, ашық және жүйесіз түрде беріледі.

Тағы бір нәрсе, егер мұғалімнің өзі нотариаттық тәжірибені жүзеге асырады делік. Бұл жағдайда ол сабақты неғұрлым жүйелі түрде құра алар еді. Жеке тәжірибеге сүйеніп және заң практикасынан нақты мысал келтіре отырып, нотариаттық іс-әрекеттің түрін, іс жүргізудің ерекшелігін, нотариустың жауапкершілік түрін және т. б. дәйекті түрде атап өтеді. Жоғарыда айтылған ұсынысты іске асыру, теория мен практика арасында орта табуға мүмкіндік береді, сонымен қатар профессорлық-оқытушылық құрамға жоғары табыс әкеледі деп ойлаймыз.

Жалпы, егер біз тұжырымдамалық тұрғыдан қарастыратын болсақ, онда жастар арасында маман ретінде болуға және осы мәртебеде құрмет пен құрметке ие болуға деген сұраныс басым болуы керек және барлық мүмкін жолмен тез арада мемлекеттік қызметте «жайлы орын» алуға немесе бастық лауазымына ұмтылмауы керек. Көптеген бюрократиялық рәсімді оңайлату, оның ішінде ғылыми дәрежесі бар адамдарға немесе ЖОО-да кемінде 10 жыл оқытушылық қызметті жүзеге асыратын адамдарға адвокаттық және нотариаттық қызметпен айналысуға лицензия алу көп жағдайда осындай сұрау салуды іске асыруға ықпал етер еді.

Қарастырылып отырған мәселе тұрғысынан кәсіби құқықтық сананың деформациясы мәселесін ерекше атап өткен жөн. Шынында да, қазіргі уақытта көптеген жас үшін көшбасшы лауазымы билік және ақшамен байланысты. «Жастар барлық жерде сыйлы, қымбат» қағидасы іс жүзінде әрдайым оң нәтиже бермейді. Көптеген жас көшбасшы кейде қоғамға өзінің лауазымдық мәртебесінің барлық артықшылығын қажетсіз түрде көрсетеді, осылайша элитизмнің ерекше субмәдениетін насихаттайды, жастарға жалған ынталандыру жасайды. Сонымен бірге олардың едәуір бөлігі ересек жастағы адамдарға қарағанда жас ерекшелігіне байланысты психологиялық ерекшелігіне байланысты сыбайлас жемқорлық тәуекеліне көбірек ұшырайды.

Сонымен, А. Маслоу теориясына сәйкес, жетілу жақсылық немесе шындық сияқты жоғары құндылыққа деген ұмтылыспен сипатталады. Жетілген тұлға (оның ішінде кәсіби) басқалармен ыңғайлы қарым-қатынас орнатады, ол өзін-өзі қамтамасыз етеді, оның әрекеті жоғары деңгейге жетуге бағытталған және сонымен бірге демократиялық сипатқа ие [7]. Сондықтан белгілі бір қызмет саласында мол тәжірибесі бар сауатты орта жастағы көшбасшы («кемел азамат») қоғамға, әсіресе жастарға дұрыс кәсіби салада биікке жету үшін сіз көп нәрсені біліп, үлкен және даңқты еңбек жолынан өтуіңіз керек деген ақпараттық хабарлама жасай алады. Ал дәл осы «даңқты еңбек жолына» деген көңіл-күй көптеген қазіргі заманғы жасқа жетіспейді, олар бәріне бірден жетсем дейді. Бұл қоғамның жоғары құқықтық санасын қалыптастыру ісінде үлкен маңызға ие деп ойлаймыз.

Этикалық және эстетикалық тәрбие мен насихаттау мәселесіне көп көңіл бөлу керек, өйткені көбінесе жас басшылардың қарамағындағыларға қатысты ашық дәрежелігі жиі кездеседі. Бірақ басшылардың жоғары лауазымдық жағдайы мұндай жағдайды қарамағындағылардың жариялауына мүмкіндік бермейді. Көптеген қызметкердің несиесі бар

және жұмысынан айырылып, тіршіліксіз қалудан қорқып, мұндай көзқарасқа төзуге мәжбүр болады.

Осыған байланысты әдеп жөніндегі уәкіл ұйымның басшылары емес, адамдармен нақты байланыс жасайтын мүдделі емес тұлғалар болуы тиіс. Мысалы, мемлекеттік қызмет ісі агенттігінің қызметкерлері әдеп жөніндегі уәкіл ролінде сөз сөйлеп, нақты ұйымға жетекшілік ететін ұйымның қызметкерлерімен кездесіп, анонимді сауалнама жүргізіп, шағым мен ұсыныс қабылдай алады. Мемлекеттік ұйымның басшыларына арналған этика бойынша біліктілікті арттыру курсының өңірдің Мемлекеттік қызмет ісі агенттігінің департаментінің де ұйымдастыруына болады.

Демек, қазіргі уақытта қоғамдық өмірдің максималды тұрақтылығы туралы айтудың қажеті жоқ. Көптеген жас пен жақсы мамандар басқа мемлекетке қоныс аударуда. Мемлекеттік қызметке іріктеудің күрделі жүйесі және қоғамдық өмірдің әртүрлі саласындағы көптеген бюрократиялық рәсім, өз кезегінде, әлеуметтік жайлылық деңгейін толық арттыруға мүмкіндік бермейді. Адам болашаққа және өз жұмысының тұрақтылығына сенімді емес.

Біз ұсынған ұйымдастырушылық-құқықтық сипаттағы кейбір шара мынадай:

Қазақстан Республикасының жастары мен еңбекке қабілетті халқының басқа елдерге эмиграциясын төмендету;

– кедей отбасылардан шыққан дарынды және шығармашыл жастар үшін Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметті неғұрлым қолжетімді ету;

– жоғары білікті маман мәртебесін дәріптеу;

– жергілікті атқарушы органдардың қызметінде шығармашылық тәсілді қамтамасыз ету;

– ғалым және оқытушы мәртебесін үлкен беделмен қамтамасыз ету;

– мемлекеттік қызметке орналасу мәселесінде сыбайлас жемқорлық тәуекелін төмендету;

– мемлекеттік қызметке орналасу кезінде шығармашылық бәсекелестікті қамтамасыз ету;

– профессор-оқытушылар құрамына көбірек табыс табу мүмкіндігін қамтамасыз ету;

– кәсіби құқықтық сананың деформациясы мәселесін ішінара оң шешу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Уезжающих из страны казахстанцев за год стало больше на треть, больше всего уезжают из северных русскоязычных регионов // <https://www.currenttime.tv/a/kolichestvo-vyezzhayuschih-kazahstantsev-vyroslo-na-tret/31427574.html>

2. «Какое будущее ждет страну, откуда уезжают самые талантливые?» // <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-nazarbayev-property-migration/31020054.html>

3. Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий. Международная организация по миграции (МОМ), 2019. // https://publications.iom.int/system/files/pdf/external_youth_migration_ru.pdf

4. Джиембаев Р.К. Государственно-правовое развитие Республики Казахстан: современный этап и перспективы: Монография. — Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, 2019. — 138 с.

5. Путин восхитился проектом школьников из Караганды // <https://news.mail.ru/society/49009606/> Казахстанские школьницы разработали технологию для людей с особыми потребностями // https://forbes.kz/process/technologies/kazahstanskije_shkolnitsyi_razrabotali_tehnologiyu_dlya_lyudey_s_inklyuziey/

6. Зрелость. Глоссарий. Психологический словарь // <https://www.psychologies.ru/glossary/08/zrelost/>

Джиембаев Р.К.,
начальник факультета послевузовского образования,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор,
подполковник полиции
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);

Жакупова Г.Т.,
преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр педагогических наук, майор полиции
(e-mail: g.zhakupova@kpa.gov.kz);

Абеуов Д.А.,
начальник факультета повышения квалификации и переподготовки кадров,
доктор философии (PhD), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dulatabeuov@mail.ru)

Некоторые организационно-правовые меры предупреждения эмиграции молодежи из Казахстана, упрощения процедуры поступления на государственную службу и повышения уровня профессионального правосознания

Аннотация. В представленной статье комплексно рассматриваются вопросы противодействия эмиграции молодежи из Казахстана, упрощения процедуры поступления на государственную службу, повышения статуса ученого и преподавателя и преодоления деформации профессионального правосознания. Авторы предлагают изменить процедуру поступления на государственную службу в пользу творческой инициативы — конкурса на лучший социальный проект. Отбор кандидатов следует осуществлять в рамках работы специальной комиссии общественного совета. В целях обеспечения большей престижности и привлекательности ученой степени и преподавательской деятельности, например, в сфере юриспруденции, предлагается упростить получение лицензии на занятие адвокатской и нотариальной деятельностью лицам, имеющим ученую степень, и лицам, проработавшими не менее 10 лет в вузе преподавателями (освободить от прохождения аттестации).

Ключевые слова: миграция, молодежь, государственная служба, поступление на государственную службу, правосознание, профессиональное правосознание, деформация правосознания, нотариат, адвокатская деятельность, ученая степень, ученый, преподаватель, руководитель.

R.K. Dzhiembayev,
Head of the Faculty of Postgraduate Education,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Police Lieutenant Colonel
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);

G.T. Zhakupova,
Lecturer of the Department of General Legal Disciplines,
Master of Pedagogical Sciences, Police Major
(e-mail: g.zhakupova@kpa.gov.kz);

D.A. Abeuov,
Head of the Faculty of Advanced Training and Retraining,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dulatabeuov@mail.ru)

Some organizational and legal measures to prevent the emigration of young people from Kazakhstan, simplify the procedure for entering the civil service and increase the level of professional legal awareness

Annotation. The presented article comprehensively examines the issues of countering the emigration of young people from Kazakhstan, simplifying the procedure for entering the civil service, improving the status of a scientist and teacher and overcoming the deformation of professional legal awareness. The au-

thors propose to change the procedure for entering the civil service in favor of a creative initiative - a competition for the best social project. The selection of candidates should be carried out within the framework of the work of a special commission of the public council. In order to ensure greater prestige and attractiveness of an academic degree and teaching activities, for example, in the field of law, it is proposed to simplify obtaining a license to practice law and notarial activities for persons with an academic degree and persons who have been teaching at the university for at least 10 years (exempt from certification).

Keywords: migration, youth, public service, admission to public service, legal awareness, professional legal awareness, deformation of legal awareness, notary, advocacy, academic degree, scientist, teacher, supervisor.



UDC 343.2/.7

Zh. B. Zholzhaxynov,

*Head of the Center for Research of Problems of Criminal Policy
and Crime Prevention of the Research Institute,*

Doctor of Philosophy (PhD, Police Captain

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: jandoss@inbox.ru)*

**On the issue of the current state of crime in the field
of telecommunications networks, including the Internet**

Annotation. The active application and widespread use of information technology, computer technology and communications, the availability of the Internet in numerous areas of public life create additional criminal threats and necessitate the criminalization of new types of criminal activity. The main objective of this research is to analyze the state of crime in the field of telecommunications networks, including the Internet. This task will be solved by a consistent definition of the range of criminally punishable acts forming the subject of the study (criminal law unit); generalization of official statistics (criminological unit). Within the framework of this article, we will limit the research plane to the consideration of crimes, as a feature of which «the use of telecommunications networks, including the Internet» is fixed.

Keywords: state of crime, criminal offenses, cybercrimes, internet, information technology, computer crimes, telecommunications networks, statistical data.

The universal development of information and communication technologies has led to the wide spread of the Internet, the use of which has contributed not only to the emergence of new opportunities for human self-development, but also led to the creation of favorable conditions for the commission of prohibited criminal acts [1].

Historically, the regulation of responsibility for the analyzed acts in the criminal legislation of independent Kazakhstan is associated with article 227 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 1997. The composition of the offense «Unauthorized access to computer information, creation, use and distribution of malicious computer programs for ECM» belonged to the group of crimes in the field of economic activity [2]. Ten years later, another corpus delicti was included in the Criminal Code by the Law of the Republic of Kazakhstan dated January 08, 2007 (Article 227-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan).

The year 2014 can be called significant in terms of the significance of the changes made. In the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 1997, as amended by the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 23, 2014, Chapter 7-1 of the Criminal Code «Crimes against the security of information technologies» was allocated, which includes nine elements of crimes. On July 03, 2014, a new criminal law of the country was adopted, Chapter 7 of which established responsibility for «Criminal offenses in the field of informatization and communications».

In the original version of the Criminal Code, the commission of a crime «In the field of telecommunications networks» affected the responsibility in three ways (in 3 directions).

Responsibility was provided for independent compositions «Disruption of the information system or telecommunications networks» (Article 207 of the Criminal Code), «Creation, use or distribution of malicious computer programs and software products» (Article 210 of the Criminal Code).

«The use of ... telecommunications networks» was fixed in following:

– a mandatory qualifying crime attribute «Incitement of social, national, tribal, racial, class or religious hatred» (Part 1 of Article 174 of the Criminal Code), «Actions provoking continued participation in a strike recognized by the court as illegal» (part 1 of Article 402 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan);

– the qualifying crime attribute «Insult» (Part 2 of Article 131 of the Criminal Code); «Propaganda or public calls to unleash an aggressive war» (Part 2 of Article 161 of the Criminal Code); «Dissemination of deliberately false information» (paragraph 3) of Part 2 of Article 274 of the Criminal Code); «Encroachment on the honor and dignity of the President of the Republic of Kazakhstan and obstruction his activities» (Part 2 of Article 375 of the Criminal Code); «Encroachment on the honor and dignity of a deputy of the Parliament of the Republic of Kazakhstan and obstruction of his activities» (Part 2 of Article 376 of the Criminal Code); «Insulting a representative of the authorities» (Part 2 of Article 378 of the Criminal Code).

In the future, the criminal policy was aimed at specifying terminology and tightening responsibility.

At the same time, comprehensive adjustments due to the adoption of a special Law of the Republic of Kazakhstan «On Informatization» were introduced into the Criminal Code by the Law of the Republic of Kazakhstan dated November 24, 2015. The signs of «Information and communication networks» were replaced by «Telecommunications networks». Article 147 of the Criminal Code provides for an alternative corpus «Dissemination of information about a person's private life that constitutes his personal or family secret without his consent or causing significant harm to the rights and legitimate interests of a person as a result of illegal collection and (or) processing of other personal data». The qualifying attribute is the commission of the specified act «... using telecommunications networks» (Part 5 of Article 147 of the Criminal Code).

The innovations of the criminal law reflecting the consolidation of the «Use of the telecommunications network» as an aggravating feature of the elements of crimes are presented in Table 1.

Table 1.

Improvement of the norms of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan regarding the regulation of the qualifying feature «Using ... telecommunications networks»

Formulation of the attribute	Article of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan	Base
«Using... telecommunications networks»	Article 179. Propaganda or public calls for the seizure or retention of power, as well as the seizure or retention of power or forcible change of the constitutional order of the Republic of Kazakhstan	The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 26, 2016 «On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Payments and Payment Systems»
	Article 180. Separatist activities	
	Article 256. Propaganda of terrorism or public calls to commit an act of terrorism	
	Article 373. Public insult and other	The Law of the Republic of

	encroachment on the honor and dignity of the First President of the Republic of Kazakhstan — Elbasy, desecration of images of the First President of the Republic of Kazakhstan — Elbasy, obstruction of the legitimate activities of the First President of the Republic of Kazakhstan - Elbasy	Kazakhstan dated July 11, 2017 «On Amendments and Additions to Some Legislative acts of the Republic of Kazakhstan on their alignment with the norms of the Constitution of the Republic of Kazakhstan»
«Through the use of telecommunications networks, including the Internet»	Article 105. Incitement to suicide	The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 2018 «On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the protection of children from information harmful to their health and development»
	Article 132. Involvement of a minor in the commission of criminal offenses	
	Article 134. Involvement of a minor in prostitution	
«Using... telecommunications networks»	Article 316. Animal cruelty	The Law of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2021 «On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on responsible treatment of animals»

The general conclusions of the analysis of the changes and additions made to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan are the following:

1) there is a tendency to increase the composition of crimes in which «The use of ... telecommunications networks» is fixed as an aggravating feature;

2) in all articles of the Criminal Code, this feature is fixed among the signs of qualified personnel, with the exception of Article 134 of the Criminal Code, in which it is provided for in a specially qualified corpus (paragraphs 1-1) of Part 3 of Article 134 of the Criminal Code);

3) for the first time, the commission of a crime «Through the use of telecommunications networks, including the Internet» was included in the Criminal Code in the reduction of the Law of July 2, 2018;

4) the formulation of the feature in the editorial «Through the use of telecommunications networks, including the Internet» is not a rejection of the traditional formulation «Using ... telecommunications networks».

As can be seen, the constant updating of criminal legislation is aimed at effective and preventive provision of information security of the individual, society, and the state as a whole. In the process of modernization of criminal legislation, the increased degree of public danger, the objectively occurring prevalence and intensity, the social and criminological validity of «The use of telecommunications networks, including the Internet» in the commission of criminal offenses are taken into account.

At the same time, the study of special literature shows various formulations of the type of crime we are analyzing: «Internet crime» («Crime on the Internet») [3], «Cyber crime» [4], «Crime in the field of computer information» [5], «Information crime» [6], «Crime in the field of high tech-

nologies» [7] and others. At the same time, the initial positions for the identification of an independent type of crime are contained in the above-mentioned norms of the criminal law.

Thus, under the crime in the field of telecommunications networks, including the Internet, in the following, we will understand the totality of criminal offenses committed in cyberspace with or through telecommunications networks, in specific conditions of place and time.

The criminological block of the research is presented by summarizing the reports of Form No. 1-M «On registered criminal Offenses» of the Committee on Legal Statistics and Special Records of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan [8].

The year 2018 was taken as a basis, taking into account the criminalization of the sign of committing crimes «Using telecommunications networks, including the Internet» (Table 2). Due to the fact that the report forms posted in the public domain do not highlight statistical indicators on qualifying grounds, we will limit ourselves to reviewing data on registered criminal offenses in the field of informatization and communications.

Table 2.

Dynamics of criminal offenses registered in the Republic of Kazakhstan
in the field of informatization and communications, for the period 2018–2021.

	2018	2019	2020	2021
Disruption of the information system or information and communication network (Article 207 of the Criminal Code)	5	6	4	—
Creation, use or distribution of malicious computer programs and software products (Article 210 of the Criminal Code)	4	4	4	4

With regard to the above data, we have taken into account that they do not reflect the true state of affairs, since they have a high degree of latency. According to official statistics, criminal offenses in the field of informatization and communications are characterized by minimal absolute indicators. At the same time, the corpus delicti of the «Disruption of the information system or information and communication network» is characterized by a consistent decrease from 2019 to zero in 2021. The number of registered facts of «Creation, use or distribution of malicious computer programs and software products» is stable. These trends are largely explained by the intensification of preventive activities — the adoption in 2017 and the implementation of program documents — the State Program «Digital Kazakhstan», the cybersecurity Concept «Cyber Shield of Kazakhstan».

It should also be noted that in the report of Form No. 1-M, Appendix 1 «Information on registered offenses with the use of weapons and technical means» is highlighted. Thus, in 2018, the bodies of legal statistics took into account 49 criminal offenses committed with the use of computer technology, in 2019 – 61, in 2020 – 432, in 2021 – 202. As can be seen, there are significant fluctuations in registration: a consistent increase from 2018 to 2019, a sharp increase, almost sevenfold in 2020, then a halving in 2021.

As can be seen, the statistical indicators highlighted in official statistics do not allow us to fully obtain information about the qualitative peculiarity of crime in the field of telecommunications networks, including the Internet. At the same time, objective and real statistical data are needed to develop effective and efficient measures to prevent this type of crime, as well as other types of crime.

List of used literature:

1. Zh.B. Zholzhaxynov. Determinants of Internet fraud in the Republic of Kazakhstan // Materials of the International scientific and practical online conference «Modern directions of improvement of the legal system and legal education of the Republic of Kazakhstan». — Karaganda, 2022. — P. 416–420.
2. B.A. Amanzholova, G.S. Bazarova, A.M. Kalguzhinova, Z.B. Ualieva. Criminal policy against economic offenses in Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics. — 2016. — № 7 (5). — P. 972–981. // URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/509>
3. Dremlyuga R.I. Internet crime: Dis. ... Master of Laws. — Vladivostok, 2007. — 248 p. // URL: <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/internet-prestupnost.html>
4. N.A. Biekenov. Some problems of cybersecurity in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan. — 2014. — № 1 (33). // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-problemy-obespecheniya-kiberbezopasnosti-v-respublike-kazahstan-1/viewer>
5. Criminal law. The special part. Textbook for universities / Ed., Doctor of Law, Professor I.Ya. Kozachenko, Doctor of Law, Professor Z.A. Neznamova, Master of Laws, Associate Professor G.P. Novoselov. — M.: Publishing House HOPMA, 2000. — 768 p.
6. Piskunova E.V. Information crime: criminal law and criminalistic aspects. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-prestupnost-ugolovno-pravovye-i-kriminalisticheskie-aspekty/viewer>
7. Chirkov D.K., Sarkisyan A.Zh. Crime in the field of high technologies: trends and prospects // Security issues. — 2013. — № 2. — С. 160–181. // URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=608
8. Official website of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan // URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat/press/article/details/17657?lang=ru>

Жолжақсынов Ж.Б.,

*Ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу
проблемаларын зерттеу орталығының бастығы,
философия докторы (PhD), полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМБ. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: jandoss@inbox.ru)*

**Телекоммуникация желісі,
оның ішінде интернет желісі саласындағы қылмыстың қазіргі жағдайы туралы**

Аннотация. Ақпараттық технологияны, есептеу техникасы мен коммуникация құралын белсенді енгізу және кеңінен пайдалану, қоғамдық өмірдің көптеген саласында интернет желісіне қол жетімділік, қосымша криминалдық қауіп-қатер туғызады және қылмыстық қызметтің жаңа түрін криминализациялау қажеттілігін негіздейді. Осы зерттеудің негізгі міндеті – телекоммуникация желісі, оның ішінде интернет желісі саласындағы қылмыстың жай-күйін талдау. Бұл міндет зерттеу нысанын (қылмыстық-құқықтық блок) құрайтын қылмыстық жазаланатын іс-әрекет шеңберін дәйекті айқындаумен; ресми статистика дерегін жинақтаумен (криминологиялық блок) шешілетін болады. Осы баптың шеңберінде біз зерттеу жазықтығын «телекоммуникация желісін, оның ішінде интернет желісін пайдалану» белгісі ретінде бекітілген қылмысты қараумен шектейміз.

Негізгі сөздер: қылмыстың жай-күйі, қылмыстық құқық бұзушылық, киберқылмыс, интернет, ақпараттық технология, компьютерлік қылмыс, телекоммуникация желісі, статистикалық дерек.

Жолжаксынов Ж. Б.,
*начальник центра по исследованию проблем уголовной политики
и профилактики преступности Научно-исследовательского института,
доктор философии (PhD), капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: jandoss@inbox.ru)*

**К вопросу о современном состоянии преступности
в сфере сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет**

Аннотация. Активное внедрение и широкое использование информационных технологий, вычислительной техники и средств коммуникаций, в многочисленных сферах общественной жизни, доступность сети Интернет создают дополнительные криминальные угрозы и обуславливают необходимость криминализации новых видов преступной деятельности. Основная задача настоящего исследования — анализ состояния преступности в сфере сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет. Данная задача будет разрешена последовательным определением круга уголовно наказуемых деяний, образующих предмет исследования (уголовно-правовой блок); обобщением данных официальной статистики (криминологический блок). В рамках настоящей статьи мы ограничим плоскость исследования рассмотрением преступлений, в качестве признака в которых закреплено «использование сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет».

Ключевые слова: состояние преступности, уголовные правонарушения, киберпреступления, интернет, информационные технологии, компьютерные преступления, сети телекоммуникаций, статистические данные.



УДК 343.3

Жолжаксынов Ж. Б.,
*начальник центра по исследованию проблем уголовной политики и профилактики
преступности Научно-исследовательского института,
доктор философии (PhD), капитан полиции
(e-mail: jandoss@inbox.ru);*

Еспергенова Е. В.,
*старший научный сотрудник центра по исследованию проблем
уголовной политики и профилактики преступности
Научно-исследовательского института,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: yevgeniyayes@mail.ru)*

**Уголовные правонарушения экстремистской направленности
в Республике Казахстан**

Аннотация. Экстремистская и террористическая преступность сегодня представляет собой весьма актуальную проблему для всего мирового сообщества. Негативные последствия экстремистской деятельности переживают на себе все без исключения страны мира. Вне всякого сомнения, проявления экстремизма представляют непосредственную опасность для конституционного строя государств, уничтожают их целостность и безопасность, дестабилизируют конституционные принципы равенства всех граждан вне зависимости от их социальной, идеологической, политической, расовой или религиозной принадлежности. Авторы акцентировали внимание на анализе некоторых уголовно-правовых норм, направленных на борьбу с уголовными правонарушениями экстремистской направленности. Рассматривается вопрос о дальнейшей систематизации и унификации норм уголовного закона для эффективного противодействия экстремистским проявлениям. Выделяя особую роль уголовной политики в противодействии экстремизму, авторы предприняли попытку сформировать самостоятельный понятийный аппарат в исследуемой сфере, который включил в себя предмет, принципы и цели данной деятельности (принимая во внимание мнения

известных ученых-правоведов). На основе полученных выводов обоснована необходимость внесения изменений и дополнений в действующее уголовное законодательство путем выделения отдельной группы уголовных правонарушений экстремистской направленности. Принятые поправки позволили бы осуществить своего рода двойную превенцию в отношении террористических и экстремистских правонарушений.

Ключевые слова: агрессия, экстремизм, насилие, терроризм, защита, уголовная политика, законность, противодействие, унификация.

Немаловажным фактором общественно-политической стабильности государства, непосредственно касающимся профилактики насильственной преступности, выступает система мер противодействия экстремизму и терроризму [1]. «Мы будем твердо защищать право народа Казахстана на мирное волеизъявление и открытый диалог с властью. В то же время мы будем жестко пресекать любые формы насильственного экстремизма и тем более боевые действия против Казахстана, как это произошло недавно», — отметил глава государства Касым-Жомарт Токаев во время выступления на внеочередной сессии Совета Организации договора о коллективной безопасности (ОДКБ) в январе 2022 г. [2].

В Послании народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» Глава государства заявил: «...во время январских событий из-за преступных действий радикалов и террористов погибло много наших соотечественников. Зарубежные радикальные силы хотели превратить Казахстан в горячую точку, растерзать нашу страну, разрушить мирную жизнь, свергнуть Президента. Это был беспрецедентный вызов нашей государственности» [3].

В Государственной программе по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 гг. четко обозначено, что «действующая общегосударственная система противодействия религиозному экстремизму и терроризму нуждается в дальнейшем совершенствовании в контексте создания механизма надежной защиты личности, общества и государства от экстремистских проявлений насильственного характера и угроз терроризма» [4].

Учитывая сложную геополитическую ситуацию в мире, политизированность современного экстремизма, а также нестабильность общественного сознания, считаем необходимым проанализировать вопрос о совершенствовании отечественного уголовного законодательства. Полагаем, что значимость уголовной политики в борьбе с правонарушениями экстремистской направленности высока, поскольку обосновывает выработку новейшей стратегии и тактики борьбы, направляя нормотворческую деятельность в нужное русло. Исходя из того, что в противодействии экстремизму уголовная политика приобретает особое значение, необходимо для начала сформировать самостоятельный понятийный аппарат в анализируемой сфере, который должен включать в себя предмет, принципы и цели данной деятельности.

Стоит заметить, что в науке уголовного права ранее уже была предпринята попытка исследования рассматриваемого нами феномена. Например, С.Н.Фридинский в своих трудах отмечал, что «...уголовная политика в сфере противодействия экстремизму представляет собой определенную стратегию по противодействию данному негативному явлению, основываясь при этом на комплексе социально-экономических, организационно-правовых, политических и иных мер» [5, 8].

Что касается принципов уголовной политики в рассматриваемой сфере, мы считаем, что они в целом совпадают с принципами уголовного права. К таковым следует относить: равенство всех перед законом и судом, законность, гуманность, справедливость. Обозначенные принципы объединяют интересы отдельного гражданина и государства в целом и, как следствие, отражают научную и социальную обусловленность, а также законность вырабатываемых мер со стороны государственных органов.

Не менее значимым при формулировании дефиниции уголовной политики в сфере противодействия экстремизму является определение ее целей. В данном контексте мы солидарны с Г.М. Миньковским, отмечавшим, что «...уголовная политика должна быть ориентирована не только на наступательное влияние на преступность, но и на ее подавление в рамках профилактического воздействия» [6, 24].

Принимая во внимание изложенное выше, полагаем, что уголовную политику в сфере противодействия экстремизму можно определить как деятельность государственных органов, их должностных лиц, общественных объединений и организаций по научно обоснованной разработке действенных правовых механизмов, ориентированных на противодействие экстремизму и выражающихся в осуществлении комплекса специальных политико-экономических и правовых мер, основанных на принципах действующего уголовного законодательства.

К числу ключевых проблем совершенствования отечественного законодательства, унаследовавшего ответственность за совершение уголовных правонарушений экстремистской направленности, относятся систематизация и унификация рассматриваемых нами норм. Вместе с тем, специфичность современного экстремизма лишает нас возможности привести к единообразию все уголовно-правовые нормы, сосредоточенные на борьбе с этим негативным феноменом. Но представляемый нами вариант унификации способен выступить одним из условий формирования блока уголовно-правовых норм, регламентирующих ответственность за наиболее опасные проявления экстремистской направленности.

Анализируя нормы уголовного законодательства, мы можем наблюдать, что ряд квалифицированных составов уголовных правонарушений, связанных с применением насилия, отягченных при этом экстремистской мотивацией, не выделен в отдельную группу, следовательно, не является предметом отдельного криминологического учета. В данном случае речь идет о следующих уголовных правонарушениях:

- убийство, совершенное по мотиву социальной, национальной, расовой, религиозной ненависти или вражды либо кровной мести (п. 11 ч. 2 ст. 99 Уголовного кодекса Республики Казахстан, далее — УК РК);

- умышленное причинение тяжкого вреда здоровью по тем же мотивам (п. 8 ч. 2 ст. 106 УК РК);

- умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью по тем же мотивам (п. 6 ч. 2 ст. 107 УК РК);

- истязание по аналогичному экстремистскому мотиву (п. 6 ч. 2 ст. 110 УК РК) [7].

То есть можно наблюдать, что совмещение насильственной и экстремистской мотиваций представляет собой довольно распространенный криминологический феномен, учитываемый законодателем в конкретных статьях Особенной части УК РК. Считаем, что обозначенные нами составы уголовных правонарушений, а также иные составы, в которых в качестве квалифицирующего признака выступает экстремистский мотив, предусмотренный в качестве обстоятельства, отягчающего уголовную ответственность и наказание (п. 6 ч. 1 ст. 54 УК РК), следует закрепить в отдельную группу уголовных правонарушений экстремистской направленности.

Вследствие того, что анализируемым нами уголовным правонарушениям свойствен универсальный принцип ответственности, имеет смысл распространять его не только на лиц, совершивших деяния впервые, но и в отношении тех, кто ранее был осужден за аналогичные правонарушения. Как утверждают некоторые казахстанские исследователи, в разрезе динамики террористической и экстремистской преступности «отмечается тенденция привлечения к ответственности лиц, ранее не совершавших уголовные правонарушения, связанные с экстремизмом и терроризмом, но при этом допускавших общеуголовные правонарушения» [8, 54].

Исходя из этого, в данном случае криминологическая профилактика должна быть направлена на лиц, допускающих общеуголовные насильственные правонарушения в связи с тем, что насильственная мотивация считается криминологически родственной к экстремистской, поскольку связана с возможностью внешней реализации физической или психической агрессии.

Однако, принимая во внимание, что одной из сопутствующих проблем эскалации терроризма и религиозного экстремизма во всем мире стала проблема радикализации лиц, содержащихся в пенитенциарных учреждениях, необходимо максимально охватить всех лиц, содержащихся в данных учреждениях, и проводить с ними на постоянной основе информационно-разъяснительную и контрпропагандистскую работу, направленную на формирование «иммунитета» к радикальной идеологии и на дерадикализацию. Данное направление считаем очень важным, так как отсутствие предупредительного фактора в отношении отдельных форм преступных посягательств, не получивших эффективной уголовно-правовой реакции, является основой для совершения других, более тяжких правонарушений.

Полагаем, что действующее уголовное законодательство не в достаточной степени учитывает обязательность превенции экстремистской мотивации в общеуголовной насильственной преступности для совершенствования системы противодействия экстремизму и терроризму. В связи с этим считаем необходимым дополнить ст. 3 УК РК «Разъяснение некоторых понятий, содержащихся в настоящем Кодексе» пунктом 43 и изложить его в следующей редакции: «Уголовные правонарушения экстремистской направленности — деяния, предусмотренные статьями 99 (п. 11 ч. 2), 106 (п. 8 ч. 2), 107 (п. 6 ч. 2), 110 (п. 6 ч. 2), 145 (п. 1 ч. 1), 202 (п. 4 ч. 2), 203 (п. 3 ч. 2), 314 (п. 3 ч. 2.) настоящего Кодекса». Указанные составы уголовных правонарушений, по нашему мнению, следует закрепить в отдельную группу «Уголовные правонарушения экстремистской направленности».

Кроме того, следует предусмотреть конкретные нормы, связанные с реализацией уголовной ответственности в отношении лиц, совершивших данные уголовные правонарушения, по аналогии с теми, которые имеют место в отношении террористических и экстремистских правонарушений в Общей части УК РК. Речь в данном случае идет о реализации института условно-досрочного освобождения, замены неотбытой части наказания более мягким видом и др.

Принятые поправки привели бы действующий УК РК в соответствие с Законом Республики Казахстан «О противодействии экстремизму», где четко обозначено, что насилие, совершаемое по соответствующим деструктивным мотивам, следует расценивать как проявление экстремизма [9]. Соответствующие изменения предоставят возможность осуществить своего рода двойную превенцию в отношении террористических и экстремистских правонарушений, которой настоящее время уделяется существенное внимание в науке уголовного права.

Список использованной литературы:

1. Жолжаксынов Ж.Б. Насильственные преступления: системный анализ уголовно-правовых и криминологических аспектов: Монография. — Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2019. — 234 с.
2. Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на внеочередной сессии Совета коллективной безопасности (ОДКБ) 11 января 2022 г. // <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-kemelevicha-na-vneocherednoy-sessii-soveta-kollektivnoy-bezopasnosti-odkb-1002245> (дата обращения 18.03.2022).

3. Токаев К.-Ж. Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: Послание Главы государства народу Казахстана от 16 марта 2022 г. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>.

4. Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 годы: Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 г. № 124 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>

5. Фридинский С.Н. Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России (социально-правовое и криминологическое исследование): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 2011. — С. 8–9.

6. Миньковский Г.М. О задачах и направлениях теоретического решения проблем советской уголовной политики // Проблемы советской уголовной политики: Межвуз. тематический сборник. — Владивосток, 1985. — С. 24–33.

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V // <https://online.zakon.kz> (дата обращения 18.03.2022).

8. Билялов Б.С. О состоянии террористической и экстремистской преступности в Республике Казахстан // Уголовная юстиция. — 2017. — 131 с.

9. О противодействии экстремизму: Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 г. № 31-III // <https://online.zakon.kz/> (дата обращения 18.03.2022).

Жолжақсынов Ж.Б.,

Ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу проблемаларын зерттеу орталығының бастығы, философия докторы (PhD), полиция капитаны (e-mail: jandoss@inbox.ru);

Еспергенова Е. В.,

Ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD), полиция подполковнигі (Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: yevgeniyayes@mail.ru)

Қазақстан Республикасындағы экстремистік бағыттағы қылмыстық құқық бұзушылық

Аннотация. Экстремистік және террористік қылмыс — бүгінде бүкіл әлемдік қоғамдастық үшін өте өзекті мәселе. Экстремистік әрекеттің жағымсыз көрінісін әлемнің барлық елі бастан кешіреді. Экстремизм көрінісі мемлекеттердің конституциялық құрылысы үшін тікелей қауіп төндіретіні, олардың тұтастығымен қауіпсіздігін жоятыны, барлық азаматтың әлеуметтік, идеологиялық, саяси, нәсілдік немесе діни қатыстылығына қарамастан теңдігінің конституциялық қағидатын тұрақсыздандыратыны күмәнсіз. Мақалада авторлар экстремистік бағыттағы қылмыстық құқық бұзушылықпен күресуге бағытталған кейбір қылмыстық-құқықтық норманы талдауға назар аударады. Бұдан басқа, экстремистік көрініске қарсы іс-қимыл ісінде сенімді тосқауыл ұйымдастыру үшін қылмыстық заң нормасын одан әрі жүйелеу және біріздендіру туралы мәселе қаралуда. Экстремизмге қарсы тұрудағы қылмыстық саясаттың ерекше рөлін атап көрсетіп, авторлар белгілі заңгер ғалымдардың пікірін ескере отырып, осы қызметтің тақырыбын, қағидаты мен мақсатын қамтитын, зерттелетін салада тәуелсіз тұжырымдамалық аппаратты құруға әрекет жасады. Алынған қорытынды негізінде экстремистік бағыттағы қылмыстық құқық бұзушылықтың жекелеген тобын бөлу арқылы қолданыстағы қылмыстық заңнамаға өзгеріс пен толықтыру енгізу қажеттігі негізделген. Қабылданған түзету террористік және экстремистік құқық бұзушылыққа қатысты өзіндік қос басымдылықты жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: агрессия, экстремизм, зорлық-зомбылық, терроризм, қорғау, қылмыстық саясат, заңдылық, қарсы әрекет, бірігу.

Zh. B. Zholzhaxynov,

*Head of the Center for Research of Problems of Criminal Policy and Crime Prevention
of the Research Institute,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Captain
(e-mail: jandoss@inbox.ru);*

E. V. Espergenova,

*Senior Researcher at the Center for the Study of Criminal
Policy and Crime Prevention, Research Institute,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: yevgeniyayes@mail.ru)*

Criminal offenses of extremist orientation in the Republic of Kazakhstan

Annotation. Extremist and terrorist crime today is a very urgent problem for the entire world community. The negative manifestations of extremist activity are experienced by all countries of the world without exception. Beyond any doubt, the fact remains that manifestations of extremism pose an immediate danger to the constitutional order of States, destroy their integrity and security, and destabilize the constitutional principles of equality of all citizens regardless of their social, ideological, political, racial, or religious affiliation. The authors of the article focus on the analysis of some criminal law norms aimed at combating criminal offenses of extremist orientation. In addition, the issue of further systematization and unification of the norms of the criminal law for the organization of a reliable barrier in countering extremist manifestations is being considered. Highlighting the special role of criminal policy in countering extremism, the author tried to form an independent conceptual apparatus in the field under study, which included the subject, principles, and goals of this activity, taking into account the opinions of well-known legal scholars.

Based on the findings, the necessity of introducing amendments and additions to the current criminal legislation is justified by singling out a separate group of criminal offenses of extremist orientation. The adopted amendments would allow for a kind of double prevention in relation to terrorist and extremist offenses.

Keywords: aggression, extremism, violence, terrorism, protection, criminal policy, legality, counteraction, unification.



УДК 347

Нургалиев Б.М.,

*доктор юридических наук, профессор
(Академия «Bolashaq», Республика Казахстан, г. Караганда);*

Кусаинова А.К.,

*кандидат юридических наук, доцент
(Международный университет «Астана», Республика Казахстан,
г. Нур-Султан, e-mail: aiman_kusainova@mail.ru);*

Нургалиева А.Б.,

*магистр юридических наук
(Университет КАЗГЮУ им. М.С. Нарикбаева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан)*

Образ «идеального судьи» в казахстанской судебной системе

Аннотация. Обеспечение судебной системы высоконравственными и квалифицированными кадрами остается главным приоритетом реформирования судебной системы Казахстана. Решение актуальных вопросов судебной реформы, направленных на обеспечение независимого и компетентного правосудия, способного защитить права и законные интересы участников судопроизводства, неизменно связано с личностью судьи, его профессиональными и надпрофессиональными компетенциями. В статье с позиций компетентностного подхода рассматриваются вопросы повышения квалификации судей на базе Академии правосудия при Верховном Суде Республики Казах-

стан. Анализируются результаты анкетирования будущих судей — магистрантов Академии правосудия — и действующих судей по проблемным вопросам обучения и повышения квалификации. Рассмотрены предложения по повышению уровня и результативности судебного образования.

Ключевые слова: судья; судебное образование; компетенции; судебные компетенции; зарубежный опыт, компетентностный подход, магистратура, обучение.

Обеспечение судебной системы высоконравственными и квалифицированными кадрами остается главным приоритетом реформирования судебной системы Казахстана. Решение актуальных вопросов судебной реформы, направленных на обеспечение независимого и компетентного правосудия, способного защитить права и законные интересы участников судопроизводства, неизменно связано с личностью судьи, его профессиональными и надпрофессиональными компетенциями. В этой связи в демократических обществах всегда пристальное внимание отводится судебским кадрам, кадровой политике в судебной системе [1]. От того, на основе каких принципов организована система отбора и подготовки судебных кадров, во многом зависит, обеспечена в полной мере независимость судьи или нет [2]. При этом в кадровой политике особое значение придается судебному образованию.

Одним из системных условий, влияющих на профессиональный уровень судей, и фактором, содействующим повышению качества отправления правосудия, является повышение квалификации судей [3]. Оно осуществляется в Республике Казахстан на протяжении всей профессиональной деятельности судьи и проводится не менее одного раза в три года с использованием следующих механизмов: в Академии правосудия при Верховном Суде и в учебных центрах, в том числе посредством проведения образовательных мероприятий (семинаров, конференций, круглых столов, тренингов и др.), а также организации работы по наставничеству и реализации программ судейского менторства [4].

Поэтому основным каналом подготовки судей в Казахстане является обучение в Академии правосудия, которая осуществляет подготовку по программе послевузовского образования (магистратура по специальности «Юриспруденция»), а также повышение квалификации и переподготовку судей. Руководство Верховного Суда уделяет значительное внимание развитию непрерывного профессионального образования судей и с точки зрения перспектив определило системную задачу его модернизации в том числе через модель дальнейшего развития основного канала подготовки и повышения квалификации судебных кадров — Академии правосудия. Академией принимаются меры, направленные на повышение качества обучения и придание максимально практикоориентированного характера процессу обучения магистрантов [5].

При этом также используются элементы компетентностного подхода, в основном при подготовке магистрантов. Длительность обучения будущих судей – 24 месяца (из них 9 мес. – обучение, 12 мес. – стажировка, 1 мес. – итоговое обсуждение и вручение сертификатов, 2 мес. – каникулы), со стипендией 75% от заработной платы действующего судьи. По итогам обучения магистранты сдают итоговые экзамены, а также квалификационные экзамены, сдача которых дает им право участвовать в конкурсах на вакантные судебские должности. Срок действия результатов квалификационного экзамена составляет 4 года.

В перспективном учебном плане по программе магистратуры «6М030100 - Юриспруденция» с последующим переходом к программе подготовки кандидатов в судьи в Академии правосудия предусмотрено несколько блоков, формирующих в процессе образования судебные компетенции. При этом главная миссия обучения обозначена как практическое применение права, а не его изучение, т.к. последнее предусматривается в системе высшего образования.

В процессе обучения будущих судей предлагается формировать основные личностные и профессиональные компетенции. В первом блоке учебного плана, обозначенного как «Личностно-психологические компетенции» (soft-skills/ «мягкие навыки») предусмотрены основ-

ные спецкурсы, отражающие судебные компетенции обучающихся. Это, прежде всего, современные вопросы организации и самоорганизации: тайм-менеджмент, стресс-менеджмент, навыки коммуникаций, умение работать в команде, проектный менеджмент, управление человеческими ресурсами, развитие и совершенствование лидерских навыков, принятие решений. Имеются и спецкурсы, касающиеся публичного выступления, ораторского искусства связей со СМИ, владения IT-навыками, судебной этики и стандартов профессионального поведения, судебной деонтологии, культуры поведения в зале суда, корпоративной культуры и организации поведения в судебной системе.

Программой обучения магистрантов предусмотрены также профессионально-практические компетенции (*hard-skills*/ «твердые навыки»), при этом в гражданско-правовом блоке задействованы такие спецкурсы, как: подготовка, технология и управление судебным заседанием; роль судьи в состязательном процессе; организация судебных урегулирований; составление судебных актов по гражданским делам. Практикоориентированные спецкурсы предусмотрены также и во втором, уголовно-правовом блоке, в ходе которых прививаются судебные компетенции, отражающие роль судьи в организации уголовного процесса, а также процессуальные особенности и тактику поведения различных лиц, участвующих в уголовном процессе, организацию судебных примирительных урегулирований.

Для закрепления основ судебных компетенций для будущих судей стажировка предусмотрена в адвокатуре, в нотариальных конторах, в прокуратуре, в комиссиях по делам несовершеннолетних и защите их прав, в учреждениях, исполняющих наказания, в Центрах примирения, а также в судах г. Нур-Султан.

Компетентностный подход к обучению и развитию судейских кадров имеет целью повышение институциональной эффективности работы судов в целом. Вместе с тем, возможности компетентностного подхода при подготовке судей используются не в полной мере, хотя именно здесь потенциал компетентностного подхода достаточно большой [6]. Так, при подготовке магистрантов, повышении квалификации судей также имеет место неопределенность и разноречивость в вопросе, какие же компетенции следует развивать магистрантам и судьям. Недостаточно просто дать судьям знания о законах и их применении. Программы обучения в вузах, а тем более в специализированном вузе, должны развивать не только профессиональные навыки, но и надпрофессиональные, неспециализированные, которые отвечают за успешное участие в рабочем процессе, высокую производительность и являются сквозными, то есть не связаны с конкретной предметной областью, не зависят от специфики конкретной работы, пригодятся в большинстве жизненных ситуаций, тесно связаны с личностными качествами и установками. Именно такой подход позволит судьям с наибольшей эффективностью выполнять свою работу.

Сочетание разноплановых ценностей интеллектуального, этического, поведенческого и психологического характера делают профессию судьи одной из самых сложных как в реализации, так и в правовой регламентации ее основ [7]. В 1992 г. Национальная ассоциация судебных педагогов в США опубликовала некоторые принципы и стандарты непрерывного судебного образования, определяющие цель образования судей (которая заключается в поддержке и улучшении профессиональной компетентности всех лиц, выполняющих судебные функции) и повышающие тем самым эффективность всей судебной системы.

В ходе исследования нами было проведено анкетирование будущих судей — магистрантов Академии правосудия — и действующих судей, проходивших переподготовку в областных центрах и в стенах Академии правосудия. В качестве цели нашего исследования мы выбрали выявление важнейших представлений о профессионально важных компетенциях судьи. Мы считали необходимым уяснить, как будущие и потенциальные представители этой профессии представляют образ «идеального судьи», какими личностными качествами он должен обладать (что, безусловно, играет важную роль в собственном профессиональном

формировании будущих судей). Следовало также определить, как эти качества прививаются респондентам в ходе обучения и судебного образования. Использование анкетирования, с сохранением при этом конфиденциальности анketируемых, позволяет организаторам обучения контролировать его эффективность в средней и долгосрочной перспективе [8] (эмпирическое исследование профессиональных компетенций судей проводилось в 2018 году).

К исследованию были приглашены магистранты и судьи (всего участвовало 135 человек, средняя возрастная категория магистрантов – 28 лет, судей – 39 лет). Магистрантам и судьям было предложено составить профессиональный портрет (описание) «идеального судьи». На основе анализа ответов респондентов было выбрано 20 важнейших качеств, по нашему мнению, наиболее часто встречающихся: лидерские качества, общительность, способность к публичным выступлениям, доброжелательность, хорошая память, наблюдательность, умение прогнозировать, способность к анализу и обобщению информации, развитая интуиция, профессиональная грамотность, целеустремленность, эмоциональная устойчивость, аккуратность, высокая работоспособность, способность брать на себя ответственность, честность, дисциплинированность, бескорыстность, принципиальность, справедливость.

На первом этапе исследования было проведено анкетирование, где были выделены и другие наиболее актуальные, по мнению судей (35 респондентов), профессиональные качества судей. Это: справедливость; честность; трезвый, расчетливый, холодный ум; устойчивая психика; принципиальная, жесткая позиция; высокие моральные качества; аналитический ум; отличная память; неподкупность; умение ориентироваться в большом потоке информации; умение выдержать давление с разных сторон — обвинения, защиты, стороны обвиняемого; способность быстро принимать решения. Результаты анкетирования заслуживают внимания и будут оцениваться, а также обсуждаться в другой публикации. Однако важно, что респонденты обращают на эти качества внимание.

Отдельно был выделен уровень приобретенных в Академии правосудия знаний и практических навыков для работы судей. При этом анкеты, подготовленные для опроса, состояли из разных частей, которые оценивают разные аспекты обучения [9]. Большинство – 63 % магистрантов — высоко оценивают его как высокий, 37 % – как средний. Большинство – 67 % магистрантов-выпускников — готовы и имеют желание работать в судебной системе, 23 % имеют желание и готовы к работе вне судебной системы (в прокуратуре, других правоохранительных и специальных органах), есть и те, кто не желает работать по профессии — таких 10 %. Наиболее широко респонденты охарактеризовали пункт профессионально важных качеств, необходимых для судей, которые мы распределили по Столину на компоненты: когнитивный, аффективный и регуляционный (социально-психологический и личностный). Результаты опроса показали, что наиболее представленным в структуре профессионально важных качеств судей является регуляционный компонент, куда входят такие личностные качества, как ответственность, эмпатичность, терпеливость и т. д. В блоке социально психологических качеств наиболее востребованными являются коммуникативность и умение слушать. В когнитивном блоке наиболее распространенными стали знание теории, профессиональная компетентность, профессиональные знания, умения и навыки диагностирования и аналитические способности.

Соответственно, мы обнаружили и обозначили основные категории, характеризующие общую профессиональную компетентность судей: познавательные, интеллектуальные способности, коммуникативная компетентность, организаторские способности, морально эмоционально-волевые качества, этические качества.

Интерес представляет и вопрос, как респонденты оценивают выраженность у них качеств и компетенций, обозначенных выше, и как можно повысить их уровень. На следующем этапе исследования всем участникам предлагалось дать оценку каждому качеству по степени сформированности у них («слабо развито», «развито на среднем уровне», «сильно развито»),

а также ответить на ряд вопросов: «Как вы оцениваете уровень приобретенных знаний и практических навыков для работы по профессии?», «Считаете ли Вы себя готовым к работе в судебной системе?», «Что вы считаете необходимым сделать для совершенствования образовательного процесса». Некоторые вопросы для анкет мы позаимствовали у российских коллег из юридических вузов, готовящих будущих судей [10]. В итоге мы получили следующие результаты: по уровню развития коммуникативных компетенций половина – 51 % магистрантов — отметила высокий уровень, 41 % – средний, и лишь 8 % – низкий уровень. Среди судей, соответственно, эти оценки выглядят следующим образом: 58 %, 39 % и 1 % [8]. В отношении уровня развития познавательных способностей 53 % магистрантов отметили высокий уровень, 34 % – средний и 13 % – низкий; у судей, соответственно: 58 %, 39 % и 18 %. Что касается уровня эмоционально-волевой устойчивости, то 71 % магистрантов определил его как высокий, 22 % – средний, и только 7 % – низкий уровень. Судьи, соответственно, показали следующие оценки: 75 %, 21 % и 4 %. По уровню развития организаторских способностей: 61 % магистрантов отметил высокий уровень, 19 % – средний, 20 % – низкий уровень; у судей эти оценки распределились следующим образом: 69 %, 28 % и 3 %. Уровень развития морально-этических качеств: 67 % магистрантов считают себя развитыми на высоком уровне, 17 % – на среднем и 16 % – на низком уровне; судьи показали следующие оценки: 76 %, 19 % и 5 % соответственно.

Надо отметить, что такие опросы проводятся в России. Так, в Российском государственном университете правосудия 60 % студентов высоко оценивают уровень приобретенных знаний и практических навыков для работы по профессии, 40 % – на среднем уровне. 58 % студентов-выпускников имеют стойкое желание и считают себя готовыми к работе в судебной системе, 30 % желают и готовы работать в сфере юриспруденции вне судебной системы (нотариат, юридическая служба), 12 % не желают и не готовы работать по профессии. Возможность повышения профессиональных знаний, компетенций и качеств видят в увеличении количества практических занятий, участии в работе конференций, круглых столов с возможностью публично выступить по проблеме [11].

Если говорить о дальнем зарубежье, то, в частности, по содержанию и формату программ обучения судей, Sande L. Buhai отмечает, что потенциальные судьи получают пользу от досудебного образования [12]. Действительно, на фоне оценок магистрантов судьи показали достаточно высокие оценки развития у них такого профессионально важного для судьи качества, как способность к публичным выступлениям: 39 % отметили эту способность как развитую сильно, 37 % – как средний уровень и 34 % – низкий уровень; у магистрантов эти оценки 33, 34 % соответственно. Подчеркнем, что практически все респонденты видят возможность повышения профессиональных знаний, компетенций и качеств в увеличении количества практических занятий, участии в работе конференций, круглых столов с возможностью публично выступить по проблеме.

Данное исследование позволило выявить представления будущих юристов о качествах, важных для успешного осуществления профессиональной деятельности, и определить некоторые направления работы по их развитию, которые, однако, требуют дальнейшего изучения.

Итак, применение компетентностного подхода к отбору, обучению и развитию судебных кадров имеет целью повышение институциональной эффективности работы судов в целом. В казахстанском законодательстве содержатся положения относительно органов и соответствующих процедур отбора и подготовки судебных кадров, однако реальная практика в работе с судебскими кадрами показывает, что многие вопросы пока еще решены не на достаточном уровне.

Список использованной литературы:

1. Асанов Ж. Национальный доклад о состоянии судейских кадров в Республике Казахстан от 10 июля 2019 г. — Нур-Султан, 2019 // <https://www.zakon.kz/4977181-natsionalnyy-doklad-o-sostoyanii.html> / (Режим доступа 12.04.2021).
2. Абдигалиева Г. Какими качествами должен обладать судья // <https://www.zakon.kz/4753950-kakimi-kachestvami-dolzhen-obladat-sudja.html> / (Режим доступа 12.04.2021).
3. N.V. Sidorova, G.T. Buebaeva, M.G. Albekova. Modernization of the judiciary — the basis for strengthening the State of law // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 70–74.
4. Шаяхметова А. Конституция и модернизация судебной системы Республики Казахстан // Человек и закон. 2021. 26 марта // <http://astanazan.kz/?p=2944>
5. Загипова С. Судебная система РК — семь камней правосудия // <https://sud.gov.kz/rus/massmedia/sudebnaya-sistema-rk-sem-kamney-pravosudiya-szagipova-liter-23082019-g>
6. Гермогенова Л.Ю., Унарова С.Н. Исследование профессиональных компетенций психологов // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова. Серия: Педагогика. Психология. Философия. — 2016. — № 3(03).
7. Нешатаева Т.Н. Оценка профессиональной деятельности судьи: проблемы правового регулирования // Российское правосудие. — 2008. — № 11(31) // <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=726089>
8. John Pendergrass. Educating Judges About Environmental Law // Journal of Court Innovation. — 2010. — № 1. — P. 310.
9. Judicial Training Methods Guidelines for Evaluation of Judicial Training Practices European Judicial Training. — Network, 2017. P. 24.
10. Судья глазами студента // <https://nwb.rgup.ru/?mod=pages&id=3782>
11. Представления студентов-юристов о профессионально важных качествах судьи // <https://nwb.rgup.ru/?mod=pages&id=3782>
12. Sande L. Buhai et al. The Role of Law Schools in Educating Judges to Increase Access to Justice, 24 PAC. MCGEORGE GLOBAL BUS. & DEV. L.J. 161, 198 (2011).

Нұрғалиев Б.М.,

заң ғылымдарының докторы, профессор
(«Bolashaq» Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы);

Құсайынова А.Қ.,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(«Астана» халықаралық университеті, Нур-Султан қ.,
Қазақстан Республикасы, e-mail: aiman_kusainova@mail.ru);

Нұрғалиева А.Б.,

заң ғылымдарының магистрі
(М.С. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ Университеті,
Нур-Султан қ., Қазақстан Республикасы)

Қазақстандық сот жүйесіндегі «мінсіз судья» бейнесі

Аннотация. Мақалада құзыреттілік тұрғыдағы ұстаныммен байланысты Қазақстан Республикасы Жоғарғы соты жанындағы Сот төрелігі академиясы аясында судьялардың біліктілігін арттыру мәселесі қарастырылады. Сот төрелігі академиясының болашақ судьялары — магистранттар мен қазіргі судьялардың оқыту мен біліктілікті арттырудың проблемалық мәселесі бойынша сауалнама нәтижесі ұсынылады. Сот жүйесін адамгершілігі жоғары және білікті кадрлармен қамтамасыз ету Қазақстанның сот жүйесін реформалаудың басты басымдығы болып қала береді. Сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқығы мен заңды мүддесін қорғауға қабілетті тәуелсіз және құзыретті сот төрелігін қамтамасыз етуге бағытталған сот реформасының өзекті мәселесін шешу судьяның жеке басына, оның кәсіби және кәсіби құзыретіне әрдайым байланысты. Сот білімінің деңгейі мен нәтижелілігін арттыру бойынша ұсыныс қаралады.

Негізгі сөздер: судья; сот білімі; құзырет; сот құзыреті; шетелдік тәжірибе, құзыреттілік тәсіл, магистратура, оқыту.

B.M. Nurgaliyev,
Doctor of Law, Professor
(«Bolashaq» Academy, Republic of Kazakhstan, Karaganda);
A.K. Kussainova,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(«Astana» International University, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan,
e-mail: aiman_kusainova@mail.ru);
A.B. Nurgaliyeva,
Master of Law
(M. Narikbayev KAZGUU University Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan)

The image of the «Ideal judge» in the kazakh judicial system

Annotation. The article deals with the issues of professional development of judges within the Academy of Justice at the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan from the standpoint of the competence approach. The results of a survey of future judges — undergraduates of the Academy of Justice and current judges on problematic issues of training and advanced training are proposed. Providing the judicial system with highly moral and qualified personnel remains the main priority of reforming the judicial system of Kazakhstan. The solution of topical issues of judicial reform aimed at ensuring an independent and competent justice capable of protecting the rights and legitimate interests of participants in legal proceedings is invariably linked to the personality of the judge, his professional and supra-professional competencies. Proposals for improving the level and effectiveness of judicial education are considered.

Keywords: judge; judicial education; competencies; judicial competencies; foreign experience, competence approach, magistracy, training.



УДК 343.1

Ополонина К.Ю.,
*старший преподаватель кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, подполковник полиции*
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: opolon_1@mail.ru)

Исследование доказательств по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан

Аннотация. В теории уголовного процесса и криминалистики существует большое количество работ, посвящённых проблемам исследования доказательств. Статья посвящена анализу теоретических положений, касающихся вопроса отнесения категории «исследование доказательств» к деятельности органов расследования. Автором аргументируется позиция о невозможности отождествления исследования доказательств с их оценкой. Рассмотрены основные особенности следственной деятельности по исследованию доказательств. Предлагается отделять следственное исследование простых доказательств от исследования вещественных доказательств. На основании изученного теоретического материала и сложившейся казахстанской правоприменительной практики предложено включить в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан понятие «исследование вещественных доказательств, проводимое органами расследования».

Ключевые слова: доказательства, исследование доказательств, оценка доказательств, органы расследования, вещественные доказательства, досудебное производство, осмотр предметов, следственные действия.

Конституция Республики Казахстан в ст. 1 закрепляет, что высшими ценностями государства являются человек, его жизнь, права и свободы [1]. Действующие национальные законы, уголовно-правовые, процессуальные нормы и механизмы — ключевые факторы в деятельности по защите провозглашенных прав и законных интересов личности. Вместе с тем, одним из более общественно опасных явлений, ставящих под угрозу нормальную жизнедеятельность

тельность общества, является преступность. Пресечение, беспристрастное, быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона, защита лиц, общества и государства от уголовных правонарушений — всё это входит в задачи уголовного процесса (ст. 8 УПК РК) [2]. В свою очередь, в уголовно-процессуальном законодательстве существует множество механизмов по защите прав и законных интересов граждан, один из которых — институт доказывания.

На протяжении долгого времени в теории уголовного процесса и криминалистики не утихает интерес к рассмотрению вопросов, связанных с исследованием доказательств. Доказательства в уголовном процессе всегда были предметом множества дискуссий как исследователей уголовного процесса, так и ученых-криминалистов [3]. Проблемы исследования доказательств неиссякаемы, поэтому их выявление и рассмотрение всегда представляется актуальным. В данной научной статье мы постараемся изучить вопросы, связанные с деятельностью органов расследования по исследованию доказательств на стадии досудебного производства.

Анализ специальной литературы по рассматриваемой проблематике и норм уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан показывает, что до сих пор остается спорным вопрос толкования термина «исследование доказательств» и определения его места в уголовном процессе [4]; [5]; [6], что подчёркивает необходимость исследования сущности и значения названной дефиниции.

Следует указать, что предметом рассмотрения в данной работе должна стать деятельность по исследованию доказательств, производимая органами расследования. В этой связи справедливо указать на тот факт, что в положениях УПК РК регламентация этого понятия отсутствует, а статья 124 УПК РК закрепляет общее представление об исследовании доказательств, которое заключается в анализе полученного доказательства, его сопоставлении с другими доказательствами, собирании для их проверки дополнительных доказательств, проверке источников получения доказательств.

Кроме того, уголовно-процессуальное законодательство РК четко регламентирует существование лишь трёх субъектов исследования доказательств — эксперта (ст. 79 УПК РК), специалиста (ст. 80 УПК РК) и суда (ст. 331 УПК РК) [2]. В соответствии с положениями УПК РК, термин «исследование доказательств» вообще не соотносится с деятельностью органов расследования ни в одной норме. Однако в теории уголовного процесса и криминалистики деятельность по исследованию доказательств относят к следственной деятельности [7]; [8]; [9], а не только к деятельности эксперта и суда.

Для того, чтобы разобраться с тем, в действительности ли органы расследования исследуют доказательства, во-первых, на наш взгляд, необходимо рассмотреть смысловое значение рассматриваемого термина. Так, толковые словари С.И. Ожегова и Д.Н. Ушакова интерпретируют понятие «исследовать» в двух смыслах:

- 1) исследовать — значит подвергнуть научному изучению;
- 2) исследовать — значит осмотреть (осматривать) что-либо (кого-либо) для выяснения, изучения чего-нибудь [10]; [11].

В теории уголовного процесса многие авторы указывают, что исследование доказательств является мыслительным процессом, процессом познания дознавателем, следователем, экспертом, судом формы и содержания полученных доказательств [12, 129]; [13, 17]. Укажем, что наиболее распространённым синонимом к слову «познать» является слово «изучать». В этой связи справедливо отметить, что большинство учёных-процессуалистов отождествляет понятие «исследование доказательств» с их изучением [14]; [15].

Нельзя оставлять без внимания мнение ученых-процессуалистов и криминалистов о том, что органы расследования не исследуют доказательства, а оценивают их [16, 75]; [17, 103];

[18, 15]. Но здесь мы готовы поспорить, поскольку данные категории — «исследование» и «оценка» — весьма различны. В большей степени нам импонирует точка зрения, что оценка доказательств наступает после их исследования. Так, оценке доказательств предшествует познание доказательственной информации, ибо только таким путем может формироваться суждение о ценности этой информации для дела и путях ее использования для достижения истины [19].

На наш взгляд, отсутствие правовой регламентации следственного исследования видится не иначе как пробелом законодательства, поскольку, исходя из толкования термина «исследование доказательств», существующих точек зрения о тождестве его с термином «изучение» и результатов анализа правоприменительной практики, исследование доказательств имеет место при осуществлении деятельности следователя. Однако такая деятельность характеризуется некоторыми особенностями.

Во-первых, такую деятельность следует понимать в широком и в узком смысле, ввиду разделения доказательств на простые и вещественные. Так, УПК РК относит к простым доказательствам: показания подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего, свидетеля; заключение и показания эксперта; заключение и показания специалиста; протоколы следственных и судебных действий и т. д. В свою очередь, вещественными доказательствами признаются предметы, указанные в ч. 1 ст. 118 УПК РК, осмотренные и приобщенные к уголовному делу путём вынесения соответствующего постановления или составления протокола. Как показывает практика, каждому принятию процессуального решения о признании предмета в качестве вещественного доказательства предшествует производство осмотра. Таким образом, следователь исследует как простые доказательства, так и вещественные, и два этих процесса совершенно различны.

При исследовании простых доказательств, таких как показания свидетеля, потерпевшего, подозреваемого и т. п., орган расследования изучает поступившую информацию, с целью установления сведений, полезных и важных для дальнейшего расследования. При этом процесс такого изучения может происходить каждый раз при возникновении новых доказательств, но для него нехарактерно обличение результатов в какую-либо процессуальную форму, поскольку он представляет собой лишь мыслительную деятельность. Кроме того, данный процесс не является обязательным и может происходить по волеизъявлению органа расследования, при наличии следственной необходимости, зачастую носит камеральный (кабинетный) характер [20, 19]. В свою очередь, ст. 124 УПК РК, регламентирующая понятие «исследование доказательств», не содержит четкого перечня субъектов такого исследования.

Как и ряд авторов, чьи работы мы подвергли подробному изучению, считаем обязательной регламентацию в уголовно-процессуальном законодательстве РК процесса следственного исследования *вещественных* доказательств (выделено нами — К.О.). При изучении вещественных доказательств орган расследования изучает сам предмет, его свойства, отражая порядок этого процесса в протоколе осмотра.

Таким образом, исследование вещественных доказательств происходит путём производства следственного действия – осмотра предмета, в ходе которого следователь устанавливает состояние конкретного предмета, его назначение и наименование, а при необходимости — определяет правила пользования таким предметом [21]. Справедливо указать, что следователь в полной мере изучает предмет, представленный в качестве доказательства. Изучение (осмотр) вещественных доказательств является обязательным процессом, поскольку он предшествует принятию процессуального решения — вынесения постановления о признании вещественным доказательством.

Отметим, что следственное исследование, в отличие от экспертного и судебного, характеризуется своей простотой, поскольку для него не требуется применение специальных зна-

ний и, как правило, орган расследования производит его самостоятельно. Тем не менее, осмотр предметов не заменяет их экспертного исследования.

Аргументируя точку зрения о существовании следственного исследования как отдельного самостоятельного этапа, также обратим внимание на то, что у такого исследования существуют свои пределы и предмет, равно как и у экспертного или судебного исследования.

Предметом следственного исследования выступает как какое-то одно доказательство (в случаях исследования вещественного доказательства), так и все доказательства в совокупности, которые подвергаются изучению. К примеру, органами расследования должны быть лично изучены заключения экспертов, изъятые по уголовному делу документы (сертификаты, характеристики, копии приговоров и т. п.), материалы оперативно-розыскных мероприятий и т. д. Пределы следственного исследования, как правило, устанавливаются совокупностью имеющихся в деле доказательств и положениями ст. 113 УПК РК.

Следственное исследование, исследование экспертное и судебное имеют общую черту — отображение результатов в строго определённой процессуальной форме. Результаты исследования должны оформляться в определённом документе, отражающем содержание исследования и его выводы. Для экспертного исследования таковым документом является заключение, для судебного — протокол судебного заседания, для следственного — протокол осмотра.

На основании изложенного вполне справедливо признать следственное исследование отдельным процессом, осуществляемым органом расследования. При этом считаем необходимым разделять следственное исследование простых доказательств и исследование вещественных доказательств. Исследование простых доказательств предлагаем понимать как познавательную деятельность, заключающуюся в изучении каждого доказательства, проводимую органом расследования лично, без участия третьих лиц. При этом в нормативном закреплении данное понятие не нуждается, поскольку представляет собой необязательный мыслительный процесс.

В свою очередь, следует включить понятие «исследование вещественных доказательств» в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, внося в ч. 2 ст. 124 УПК РК дополнение следующего содержания: «Исследование вещественных доказательств в досудебном производстве — деятельность органа расследования, эксперта или специалиста по изучению и рассмотрению вещественного доказательства, результаты и выводы которой должны быть представлены в предусмотренной Уголовно-процессуальным кодексом форме».

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. // Ведомости Парламента Республики Казахстан. — 1996. — № 4. — Ст. 217 [Электронный ресурс]: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_/info (дата обращения: 27.03.2022).
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231/info> (дата обращения: 27.03.2022).
3. Биржанов Б.К. Цифровые данные — новый вид доказательств // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 3. — С. 16–22.
4. Винберг А.И. Криминалистика: Учебник. Ч. 1. — М.: Госюриздат, 1950. — 304 с.
5. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. — М.: Наука, 1966. — 295 с.
6. Пашкевич П.Ф. Объективность судебного исследования уголовного дела // Советская юстиция. — 1961. — № 10. — С. 5–10.
7. Белкин Р.С. Версии в доказывании // Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая. — М., 1966. — 432 с.
8. Рудин А.В. Проверка доказательств в системе элементов процесса доказывания по уголовным делам // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. — 2015. — № 4. [Элек-

тронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/proverka-dokazatelstv-v-sisteme-elementov-protsess-dokazyvaniya-po-ugolovnym-delam> (дата обращения: 28.03.2022).

9. Ульянова Л.Т. Следователь — субъект доказывания в уголовном судопроизводстве // Вестник Московского университета МВД России. — 2012. — № 2. [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/sledovatel-subekt-dokazyvaniya-v-ugolovnom-sudoproizvodstve> (дата обращения: 27.03.2022).

10. Ожегов С.И. Толковый словарь Ожегова онлайн. [Электронный ресурс]: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=10220> (дата обращения: 27.03.2022).

11. Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка. — М.: Гос. ин-т «Сов. Энцикл.»; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940. (4 т.). // [Электронный ресурс]: https://biblioclub.ru/?page=dict&dict_id=117 (дата обращения: 27.03.2022).

12. Белкин А.Р. Теория доказывания: Науч.-метод. пос. — М.: Норма, 1999. — 429 с.

13. Байчорова Ф.Х., Хутов В.Р. Исследование доказательств в уголовном судопроизводстве // Тенденции развития науки и образования. — 2020. — № 61-11. — С. 17–19.

14. Брянская Е.В. Исследование доказательств по уголовным делам в суде первой инстанции // Сибирский юридический вестник. — 2014. — № 3. [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-dokazatelstv-po-ugolovnym-delam-v-sude-pervoy-instantsii> (дата обращения: 27.03.2022).

15. Игнатов С.Д. Статус следователя как субъекта уголовно-процессуального доказывания // Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право». — 2015. — № 2. [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/status-sledovatelya-kak-subekta-ugolovno-protsessualnogo-dokazyvaniya> (дата обращения: 27.03.2022).

16. Жогин Н.В. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Изд. 2-е, испр. и доп. — М., 1973. — 736 с.

17. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. — М.: Наука, 1968. — 468 с.

18. Валяев А.И. Проверка доказательств как самостоятельный элемент процессуального доказывания // Актуальные проблемы судостроительства, судопроизводства и прокурорского надзора. — М., 1985. — С. 105–107.

19. Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. — М.: Норма, 2005. — 528 с.

20. Байчорова Ф.Х., Хутов В.Р. Исследование доказательств в уголовном судопроизводстве // Тенденции развития науки и образования. — 2020. — № 61-11. — С. 17–19.

21. Чернецкий О.К. Особенности проведения отдельных видов следственного осмотра // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Юридические науки. — 2017. — Т. 2. (68). — № 1. — С. 158–162.

Ополонина К.Ю.,

криминалистика кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: opolon_1@mail.ru)

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша дәлелдемені зерттеу

Аннотация. Қылмыстық процесс және криминалистика теориясында дәлелдемені зерттеу мәселесіне арналған сансыз жұмыс бар. Мақала «дәлелдемені зерттеу» санатын тергеу органының қызметіне жатқызу мәселесіне қатысты теориялық ережені талдауға арналған. Автор дәлелдемені зерттеуді олардың бағалауымен сәйкестендірудің мүмкін еместігі туралы тұжырым жасайды. Дәлелдемені зерттеу бойынша тергеу қызметінің негізгі ерекшелігі қарастырылады. Қарапайым дәлелдемені тергеу зерттеуін заттай дәлелдемені зерттеуден бөлу ұсынылады. Зерделенген теориялық материалдың және қазақстандық қалыптасқан құқық қолдану практикасының негізінде

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне тергеу органы жүргізетін заттай дәлелдемені зерттеу ұғымын енгізу ұсынылады.

Негізгі сөздер: дәлелдеме, дәлелдемені зерттеу, дәлелдемені бағалау, тергеу органы, заттай дәлелдеме, сотқа дейінгі іс жүргізу, затты тексеру, тергеу әрекеті.

K.Yu. Opolonina,

Senior Lecturer of the Department of Criminology,

Master of Law, Police Lieutenant Colonel

(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: opolon_1@mail.ru)

Investigation of evidence under the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan

Annotation. In the theory of criminal procedure and criminology, there are countless works devoted to the problems of evidence research. The article is devoted to the analysis of theoretical provisions relating to the issue of attributing the category «examination of evidence» to the activities of the investigative bodies. The author argues the stated position about the impossibility of identifying the study of evidence with their assessment. The main features of investigative activities for the study of evidence are considered. It is proposed to separate the investigative study of simple evidence from the study of physical evidence. Based on the studied theoretical material and the prevailing Kazakhstani law enforcement practice, it is proposed to include in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan the concept of the study of physical evidence conducted by the investigating authorities.

Keywords: evidence, examination of evidence, assessment of evidence, investigating authorities, physical evidence, pre-trial proceedings, examination of objects, investigative actions.



УДК 343.28

Сайтбеков А.М.,

начальник Академии,

доктор политических наук,

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент),

полковник полиции

(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,

г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: info@aacademymvd.kz)

Деятельное раскаяние как основание освобождения от уголовной ответственности и как обстоятельство, смягчающее уголовную ответственность и наказание

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы соотношения деятельного раскаяния как основания освобождения от уголовной ответственности и как обстоятельства, смягчающего ответственность и наказание. Проведен сравнительный анализ положений ч. 1 ст. 65 и п. п. 6), 11) ч. 1 ст. 53 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Определены основные проблемы, возникающие в правоприменительной практике при реализации вышеуказанных норм уголовного законодательства, и проанализированы причины их возникновения. Автором даны конкретные рекомендации по созданию механизмов четкого разделения случаев применения деятельного раскаяния как смягчающего обстоятельства и как обстоятельства, позволяющего полностью освободить лицо от уголовной ответственности и наказания.

Ключевые слова: деятельное раскаяние, чистосердечное раскаяние, освобождение от уголовной ответственности, смягчение уголовной ответственности и наказания.

Когда заходит речь об институте деятельного раскаяния в уголовном праве, прежде всего, подразумевается основание освобождения от уголовной ответственности и наказания (ст. 65 Уголовного кодекса РК) [1]. Анализ юридической литературы свидетельствует, что во-

просы, связанные с деятельным раскаянием, в подавляющем большинстве случаев рассматриваются именно в аспекте освобождения от уголовной ответственности и наказания [2, 124]; [3, 104-105]. Вместе с тем, в соответствии с п. п. 6), 11) ч. 1 ст. 53 УК деятельное раскаяние также выступает и обстоятельством, смягчающим уголовную ответственность и наказание [1]. При этом уголовное законодательство не предусматривает четких регулятивных механизмов, с помощью которых можно было бы однозначно определить, в каких случаях деятельное раскаяние выступает основанием освобождения от уголовной ответственности и наказания (ст. 65 УК), а в каких — обстоятельством, смягчающим уголовную ответственность и наказание (п. п. 6), 11) ч. 1 ст. 53 УК). С точки зрения правоприменительной практики данная коллизия создает серьезные проблемы, в том числе коррупциогенного характера [4, 57–59].

Анализ практики применения норм уголовного законодательства при деятельном раскаянии показывает, что такая коллизия, как правило, разрешается следующим образом: приоритетными являются положения ст. 65 УК, но если оснований для освобождения от уголовной ответственности недостаточно, то обстоятельства, указывающие на деятельное раскаяние лица, учитываются как смягчающие уголовную ответственность и наказание (п. п. 6), 11) ч. 1 ст. 53 УК). Фактически данный выбор влияет на соблюдение принципа справедливости при назначении наказания. Наказание будет справедливым, если его тяжесть соответствует характеру и степени опасности преступления, обстоятельствам его совершения, а также характеристике личности виновного, ибо только в этом случае возможно достижение целей наказания [5, 64].

На наш взгляд, данная проблема действительно существует, и остроту ей придает именно тот факт, что освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием (т. е. применение ст. 65 УК) является не обязанностью, а лишь правом суда, даже при условии наличия всех признаков и элементов деятельного раскаяния.

Таким образом, даже в случае идеального деятельного раскаяния у судьи есть выбор: освободить лицо от уголовной ответственности или применить положения ст. 53 УК о смягчении уголовной ответственности и наказания. Данная ситуация, по нашему мнению, позволяет сделать вполне определенный вывод о том, что существующее юридическое равенство (отсутствие явного приоритета) между двумя рассматриваемыми положениями, связанными с деятельным раскаянием (освобождение от ответственности, с одной стороны, и ее смягчение — с другой), является недопустимым.

В этой связи Н.С. Александрова справедливо отмечает, что при деятельном раскаянии государство должно быть обязано освободить лицо от уголовной ответственности при условии наличия всех необходимых оснований, поскольку эта обязанность обусловлена признанием права виновного на деятельное раскаяние. В свою очередь, право государства на признание деятельного раскаяния без каких-либо обязательств есть фикция, оно ничем не гарантировано. Из-за этого эффективность нормы о деятельном раскаянии существенно снижается, так как мотивация положительного постпреступного поведения определяется, в том числе, и наличием гарантий обязательного поощрения [6, 21-22].

Практически выполнить все условия и соответствовать всем требованиям ст. 65 УК достаточно сложно. В особенности это относится к положительной характеристике личности виновного, явке с повинной и полному заглаживанию вреда, причиненного уголовным правонарушением. Причем каждый элемент деятельного раскаяния с высокой степенью объективности отражает отрицательное отношение лица к совершенному уголовному правонарушению и стремление восстановить нарушенные общественные отношения. Поэтому общее совокупное значение всех элементов деятельного раскаяния, на наш взгляд, свидетельствует об утрате виновным лицом той степени общественной опасности, которая бы требовала применения к нему мер уголовного наказания.

Таким образом, наличие всей совокупности признаков и условий деятельного раскаяния (совершение уголовного проступка или впервые преступления, положительная характеристика личности виновного, явка с повинной, способствование раскрытию, расследованию уголовного правонарушения, заглаживание вреда, причиненного уголовным правонарушением) указывает на достаточный извинительный момент для установления обязанности суда освободить от уголовной ответственности.

В случае установления такой обязанности проблема дифференциации положений о деятельном раскаянии, связанных с освобождением от ответственности, с одной стороны, и смягчением наказания — с другой, в принципе, будет решена: приоритетными станут положения ст. 65 УК. Вместе с тем, для внесения большей ясности считаем необходимым закрепить толкование данных вопросов на уровне нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан.

Другим вопросом, возникающим при сравнительном анализе положений о деятельном раскаянии в ст. 65 УК и ч. 1 ст. 53 УК, является разделение признаков деятельного раскаяния в ч. 1 ст. 53 УК на две отдельные группы. Так, в п. 6) ч. 1 ст. 53 УК закреплено смягчающее уголовную ответственность и наказание обстоятельство «добровольное возмещение имущественного ущерба, причиненного в результате уголовного правонарушения, заглаживание морального и иного вреда, причиненного уголовным правонарушением» [1]. Другие признаки деятельного раскаяния — «чистосердечное раскаяние, явка с повинной, активное способствование раскрытию уголовного правонарушения, изобличению других соучастников уголовного правонарушения и розыску имущества, добытого в результате уголовного правонарушения» — закреплены в п. 11) ч. 1 ст. 53 УК [1].

Чем же вызвано такое разделение? Главной причиной этого, по нашему мнению, является то, что вопросы возмещения криминального вреда свойственны не только институту деятельного раскаяния. Зачастую возмещение причиненного уголовным правонарушением ущерба — необходимое условие для примирения с потерпевшим, а также один из наиболее верных способов смягчить меру ответственности для лица, находящегося под уголовным преследованием. При всем этом виновный может не проявлять иных признаков деятельного раскаяния.

Кроме того, как известно, возмещение вреда в рамках уголовного процесса является отдельным крупным правовым институтом, а правоприменительная практика в вопросах возмещения криминального ущерба сопряжена со значительными сложностями [7, 122]. Очевидно, эти обстоятельства также повлияли на обособление вопросов добровольного возмещения криминального ущерба в ч. 1 ст. 53 УК.

В п. 11) ч. 1 ст. 53 УК закреплены признаки, относящиеся исключительно к институту деятельного раскаяния. Однако первое, что обращает на себя внимание, — наличие резонанса признаков деятельного раскаяния относительно ст. 65 УК. Речь идет о признаках, присутствующих в содержании одной нормы, но отсутствующих в другой норме УК. Например, такой признак, как «чистосердечное раскаяние», характерный при деятельном раскаянии, присутствует в содержании п. 1) ч. 1 ст. 53 УК при том, что отсутствует в ч. 1 ст. 65 УК.

На современном этапе развития уголовно-правовой науки преобладает позиция, согласно которой не в каждом случае деятельного раскаяния лицо может искренне и чистосердечно раскаиваться в содеянном (несмотря на определенное терминологическое сходство двух указанных понятий). Например, данная ситуация характерна при совершении уголовных правонарушений с так называемыми «благородными мотивами» (из сострадания, по соображениям справедливости и т. д.). Кроме того, учитывая психологическую (чувственную) природу такого явления, как «чистосердечное раскаяние»? достоверно определить его истинность (неподдельность) в уголовном процессе зачастую не представляется возможным.

Вместе с тем, современная правоприменительная практика выработала логически обоснованную и закономерную позицию, согласно которой в случае наличия всех иных признаков деятельного раскаяния (положительной характеристики личности виновного, явки с повинной, способствования раскрытию, расследованию уголовного правонарушения, заглаживания причиненного ущерба) такой признак, как «чистосердечное раскаяние в совершенном уголовном правонарушении» презюмируется (подразумевается) [8, 187–190].

Таким образом, с учетом тенденций развития института деятельного раскаяния в уголовном праве такой его признак, как «чистосердечное раскаяние», по нашему мнению, становится рудиментарным (утрачивающим актуальность). Вместе с тем, исключать данный признак («чистосердечное раскаяние») из п. 11) ч. 1 ст. 53 УК не следует по двум причинам.

Во-первых, как уже было отмечено, вся совокупность признаков деятельного раскаяния в ч. 1 ст. 53 УК разделена на две части. В этих условиях признак «чистосердечное раскаяние» в определенном смысле дополняет, усиливает совокупность других признаков и указывает на их общую принадлежность к институту деятельного раскаяния.

Во-вторых, каждый из признаков, перечисленных в п. 11) ч. 1 ст. 53 УК, является альтернативным. Так, например, отсутствие установленного факта чистосердечного раскаяния, но при наличии явки с повинной, не препятствует признанию данного обстоятельства смягчающим и, соответственно, не препятствует применению п. 11) ч. 1 ст. 53 УК. Соответственно, наличие в п. 11) ч. 1 ст. 53 УК понятия «чистосердечное раскаяние» не создает каких-либо сложностей для нормального правоприменения.

Следует отметить, что в науке уголовного права вопрос об альтернативности признаков, составляющих обстоятельства, смягчающие ответственность и наказание, является спорным. Так, некоторые ученые-юристы считают: если признаки того или иного обстоятельства, смягчающего наказание, в уголовном законе перечисляются через запятую и без использования разделительного союза «или», то на практике требуется наличие всей совокупности перечисленных признаков [6, 18–19]. Однако, на наш взгляд, такая позиция противоречит смыслу ч. 2 ст. 53 УК, согласно которой перечень обстоятельств, смягчающих уголовную ответственность и наказание, закрепленный в ч. 1 ст. 53 УК, является открытым, т. е. смягчающими обстоятельствами могут быть признаны и иные обстоятельства, не отраженные в ч. 1 ст. 53 УК [1].

Иными словами, смягчающим ответственность и наказание обстоятельством может быть признано любое, даже не столь значительное проявление извинительного характера. Таким образом, руководствуясь формальной логикой, можно сделать вполне определенный вывод, что наличие хотя бы отдельно взятого признака, какого-либо смягчающего вину обстоятельства, закрепленного в ч. 1 ст. 53 УК, дает достаточные основания для применения соответствующего пункта ч. 1 ст. 53 УК.

Следующим несоответствием между сравниваемыми категориями является то, что в числе признаков деятельного раскаяния в ч. 1 ст. 65 УК указывается «способствование раскрытию и расследованию уголовного правонарушения», а в п. 11) ч. 1 ст. 53 УК данный признак указан несколько иначе — «активное способствование раскрытию уголовного правонарушения, изобличению других соучастников уголовного правонарушения и розыску имущества, добытого в результате совершенного уголовного правонарушения».

Несмотря на то, что общее смысловое содержание обеих формулировок является равнозначным, с юридической точки зрения они все-таки имеют определенные несоответствия. Так, в формулировке п. 11) ч. 1 ст. 53 УК в большей степени речь идет о способствовании раскрытию уголовного правонарушения, так как изобличение других соучастников уголовного правонарушения, розыск имущества, добытого в результате уголовного правонарушения, — это этапы единого процесса раскрытия уголовного правонарушения. Конечно, ход и результаты данных мероприятий отражаются и в материалах следственных действий, однако

процесс расследования уголовного правонарушения имеет характерную юридическую форму, содержание и, в целом, является обособленным.

Формулировка ч. 1 ст. 65 УК «способствование раскрытию и расследованию уголовного правонарушения», на наш взгляд, является более удачной (более емкой и универсальной).

Также отмечается различие в том, что в ч. 1 ст. 65 УК в числе признаков деятельного раскаяния или, выражаясь точнее, обязательных условий освобождения от уголовной ответственности, значится положительная характеристика личности виновного. В п. 11) ч. 1 ст. 53 УК, напротив, характеристика личности виновного не учитывается.

Полагаем, что данное различие с юридической точки зрения не вызывает какого-либо резонанса. Оно обусловлено различием в самой степени социально-правовой значимости поощрительных мер и, на наш взгляд, является вполне закономерным. Так, освобождение от уголовной ответственности — высшая мера уголовно-правового поощрения, в связи с чем количественно-качественные характеристики требований (условий), предъявляемых к лицам, на которых данные меры распространяются, также являются более высокими в сравнении с другими поощрительными мерами в уголовном праве.

По этим же соображениям к лицу, освобождаемому от уголовной ответственности при деятельном раскаянии (ч. 1 ст. 65 УК), предъявляется условие первичности совершения преступления (т. е. преступление должно быть совершено впервые). В случае признания деятельного раскаяния смягчающим вину обстоятельством (п. 11) ч. 1 ст. 53 УК) подобные условия отсутствуют.

В заключение следует отметить, что в целом рассмотренные отличия в нормах уголовного закона об освобождении от ответственности (ч. 1 ст. 65 УК) и ее смягчении (п. п. 6), 11) ч. 1 ст. 53 УК) в связи с деятельным раскаянием требуют внесения определенных корректив в нормы уголовного законодательства. Прежде всего, это необходимость установления обязанности суда освободить от уголовной ответственности лицо при выполнении всех условий и требований, закрепленных в ч. 1 ст. 65 УК.

Очевидна также необходимость в нормативных разъяснениях Верховного Суда Республики Казахстан по вопросам приоритетного применения норм об освобождении от уголовной ответственности при деятельном раскаянии (ч. 1 ст. 65 УК) относительно смежного института смягчения ответственности и наказания (п. п. 6), 11) ч. 1 ст. 53 УК).

Полагаем, что выработанные в рамках проведенного исследования рекомендации и предложения окажут положительное влияние на общее научное осмысление существующей проблематики и будут способствовать эффективному совершенствованию уголовного законодательства, практики его применения в вопросах, связанных с институтом деятельного раскаяния.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V: [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 15.03.2022).
2. Дадакаев Э.Р. Институт деятельного раскаяния и его реализация при освобождении от уголовной ответственности: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2002. — 237 с.
3. Антонов А.Г. Деятельное раскаяние как основание освобождения от уголовной ответственности. — Томск, 2000. — 195 с.
4. Елеонский В.А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел. — Хабаровск: Изд-во Хабар. ВШ МВД СССР, 1984. — 108 с.
5. Ермакова З.Д., Курмансейтов А.М. Принцип справедливости в уголовном праве // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2014. — № 4. — С. 64–66.

6. Александрова Н.С. Деятельное раскаяние и его уголовно-правовое значение: Дис. ... канд. юрид. наук. — Ульяновск, 2001. — 239 с.

7. Шарипов А.М. Понятие «компенсация» и «возмещение вреда» в уголовном процессе // Вестник Университета «Туран — Астана». — Астана, 2016. Вып. 4. — 189 с.

8. Кусманов Т.Б. Деятельное раскаяние и связанное с ним освобождение от уголовной ответственности // Вестник Костанайского гос. ун-та им. А. Байтурсынова. Костанай, 2017. Вып. 3. — 258 с.

Сайтбеков А.М.,

*Академия бастығы, саяси ғылымдарының докторы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент),
полиция полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: info@aacademymvd.kz)*

Белсенді өкіну қылмыстық жауаптылықтан босатудың негізі және қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән-жай ретінде

Аннотация. Мақалада белсенді өкінудің қылмыстық жауапкершіліктен босатудың негізі және жауапкершілік пен жазаны жеңілдететін мән-жай ретінде қарастырылады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 65-бабы 1-бөлігінің және 53-бабы 1-бөлігінің 6, 11-тармақтарының ережесіне салыстырмалы талдау жүргізіледі. Қылмыстық заңнаманың жоғарыда аталған нормасын іске асыру кезінде құқық қолдану практикасында туындайтын негізгі проблема айқындалады және олардың туындау себебі талданады. Автор белсенді өкінуді жеңілдететін негіз ретінде және адамды қылмыстық жауапкершілік пен жазадан толығымен босатуға мүмкіндік беретін жағдай ретінде нақты бөлу тетігін құру бойынша құнды ұсыныс береді.

Негізгі сөздер: белсенді өкіну, шын жүректен өкіну, қылмыстық жауапкершіліктен босату, қылмыстық жауапкершілік пен жазаны жеңілдету.

A.M. Saitbekov,

*Head of the Academy,
Doctor of Political Sciences,*

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: info@aacademymvd.kz)*

Active repentance as a basis for exemption from criminal liability and as a circumstance mitigating criminal liability and punishment

Annotation. The article deals with the issues of the correlation of active repentance as a basis for exemption from criminal liability and as a circumstance mitigating responsibility and punishment. A comparative analysis of the provisions of Part 1 of Article 65 and paragraphs 6), 11) of Part 1 of Article 53 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is carried out. The main problems arising in law enforcement practice in the implementation of the above-mentioned norms of criminal legislation are identified and the causes of their occurrence are analyzed. The author gives specific recommendations on the creation of mechanisms for a clear separation of cases of the use of active repentance as a mitigating circumstance and as a circumstance that allows a person to be completely released from criminal responsibility and punishment.

Keywords: active repentance, sincere repentance, exemption from criminal liability, mitigation of criminal liability and punishment.



UDC 343.5

A.M. Saitbekov,
*Head of the Academy,
Doctor of Political Sciences,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: info@aacademymvd.kz);*

Zh.A. Kegembayeva,
*Professor of the Department of International Law,
Doctor of Law, Professor
(Kazakh Abylai Khan University of International Relations and World Languages,
e-mail: Kegembaeva@mail.kz);*

K.T. Zhumabekova,
*Doctoral student, Police Captain
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: kz_kuanysh93@mail.ru)*

Protection of children from information promoting the cult of cruelty and violence

Annotation. The authors in the article raise the issues of information security of children, particularly protection from the harmful effects of information containing the propaganda of the cult of cruelty and violence. The mass media, freely available film and video materials, and other works that impose the cult of cruel, inhuman behaviour as an example for imitation cause enormous harm to children's mental health. In this aspect, the problems of determining the measures of responsibility for the illegal distribution of works containing the propaganda of cruelty and violence are particularly relevant. The paper analyzes the definitions of "the cult of cruelty and violence", conducts a criminal law analysis of Article 313 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, and substantiates proposals for improving activities aimed at ensuring information security of children.

Keywords: information, information security, information harmful to the health and psyche of children; the cult of cruelty and violence.

Today, one can often hear anger and resentment in society about the increase in the number of information products, the content of which is the image of cruelty, violence, and aggression. To confirm this fact, it is enough to analyze TV programs, the content of publicly available magazines, films, Internet sites, and computer games, including for children and adolescents.

The current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan establishes responsibility for the illegal distribution of works promoting the cult of cruelty and violence (Article 313 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) [1].

The validity and practicality of the existence of criminal liability for the distribution of works promoting the cult of cruelty and violence are explained by their highly negative impact on public morality. First, however, it is necessary to bring a specific theoretical basis under this provision, which would be based on studying the actual influence and nature of the psyche and moral sphere of persons who get acquainted with such works.

The subjects promoting the cult of violence and cruelty include a relatively wide range of material carriers, the list of which is not given in the text of the article itself, which provides for responsibility for illegal actions with relevant subjects. Instead, the legislator offers only the concept of «film and video materials and other works», which gives grounds for an expanded interpretation. Such works are cynical and dismissive of the norms of morality and mortality [2, 91].

Because work is understood as any source of information that contains a written or other graphic or symbolic presentation, the range of such subjects is almost unlimited. These include books and articles, postcards, notes and drawings, slides, banners, computer media, and records.

Films and videos occupy a special place in this list due to their specific properties. These items present a reasonably clear picture and bring the ideas laid down in the manufacture of the latter as effectively as possible.

The psychology of perception of the vast majority of people overreacts precisely to the audio-visual nature of the receipt of such information, creates an idea of its reality and is transformed in a certain way in the consciousness of a person who has become a consumer of such information.

The traditional point of view on the content of works gives grounds to consider them precisely like those that promote the cult of cruelty and violence. Such works should glorify the use of brute physical force to resolve conflicts between people, achieve selfish goals, glorify callousness, cruelty, and the like.

Recently, there has been a tendency to expand the range of works promoting terrorism and extremism, chauvinism and national exclusivity, racism, war, and armed conflicts, as well as outcomes in which the themes of cruelty against people and animals, disrespect for cultural attractions, national and religious shrines, and brutal violence are exploited.

To have the composition of a criminal offence, it is necessary to state that, in its content, the work promotes the cult of cruelty and violence. However, these concepts are subjective and evaluative, forcing the investigating authorities to turn to competent experts.

Society's ideas about cruelty and violence may be based on its historical, cultural heritage, traditions, and even mentality. They may also depend on the current state of society's morality, which is often conditioned by political and economic factors, and not least on a person's ideas about good, evil, cruelty, and violence. Suppose a person justifies the latter or does not see a situation in any particular case. In that case, it is problematic to unequivocally characterize this or that work as propagandizing the cult of violence and cruelty. The question of the criteria for evaluating specific works as propagandizing the cult of cruelty and violence is highly complex. In practice, a forensic examination is appointed to assign a result to the subject of the composition of a criminal offence provided for in Article 313 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The purpose of the examination is not only not so much to establish the fact that the work depicts scenes of violence and cruelty. It can be found without a review. The examination should show whether the film promotes the cult of violence and brutality, whether it aims to convince the acceptability of cruelty and violence, and their justification. It is believed that such works «Are designed to form a mental attitude of ruthless, merciless, thoughtless commission of physical violence against someone, to form an inclination towards people who have such properties» [3, 50].

No less harm than the broadcast of violence on television, the mental development of minors is caused by computer games that foster a tendency to cruelty, in «action» type games (so-called «shooting games», «action games»), over 90 % of the time is spent on violence, and in most cases, this violence leads to the death of the opponent. Although violence and murder are virtual, virtual reality begins to mix with real life in the player's mind. The largest association of psychologists, the American APA, concluded that video games with elements of violence hurt children and youth, and game violence provokes «aggressive thoughts, aggressive behaviour and angry feelings among young people» [4, 169].

Thus, the analytical review of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan notes an increase in serious crimes committed by minors. It is emphasized that «minors often exceed the limit of violence and cruelty, which would be quite sufficient to achieve the goal in this particular situation. These statistics indicate hazardous phenomena in society that cause irreparable harm to minors' psyche and moral appearance, as well as their health» [5].

The criminal-legal analysis of the corpus delicti requires clarifying the concept and content of the definition of «propaganda of the cult of cruelty and violence» [1].

Cult is the cultivation (affirmation, preaching) of these phenomena as the only and fundamental value [6].

The concept of a cult, included in Article 313 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, provides worship, praise, and approval of the ruthless, relentless use of violence or manifestations of cruelty.

The promotion of certain spiritual values allows the choice of a specific situation, the characteristics of the audience, and the conditions in which it occurs. In the process of propaganda, the popularization of science and art takes place and their enrichment and development. In a narrower sense, it spreads a particular ideology and policy among the masses. Therefore, the state should actively carry out information and propaganda activities among its citizens, especially young people, cultivating legal culture and universal moral values.

In 2018, the Republic of Kazakhstan adopted the Law «On the Protection of children from information that harms their health and development». This regulatory legal act plays a massive role in ensuring children's information security. By this Law, information products are classified into six age categories — from «Up to 6 years» and «From 18 years». The last category contains information that is prohibited for children. For example, in the age category «From the age of 16», it is possible to have «Episodic descriptions and (or) images of suicide and (or) murder of a person justified by the genre or plot, which cause a feeling of compassion for the victims and condemnation of cruelty and violence» [7].

In other words, the images of violence and cruelty themselves are not always propaganda for the latter. On the contrary, it is believed that the propaganda of violence and brutality allows them to rise to the rank of a cult, the philosophy of which boils down to preaching these concepts as the primary life value, and prohibited video images are the consistent introduction of images of this cult into the viewer's consciousness without highlighting other life values as alternatives.

Joint efforts of state and non-state structures are needed to protect children from destructive information. A lot of work in this direction is undoubtedly carried out by law enforcement agencies. Moreover, the development of new information technologies and the corresponding emergence of new offences obliges law enforcement agencies to constantly improve their work.

For successful disclosure and investigation of criminal offences committed on the Internet, employees of criminal prosecution bodies and employees of the judicial system need special knowledge in the field of new computer technologies and experience working with specific sources of evidentiary information in electronic and digital format (electronic messages, pages, websites, etc.) [8, 41].

It should be borne in mind that the criminal offence provided for in Article 313 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is formal in its composition and is considered completed from the moment of committing at least one of the actions described in the disposition, namely: production for distribution or advertising, distribution, advertising, demonstration of films and videos and other works promoting the cult of cruelty and violence, as well as illegal trade in printed publications, movies or videos promoting the cult of cruelty and violence.

We believe that the construction of the article providing for criminal liability for the distribution of works promoting the cult of violence and cruelty needs to be rethought, taking into account modern developments in the field of psychology, ethics, and art criticism regarding this problem since it is a social level problem. Therefore, the prohibition of the above actions should have a weighty social just because it can be stated with confidence that today the criminal law norm is only a particular «symbol» of the fight against this phenomenon.

Scenes of violence and cruelty in work acquire criminal legal significance only if their primary purpose is to cultivate such actions as a wholly acceptable and justified form of interpersonal relations. The main thing, in this case, should be the question of the permissibility and characteristics of scenes of violence and cruelty, which, in turn, should be regulated by a stable law that does not allow for too broad interpretation.

List of used literature:

1. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014, No. 226-V: [Electronic resource] // Access mode: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (accessed 07.04.2022).
2. Borchashvili I.Sh. Commentary to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The special part. Volume 3. — Almaty: Zhety Jargy, 2021. — 952 p.
3. Kaiser G. Criminology. Introduction to the basics: Translation from German. — M.: Yurid. lit., 1979. — 305 p.
4. Ivanov A.V. The negative impact of modern television and computer games on juvenile delinquency // Bulletin of TISBI. — 2012. — No.2. — PP. 165–172.
5. Juvenile delinquency: there are more juvenile killers [Electronic resource] / Access mode: <https://yvision.kz/post/797627> (accessed 05.04.2022).
6. Crimes against morality [Electronic resource] / Access mode: <https://works.doklad.ru/view/Ur-wxLD30rJ0/5.html> (accessed 05.04.2022).
7. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 2018, No. 169-VI «On the protection of children from information that harms their health and development»: [Electronic resource] // Access mode: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000169> (date of appeal 15.04.2022).
8. Имангалиев Н. К. Правовые и организационные вопросы расследования уголовных правонарушений, совершенных в сети Интернет // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1. — С. 37–43.

Сайтбеков А.М.,
Академия бастығы,
саяси ғылымдарының докторы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент),
полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: info@aacademytvmvd.kz);
Кегембаева Ж.А.,
халықаралық құқық кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
e-mail: Kegembaeva@mail.kz);
Жұмабекова Қ.Т.,
докторант, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: kz_kuanysheva@mail.ru)

Балаларды қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа табынуды насихаттайтын ақпараттан қорғау

Аннотация. Авторлар балалардың ақпараттық қауіпсіздігі, атап айтқанда, қатыгездік пен зорлық-зомбылықты насихаттайтын ақпараттың зиянды әсерінен қорғау мәселесін көтереді. Киноға және бейнематериалға, қатыгез, адамгершілікке жатпайтын мінез-құлыққа еліктеуге үлгі болатын басқа да шығармаға еркін қол жеткізуге болатын бұқаралық ақпарат құралы балалардың психикалық денсаулығына үлкен зиян келтіреді. Осы аспектіде қатыгездік пен зорлық-зомбылықты насихаттайтын туындыны заңсыз таратқаны үшін жауапкершілік шарасын айқындау проблемасы ерекше өзекті болып табылады. Мақалада «қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа табынуды насихаттау» дефинициясына талдау жасалады, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 313-бабына қылмыстық-құқықтық талдау жүргізілді, балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған қызметті жетілдіру жөніндегі ұсыныс негізделді.

Негізгі сөздер: ақпарат, ақпараттық қауіпсіздік, балалардың денсаулығы мен психикасына зиянды ақпарат; қатыгездік пен күш қолдануды бас ұру.

Сайтбеков А.М.,
начальник Академии,
доктор политических наук,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент),
полковник полиции

(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: info@aacademymvd.kz);

Кегембаева Ж.А.,
профессор кафедры международного права,
доктор юридических наук, профессор
(Казахский университет международных отношений и мировых языков
им. Абылай хана, Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: Kegembaeva@mail.kz);

Жумабекова К.Т.,
докторант, капитан полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: kz_kuanysh93@mail.ru)

Защита детей от информации, пропагандирующей культ жестокости и насилия

Аннотация. Авторы поднимают вопросы информационной безопасности детей, в частности, защиты от вредного воздействия информации, содержащей пропаганду культа жестокости и насилия. Средства массовой информации, находящиеся в свободном доступе кино- и видеоматериалы, другие произведения, навязывающие в качестве примера для подражания культ жестокого, бесчеловечного поведения, наносят огромный вред психическому здоровью детей. В этом аспекте особенно актуальными являются проблемы определения мер ответственности за незаконное распространение произведений, содержащих пропаганду жестокости и насилия. В статье проанализирована дефиниция «культ жестокости и насилия», проведен уголовно-правовой анализ статьи 313 Уголовного кодекса Республики Казахстан, обоснованы предложения по совершенствованию деятельности, направленной на обеспечение информационной безопасности детей.

Ключевые слова: информация, информационная безопасность, информация, вредная для здоровья и психики детей; культ жестокости и насилия.



УДК 343.985.7

Сейданов А.Б.,
старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин
юридического факультета, магистр юриспруденции
(УО «Alikhan Bokeikhan University», Республика Казахстан,
г. Семей, e-mail: aibeksb@mail.ru);

Кусаинов Ш.К.,
профессор кафедры уголовного права и процесса,
кандидат юридических наук
(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Республика Казахстан,
e-mail: dahar0001@mail.ru)

Особенности криминалистической профилактики медицинских уголовных правонарушений

Аннотация. В статье рассмотрены основные направления профилактики медицинских уголовных правонарушений, а также основы исследования данного вопроса в правовой науке в аспекте предмета криминалистики известными учеными. Приводятся актуальные для современной криминалистики аспекты профилактической деятельности в процессе расследования уголовных правонарушений на основе установления их причин и условий. Объясняется развитие современной криминалистической профилактики медицинских уголовных правонарушений на основе деятельности следователя по предупреждению уголовных правонарушений, осуществляемой как в про-

цессуальной, так и в непроцессуальной форме, а также деятельности эксперта, выявляющего при производстве экспертных исследований обстоятельства, способствовавшие совершению уголовного правонарушения.

Ключевые слова: криминалистика, профилактика, медицинские уголовные правонарушения, расследование, экспертиза, специальная профилактика.

Говоря о качественном расследовании медицинских уголовных правонарушений, не следует забывать об эффективном уголовно-процессуальном и криминалистическом обеспечении профилактических мероприятий, то есть мероприятий по предупреждению таких преступных деяний.

Следует отметить, что категория «профилактика уголовных правонарушений» является более привычной в контексте криминологической науки, которая определяет ее как комплекс мероприятий, направленных на выявление, ограничение или устранение факторов преступности в целом и ее отдельных видов, общественной опасности личности преступника [1, 502]. Однако криминология является своеобразной «сигнализирующей наукой», поскольку, хотя определяет основные направления и меры предупреждения уголовных правонарушений, но не разрабатывает конкретных предупредительных средств и приемов, так как они относятся к компетенции других отраслей знаний и производства [2, 164].

Сейчас можно с уверенностью утверждать, что профилактика медицинских уголовных правонарушений является одной из задач криминалистики. Своеобразие и сложность построения криминалистической профилактики как составляющей науки криминалистики — в том, что она опирается на положения и выводы общей криминологической теории профилактики преступности, но одновременно является элементом предмета такой науки, как криминалистика. Это обусловлено тем, что в условиях интеграции и дифференциации научного знания все большее число объектов становится общим для двух и более отраслей знания, каждая из которых исследует их в комплексе с другими или отдельно, в своем аспекте, исходя из своей цели [3, 33].

Итак, криминалистическая профилактика решает свои профилактические задачи специальными методами, предоставляя правоохранительным органам научно обоснованные рекомендации относительно средств, тактических приемов и методик установления обстоятельств, способствующих совершению и сокрытию преступников [4, 75]. Относительно содержания криминалистической профилактики: по утверждению В.Ф. Зудина, под предупреждением уголовных правонарушений в криминалистике следует понимать специальную систему процессуально-тактических, научно-технических, частно-методических и организационно-воспитательных средств, методов с использованием общественных форм воздействия в отношении установления и устранения причин и условий, способствующих совершению уголовных правонарушений [5, 79]. И.Я. Фридман считал, что криминалистическое учение о профилактике изучает закономерности возникновения обстоятельств, способствующих правонарушениям, их выявление, исследование, оценку и использование для предупреждающих целей [6, 18].

Говоря о криминалистической профилактике, И.И. Иванов использовал категорию «криминалистическая превенция», которую рассматривал как самостоятельную частную теорию криминалистики — систему научных положений и практических рекомендаций о закономерностях разработки и использования в уголовном судопроизводстве технических средств, тактических и методических приемов для предупреждения подготавливаемых уголовных правонарушений, своевременного выявления, быстрого, полного раскрытия и качественного расследования совершенных уголовных правонарушений, пресечение конкретной преступной деятельности и ликвидации ее опасных последствий, выявления и устранения в процессе расследования обстоятельств, способствовавших совершению уголовных правонарушений, преодолению любых форм противодействия расследованию [7, 9].

В литературе встречается мнение о том, что криминалистическая профилактика как сфера практической деятельности правоохранительных органов в борьбе с преступностью охватывает ту ее часть, которая предусматривает выполнение ими поставленных задач.

Достаточно полно круг основных задач (направлений развития) криминалистической профилактики определил М.П. Яблоков. Среди них:

- изучение закономерностей образования, выявления и исследования следов-признаков криминогенных обстоятельств, характерных для определенных видов уголовных правонарушений;
- исследования и разработка технико-криминалистических и тактических средств, приемов и методов обнаружения, фиксации и изучения обстоятельств криминогенного характера, защиты отдельных объектов от преступных посягательств;
- разработка и совершенствование методов и приемов выявления и устранения причин и условий, способствующих совершению уголовных правонарушений; выделение в каждом случае расследования объектов криминалистически-профилактического воздействия;
- выявление и исследование особенностей типичных следственных ситуаций профилактического характера, которые возникают во время расследования, и разработка на их основе основных направлений деятельности по предотвращению уголовных правонарушений;
- определение и прогнозирование комплекса профилактических мер, которые являются самыми эффективными и самыми действенными в каждой из соответствующих ситуаций;
- разработка и исследование мер пресечения отдельных видов уголовных правонарушений и их предотвращение при подготовке, совершении или сокрытии [8, 38].

Что касается проблемы определения места теории криминалистической профилактики в системе науки криминалистики, то сегодня многие ученые рассматривают криминалистическую профилактику как заключительный и самостоятельный элемент криминалистической методики. Решение вопроса о месте криминалистической профилактики в системе криминалистики позволит: упорядочить существующие представления о криминалистической профилактике в целом, его взаимосвязи с отдельными структурными разделами криминалистики и теории смежных наук; обнаружить в полной мере знания, достигнутые в сфере криминалистической профилактики и, соответственно, в целом науки криминалистики; создать объективные условия для выявления роли и значения криминалистической профилактики в системе криминалистики; разработать теоретические основы обеспечения дальнейшего изучения проблем криминалистической профилактики в соответствии с растущими потребностями практики правоохранительных органов и общественных организаций [9, 86].

Нельзя согласиться с утверждением Г.Г. Зуйкова о том, что нецелесообразно вообще говорить о формировании учения о криминалистической профилактике, поскольку криминалистические средства, приемы и методы предупреждения и раскрытия уголовных правонарушений разрабатываются в каждом из разделов криминалистики [10, 107]. Думается, что в рамках раздела «криминалистическая техника» рассматриваются технические средства, которые могут использоваться как в ходе расследования уголовных правонарушений, так и для их предупреждения, то есть такие технические устройства не имеют заранее установленного профилактического назначения. Это утверждение применимо и для приемов, разрабатываемых криминалистической тактикой. В частности, в ходе планирования расследования учитывается также возможность принятия мер для установления условий и причин, способствовавших совершению уголовного правонарушения; вероятность использования отдельных следственных, негласных следственных, розыскных действий для установления соответствующих обстоятельств наряду с основной их задачей.

Говоря о криминалистической профилактике медицинских уголовных правонарушений, по нашему мнению, в первую очередь следует разделять следственную и экспертную профилактику.

Следственная профилактика, то есть деятельность по выявлению причин и условий, способствовавших совершению рассматриваемых правонарушений, является достаточно творческим процессом и требует от следователя определенных теоретических знаний и практических навыков. Так, следователь должен не только в достаточном объеме владеть знаниями в сфере медицины и организации оказания медицинской помощи, но также иметь способность к аналитической деятельности. В ходе такой профилактики криминалистические методы должны быть направлены на пресечение совершаемого уголовного правонарушения или на предупреждение возможных уголовных правонарушений [11, 246]. Средства и методы криминалистической профилактики следователя, с одной стороны, подобно средствам и методам экспертной профилактики, являются спецификой тактической и методической сущности органически составляющих систему приемов и методов, собственно образующих само расследование. С другой стороны, это специфическое направление деятельности следователя, имеющее существенное тактическое и методическое своеобразие [12, 112].

Среди условий, способствующих ненадлежащему оказанию медицинской помощи, следует выделить: низкий уровень внутриведомственного контроля за качеством предоставления медицинских услуг; ненадлежащий контроль за качеством ведения медицинской документации; низкий уровень организации лечебного процесса в медицинских учреждениях, в частности, ненадлежащее взаимодействие при оказании медицинской помощи врачами различной специализации; низкий уровень материально-технического обеспечения медицинской отрасли; высокая латентность исследуемого вида уголовных правонарушений и тому подобное.

Наряду с условиями необходимо выделять причины совершения медицинских уголовных правонарушений. В связи с этим можно выразить свое согласие с мнением Е.В. Еспергеновой относительно перечня причин, которые подталкивают медицинского работника совершить уголовное правонарушение. К ним относятся: отсутствие обязательных для исполнения всеми медицинскими работниками медицинских стандартов оказания медицинской помощи по конкретным заболеваниям; неправильная постановка диагноза из-за отсутствия или несвоевременного осмотра, обследования пациентов; недостаточная оценка сведений об истории болезни и тяжести заболевания; несоблюдение методик диагностики и лечения; небрежное оформление медицинских документов, истории болезни (неинформативное описание состояния больного, отсутствие обоснования диагноза, сокращения в истории болезни, логические ошибки в последовательности развития заболевания, неразборчивый почерк, подписи интернов или ординаторов вместо лечащего врача, неуказание даты и времени осмотра и установления диагноза); недобросовестное выполнение профессиональных обязанностей; невнимательное выполнение технических действий (передозировка лекарств, введение запрещенных препаратов, отсутствие контроля за состоянием пациента); несвоевременное оказание медицинской помощи [13].

Особое внимание хотим обратить на мнение И.Я. Фридмана о том, что к обстоятельствам, которые облегчают совершение уголовных правонарушений, относятся недостатки при осмотре документов [14], которые по фактам ненадлежащего выполнения профессиональных обязанностей медицинскими работниками возможно обнаружить при их осмотре как членами комиссии во время проведения ведомственной проверки, так и следователем при досудебном производстве.

Таким образом, как и деятельность следователя по расследованию уголовного правонарушения, так и его профилактическая деятельность обязательно должна планироваться комплексно. Так, планируя проведение допроса руководителя структурного подразделения лечебного учреждения, сотрудник которого осуществил ненадлежащее лечение, следователь должен определить перечень вопросов, которые будут касаться не только непосредственно события уголовного правонарушения, но и особенностей организации оказания соответствующего вида медицинской помощи в целом и в больнице в частности, механизма взаимодей-

ствия и функций, возложенных на каждого из медицинских работников, участвовавших в оказании помощи. Целесообразно также поставить конкретный вопрос о возможных причинах и условиях, которые могли способствовать такому уголовному правонарушению, чтобы выяснить позицию допрашиваемого. Это означает, что следователь, прокурор и судья в ходе расследования и судебного разбирательства уголовных правонарушений, в частности, связанных с ненадлежащим исполнением профессиональных обязанностей, должны направлять свои усилия не только на изучение события уголовного правонарушения, но и изучать фоновые явления, способствовавшие их совершению.

Список использованной литературы:

1. Большой юридический словарь [Белов В.А., Бойцова В.В., Бойцова Л.В. и др.] / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 704 с.
2. Карпец И.И. Проблема преступности. — М.: Юрид. лит., 1969. — 168 с.
3. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. — М.: Юрид. лит., 1987. — 272 с.
4. Иванов И.И. Криминалистическая превенция: комплексное исследование генезиса, состояния, перспектив: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. — М.: РГБ, 2004. — 418 с.
5. Зудин В.Ф. Предотвращение и расследование преступлений (По материалам нарушений правил безопасности в угольных шахтах). — Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1963. — 315 с.
6. Фридман И.Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов / Юрид. комис. при Совете Министров УССР. Киевский науч.-исслед. ин-т судебной экспертизы. — Киев, 1968. — 87 с.
7. Иванов И.И. Криминалистическая превенция (комплексное исследование генезиса, состояния, перспектив): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». — СПб., 2004. — 40 с.
8. Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования: (Некоторые теорет. положения). — М.: Изд-во МГУ, 1985. — 97 с.
9. Вандышев В.В. Криминалистическая профилактика в системе криминалистики // Правоведение. — 1982. — № 2. — С. 86–90.
10. Зуйков Г.Г. Выявление причин преступности и предупреждение преступлений: Общие положения // Роль органов охраны общественного порядка в выявлении причин преступности и осуществления мер предупреждения преступлений / Под ред. д-ра юрид. наук проф. М.И. Якубовича и канд. юрид. наук доц. Г.Г. Зуйкова. — М., 1967. — 179 с.
11. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: Монография. — Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. — 412 с.
12. Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрист, 2001. — 718 с.
13. Еспергенова Е.В. К вопросу о социально-экономических причинах преступности в сфере медицины // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. — 2018. — № 3. — С. 26–29.
14. Фридман И.Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов. — Киев, 1968. — 87 с.

Сейданов А.Б.,

*қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі*

(ББМ «Alikhan Bokeikhan University»,

Қазақстан Республикасы, Семей қ., e-mail: aibeksb@mail.ru);

Құсайынов Ш.Қ.,

*қылмыстық құқық және процесс кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты*

*(Орталық Қазақстан академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,
e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтың криминалистикалық профилактикиының ерекшелігі

Аннотация. Мақалада заң ғылымындағы медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алудың негізгі бағыты, сондай-ақ белгілі ғалымдардың криминалистика пәні аспектісінде осы мәселені зерттеу негізі қарастырылған. Қазіргі заманғы криминалистика үшін қылмыстық құқық бұзушылықтың себебі мен жағдайын белгілеу негізінде тергеп-тексеру процесіндегі профилактикалық қызметтің өзекті аспектісі келтіріледі. Сондай-ақ процессуалдық, процессуалдық емес нысанда жүзеге асырылатын қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша тергеушінің қызметі, сонымен қатар қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға ықпал ететін мән-жайды сараптамалық зерттеу жүргізу кезінде анықталатын сарапшының қызметі негізінде медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтың қазіргі заманғы криминалистикалық алдын алудың дамуы түсіндіріледі.

Негізгі сөздер: криминалистика, алдын алу, медициналық қылмыстық құқық бұзушылық, тергеу, сараптама, арнайы алдын алу.

A.B. Seidanov,

*Senior Teacher of Department of Criminal Law Disciplines of the Juridical Faculty,
master of law*

*(«Alikhan Bokeikhan University», the city of Semey, Republic of Kazakhstan,
e-mail: aibeksb@mail.ru);*

Ch.K. Kusainov,

*Professor of the Department of Criminal Law and Procedure,
Candidate of Legal Sciences*

*(Central-Kazakhstan Academy, the city of Karaganda, Republic of Kazakhstan,
e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Peculiarities of forensic prevention of medical criminal offenses

Annotation. The article contains considerations of famous scientists regarding main directions in prevention of medical criminal offenses in legal science, and describes basis of research of this issue in the aspect of a subject of criminalistics. The aspects of preventive activities in the process of investigation of criminal offenses on the basis of establishing their causes and conditions are given. These aspects are quite topical for modern criminalistics. Development of modern criminalistics prophylaxis of medical criminal offences on the basis of investigator's activity as well as an expert's activity are explained. The prophylaxis considers actions performed by an investigator both in procedural and non-procedural form, and regards experts revealing circumstances that contributed to committing a criminal offence during an expert examination.

Keywords: criminalistics, prevention, medical criminal offenses, investigation, expertise, special prevention.



ӘОЖ 343.140.02

Сүлейменов Т.Н.,
*қылмыстық процесс кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі*
(e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru);

Өмірзақова Д.Ө.,
Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: umirzakova7788@mail.ru)

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеу

Аннотация. Мақалада сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеу кезіндегі тергеушінің қызметі қарастырылған. Қазақстан Республикасы Қылмыстық процестік заңнамасында көрсетілген мән-жайды анықтауға бағытталған дәлелдеу субъектісінің өкілеттігі деп айтуға болады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеу процесі — белгілі болғандардың негізінде белгісіз мән-жайды білу ғана емес, сонымен бірге олардың негізінде қабылданған шешім, оны оқыған әрбір адам үшін сенімді болатындай анықталған фактіні тексеру процесі деп сипатталады. Тергеуші тергеу әрекетін жүргізу кезінде дәлелдеме болып табылмайтын үлкен көлемдегі мәліметті қабылдайды, өйткені олар әлі тиісті процестік формада тиісті іс жүргізу құжатында бекітілген. Қылмыстық іс жүргізудегі дәлелдеме заңда көрсетілген белгілі бір мән-жайды анықтауға бағытталған.

Негізгі сөздер: дәлелдеме, дәлелдеу, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, дәлелдеу процесі, шешім қабылдау, тергеу әрекетін жүргізу, қылмыстық іс, тергеуші.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Жаңа Қазақстан: Жанару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауында: «Құқық қорғау институттарын күшейту. Конституцияның ең жоғары заңдық күші бар. Ата заңымыз — еліміздің бүкіл құқықтық жүйесінің тірегі. Алайда белгілі бір заң актісі немесе шешім оған сай келе ме деген сұраққа нақты жауап беру қиындық тудыратын кез болады. Қазақстандағы түрлі құқық нормасын Конституциялық кеңес түсіндіреді. Бірақ азаматтар осындай түсініктеме алу үшін бұл органға тікелей жүгіне алмайды. Көптеген мемлекетте Конституциялық сот институты бар. Оған кез келген адам өзінің сауалын жолдай алады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында мұндай орган Қазақстанда болған. Сарапшылар Ата заң ережесінің мүлтіксіз сақталуын осы мекеме тиімді қамтамасыз етеді деп санайды. Соны ескере отырып, мен елімізде Конституциялық сот құруды ұсынамын. Бас прокурор мен Адам құқығы жөніндегі уәкілге де Конституциялық сотқа жүгіну мүмкіндігін берген жөн. Бұл бастама әділ әрі құқықтық мемлекет құру жолындағы маңызды қадам болады деп сенемін.

Сондай-ақ институционалдық тұрғыдан тепе-теңдікті сақтауға ықпал етеді. Оған қоса азаматтарымыздың конституциялық құқығының қорғалуын жақсарту түседі. Азаматтардың іргелі құқығын қорғау мәселесіне менің айрықша мән беретінімді баршаңыз білесіздер. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің қатысуымен бұдан басқа да бірқатар заманауи бастама жүзеге асырылды. Қылмыспен күресуде және құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету — әрбір құқықтық мемлекеттің міндеті болып табылады», — деп атап кеткен [1].

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде жетекші орынның бірін тергеуші алады, оның міндеті қылмыстық құқық бұзушылықтың жолын кесу, оларды бейтараптықпен, тез және толық ашу, тергеп-тексеру, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану, адамдарды, қоғамды және мемлекетті қылмыстық құқық бұзушылықтан қорғау болып табылады. Фактіні жинау процесін бастай отырып, тергеуші көбінесе бұл ақпаратты жинаудың түпкілікті нәтижесін алдын ала білмейді, өткен оқиғаның толық психикалық моделін жасай алмайды. Танымдық іс-әрекеттің бұл ерекшелігі алынған ақпаратты жинауда, іріктеуде және бағалауда айтарлықтай

қиындық туғызады, белгілі бір фактінің нақты құндылығының табиғаты, жеке факті арасындағы байланыс туралы көптеген нұсқаны ұсыну және тексеру қажеттілігі туындайды [2, 67].

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеу құқығының мәнін осылай түсіну оның өзіне тән белгісін тұжырымдауға мүмкіндік береді. Дәлелдеу құқығының белгісі мынадан көрінеді: Дәлелдеу құқығының тәсілі мен құқықтық реттеу тақырыбы қылмыстық іс жүргізуді дәлелдеу саласында қалыптасатын құқықтық қатынастан тұрады. Аталған құқықтық қатынасты дәлелдеу құқығымен реттеу тәсілі қылмыстық іс жүргізу тәсілін, ішінара дәлелдемені жинақтауға, тексеруге және бағалауға бағытталған тәсілдің аясынан шықпайды, яғни дәлелдеу құқығының нормасы қылмыстық іс жүргізу құқығы нормасының құрамдас бөлігі болып табылады; дәлелдеме және дәлелдеу мәселесі бойынша дәлелдеу құқығының мақсаты қылмыстық іс жүргізу құқығы мақсатының бір бөлігімен сәйкес келеді және әрбір қылмыстық іс бойынша шындыққа қол жеткізуді және сот әділдігін жүзеге асыруды қамтамасыз етуді көздейді; дәлелдеу құқығын дамытудың кейбір деңгейге дейін дербес сипаты болады, мұның өзі қылмыстық іс жүргізу құқығы шегінде жаңа ережені қалыптастыру және қолда барды тереңдету процесіне дәлелдеу құқығының оң ықпал етуінің негізі болып табылады; дәлелдеу құқығы нормасының құрылымы тұтас алғанда қылмыстық іс жүргізу құқығы нормасының құрылымына сәйкес келеді, сонымен бірге дәлелдеу құқығының жекелеген нормасының ерекшелігі қылмыстық іс жүргізу құқығы нормасын құрудың ерекшелігін көрсетеді. Қылмыстық қудалау органының мақсатын, міндеті мен жүзеге асырылатын қызметін дұрыс айқындаумен тікелей байланысты олардың кәсіби қызметінің тергеу сапасы мен тиімділігін арттыру ұйым мен қызметті жетілдіру, сондай-ақ тергеушілер мен анықтаушылардың кәсіби шеберлігін арттыру, қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы олқылық пен қайшылықты жою қажеттігіне әкеп соғады.

Қылмысты тергеу кезінде тергеушіге оның процедуралық тәуелсіздігін қамтамасыз ететін кең өкілеттік берілген. Ол істің мән-жайын жан-жақты, толық және объективті зерттеуге барлық шараны қолдануға, өзіне қатысты қылмыстық құқық бұзушылық жасағанын көрсететін жеткілікті дәлелдеме жиналған адамды күдіктінің іс-әрекетін саралау, оған заңға сәйкес бұлтартпау шарасын таңдау, қылмыстық құқық бұзушылықтың мән-жайын баяндай отырып және жиналған дәлелдемені сипаттай отырып, айыптау актісін жасау арқылы қылмыстық қудалауды жүзеге асыруға міндетті [3, 69]. Заңда прокурордың, соттың санкциясын немесе сот шешімін алу көзделген жағдайды қоспағанда, тергеуші сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу кезінде барлық шешімді дербес қабылдайды және олардың заңды әрі уақытылы орындалуы үшін толық жауапты. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеме мен дәлелдеу қылмыстық процестің мәні мен мазмұнын анықтайтын негізгі мәселесі болып табылады. Дәлелдеу істі заңды, негізді және әділ шешу үшін маңызы бар мән-жайды анықтау мақсатында дәлелдемені жинаудан, зерттеуден, бағалаудан және пайдаланудан тұрады [4]. Дәлелдеу қылмыстық сот ісін жүргізу барысындағы қызметтің мәні болғандықтан, ол әрбір сатыда жүзеге асырылады. Сондықтан қылмыстық іс бойынша әртүрлі сатыдағы іс жүргізуді реттейтін норма іс жүргізудің әрбір сатысына дәлелдеудің процестік нысанына қатысты ерекшелігі бар. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеме — адамның шындықты білуінің бір түрі. Ол теория мен практиканың барлық саласында танымдық әрекетке тән жалпы заңдылыққа сәйкес жүзеге асырылады [5, 86]. Объективті дүниенің кез келген құбылысын білуде, негізінен, әрекет ететін белгілі бір логикалық ережемен зерттелетін оқиғаның мән-жайын білу ретінде дәлелдеу болып танылады. Бастапқыда белгілі бір фактілік материал жинақталады, ол талданады, бөлікке бөлінеді, жеке мәлімет, зерттелетін фактінің аспектісі нақтыланады, содан кейін бүкіл зерттелетін оқиға туралы жалпылау, синтездеу қорытынды жасалады.

Кез келген таным процесі сияқты қылмыстық істегі дәлелдеу процесі де оған қатысушылардың психикалық әрекеті болып табылады. Дәлел — сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізудің бүкіл процесінің өзегі. Қылмыстық істі тергеудің барлық сатысында

дәлелдеу пәні бірдей, бірақ дәлелдеу жүзеге асырылатын іс жүргізу нысаны әртүрлі болуы мүмкін.

Бұл нысаны процестің әрбір кезеңінде шешілетін міндеттің ерекшелігімен анықталады. Осы ерекшелікке байланысты Қазақстан Республикасы Қылмыстық процесс кодексінің 113-бабында көрсетілген мән-жайды анықтауға бағытталған дәлелдеу субъектісінің өкілеттігі деп айтуға болады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеу процесі – белгілі болғанның негізінде белгісіз мән-жайды білу ғана емес, сонымен бірге олардың негізінде қабылданған шешім, оны оқыған әрбір адам үшін сенімді болатындай анықталған фактіні тексеру процесі деп сипатталады [4, 49].

Сотқа дейінгі тергеп-тексерудегі дәлелдеме оны адам танымының басқа нысанынан ерекшелендіретін бірқатар маңызды белгіге ие. Дәлелдеме қылмыстық істе, яғни қылмыстық жауаптылық мәселесін шешуге байланысты құқық қолдану әрекеті жүзеге асырылатын нақты өмірлік істе қолданылады. Ол қандай да бір емес, әдетте, белгілі бір тұлғаның қылмыстық жауаптылығы туралы сұраққа жауап беретін қылмыстық іс бойынша процестік шешім қабылдауға болатын осындай мән-жайды ғана белгілеу үшін қолданылады [6, 76]. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеуді, әдетте, сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында, шешім қабылдау және көмекші сипаттағы іс-әрекетті орындау үшін қолданылатын кейбір басқа білу әдісінен ажырату керек. Дәлелдеу іс үшін маңызы бар мән-жайды анықтаудың және тексерудің жалғыз процестік тәсілі, бірақ шындықты танудың жалғыз жолы емес. Сондықтан тергеуші тергеу әрекетін жүргізу кезінде (қарап-тексеру, беттестіру, тінту, куәлардан жауап алу және т. б.) дәлелдеме болып табылмайтын үлкен көлемдегі мәліметті қабылдайды, өйткені олар әлі тиісті процестік формада тиісті іс жүргізу құжатында бекітілген. Қылмыстық іс жүргізудегі дәлелдеме заңда көрсетілген белгілі бір мән-жайды анықтауға бағытталған. Қылмысқа қатысы бар және қылмыстық істі дұрыс шешуге мүмкіндік беретін мән-жай ғана дәлелдеуге жатады.

Қазақстан Республикасының ҚПК 113-б. қылмыстық іс бойынша дәлелденуге жататын мән-жайды атап кетуіміз жөн: Қылмыстық іс бойынша оқиға және қылмыстық заңда көзделген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгісі (оның жасалған уақыты, орны, тәсілі және басқа да мән-жайы); қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті кімнің жасағаны; адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті жасаудағы кінәлілігі, оның кінәсінің нысаны, жасалған іс-әрекеттің себебі, заңдық және іс жүзіндегі қателігі; күдіктінің, айыпталушының жауаптылық дәрежесі мен сипатына әсер ететін мән-жай; күдіктінің, айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жай; жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың салдары; қылмыстық құқық бұзушылықтан келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері; әрекеттің қылмыстық құқыққа қайшылығын жоққа шығаратын мән-жай; қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатуға әкеп соғатын мән-жай дәлелденуге жатады [4].

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде қылмыс жасауға ықпал ететін мән-жай да анықталуы керек. Дәлелдеме құқықтық біліктілік тұрғысынан бұрыннан қалыптасқан мән-жайды бағалауды қамтымайды, тек фактілік мәнімен шектеледі. Сонымен бірге дәлелдеу, ең алдымен, белгіленген жағдайды олардың сенімділігі, яғни шындыққа сәйкестігі тұрғысынан бағалауды болжайды.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеудің процестік нысанын сақтау келесі қамтамасыз ететінін атап өтуіміз жөн: қылмыстық іс бойынша шындықты білудің ең қолайлы тәртібі, сот ісін жүргізудің көп ғасырлық тәжірибесі дәлелдеудің процестік ережесінде қылмыстық істің мән-жайын білудің ең жақсы тәсілі болып табылады; сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқығы мен заңды мүддесін қорғау; жиналған дәлелдемені тергеп-тексеру үшін жағдай жасайтын және осының негізінде тікелей дәлелдеме жинайтын дәлелдеу субъектісі, сонымен бірге істің мән-жайын сенімді түрде көрсететін дәлелдеу қызметінің нәтижесін куәландыру (бекіту), жоғары тұрған іс жүргізу органдары (прокурор, сот) және қылмыстық процеске

басқа да қатысушыны атауға болады. Дәлелдемені тексеру оларды қылмыстық іс бойынша бар, басқа дәлелдемемен салыстыру, сондай-ақ олардың көзін анықтау, басқа дәлелдемені алу арқылы жүзеге асырылады.

Әрбір дәлелдеме — оның қатыстылығы, жол берілетіндігі, анықтығы, ал барлық жиналған дәлелдеме өз жиынтығында қылмыстық істі шешу үшін жеткіліктілігі тұрғысынан бағалануға тиіс [7, 57]. Судья, прокурор, тергеуші, анықтаушы дәлелдемені Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесс кодексінің 25-бабына сәйкес заң мен ар-ожданды басшылыққа ала отырып, дәлелдемені жиынтығымен жан-жақты, толық және объективті қарауға негізделген өзінің ішкі сенімі бойынша бағалайды. Егер дәлелдеме осы іс үшін маңызы бар мән-жайдың бар екені туралы түйінді растайтын, теріске шығаратын немесе күмән туғызатын нақты деректі білдіретін болса, ол іске қатысты дәлелдеме деп танылады [4]. Дәлелдеу теориясында дәлелдеу көзі — нақты дерек көзі деген ұғымды қолданылады. Нақты деректі алудың әрбір көзіне қатысты заң оларды алу және іс бойынша бекіту тәртібін белгілейді.

Қылмыстық іс жүргізу қызметінің негізі жасалған қылмыстың мән-жайын білу деп есептейміз. Осылайша, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы жүргізетін білімнің ерекшелігі олар не болғанын өзіне ғана емес, сонымен бірге осы ақпаратты растауға міндетті, олар біріктіріліп, сот отырысының қылмыстық іс бойынша материалында көрсетілуі тиіс. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру кезіндегі білім қанағаттанарлық сипатта болады, сондықтан қылмыстық іс бойынша дәлелдеме деп атаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына 2022 жылдың 16 наурызындағы «Жаңа Қазақстан: Жаңару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауы // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340>
2. Рахимов С.С. Организационно-распорядительная деятельность следователя в ходе досудебного расследования // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2018. — № 1. — С. 67.
3. Никандров В.И. Общие условия производства предварительного следствия в советском уголовном процессе: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1973.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілде (өзгеріс пен толықтыру.) 01.07.2021 ж. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
5. Победкин А.В., Яши В.Н. Уголовный процесс: Учебн. — М., 2005.
6. Кронов Е.В. О реализации принципов состязательности и равноправия сторон в уголовном процессе. — М., 2013.
7. Аверина Ю.С. Судебные доказательства: Общетеоретическое доказывание. — М. 2009.

Сулейменов Т.Н.,

*начальник кафедры уголовного процесса,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru);*

Умирзакова Д.У.,

*магистрант факультета послевузовского образования, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: umirzakova7788@mail.ru)*

Доказывание в досудебном расследовании

Аннотация. В данной статье рассматривается деятельность следователя при доказывании в досудебном расследовании. Процесс доказывания в досудебном расследовании характеризуется как процесс не только познания неизвестных обстоятельств на основании известных, но и проверки

фактов, на основании которых было принято решение, которое является достоверным для каждого, кто его читает. Следователь при производстве следственных действий принимает большой объем сведений, не являющихся доказательствами, поскольку они еще не закреплены в соответствующих процессуальных документах в соответствующей процессуальной форме. Доказательства в уголовном производстве направлены на установление определенных обстоятельств, указанных в законе.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, досудебное расследование, процесс доказывания, принятие решения, производство следственных действий, уголовное дело, следователь.

T.N. Suleimenov,
*Head of the dEpartment of Criminal Procedure,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel
(e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru);*

D.U. Umirzakova,
*Master's student of the Faculty of Postgraduate Education, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: umirzakova7788@mail.ru)*

Proving in pre-trial investigation

Annotation. This article provides for the activities of the investigator in the case of evidence in the pre-trial investigation. The powers of the subject of proof aimed at establishing the circumstances specified in the Criminal Procedure legislation of the Republic of Kazakhstan can also be mentioned. Evidence process in pre-trial investigation - it is characterized not only as knowledge of unknown circumstances based on what is known, but also as a process of verifying established facts in such a way that the decision made on their basis is reliable for every person who reads it. When conducting investigative actions, the investigator accepts a large amount of information that is not evidence, since they are still fixed in the relevant procedural documents in the appropriate procedural form. Evidence in criminal proceedings is aimed at establishing certain circumstances specified in the law.

Keywords: evidence, proof, pre-trial investigation, proof process, decision-making, investigative actions, criminal case, investigator.



ӘОЖ 343.82

Тоқыбаев З. С.,
*Академияның бірінші проректоры, ғылым және стратегиялық даму жөнінде проректор,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(Орталық Қазақстан академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,
e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Кайнар Е.Е.,
*жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: kainar-1986@mail.ru)*

ҚАЖ мекемелеріндегі қылмыстық элементтің деструктивті діни идеологиямен «Біте қайнасуының» алдын алу мәселелері

Аннотация. Авторлар мақалада пенитенциарлық мекемелердегі деструктивті діни идеологияның пайда болу және даму себебін, белсенді діни идеологияны ұстанушылар санының тез өсу себебін және олардың қылмыстық элементтермен бірігу белгісін қарастырады. Пенитенциарлық мекемелердегі теологиялық оңалту жұмысы саласында жергілікті атқарушы органмен өзара іс-қимылдың кейбір проблемасын ашады, оның барысында негізгі жұмысты іске асыруға мүмкіндік бермейтін проблема туындайды. Пенитенциарлық мекемелердің негізгі міндетін іске асырудың өзекті мәселесі қаралады, қылмыстық-атқару мекемелерінің тиісті бөлімі қызметкерлерінің пени-

тенциарлық мекемеде деструктивті діни идеологияға негізделген сотталғандарды теологиялық оңалту бағыты бойынша өзара іс-қимыл жасаудағы кейбір кемшілікті зерделеу ұсынылады.

Негізгі сөздер: Қылмыстық-атқару жүйесі, пенитенциарлық жүйе, сотталған азаматтар, қылмыстық субмәдениет, қылмыстық элемент, деструктивті діни идеология, біте-қайнасу, экстремизм, мекеме, радикализация.

Еліміздің қылмыстық-атқару жүйесі соттың үкімімен бас бостандығынан айырылған азаматтарды оқшаулаумен ғана емес, олардың дұрыс жолға түсуіне, қылмыстың қайталанбауына және қылмыстық элементтердің радикалды діни идеологиямен біте қайнарудың алдын алуына үлес қосу арқылы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін маңызды құрылымның бірі болып табылады. ҚАЖ мекемелерінің алдына қойылатын міндетті жүзеге асыру оңай емес, себебі олар қоғамнан ерекшеленген қылмыскерлермен және ғасырлық тарихы бар қылмыстық субмәдениеттен туындайтын мәселемен ұшырасып отырады.

XXI ғасыр қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріне жаңа қауіп түрін алып келді. Қауіптің түрі осы қоғамды сабырлыққа, мейрімділік пен бірлікке ұжымдастыратын діни идеологияның теріс талқылануының түрі болып шықты. Ата заңымыз — Конституцияның 19-бабына сәйкес: «Әркім өзінің қай ұлтқа, қай партияға және қай дінге жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеге хақылы», – деп көрсетілген [1]. Дінге қатысты ұстанымды анықтау еркіндігі жағымсыз әсерін беру мүмкіндігін ешкім болжай алмады.

Ислам діні және оның идеологиясы экстремистік идеологияға айналуы белгісінің өзін жарқын көрсетуінің кезеңі 2001 жылдың 11 қыркүйегінде АҚШ-тың Нью-Йорк қаласына жасалған террористік шабуыл болды [2]. Аталған оқиғаның салдарынан бүкіл әлемнің ислам дініне деген көзқарасы күрт өзгерді. Еліміздің қоғамында дін жолындағы адамдарға қорқынышпен қарайтын және теріс діни идеологияға еліктейтіндер пайда болды.

Қазақстанда соңғы 20 жылдың ішінде бірнеше экстремистік теракті орын алғанын білеміз, оны орындаушылардың көбі деструктивті діни ағымның ықпалына түскен және өмірлік тәжірибесі аз жастар болып шықты [3]. Қоғамның ішінде деструктивті діни ағымның ықпалына түсудің негізгі себебінің бірі — сауаттылығының төмендігі, өмірде белгілі бір нәтижеге қол жеткізудегі қиындық, бос уақытын тиімді өткізу мүмкіншілігінің жоқтығы, жұмыссыздық пен қайғылы жағдайы соған итермелейтіні туралы айтылып келеді. Осы себептің барлығы қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде де орын алатыны және сотталғандар арасында тез таралып келеді.

2022 жылдың 11 қаңтарында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев діни экстремизмге қарсы іс-қимылды жетілдіру, әсіресе қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде сотталғандар арасындағы қылмыстық элементтердің деструктивті діни идеологиямен біте қайнарудың алдын алуды жетілдіруді тапсырған болатын [4]. Президенттің көтерген мәселесі, шынында, пенитенциарлық жүйеде ашық түрде көтерілмейтін күрделі мәселенің бірі болып табылады. Қазір ҚАЖ мекемелері деструктивті діни ағымның идеологиясын сіңдіру ұяшығына айналып келетін қауіп туындап отыр. Деструктивті діни идеологияның қылмыстық элементтермен біте қайнасуы, оның қауіп деңгейін жаңа деңгейге шығарып отыр.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі қылмыстық элементтердің деструктивті діни идеологиямен біте-қайнасуы, оның радикализацияланған сотталғандар санының өсуіне және шешімін табуға талап ететін маңызды мәселеге айналып кетуіне келесі фактор әсер етті:

– ҚАЖ ізгілендіру (гуманизация) — 2003 жылдан бастап пенитенциарлық жүйені ізгілендіру мақсатында сотталған азаматтардың міндетіне емес, оның құқығына көп назар аударылды. Бұл процесс сот үкімімен және ҚАЖ алдына қойылған міндетті орындауға кедергі жасады;

– қылмыстық субмәдениеттің осы уақытқа дейін қылмыстық-атқару мекемелерінде сотталғандарға кері әсерін тигізетін негізгі фактордың бірі ретінде көрсетіп келеді. Субмәдениеттің кері әсерін жоғары деңгейдегі қабылданған құжатта, семинар мен конференцияда

қаралғанымен талқыланды, олардың нақты құқық бұзушылық екені туралы ресми статистикалық мәліметпен көрсетілмеуі және жалпы маңызды мәселе екенінің ашық мойындалмауы [5];

– 2003-2011 жылдары аралығында пенитенциарлық жүйе мекемелерінің басым көбінде діни жораны орындау үшін бөлме, мешіт және әрбір ас дайындау орыны ашылған. Қазақстан Республикасының 1997 жылдың 13 желтоқсанындағы күші жойылған «Қылмыстық-атқару кодексінің 12-бабында «Сотталғандардың ар-ождан бостандығын қамтамасыз етуге» сәйкес сотталған азаматтарға «Діни жораларды орындау ерікті болып табылады. Ол ішкі тәртіпті бұзбауға, сондай-ақ жазасын өтеп жүрген басқа адамдардың құқығына нұқсан келтірмеуге тиіс» деп талап қойылған болатын [6];

– қылмыстық-атқару жүйесі сотталған азаматтардың дінге қызығушылығын қолдауы, олардың діни идеологияның ықпалы арқылы қайта тәрбиелеу нәтижесін жоғарылатуды көздеген, ал нәтижесінде олардың қылмыстық элементтермен біте қайнасу процесін қалыс қалдырды;

– деструктивті діни идеологияның және олардың қылмыстық элементтермен біте қайнасу белгісін алдын алуға 2017 жылдың 4 сәуірінде Ішкі істер министрінің № 204 Бұйрығымен қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде теологиялық оңалту жұмысын ұйымдастыру инспекторының лауазымдары бекітілгенімен, тәжірибеде олардың жұмысы дұрыс ұйымдастырылмады.

– қылмыстық-атқару жүйесі анықтау органдарының функциясын жүргізе алады, алайда сотталғандармен жасалған құқық пен заң бұзушылық үшін тиісті жауаптылыққа тартуды қамтамасыз ету бойынша әлсіз болып келеді. ҚАЗ әкімшілігінің әлсіздігі, прокуратура және басқа да құзырлы органның құқық бұзушылықты ашық түрде тергеу барысында орын алған қылмыс пен қылмыстық затты (есірткі, суық қару және т. б. тыйым салынған зат) қайдан кіргені, қандай жауапты қызметкердің салғырттығы қызықтырып, негізгі қылмыстың рөлі екінші қатарда қалып қояды. Нәтижесінде, ҚАЗ әкімшілігі сотталғандармен жасалған қылмыс пен құқық бұзушылық бойынша тәртіптік жаза қолданып, өздері қылмысты жасыруға мәжбүр, ал сотталған азаматтар жазықсыздығын сезіне отырып жасаған қылмысын қайталап отырады.

Жоғарыда көрсетілген кейбір кемшілік пен кедергі қылмыстық-атқару жүйесі қызметінің негізгі мақсатын орындауға мүмкіндік бермейді. Жалпы елімізде пенитенциарлық жүйенің қылмыскерлерді қоғамнан оқшаулауды ғана емес, олардың бостандыққа оралған кезінде қоғамның криминогендік жағдайына теріс әсер етуі және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге жоғары үлес қосатын органдары ретінде тиісті көңіл бөлінбейді.

Орын алып жатқан кемшілікті ескере отырып, 2014 жылдың 5 шілдесінде күшіне енген жаңа Қылмыстық-атқару кодексінің «Сотталғандардың ар-ұждан және діни сенім бостандығы құқығын қамтамасыз ету» деп өзгертілген 13-бабы 3-тармағына сәйкес «Діни жораларды орындау кезінде жазаны орындайтын мекеменің немесе органның ішкі тәртіптеме қағида-сы сақталады, ал сотталғандардың осы Кодексте көзделген өзінің міндетін орындаудан бас тартуына түрткі болумен және Қазақстан Республикасының заңнамасын өзге де бұзумен ұштасатын әрекетке жол берілмейді» және осы баптың 6-тармағына «Жазаны орындайтын мекемелер мен органдардың аумағында ғибадат үйлерін (құрылысын) салуға тыйым салынады» деп өзгерту енгізілді [7].

2011 жылдан бастап көптеген заңға енгізіліп жатқан өзгеріс пен қабылданған нормативтік құжаттың бағыты пенитенциарлық мекемелердегі сотталғандардың құқықтық жағдайын реттеуге және олардың нәтижесін қамтамасыз ету үшін ҚАЗ қызметкерлерінің жұмысын ұйымдастыруға байланысты бағытталған болатын. Әсіресе, пенитенциарлық мекемелердің радикализациялануын алдын алуға байланысты кешіктіріліп 2020 жылдың 26 наурызында бекітілген «Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі сотталған адамдармен

теологиялық оңалту жұмысын ұйымдастыру жөніндегі қағиданы бекіту туралы» Ішкі істер министрінің № 247 бұйрығы [8] негізгі реттеуші нормативтік құжаттың бірі болып табылады.

Аталған бұйрыққа сәйкес ҚАЖ мекемелерінің сотталғандар арасында деструктивті діни идеологияның алдын алуға қойылған нақты бағыты және бөлініс қызметкерлерінің міндеттемесі мен рөлі көрсетілген. Реттеуші құжатқа сәйкес қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде теологиялық оңалту жұмысын сапалы өткізуге жеткілікті түрде қамтылған. Алайда деструктивті діни идеологияға еліктеуші сотталғандардың саны азаймауда, керісінше, олардың саны жылдам өсіп келуде. Қылмыстық-атқару мекемелеріндегі деструктивті діни идеологияға еліктеушілердің санының өсуі мекемелерде 1 ғасыр бойы қалыптасқан қылмыстық субмәдениеттің негізгі қағидасына өзгеріс енгізілуіне ықпал етуде.

Осыдан 10 жыл бұрын қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде деструктивті діни идеологияның қылмыстық элементтерімен біте қайнасу белгісінің көрінісін ғана көрсеткен болса, қазір көптеген мекемеде деструктивті діни идеологияның түсінігі ғасырлық тарихы бар қылмыстық субмәдениеттің идеологиясын толығымен сіңіруде.

2021 жылдың қараша және желтоқсан айларында Қостанай, Павлодар және Шығыс Қазақстан облыстарының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде деструктивті діни идеологияның қылмыстық элементтермен біте қайнасу белгісі бойынша жүргізілген зерттеудің нәтижесі мынадай пікір тудыруда:

- ҚАЖ кейбір мекемесінде қылмыстық субмәдениеттің негізгі қағидасымен қолдау алатын құмар ойын, есірткі және алкогольді затқа тыйым салынуда;

- қылмыстық субмәдениеттің талабы бойынша мекемелердегі сотталғандарды белгілі бір топқа бөлінуі және оның қатаң сақталу деңгейінің әлсіреуі көрініс табуда. Мысалы, қылмыстық субмәдениет бойынша мекеме әкімшілігімен қарым-қатынас жасайтын сотталған азаматтар «қызыл» («красные») деген топқа жатады және топтағы сотталған азаматтардың ешқашан ол топтан ақталып шығуға мүмкіндігі жоқ. Жүргізілген зерттеуге сәйкес аталған топқа жататын сотталғандардың дінге берілуі, басқа ұлт өкілдерінің ислам дінін қабылдау арқылы жалпы сотталғандардың алдында ақталу мүмкіндігіне ие болуда;

- ҚАЖ мекемелеріндегі сотталған азаматтардың басым көпшілігі деструктивті діни идеологияға еліктеуге мәжбүр болып отыр, бұл олардың діннің негізгі құндылығын білмеуінен көрінуде. Сотталған азаматтармен жүргізілген сұхбатқа сәйкес еліктеуші сотталғандардың басым көбі мекемедегі жамағаттан қамқоршылық алу үшін ғана барып отырғанын көрсетуде;

- ҚАЖ мекемесінің әкімшілігімен қарым-қатынас жасайтын қызыл топтағы «СПП — красные» сотталған азаматтардың деструктивті діни ағымның қатарына қосылу себебі болып, олардың мекемедегі құқықтық тәртіп секциясының «СПП — секция правопорядка» жұмысы тоқталғаннан кейін, сотталғандардың басым көпшілігінен қысымға ұшырауы себеп болуда.

Қазір еліміздің пенитенциарлық жүйе мекемелеріндегі деструктивті діни идеологияға қарсы іс-қимылдың нәтижелі болмауы, бұл реттеуші заң мен нормативтік құжатқа сәйкес жұмыс атқару бағыты бойынша мына кемшілік себеп болып отыр:

Біріншіден, қылмыстық-атқару жүйесінің жергілікті басқару органдарынан деструктивті діни идеологияның ықпалына түскен немесе түспегені жайлы жіберілген құжаттың зерттеліп, оған тиісті сараптама алудағы қиындық. Қазақстан Республикасының 2011 жылдың 11 қазанындағы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңының 5 және 6 бабына сәйкес діни сараптама жүргізуді жергілікті атқару органдары атқаратыны көрсетілген [9]. Алайда кейбір өңірдің ҚАЖ мекемелеріндегі деструктивті діни идеологияның ықпалына түсу мүмкіндігін анықтауға жергілікті атқару органдарымен сараптама беруге міндетті емес екендігімен шектеледі. Нәтижесінде, сараптаманың жоқтығы деструктивті діни идеологияның ықпалына

түскен сотталған азаматтарды есепке қоюға, оларға қатысты теологиялық оңалту бойынша жеке іс жоспарын бастауға мүмкіндік бермейді;

Екіншіден, пенитенциарлық мекемелерінде теологиялық оңалту жұмысын ұйымдастыру мен жүргізу бойынша біркелкі талаптың болмауы, әрбір өңірдің қылмыстық-атқару жүйе мекемелері өз бетінше жұмыс атқарумен ерекшеленіп келеді. Нәтижесінде, мекемелерде деструктивті діни идеологияның алдын алу міндеті теологиялық оңалту жұмысын ұйымдастыру бойынша инспекторларға ғана жүктелген. Ішкі істер министрінің 2020 жылдың 26 наурызындағы «Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі сотталған адамдармен теологиялық оңалту жұмысын ұйымдастыру жөніндегі қағидалары» № 27 Бұйрығының 3 тарауына сәйкес [8] мекемедегі бөлініс қызметкерлерінің өзара әрекеттесу жұмысының дұрыс реттелмеуі.

Үшіншіден, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде сотталғандар арасында деструктивті діни идеологияны еліктеушілердің өзі үш топқа бөлініп отыр:

– Бірінші топ — аз сотталғандар азаматтар санынан тұратын (экстремистік қылмыс үшін сотталғандар), өздерін шарият заңын қатаң түрде ұстанушы ретінде деп санайтын, өлімнен қорықпайтынын ашық түрде айтатын, мекемедегі заңды талап пен еліміздің заңын және қылмыстық субмәдениет талабын мойындамайтын, басқа да дін жолындағы жорамалын жасайтын сотталғандарды өздеріне тең санамайтындар;

– Екінші топ — (экстремистік қылмыс үшін сотталғандар, «Жусан» іс-шарасымен елімізге жеткізілген) аз сотталған азаматтардан тұратын, қылмыстық субмәдениеттің талабын мойындамайтын, мекемедегі заңды талап пен заңды өз пайдасына ғана қабылдайтын, дін жолында жорамал жасайтын басқа да сотталғандарға оң көзқарасын білдіретіндер;

– Үшінші топ — деструктивті діни идеологияның белгісі бар ең көп сотталған азаматтардан тұратын, мекемедегі заңды талап пен заңды мойындайтын, олардың шарият заңы мен қылмыстық субмәдениеттің талабын біте қайнастыруды жөн көретіндер.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде қылмыстық элементтің деструктивті діни идеологиямен біте қайнасуға қарсы іс-қимыл әдістемесінің нәтижелі болуы үшін, ең алдымен қылмыстық субмәдениеттің қылмыстық-атқару жүйесіне тигізетін кері әсерін ашық түрде мойындауымыз қажет. Қылмыстық субмәдениеттің деструктивті діни идеологиямен біте қайнарудың себебін алдын алу. Мысалы, ҚАЗЖ мекемелерінде тәрбиелік ықпал ретінде жұмыс атқарылып отырған «СПП — секция правопорядка» тіркеуде тұрған сотталғандарды жаңғырту, олардың қылмыстық субмәдениетінің талабына сай қысымнан және деструктивті діни идеологияға еліктеуге мәжбүрліктің алдын алу болып табылады.

ҚАЗЖ мекемелерінде қылмыстық элементтің деструктивті діни идеологиямен біте қайнасу белгісін алдын алудың тиімді болуы үшін 2 лауазымдық штаттан тұратын теологиялық оңалтуды ұйымдастыру инспекторының бірін тиісті діни мамандығы бар қызметкерден, ал екіншісі қылмыстық субмәдениетті терең білетін және сотталғандармен жұмыс атқаруы бойынша үлкен тәжірибесі бар қызметкер қатарынан тағайындалған жөн. Сонда ғана аталған қызметкерлермен бірлесіп жұмыс атқарудың нәтижесі, қылмыстық элементтердің біте қайнасу белгісіне уақытылы назар аударылуы, мекемедегі басқа да бөлініспен жүргізілуге қажет іс-шараның жоспарлануына әсерін тигізеді.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі деструктивті діни идеологияның алдын алу және олардың қылмыстық элементтермен біте қайнасу белгісіне қарсы іс-қимылдың нәтижелі болуына кепіл болатын, бұл осы бағыттағы құзырлы органдардың қылмыстық-атқару жүйесімен өзара әрекеттесу деңгейін реттеу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж / https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (кіру уақыты: 05.02.2022 ж).
2. September 11 attacks / <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks> (кіру уақыты: 05.02.2022 ж).
3. Қазақстанда 30 жылда қандай теракті болды / <https://aikyn.kz/160594/kazakstanda-30-zhylda-kanday-teraktilyer-boldy-2/> (кіру уақыты: 05.02.2022 ж).
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтің халыққа жолдаған үндеуі / <https://www.akorda.kz/kz/prezident-kasym-zhomart-tokaev-parlament-mazhilisinin-plenarlyk-otyrysyna-katysty-1103454> (кіру уақыты: 05.02.2022 ж).
5. Тоқыбаев З.С., Кайнар Е.Е., Адам құқықтарын қорғау ұйымдарының сотталғандардың құқықтарын қорғау бағытында қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерімен өзара байланыстарының өзекті мәселелері // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 4 (74). — 92–97 б. / <https://kpa.gov.kz/category/9-nauka/9-4-o-zhurnale-habarshi-vestnik/journal/> (кіру уақыты: 05.02.2022 ж).
6. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы қылмыстық-атқару кодексі / https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000208_ (кіру уақыты: 05.02.2022 ж).
7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі 5 шілде 2014 ж. / <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234> (кіру уақыты: 05.02.2022 ж).
8. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2020 жылғы 26 наурызындағы № 427 Бұйрығы «Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі сотталған адамдармен теологиялық оңалту жұмыстарын ұйымдастыру жөніндегі қағидаларды бекіту туралы» / <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000020200> (кіру уақыты: 12.02.2022 ж).
9. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазанындағы Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Заңы / <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483> (кіру уақыты: 12.02.2022 ж).

Токубаев З.С.,

*первый проректор, проректор по науке и стратегическому развитию,
доктор юридических наук, профессор
(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Республика Казахстан,
e-mail: zairulla@mail.ru);*

Кайнар Е.Е.,

*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: kainar-1986@mail.ru)*

Проблемы предотвращения «срачивания» криминальных элементов в учреждениях УИС с деструктивными религиозными идеологиями

Аннотация. Авторы статьи рассматривают причины возникновения и развития деструктивной религиозной идеологии в пенитенциарных учреждениях, причины быстрого роста числа приверженцев деструктивной религиозной идеологии и признаки их срачивания с криминальными элементами. Раскрывают некоторые проблемы взаимодействия с местными исполнительными органами в сфере теологической реабилитационной работы в пенитенциарных учреждениях, в ходе которого возникают проблемы, не позволяющие реализовать основную работу. Рассмотрены актуальные проблемы реализации основных задач пенитенциарных учреждений, предложено изучить некоторые недостатки во взаимодействии сотрудников соответствующих отделов уголовно-исполнительных учреждений по направлению теологической реабилитации осужденных, приверженцев деструктивной религиозной идеологии в пенитенциарных учреждениях.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система, пенитенциарная система, осужденные, криминальная субкультура, криминальные элементы, деструктивная религиозная идеология, срачивания, экстремизм, учреждения, радикализация.

Z.S. Tokubaev,

First Vice-Rector, Vice-Rector for Science and Strategic Development,

Doctor of Law, Professor

(Central-Kazakhstan Academy, the city of Karaganda, Republic of Kazakhstan,

e-mail: zairulla_@mail.ru);

Y.Y. Kainar,

Head of the Department of General Legal Disciplines,

Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel

(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after Sh. Kabybayev, e-mail: kainar-1986@mail.ru)

Problems of preventing the merging of criminal elements in penitentiary institutions with destructive religious ideologies

Annotation. The authors of the article consider the causes of the emergence and development of destructive religious ideology in penitentiary institutions, the reasons for the rapid growth in the number of adherents of destructive religious ideology and signs of their fusion with criminal elements. They reveal some problems of interaction with local executive bodies in the field of theological rehabilitation work in penitentiary institutions, during which problems arise that do not allow the implementation of the main work. The actual problems of the implementation of the main tasks of penitentiary institutions are considered, it is proposed to study some shortcomings in the cooperation of employees of the relevant departments of penitentiary institutions in the direction of theological rehabilitation of convicts committed to destructive religious ideology in penitentiary institutions.

Keywords: Penitentiary system, convicts, criminal subculture, criminal elements, destructive religious ideology, splicing, extremism, institutions, radicalization.



ӘОЖ 159.9

Тоқыбаев З. С.,

Академияның бірінші проректоры, ғылым және стратегиялық даму жөнінде проректор,

заң ғылымдарының докторы, профессор

(Орталық Қазақстан академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,

e-mail: zairulla_@mail.ru);

Кайнар Е.Е.,

жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,

(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі

(e-mail: kainar-1986@mail.ru);

Темиргалиева А.Т.,

магистрант, әділет капитаны,

(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: aida-tem@mail.ru)

Қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің зейнеткерлік жасқа жетпей қызметтен ерте кету мәселесі

Аннотация. Мақалада қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің қызметтегі эмоционалдық жай-күйдің ықпалымен туындайтын проблемасы, оның ішінде қызметкерлер арасында суицид жағдайының жиілеуі, оқумен қызмет атқаратын қызметкерлердің стреске төзімділігінің төмендігі, төтенше жағдай туындаған жағдайда қызметке төзбеушілік, еңбек уақытының өзгеруіне байланысты отбасындағы жанжал жағдайының көбеюі қарастырылады. Сондай-ақ жетекшімен, ұжыммен туындайтын жанжал, күту мен шындық сәйкес келмеген жас қызметкерлердің жұмысындағы қиындық сөз болады. Нәтижесінде бұл проблема қызметкерлердің пенитенциарлық жүйеде қызметін жалғастырғысы келмеуін тудырады және медициналық куәландырудан өту арқылы ерте зейнетке шығу себебі болып табылады.

Негізгі сөздер: қылмыстық-атқару жүйесі, сотталған, психолог, маман, мекемелер, құқық қорғау органы, эмоционалды, қызметкер, психология.

Психология — бүгінгі ғасырдың мамандығы. Қазір кез келген қызмет саласы психологты қажет етеді. Адамдар тығырыққа тіреліп, шырғалаңға түскен шақта қол ұшын беріп, дұрыс жол көрсете алатын білгір психолог маман болам деуші талапкерлер саны жылдан-жылға көбеюде. Ал бұдан біраз жыл бұрын бұл мамандық беделді деп есептелмейтін, тіптен сұранысқа көп ие бола бермейтін мамандық қатарында еді. Бүгінде «психология» мамандығы әлемдегі ең танымал мамандықтың үздік бестігіне кіреді. Психология ғылымы адам іс-әрекетінің түрлі саласында қарқынды орын алуда. Олар: саясат, құқық қорғау, білім, бизнес, басқару, медицина, бұқаралық ақпарат кеңістігінде т.б. сала айқын көрініс табып келеді. Тарихқа назар аударатын болсақ А.Эйнштейннің өзі «XXI ғасыр — психология ғасыры» деп болжап кеткен [1].

Психология мамандығының беделі күннен-күнге артуына, ең алдымен, қоғамның, адамзаттың қоршаған ортаға деген көзқарасының өзгеруі болып табылады. Мысалы елімізде XXI ғасырға дейін халықтың жағдайы, әл-ауқаты мемлекет тарапынан қорғалып, қадағаланып барлық жағдайы жасалынып, тең деңгейде болатын. Сол кездің өзінде елде жұмыссыздық, ашаршылық, кедейлік дегенді көрмейтін еді. Сондықтан қылмыс, өзін-өзі өлтіру басқа да құқық бұзушылық әрекет сирек кездесетін. Ал қазіргі заманда халықтың жағдайының төмендігі, күнделікті бұқаралық ақпарат арқылы беріліп жатырған төтенше жағдайдың көбеюін ашық түрде көруі, әртүрлі құқық бұзушылық жағдайдың заңға қайшы келетін іс-әрекеттің әлеуметтік желіде еркін қолдануға мүмкіндіктің болуы адамның ойын өзгертеді. Адам шошырлықтай оқиғаның көбеюі, келеңсіз жағдайдың жиіленуі қарапайым адамға теріс әсер етеді. Сондықтан көптеген азамат қоғам арасындағы жағдайды өзгертуге, өз бойындағы кемшілік пен жағымсыз әсерінен арылу мақсатында жұмыс жасайтын мамандарға ұсынысын артып, көмегіне жүгінеді. Осындай жағдаймен жұмыс жасайтын болашақ психолог мамандар өз білімі мен білігін қолдана алатын саланың күннен-күнге артып, кеңейе түсуі әсер етсе керек. Болашақ психолог бүгінде адам өмірінің барлық саласына қатысты қызмет етеді. Яғни балалар бақшасынан бастап, аса ірі коммерциялық ұйымға дейін жұмыс істей алады. Бұл жерде психологияның ғылым екенін және оның айтарлықтай жас ғылым екенін айта кету қажет. Психологияның зерттеу пәні — адам психикасы екенін ескерсек, психология әрдайым және әрқашан қызығушылық тудыратын мамандық екеніне еш күмән тудыра алмаймыз. Сондықтан да психология мамандығының болашағы зор екені бүгінгі уақыттың талап-тілегінен туындап отыр. Қай заманда да сұранысқа ие және сұраныстан шығатын мамандық болған және бола бермек.

Қазір қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің өздері де психологиялық қолдауды талап ететін жағдайға түсіп отыр. Қылмыстық-атқару жүйесінің тарихында қызметкерлерде жиі кездесетін қиындығына назар аударсақ, мекемелерде кең көлемде лауазымдардың ұзақ уақыт бойы жасақталмауы, жүктеменің ауқымының көптігі, қызметкерлердің арнайы контингентпен қызмет атқаруы, олардың қызметкерге негізсіз шағымын басшыға, прокурорға және тағы басқа бағытқа жазуы, қызметкерлердің өз қызметін жүзеге асыру кезіндегі қолдаудың жоқтығынан осы салада жұмыс атқаратын қызметкерлердің эмоционалдық көңіл-күйі төмендеп, апатияға ұшырайтын кезі жиі болып тұрады. Әр қызметкердің бойында мотивацияның жетіспеушілігінен жұмысқа деген енжарлық, алдына қойған мақсаты мағынасыз күйге айналып жатады.

Аталған мәселе жеке құраммен жұмыс жасайтын мамандар үшін қылмыстық-атқару жүйесіндегі үлкен мәселенің бірі болып табылады.

Құқық қорғау қызметінің тиімділігі кадр әлеуетінің сапасымен айқындалады. Тәжірибеде кадр тұрақтамауының жоғары деңгейін, олардың кәсіби және арнайы даярлық деңгейінің

сәйкес келмеуінен, тәжірибелі мамандардың айтарлықтай қысқарғанын көрсетеді. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері іс-әрекеттің ерекшелігіне жұмыс басталғаннан 1-2 жыл өткен соң бейімделетіні анықталады, тиісті деңгейге жету үшін маманға 5-7 жыл қажет, ал 8-10 жылдан кейін ғана қызметке толық кәсіби бейімделу жүреді. Осылайша жеке құрамның басым бөлігінде кәсібилік жеткілікті деңгейде жоқ. ҚАЖ мекемелерінде білікті кадр тапшылығы үрдісі байқалады, ал қабылданатын қызметкерлер арасында қажетті деңгейде кәсіби қасиеті төмен [2].

Аталған пікір, біздің ойымызбен сәйкес келеді. Құқық қорғау органында, соның ішінде қылмыстық-атқару жүйесі қызметіне жаңадан жұмысқа кіріскен жас мамандардың өз лауазымында тұрақтамауының себебі қызмет бабын жеткілікті деңгейде ұғынбай, қайда жұмыс жасайтынын түсінбей, жұмысқа кіріскен сәттен бастап еңбек регламентінің ұнамауы, жұмыстың ауырлығын сезінуі, қызметте өсу жағдайын сезінбеуі, жалақының жетіспеушілігі салдарынан 1 жылға жетпейтін уақыт аралығында бейімделе алмай қызметтен кетіп жатады. Ал жұмыста белгілі бір тәжірибе жинақтаған, зейнеткерлікке уақыты жақындаған қызметкерлер осынша қызметке берілген өмірін зая кетірмей құқық бұзушылыққа жол бермей, аман-есен зейнеткерлікке шығуын жөн көреді.

Мысалы осы саланы үлгі тұтып, болашағын жарқын елестетіп төрт жыл өмірін арнаған, арнайы ведомстволық оқу орнын бітірген жас мамандар тәжірибеде көптеген мәселені көріп, көңілі қалып жатады. Айта кетсек, кейбір басшы тарапынан заңға қайшы нұсқаурды орындауы, қаражаттың жетіспеушілігі, әріптестері немесе сотталғандар тарапынан арнайы құқық бұзушылық жағдайға тап болуы, соның салдарынан өздерінің бас бостандығынан айырылуы, қылмыстық-атқару жүйесінің басқа салалар арасында беделінің төмендігі жас қызметкерді ойландырады. Ал зейнеткерлігі жақындаған қызметкердің әділетсіз қаншама әрекет пен заңға қайшы нәрсеге көз жұма қарауы қылмыстық-атқару жүйесінің құлдырауына алып келуі мүмкін. Осындай әділетсіз жағдайды көрген қызметкерлер басқа салаға немесе азаматтық жұмысқа ауысуды жөн көріп жатады.

Осындай сәттен қызметкерлер кәсіби деформацияға тап болады. Кәсіптік деформация — бұл жаңа ұғым. Бұл — XIX ғасырдың соңында адамның кәсібі оған қалай әсер ететінін зерттеу үшін пайда болған ғылым. Аталмыш терминді Х. Ландерок қолданысқа енгізген [3]. Кәсіптік деформация – түсінуге қиын құбылыс. Оны көпжылдық тәжірибесі бар адам да және жұмысын жақында бастаған адам да сезіну мүмкін. Бұл — тек уақыт сұрағы. Сол себепті кәсіптік деформация кез келген жанның өмірінде орын алуы мүмкін. Кәсіптік деформация көптеген фактордың әсерінен қалыптасады. Соның ішінде қатаң тәртіп, бірсарынды әрекет пен шығармашылық құлдырауды нақты себепке жатқызуға болады. Кәсіптік деформацияның көрінісі мен формасы әртүрлі. Алайда осы тұста басқарушылық эрозия мен эмоциялық күйзеліс жиі аталады. Бұның ішіндегі ең күрделісі — басқарушылық эрозия. Бұл — лауазымды қызметтегілерде болатын құбылыс. Аталмыш симптомның механизмі өте оңай түсіндіріледі. Басшының уақыт өте келе билікке деген араны ашыла түседі. Бұл өз кезегінде әріптестерінің жұмысын оңтайландыруға емес, керісінше, оларды құлша жұмсауға итермелейді [4, 55]. Алайда басшының қылмыстық-атқару жүйесінде авторитарлық стильді қолдануы қызметте өз пайдасын тигізіп жатады. Басқарудың ғылым ретінде қалыптасуы Фредрик Тейлор есімімен байланысты, ол өзінің «Ғылыми басқару принциптері» деп аталатын еңбегінде басқару және атқарушы қызметтің нақты бөлінуін қарастырып, басшының негізгі міндеті өзінің тікелей қарамағындағы қызметкерлердің қызмет өнімділігін іздестіру деп көрсеткен [5].

ҚАЖ қызметкерлерінің жұмысы сотталғандарды қоғамнан мәжбүрлеп оқшаулау жөніндегі міндетті іске асыруға, оларды тәрбиелеуге және олардың жаңа қылмыс жасауының алдын алуға бағытталған негізгі мақсаттың орындалуын қамтамасыз етуге арналған. Қызметтік міндетті кәсіби түрде шеше алатын, мекемелердің жұмыс істеуінде адамгершілік қағида-

тын іске асыра алатын, сотталғандармен жұмыс істеудің заңды және тиімді нысанын қолдана алатын білікті кадр даярлау мәселесі ҚАЖ қызметіндегі негізгі мәселенің бірі болып табылады.

Кәсіби дайындықтың нәтижелілігі жоғарғы оқу орны түлегінің лауазымдық міндетті нәтижелі шешуге дайындығын, қабылдауын білдіреді. Қылмыстық-атқару жүйесінде жұмыс істейтін қызметкерлер қоғамның сотталғандардан қорғану қажеттілігіне жауап береді. Бұл санаттағы адамдардың өзі: бақылаушылар, жасақ бастығы, психологтар психологиялық сүйемелдеумен диагностиканы қажет етеді.

Қылмыстық-атқару жүйесіндегі қызметкерлерінің жұмысы жанжалды, қорқынышты, өмірге қауіп төндіретін жағдайда жүреді. Мұндай төтенше жағдай қызметкерлерге қатты әсер етеді, кәсіби мәселені шешуде қиындық туғызады. Қызметтің сәттілігі қызметкерлерден психологиялық тұрақтылықты, ерекше дайындықты, қиын жағдайда әрекет етудің ерекше дағдысын талап етеді. Қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің өмірі күйзеліспен өтеді. Олар өз жұмысын төтенше жағдайға тап болуы мүмкін деген қорқынышпен жүреді. ҚАЖ-де болатын төтенше жағдайдың бірі тәртіпсіздік, бағынбау және т. б. Кейбір жағдайда құқық бұзушылықтың басқа түрі де байқалады.

Қызметкердің кәсіби қызметінің ерекшелігі оның жұмысында шамадан тыс жүктеменің болуы. Жұмыстағы шиеленіс қызметкердің өз іс-әрекетінің төтенше жағдайына қарай физикалық және психикалық стресспен, жанжал жағдайындағы әрекетпен, әртүрлі стресс факторының әсерімен, іс-әрекеттің теріс эмоционалды түрінің болуымен, оның қызметінің күрделі жағдайымен байланысты.

Осындай жағдайдың салдарынан соңғы жылдары қызметкерлер арасында өз-өзіне қол жұмсау фактісінің көбеюі, қару-жарақпен жұмыс атқаратын қызметкерлердің стрестік жағдайға төзімсіздігі, төтенше жағдай туындаған кезде жедел түрде шешім таба алмауы, қаражаттың жетіспеушілігіне байланысты несиелік қаражаттың көп мөлшерде алып, тығырыққа тіреліп, құқық бұзушылыққа баруы, сотталғандар арасында жабық мекемедегі суицидтік жағдайдың жиіленуі қылмыстық-атқару жүйесіндегі психологтардың қызмет атқарудағы маңызды мәселенің бірі болып отыр.

Біздің айтылған пікірімізбен ресейлік С.В. Кулакова мен Н.А. Цветкованың «Қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің суицидтік мінез-құлқы өзекті мәселе ретінде» атты мақаласында қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлері арасында болуы мүмкін суицид жағдайына алып келетін мәселе туралы көзқарасының ортақтығын көреміз.

Қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің арасындағы суицид тек қазақстандық мәселе емес. Бүкіл әлем бойынша дерт болып отыр. Сонымен, 2013 жылы АҚШ-тың Мюнхендегі диагностикалық орталығы түрме қызметкерлерінің полиция қызметкерлеріне қарағанда екі есе жиі суицид жасайтындығын көрсететін мәліметті жариялады. Сонымен қатар америка қауіпсіздік күшінің 94 %-ы суицидтік жағдайда табельдік қаруды қолданады екен. Сол жылы америкалық психолог Катерина Спинарис — Desert Waters жобасының бастамашысы түрме қызметкерлерінің үштен бірінде (31 %) клиникалық депрессия немесе жарақаттан кейінгі стрестің белгісі, ал 17 % қызметкерлерде осы екі аурудың белгісі бар екенін атап өтті. Детройттағы Уейн университетінің қызметкерлері С. Стак пен О. Цудияның айтуынша, түрме бақылаушыларының суицид жасау қаупі басқа маман өкілдеріне қарағанда 39 % жоғары.

Көптеген жағдайда өзін-өзі өлтіру жағдайын болжау қиын деп саналды. Олардың басым көпшілігі түсініксіз жағдайда жасалған өзіне-өзі қол жұмсау болды. Бұл көптеген жағдайда ҚАЖ қызметкерлерінің өзін-өзі өлтіруі факторының жиынтығымен байланысты деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді; олар: а) отбасылық қақтығыс, оның ішінде күнделікті өмірде алкогольді шектен тыс пайдалану; ә) кәсіби қызметтің ерекшелігі; б) материалдық қиындық, қаржылық қарыз және несиелік міндеттеме; в) психологиялық қарсы көрсетілімі бар қызметкерлерді қызметке қабылдау, оның ішінде олардың анамнезінде жақын туысы ара-

сында суицидтің болуы; г) қызметкерлермен кадр, тәрбие, психологиялық және басқа да жұмыстағы кемшілік жатады [6].

Атап айтсақ, қылмыстық-атқару жүйесіндегі қызметкерлерінде кездесетін, жұмысында және жеке тұлғаға қатысты туындайтын мәселе немесе жұмыстан өз еркімен кету себебі:

– өз-өзіне қол жұмсау фактісінің көбеюі (тапаншамен өзін атуы, белгісіз жағдайда асылып өлуі).

– қаражат жеткіліксіздігінен несие алып, құмар ойынын ойнап, төлей алмау салдарынан тығырыққа тірелу (жемқорлық жағдайының өсуі).

– қызметкерлер арасында дәстүрлі емес діни бетбұрысқа баруы.

– ұжым арасында немесе басшы құраммен дау-дамайдың әсерінен эмоционалдық күйдің төмендігі.

– жас қызметкерлердің жұмыстағы жұмыс мөлшеріне бейімделе алмау салдарынан қызметкерлердің жаппай жұмыстан кетуі.

– қару-жарақпен жұмыс жасайтын қызметкерлердің стресс жағдайына төтеп беру деңгейінің төмендігі.

– жұмыс уақытының ретсіздігіне байланысты отбасындағы жанжалдың көбеюі.

– қызметкерлердің қызмет бабы бойынша тығырыққа тірелген жағдайдағы өмірге деген құлшыныстың жоғалуы, жұмысқа деген ынта-ниеттің төмендеп, сенімсіздікпен қарауы. зейнеткерлікке ерте кетуі (сотталғандарға қатысты қызметкерлердің кінәлі саналуы, бас бостандығынан айырылуы).

– төтенше жағдай туындаған кезде жедел шешім таба алмау салдарынан қиындыққа душар болуы.

Аталған мәселенің барлығы жеке құрам бойынша жұмыс жасайтын психологтар үшін зор мәселелі жұмыс болып есептеледі.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасы аумағындағы қылмыстық-атқару жүйесінде, қызметкерлердің өзіне-өзі қол жұмсау дерегінің көбеюі байқалады. Бұл факті жұмысқа жаңа кірген бақылаушыдан, Департамент басшылығы арасында да кездесуде. Мәселен, Қостанай облысы бойынша ҚАЖД бастығы орынбасарының бірі 2019 жылы іссапар уақытында Нұр-Сұлтан қаласының қонақ үйінде өз-өзіне қол жұмсауы. Осындай жағдайға қызметкерлердің бару себебі көп және кейбіреуі әлі де жұмбақ күйде қалып отыр.

Осының барлығы — қылмыстық-атқару жүйесі саласындағы қызметкерлер және олармен жұмыс жасайтын мамандар үшін өзекті мәселенің бірі. Қызметкерлер үшін таң атқаннан бастап кешкі уақытқа дейін түрменің ішінде сотталғандармен бірге жүруінің өзі сол адаммен бір деңгейде оқшауланғандай сезіледі. Басқа ішкі істер органы жұмысындағы қызметкерлермен салыстырғандағы айырмашылық та осында.

Бас бостандығынан айырылған азаматтармен жұмыс жасайтын қызметкерлердің жалпы психикасын зерделеп, бақылауға алып отыратын психолог мамандарының қызметінде де туындайтын мәселені шешуде кедергі кездесуде. Өзінің лауазымдық міндетіне сай жұмыс атқармауы, кадрдың жетіспеушілігі осы тақырыптың өзектілігін арттырады. Жоғарыда аталған мәселені шешу барысында төмендегі ұсыным ұсынылады:

1. Бос лауазымды толықтыру мақсатында бақылаушы қызметкерлердің жалақысын көбейту, жетілген мамандар: пробация қызметі және кадр саясаты тобы қызметкерлерінің өз лауазымында тұрақтандыру мақсатында тұрғын үйге қаражат төлеу мәселесін қарастыру.

2. Азаматтық үміткерлерді жұмысқа қабылдау процесін жылдамдату мақсатында ҰҚК тексеріс ұзақтығын 1 ай шамасына дейін қысқарту, медициналық куәландырудан өту кезінде ер балалардың бойын 165 см, қыз баланікін 160 см дейін төмендету, осы үміткерлермен жұмыс жасайтын кадр қызметкерлері штатына әр мекемеге тағы бір инспектордан енгізу.

3. Ұжымда моральды-психологиялық ахуалды тұрақтандыру, жұмыстағы құқық бұзушылықты болдырмау, қызметкерлердің заңға сай жұмыс атқаруын қадағалау тікелей басшыға

байланысты. Сондықтан басшы құрамның жеке құраммен жұмыс жасау, ұйымдастырушылық қабілетін дамыту мақсатында ІІМ, ҚАЖК, шетел мамандарымен өткізілетін конференция, семинарға қатыстыру. Осының нәтижесінде қызметкерлердің өз білімін арттырып отыруға, ораторлық қабілетін жетілдіруге мүмкіндігі жоғарылайды.

4. Қызметкерлердің мәртебесін сотталғандар алдында көтеру мақсатында, олардың құқығын қорғаумен қатар, сенімділік таныту туралы мәселені қарастыру.

5. Жас қызметкерлерді лауазымға тағайындар алдында оларға бекітілетін тәлімгерлердің жұмысы формалды болмау, олардың жұмысының нәтижесінің тиімділігін арттыру мақсатында тәлімгерлерге қосымша ақы төлеу туралы мәселе қарастыру.

6. Тәжірибеде ҚАЖ қызметкерлерінің спортпен шұғылдану сабағын ұйымдастыру кадр қызметкерлерімен басшылық үшін жыл сайынғы мәселе болып отыр. Үнемі азаматтық мекемелерден дене шынықтыру жаттығуы бар спорт кешенін табу қиынға түсіп жатады. Сондықтан қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлеріне арналған дене шынықтыру және атыс дайындығы өткізілетін арнайы стандартқа сай спорт кешені мен ату тирін салу.

7. Пробация қызметінде жұмыс жасайтын қызметкерлер үшін шартты түрде сотталғандарды тұрғын-мекенін тексеру кезінде немесе белгілі құжатты қаланың әр түпкірінде орналасқан жерлерге апару мақсатында қызметкерлердің көп уақыты тек жолда қоғамдық көлікпен жүрумен кетіп жатады. Осыған орай, пробация қызметкерлері жұмыс уақытын өткізетін әрбір тірек пунктті қызметтік көлікпен қамтамасыз ету.

Ал осы қызметкерлермен жұмыс атқаруын психолог мамандардың жұмысын жетілдіруге қатысты мына ұсыным ұсынылады:

- әр мекемеде қызметкерлерге жауапты, психокоррекциялық, психодиагностикалық, психологиялық жұмыс өткізетін аттестатталған психолог қызметкерлер лауазымын енгізу;

- психолог лауазымын кадр саясаты тобынан бөлек шығарып, психологиялық қамтамасыз ету бөлімін қаж департаментінде енгізу;

- қызметкердің жұмыс барысындағы қиыншылық пен мәселеге алаңдамай, тынығу, ойын серіктіру үшін қаж департаментінде және оған қарасты мекемелерде арнайы қызметкерлерге арналған стандарттық үлгіге сай релаксациялық бөлмемен қамтамасыз ету, соған сай барлық құрал-жабдықты алуға қаражат бөлу;

- психолог мамандарының лауазымға тұрақтандыру, ынталандыру мақсатында лауазымдық шенін майор шеніне дейін, лауазымдық деңгейін аға инспектор, бас маман штатын енгізу;

- қызметкерлердің өздерін психолог мамандарының алдында еркін ұстауы, шынайы болу мақсатында қызметкерлермен психологиялық кеңес беру, диагностикалық, коррекциялық жұмыс жүргізу уақытында азаматтық киім үлгісімен қабылдау туралы өзгеріс енгізу.

Жоғары көрсетілген ұсыныс бір-бірімен тығыз байланысты және олардың ескерілуі ҚАЖ мекемелерінде психологиялық оңалту жұмысының тиімді болуына, ал нәтижесі білікті мамандардың қызметін ұзақ уақыт жүргізуіне, жас маманға өзінің тәжірибесімен бөлісіп, бұдан әрі қылмыстық-атқару жүйесі саласын жетілдіруге тікелей үлесін қосады.

Қорытындылай келе, атақты жазушы Пауло Коэльо пікірінше, «Әр нәрсені өз уақытымен жасау керек, егер тұлға жұмыста жұмыспен, үйде отбасымен, демалыста сүйікті ісімен айналысатын болса ғана, адам бақытты болады» [7].

Қылмыстық-атқару жүйесі саласында қызметкердің жұмыста кездесетін мәселенің туындауына байланысты жұмыс жағдайын жеңілдетіп жақсартуға, қызметке деген құштарлығын арттыру, моральдық және материалдық жағынан ынталандыру мақсатында көрсетілген ұсыным жүзеге асырылса, қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің жұмысы да сапалы әрі нәтижелі болар еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Искалиева Р.Д. Психолог мамандығының қоғамда алатын орны. Ақтау қ. // <https://bilimainasy.kz> (кіру уақыты: 21.12.2021 ж.)
2. Психологические особенности деятельности сотрудников уголовно-исполнительной системы // https://referatwork.ru/uis_psy-ped/section-5.html (кіру уақыты: 21.12.2021 ж.)
3. Кәсіптік деформацияның себебі неде? // <https://likeme.kz> post (кіру уақыты: 08.12.21 ж.).
4. Полякова О.Б. Категория и структура профессиональных деформаций // Национальный психологический журнал. — 2014. — № 1 (13). — С. 55–62.
5. Әбдіәшім Б. Ішкі істер органдарында тиімді басқарудың критерийлері мен психологиялық факторлары // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2020. — № 1. — 62 б.
6. Кулакова С.В., Цветкова Н.А. Суицидальное поведение сотрудников уголовно-исполнительной системы как актуальная проблем // <https://cyberleninka.ru/article/n/suitsidalnoe-povedenie-sotrudnikov-ugolovno-ispolnitelnoy-sistemy-kak-aktualnaya-problema> / (кіру уақыты: 21.12.2021 ж.)
7. Қуанжанова Қ.Т. Ішкі істер органы қызметкерлерінің кәсіби деформацияның пайда болуына әсер ететін факторлар // library.wku.edu.kz/index.php... (кіру уақыты: 16.12.2021 ж.)

Токубаев З.С.,

*первый проректор академии, проректор по науке и стратегическому развитию,
доктор юридических наук, профессор
(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Республика Казахстан,
e-mail: zairulla@mail.ru);*

Кайнар Е.Е.,

*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(e-mail: kainer-1986@mail.ru);*

Темиргалиева А.Т.,

*магистрант, капитан юстиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: aida-tem@mail.ru)*

**Проблемы досрочного увольнения сотрудников
уголовно-исполнительной системы до достижения ими пенсионного возраста**

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы сотрудников уголовно-исполнительной системы, возникающие под влиянием эмоциональных состояний на службе, в том числе учащение случаев суицида среди сотрудников, низкая стрессоустойчивость работников, несущих службу с оружием, нетерпимость к службе в случае возникновения чрезвычайной ситуации, нарастание конфликтных ситуаций в семье в связи с изменением трудового времени? а также возникающие конфликты с руководителем, коллективом, трудности работы молодых сотрудников, у которых не совпали ожидания и реальность. В результате эти проблемы вызывают нежелание сотрудников продолжать службу в пенитенциарной системе и являются причиной раннего выхода на пенсию путем прохождения медицинского освидетельствования.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система, осужденные, психолог, учреждение, правоохранительные органы, эмоциональный, сотрудник, психология.

Z.S. Tokubaev,

First Vice-Rector, Vice-Rector for Science and Strategic Development,

Doctor of Law, Professor

(Central-Kazakhstan Academy, the city of Karaganda, Republic of Kazakhstan,

e-mail: zairulla_@mail.ru);

Y.Y. Kainar,

Head of the Department of General Legal Disciplines,

Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel

(e-mail: kainar-1986@mail.ru);

A.T. Temirgaliyeva,

Master student, Captain of justice

(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: aida-tem@mail.ru)

Problems of early dismissal of employees of the penitentiary system before they reach retirement age

Annotation. The article deals with the problems of employees of the penal enforcement system arising under the influence of emotional states in the service, including the increase in suicide cases among employees, low stress tolerance of employees serving with or without, intolerance to service in the event of an emergency, the increase in conflict situations in the family due to changes in working hours? as well as emerging conflicts with the manager, the team, the difficulties of the work of young employees who did not have the same expectations and reality. As a result, these problems cause unwillingness of employees to continue serving in the penitentiary system and are the reason for early retirement by passing a medical examination.

Keywords: Penitentiary system, human rights organizations, psychologist, convicts, law enforcement, emotional, employee, psychology.



ӘОЖ 343.244

Төлеген М.Ә.,

ректор, профессор, заң ғылымдарының кандидаты, философия докторы (PhD),

Қазақстан Республикасы Педагогика ғылымдары академиясының академигі

(e-mail: Mukhtar_T80);

Орсаева Р.А.,

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

(С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,

Қазақстан Республикасы, Өскемен қ., e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған іс-қимылға жалпы сипаттама

Аннотация. Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық – заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерге тамырын жайып, бүгінге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Сыбайлас жемқорлық экономика мен әлеуметтік инфрақұрылымның дамуына кері әсерін тигізетіні, ең алдымен мемлекеттік органдарға әсер ететіні белгілі. Мемлекеттік және муниципалдық қызметкерлердің көбінің сыбайлас жемқорлыққа ұшырауынан азаматтар білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру салаларындағы тегін міндетті қызмет аясынан ығыстырылуда, осылайша, сыбайлас жемқорлық қазіргі қоғамның ажырамас атрибуты болып отыр.

Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған заңға талдау жасалып, қылмыстық-құқықтық тұрғыда жалпы сипаттама берілген.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлық, қылмыстық жауаптылық, қылмыспен күрес, тиімділік

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың төрағалығымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселесі жөнінде кеңесте «... елімізде жемқорлықтың дендеп кеткеніне алаңдаушылық білдіріп, бұның қоғамға қауіпті дерт екенін айта отырып, «...жыл сайын Қазақстанда орташа есеппен 2 мыңнан астам сыбайлас жемқорлыққа қатысты қылмыстық іс тіркеледі. Мыңнан аса адам жауапқа тартылады. Сыбайлас жемқорлықтың «батпандап кіріп, мысқалдап шығатын кесел. Осы ауруды қазір шұғыл түрде емдемесек, ертең кеш болуы мүмкін» екенін, «... ұлттық қауіпсіздік пен мемлекеттің болашағына нұқсан келтіретінін ... Сондықтан оның тамырына балта шауып, түбегейлі жою қажеттігін» алға тартты.

Шынында да, сыбайлас жемқорлық — әлем мойындаған ғасыр дерті десек, қателеспейміз. Ғасыр дертімен күрескен мемлекеттер арасында Қазақстан мемлекетінің де бар екенін жоққа шығара алмайтынымыз анық.

Сәл кейін шегініп, өткенге көз жүгіртіп қарасак, Қазақстан мемлекеті – ТМД елдерінің ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы заң қабылдаған алғашқы мемлекет. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңында (02.07.1998 ж.) «... мемлекеттік міндетті атқаратын адамдардың, сондай-ақ соларға теңестірілген адамдардың лауазымдық өкілеттігін және соған байланысты мүмкіндігін пайдалана отырып не мүліктік пайда алу үшін олардың өз өкілеттігін өзгеше пайдалануы, жеке өзі немесе делдал арқылы заңда көзделмеген мүліктік игілік пен артықшылық алуы, сол сияқты бұл адамдарға жеке және заңды тұлғалардың аталған игілік пен артықшылықты құқыққа қарсы беруі арқылы оларды сатып алуы сыбайлас жемқорлық деп ұғынылады» деп жемқорлыққа анықтама берген.

Жалпы, елімізде сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы 1991 жылдан айтыла бастады. Сол жылдың наурыз айында Қазақстан Республикасы Президентінің «Қылмыстың ұйымдасқан түрлері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту туралы» Жарлығы шыққаны белгілі. Бірақ ол құжатта сыбайлас жемқорлықтың ресми анықтамасы берілмеді.

Қазақстан Республикасы жемқорлыққа қарсы Біріккен Ұлттар Ұйымы Конвенциясын бекітті, экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының ұсынымына ден қоя отырып, ұлттық заңнамаға өзгеріс енгізді. Ұлттық заңға енгізілген өзгеріс мемлекеттік қызметшінің оған белгілі болған сыбайлас жемқорлық фактісі туралы хабарлау міндетін жүктеп, сотталған адамның қылмыстық жолмен алынған және басқа адамдардың меншігіне берілген мүлкін тәркілеуді баса көрсетті. Сондай-ақ заңға «мүдделер қақтығысы» ұғымы енгізіліп, жемқорлық құқық бұзушылық жасап, қызметтен босатылған адамдар үшін мемлекеттік органдарда кез келген лауазымды атқаруға өмір бойы тыйым салуды қарастырды.

Мемлекетіміз тәуелсіздік алған күннен бастап Қазақстан жүйелі және мақсатты түрде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын жүзеге асырып келетіні белгілі. Біздің пікірімізше, бүгінгі қазақстандық қоғамда жемқорлыққа қарсы іс-қимыл — күрделі де жауапты міндет, ол құқық қоғау органдарының бүкіл жүйесінің ғана емес, сонымен бірге азаматтық қоғам институтының да күш-жігерін топтастыруды талап етеді.

Лауазымды адамдар жасаған жемқорлыққа қарсы саясат — мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттары жемқорлыққа қарсы іс-қимыл үшін пайдаланатын шара мен құралдың тұтас жүйесі жиынтығы. Жемқорлыққа қарсы пайдаланылатын іс-қимыл шарасы мен құралы ретінде Қазақстан Парламентінің жемқорлықпен күреске тікелей бағытталған 15 заң қабылдағанын айтсақ та жеткілікті. Бұл жалпы елімізде жемқорлықпен күресу үшін заңнамалық база қалыптасып болғанын көрсетсе керек.

Қазақстан Республикасының қазіргі қолданыстағы Қылмыстық кодексінде сыбайлас жемқорлыққа қатысты қылмыстық құқық бұзушылыққа 17 қылмыс құрамы жатқызылса, ал Әкімшілік құқық бұзушылық кодексінде құқық бұзушылықтың аталған түрі үшін арнаулы тарау көзделген.

Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлықты түбегейлі жоюға бағытталған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын

бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлығына өзгеріс енгізу туралы» (02.02-2022) Жарлығына (№802) қол қойылып [1], жол тартқаны белгілі. Тұжырымдаманы әзірлеу — Қазақстан Республикасы Президентінің тікелей тапсырмасы. Нақтырақ айтсақ, Мемлекет басшысының Қазақстан халқына 2021 жылдың 1 қыркүйегіндегі «Халық бірлігі және жүйелі реформа — ел өркендеуінің берік негізі» атты Жолдауын іске асыру жөніндегі жалпыұлттық іс-шара жоспарының 88-тармағына сәйкес негізделген тұжырымдама.

Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы маңызы зор, тарихи құжат деуге болады. Стратегиялық құжат халықаралық стандартқа, үкіметтік емес ұйымның, бизнес-қоғамдастықтың, мемлекеттік орган, ұйым мен азаматтардың ұсынысына негізделген. Тұжырымдама сыбайлас жемқорлықтың алғышартын жүйелі түрде жоюға, жауапкершіліктің бұлтартпастығын қамтамасыз етуге, қоғамдық сананы түбегейлі өзгертуге бағытталған.

Өзіміз білетіндей, «Адалдық алаңы» жобасының ауқымы ел бойынша кеңейтілді, ол сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мәселесінде мемлекеттік органдардың азаматтық қоғаммен өзара іс-қимыл арнасын құруға мүмкіндік берді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық қозғалысқа барлық мүдделі топ: оқушы, студент, оқытушы, мемлекеттік қызметші, кәсіпкер, инвестор, тәуелсіз сарапшы, еріктілер және басқалар тартылғаны белгілі. Жастар бойында «сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру, парасаттылық идеологиясын және сыбайлас жемқорлыққа «мүлдем төзбеушілікті» ілгерілетуге» мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты — саналы ұрпақтың санасына сыбайластылыққа төзбеушілікті қалыптастыру, адалдыққа тәрбиелей отырып, рухани дамуын жетілдіру, әділдік пен әділеттілікті бойына дарыту, парасатты болуға дағдыландыру болатын болса, оның барлығы жастардың бойынан табылады деуге негіз бар.

Жастар бойынан табылатын адалдық, әділдік сияқты құндылық жөнінде сөз қозғаған ғалымдар жетерлік. Ресей ғалымы А.С. Никифоров «сыбайлас жемқорлық мемлекеттік аппараттың, қоғамдық және жеке қызметтің ыдырауына, оларға жүктелген функцияның бұзылуына алып келетінін» айтып, жемқорлықтың алдын алу үшін шетел тәжірибесін қолдануды ұсынды [2, 88].

Шетел ғалымдары жүргізген сыбайлас жемқорлыққа қатысты зерттеу белгілі бір қызығушылық тудырады, олардың талдауы осы мәселені шешуде жаңашылдыққа негізделген мүлдем басқа тәсілді қолдану туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Шетелдік тәжірибені қолдануды қолдамайтын кейбір ғалым (В.А. Шабанин, И.Г. Тарусина) сыбайластылықты «девиантты саяси мінез-құлық» деп атап көрсеткен [3, 5].

Отандық, ресейлік (Н.Ф. Кузнецова, Я. Гилинский), батыстық (Г. Лассвелл, А. Этуционни) көптеген ғалым сыбайлас жемқорлыққа ғылыми баға бере отырып, оның арасындағы түбегейлі айырмашылық — сыбайлас жемқорлық тек жеке адамның немесе топтың пайдакүнемдік әрекетімен ғана емес, сонымен бірге қолданыстағы саяси жүйемен де байланысты екенін жоққа шығармайды. Яғни ғалымдар пікірінше, сыбайлас жемқорлық қатынасының негізгі қатысушысы басым саяси элита болып табылады, ол қоғамның артықшылықты қабаты — сыбайлас жемқорлық әрекеті көбінесе құқықтық қатынастан тыс болатын саяси билік тетігін қолдану арқылы болып жатқан әлеуметтік процеске белсенді әсер ететін адамдардың шектеулі тобы [3, 46].

Саяси элитаны сыбайлас жемқорлық қатынасының әлеуетті қатысушысы ретінде анықтайтын заманауи батыстық элиталық бірнеше теория бар. Олардың ішінде Г. Лассвеллдің тұжырымдамасы қызығушылық тудырады, оның пікірінше, «ең көп байлықты қолына шоғырландырғандар арасында сыбайлас жемқор көп». Тағы бір батыстық ғалым Дюпренің пікірінше, «сыбайлас жемқорлық қоғамда белгілі бір орны бар, айналасына әсер ете алатын адамдарға тән» екен. Ал батыстық ғалым А.Этуционни «лауазым иесінің өкілет-

тілігі барлық жағдайды шешуге жол ашатынын» айтса, В. Геттсмен «кез келген элита саяси, экономикалық, мәдени өмірдегі жетекші позициясын иемдене алады» деп тұжырым жасады [4, 148].

Ғалымдар пікірімен келісуге де, келіспеуге де болады. Біздің ойымызша, ғалымдар көзқарасы дұрыс, тек келіспейтін жағы басымырақ дегіміз келеді. «Байлықты шоғырландыратындар» мен «лауазым иесінің лауазымын пайдаланып, барлығын шешетіні» біздің еліміз үшін жат әрекет екенін ескерсек, кез келген дамыған мемлекетте ол қылмыстық жауаптылық көздейтіні хақ. Байлық, одан түскен табыс адамның адал еңбегінің жемісі болса, ол сыбайластылық емес, керісінше, өсу мен өнуді көрсетсе керек. Лауазым иесінің өкілеттілігін пайдаланып, заң нормасын бұзуы — жоғарыда айтқандай, қылмыстық жауаптылық жүктейтінін ескерсек, лауазым иесінің әдептілік этикасын «аттап» өтпей, сақтайтынына сенім мол.

Сол тұрғыдан қарасақ, батыстық ғалымдар айтқан «бәрін шеше алатын, байлықты қолына шоғырландыратындар» арасында сыбайлас жемқорлыққа жиі барады дегенге сену қиынырақ сияқты. Десек те, бұл жерде, сыбайлас жемқорлық мүлдем жоқ дегендік емес, аз болса да бар екенін жоққа шығара алмайтынымыз да шындық.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңының 1-бабы «сыбайлас жемқорлық анықтама бере келіп, нақты талдау жасап, түсіндірме берген. Мәселен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат-сыбайлас жемқорлық тәуекелін азайтуға, қоғамның мемлекеттік органдар қызметіне сенімін арттыруға бағытталған құқықтық, әкімшілік және ұйымдастырушылық шара; сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеу — сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың алдын алуға бағытталған шектеу; сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл — сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектісінің өз өкілеттігі шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты жасауға ықпал ететін себеп пен жағдайды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарын жою жөніндегі қызметі; сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган — өз өкілеттігі шегінде Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласын үйлестіру жөніндегі функцияны жүзеге асыратын мемлекеттік қызмет ісі және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы орталық атқарушы орган; оның ведомствосы, аумақтық бөлімшелері; сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық — бұл үшін заңда әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылық белгіленген, сыбайлас жемқорлық белгісі бар құқыққа қайшы, кінәлі түрдегі іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік); сыбайлас жемқорлық тәуекелі — сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты жасауға ықпал ететін себеп пен жағдайдың туындау мүмкіндігі; сыбайлас жемқорлықтың алдын алу — сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектісінің алдын алу шарасы жүйесін әзірлеу және енгізу арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасауға ықпал ететін себеп пен жағдайды зерделеу, анықтау, шектеу және жою жөніндегі қызметі деп көрсеткен. Қарап отырсақ, «сыбайлас жемқорлық» — өте күрделі құбылыс. Себебі сыбайлас жемқорлық құқықтық қана емес, криминологиялық, криминалистикалық, психологиялық, әлеуметтік категория да болып табылады. Осы орайда, сыбайлас жемқорлықтың жалпы белгісі ретінде бірнеше белгіні бөліп алып көрсетуге болатынын айтып кетсек, артық болмас.

Ол белгі сыбайлас жемқорлықты әлеуметтік құбылыс; тарихи құбылыс; моральға және діни нормаға жат қылық; құқыққа қайшы құбылыс ретінде көрсетеді.

Сыбайлас жемқорлық — әмбебап әлеуметтік құбылыс. Қай мемлекетті алып қарасақ та, оның даму тарихы осы құбылыспен қатар жүріп, қоғамдағы басқа да құбылыспен, оның ішінде саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени институттармен тікелей байланысты.

Саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени салалардың дамуы мемлекеттегі сыбайлас жемқорлықтың да деңгейін анықтаса керек. Оған мысал ретінде мәдени саланы алатын болсақ, құқықтық мәдениетті, онымен байланысты құқықтық нигилизм, құқықтық сананы жалпы мәдениеттің ажырамас бөлігі деп қарастырсақ, құқықтық мәдениетті жоғары деп бағалай алмаймыз. Себебі оның деңгейі құқықтық салада заң нормасының орындалуымен, құқықтық реттеумен тікелей байланысты болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық — тарихи құбылыс. Сыбайлас жемқорлық тамырының кең тарап, «жайылуы» көне заманнан басталса керек. Оған дәлел ретінде, біздің э.д. IV ғасырда Ежелгі Вавилон патшасы Урукагина парақорлықпен күресу үшін мемлекеттік қызметке реформа жүргізгені туралы деректі тілге тиек етсек, артық болмайды.

Елімізде қабылданған «Мемлекеттік қызмет туралы», «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» заңдарында мемлекеттік аппарат қызметінің бір қалыпты, дұрыс, заңды қызметіне кедергі келтіретін құбылысқа қарсы құқықтық шараның түрі саралап көрсетілгенін жоғарыда айтып өттік.

Десек те сот, тергеу тәжірибесі көрсетіп отырғандай, мемлекеттік, үкімет және басқару билігі саласында, сыбайлас жемқорлыққа байланысты «ақ жағалылардың» қылмыстық құқық бұзушылығының әлі де болса бар екенін жоққа шығара алмаймыз.

Мәселен, Шығыс Қазақстан облысының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі ұлттық бюросы мәліметінше, 2017 жылдың алғашқы жеті айында Шығыс Қазақстан облысының соттарында 13 лауазымды тұлғаға қылмыстық іс қозғалып, сол тұлғаларға қатысты 12 үкім шығарылып, заңды күшіне енген. Ал 2018 жылы жалпы экономика саласындағы қылмыстық құқық бұзушылық 113 рет орын алса, 2019 жылы 140-қа жеткен, сөйтіп 23,9 %-ға өскенін көрсеткен. 2019 жылы сыбайлас жемқорлыққа қатысты қылмыстық құқық бұзушылық 136 рет тіркелсе, 2021 жылы бұл көрсеткіш 109-ға дейін азайған екен. ҚР Қылмыстық кодексінің 366, 367, 368-баптары [5] бойынша жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтың азаюы істеліп жатқан құқықтың шараның нәтижесін көрсеткендей.

Мемлекет басшысы ауыр, аса ауыр сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылығын істеп, бас бостандығынан айырылып, жазаға кесілгендердің мерзімінен бұрын босап шығуына тыйым салатын заңға (желтоқсан 2020) қол қойғаны белгілі. Біздің ойымызша, бұл — бірден-бір дұрыс, дер кезінде қабылданған, азаматтық, қылмыстық заңдылыққа толықтыру енгізген шешім болды. Дұрыс шешім екенін ақпарат құралында үздіксіз берілген сұхбат пен халықтың әлеуметтік желідегі талдауы мен қолдауы да дәлелдеп бергендей. Сонымен, сыбайлас жемқорлық — кез келген мемлекетті әлеуметтік, экономикалық жағынан құлдырауға ұшырататын қоғамға жат қылмыстық құқық бұзушылық. Қазіргі кезде мемлекетімізде сыбайлас жемқорлықтың деңгейі барлық қылмыстылықтың 1,0 %-дан 10 %-ға дейінгі мөлшерін камтиды екен. Бұл, ең алдымен, жүргізіліп отырған саясаттың дұрыстығын паш етсе, екінші жағынан, әлеуметтік жағдайдың жақсы екенін көрсетсе керек. Үшіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуге қабылданған заң нормасының тиімділігін айқындап бергендей.

Осы жерде Қазақстан криминологтарының көшін бастаған профессор Е.О. Алаухановтың «...сыбайлас жемқорлық қылмысын және олармен күресуге көзделген заңнаманы жетілдіру мәселесін зерттеуге...» [6, 238] бағытталған тұжырымды ойын айтпаққа болмайды. Белгілі заңгер-ғалым Е.О. Алаухановтың құнды пікірімен келісе отырып, біздіңше, қылмыстылықты болдырмай, алдын алу үшін кез келген адамды «...күресуге дайын далалықтардың бойындағы жауынгерлік рухпен...» тәрбиелеу керек [7, 95].

Біз де «...күресуге көзделген заңнаманы жетілдіру мәселесі» [8, 164] деген пікірді толық қолдайтынымызды айтқымыз келеді.

Тағы бір айта кететін жайт, сыбайлас жемқорлыққа қарсы төзбеушілікті, парасаттылықты қалыптастыруымыз қажет. Төзбеушілік заң нормасын сақтауды, қылмыстық әрекетке бармауға тыйым салса, парасаттылық — адам бойындағы кісілік қасиет. Парасаттылық —

ақылдылық пен білімпаздық, мәдениеттілік, көрегенділік, зерделілік. Парасатты адамға адамгершілік, инабаттылық, салиқалылық, мейірімділік, ізгілік, әдептілік, ұстамдылық, талғампаздық қасиеті тән.

Барлық қасиетке ие адам сыбайлас жемқорлыққа бармасы анық, себебі ол адам үшін адами құндылық бірінші орында болмақ. Қалай болғанда да, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес шарасы алдын алу, ескерту шарасымен шектелмей, іс-қимыл нақты мәселені шешуге бағытталуы керек. Шешімін тапқан мәселе өзімізге белгілі, өміршендігімен құнды болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық бағдарлама. — Астана, 2017. — 5 б.
2. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. — М., 2012. — С. 88.
3. Шабанин В.А. Политика и преступность // Государство и право, 2004. — № 4. — С. 46.
4. Тарусина И.Г. Элитисты и плюралисты в современной политической теории // Полис: политические исследования, 1997. — № 4. — С. 148.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі ҚРЗ (қолданыстағы редакциясында) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
6. Алауханов Е.О. Сыбайлас жемқорлықпен күрес: теория және практика: Оқулық. — Алматы: Заң әдебиеті, 2009. — 238 б.
7. Төлеген М.Ә. Ұлы дала заңы — Тәуке ханның «Жеті жарғысы» // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 3 (73). — 95 б.
8. Орсаева Р.А. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес негіздері: Оқу құралы. — Өскемен, 2017. — 170 б.

Төлеген М.А.,

*ректор, профессор, кандидат юридических наук, доктор философии (PhD),
академик Академии педагогических наук РК*

(e-mail: Mukhtar_T80);

Орсаева Р.А.,

*кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,*

Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск, e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)

Общая характеристика действий, направленных на предупреждение коррупции

Аннотация. Борьба с коррупцией является одним из самых актуальных вопросов для любого цивилизованного общества. Коррупция — это болезнь, которая «расцвела» с течением времени, «пустила корни» в тех областях, где возникли деньги и социальная конкуренция, и до сих пор не искоренена. Известно, что коррупция негативным образом сказывается на развитии экономики и социальной инфраструктуры, поражая в первую очередь органы государственной власти. Вследствие коррумпированности большей части государственных и муниципальных служащих граждане вытесняются из сферы бесплатных обязательных услуг в области образования, здравоохранения, социального обеспечения, тем самым, коррупция становится неотъемлемым атрибутом современного общества. В статье анализируется антикоррупционное законодательство и дается уголовно-правовая характеристика.

Ключевые слова: коррупция, уголовная ответственность, борьба с преступностью, эффективность.

M.A. Tolegen,

*Rector, Professor, Candidate of Legal Sciences, Doctor of Philosophy (PhD),
Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan
(e-mail: Mukhtar_T80);*

R.A. Orsaeva,

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(S. Amanzholov East Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan,
Ust-Kamenogorsk c., e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)*

General characteristics of actions aimed at preventing corruption

Annotation. The fight against corruption is one of the most pressing issues for any civilized society. Corruption is a disease that «blossomed» over time, took «root» in those areas where money and social competition arose, and has not yet been eradicated. It is known that corruption has a negative impact on the development of the economy and social infrastructure, affecting primarily public authorities. Due to the corruption of the majority of state and municipal employees, citizens are being forced out of the sphere of free compulsory services in the field of education, health care, social security, thereby corruption becomes an integral attribute of modern society. The article analyzes the anti-corruption legislation and gives a criminal-legal characteristic.

Keywords: corruption, criminal responsibility, combating crime, efficiency.



ӘОЖ 343.244

Төлеген М.Ә.,

*ректор, профессор, заң ғылымдарының кандидаты, философия докторы (PhD),
Қазақстан Республикасы Педагогика ғылымдары академиясының академигі
(e-mail: Mukhtar_T80);*

Орсаева Р.А.,

*заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
(С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Өскемен қ., e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)*

Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылығының деңгейі (2016-2020 жылдар бойынша)

Аннотация. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық пен қылмыстың алдын алу – өзекті мәселе. Алдын алу мәселесі ескерту, профилактикалық шарамен қатар құқықтық сананы қалыптастырумен тікелей байланысты. Бұл, ең алдымен, кәмелетке толмағанның жасына байланысты және оған әсер ететін тұлғалық өзгеріске байланысты. Кәмелетке толмағандардың әлеуметтік-құқықтық байланыс пен қатынасқа белсенді түрде енуі олардан құқықтық норма мен талапты меңгеруді, құқықтық сипаттағы құбылыс пен жағдайды өз көзқарасы тұрғысынан түсінуді, өз ұстанымын анықтауды талап етеді. Бұл жасөспірімдер арасындағы қылмыстың деңгейін азайтуға көмегін тигізеді.

Мақалада авторлар Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылығының деңгейіне нақты статистикалық талдау жасайды.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс деңгейі, қылмыстың алдын алу, шараның тиімділігі.

Кәмелетке толмаған жасөспірімдер арасындағы қылмыстық құқық бұзушылық қоғамның «қасіретіне» айналып, ерекше мәнге ие болғаны жасырын емес.

Кәмелетке толмаған жасөспірім шақ баланың дамуындағы үлкен бетбұрыс десек, ол балалық шақтан ересек өмірге «көшу» дегендікті білдіреді. Ересек өмірге «көшу» кезінде жеке тұлғаны қалыптастыру, дамыту көбінесе, проблемалы жайттарды туындатып жатады. Ол проблема жасөспірімнің қоғамдағы өмір сүру жағдайларына бейімделу уақытымен тығыз

болғандықтан, олар әлі ересектер кеңістігінде қалай жүруді, өзін ұстауды білмегендіктен, бейімделу, жүру, тұру арасында тепе-теңдік сақталмай, қылмыстық норманың бұзылуына алып келеді.

Қылмыстық норманың бұзылуы — заң бұзушылық. Заң бұзушылық — тыйым салынған, істеме деген нәрсені істеу арқылы қылмыстық теріс қылық пен қылмыс жасаудан көрінеді.

Кәмелетке толмаған жасөспірімдер тарапынан тыйым салынған норманы бұзу әрекеті қылмыстық құқық бұзушылық әрекетпен ғана шектелмей, әкімшілік құқық бұзушылықпен де ерекшеленетінін айтпасқа болмайды.

Ішкі істер министрлігіне қарасты Әкімшілік полиция комитетінің мәліметі бойынша, 2018 жылдың 8 айында ғана республика бойынша, барлығы 1300 қылмыс тіркелген екен. 2019–2020 жылдар да жасөспірімдер қылмысының өсуімен ерекшеленген.

Өткенге көз жүгіртсек, Қазақстан Республикасында 2007 жылы барлығы кәмелеттік жасқа толмағандармен жасалған қылмыс – 5365 болса, 2009 жылдың 11 айында ішкі істер органдары кәмелетке толмағандар жасаған 5 мың қылмыстық құқық бұзушылықты тіркеген, бұл көрсеткіш 2013 жылдың 6 айында 2736 қылмысқа жетсе, 2017 жылы – 966 қылмыс, 2018 жылдың төрт айында 945 рет орын алған.

Біздің ойымызша, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылық деңгейінің өсуі — жасөспірімдерді үнемі қадағалауды, бақылауды, ескертуді қажет етеді. Қадағалау ата-ана, мектеп тарапынан орын алатыны белгілі, десек те, кей кезде оның өзі де аздық етіп жатады, нәтижесінде өзіміз тілге тиек етіп отырған қылмыстық құқық бұзушылықтың орын алатыны жалған емес.

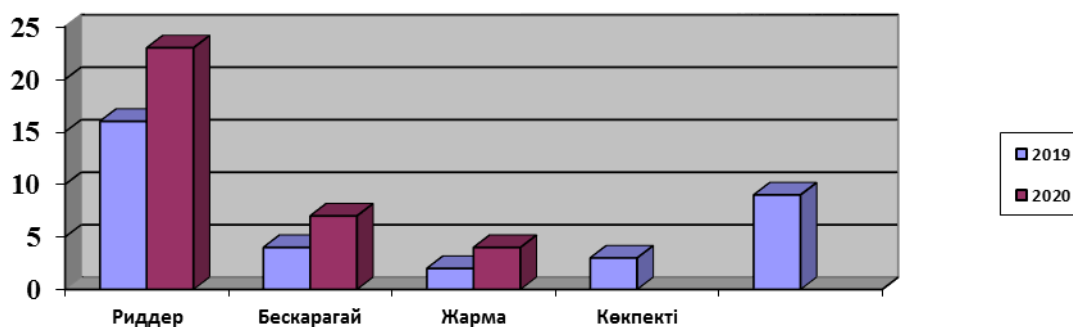
Біз Шығыс Қазақстан облысы бойынша кәмелетке толмаған жасөспірімдер тарапынан орын алатын қылмыстық әрекетті саралау барысында қылмыстың өсу деңгейінің ауытқушылық танытқанына куә болдық. Жалпы жасөспірімдер жасайтын қылмыстық құқық бұзушылықтың «қолтаңбасы» ұқсас болып келеді. Сол тұрғыдан қарасақ, Шығыс Қазақстан облысында кәмелетке толмаған жасөспірімдермен жасалған қылмыстық әрекет қылмыс санаты бойынша да, жалпы өсу деңгейі бойынша да алаңдатушылық туғызады. Алаңдатарлық нәрсе ҚР Қылмыстық кодексінің 15-бабында (2-тармағы) қарастырылған ауыр қылмыстың кәмелетке толмағандар қолымен жүзеге асуы [1].

Шығыс Қазақстан облысы бойынша 2016-2020 жылдар арасында кәмелетке толмағандар жасаған қылмысты сараласақ, 2020 жылдың 12 айының қорытындысы бойынша облыста жасөспірімдер қылмысының 19,4%-ға немесе 206-дан 166 фактіге дейін төмендегені байқалады.

2016–2020 жылдар арасында кәмелетке толмаған жасөспірімдердің қатысуымен жасалған қылмыс саны 2016 жылы – 332, 2017 жылы – 367, 2018 жылы – 265, 2019 жылы – 206, 2020 жылы – 166-ға жеткен [2].

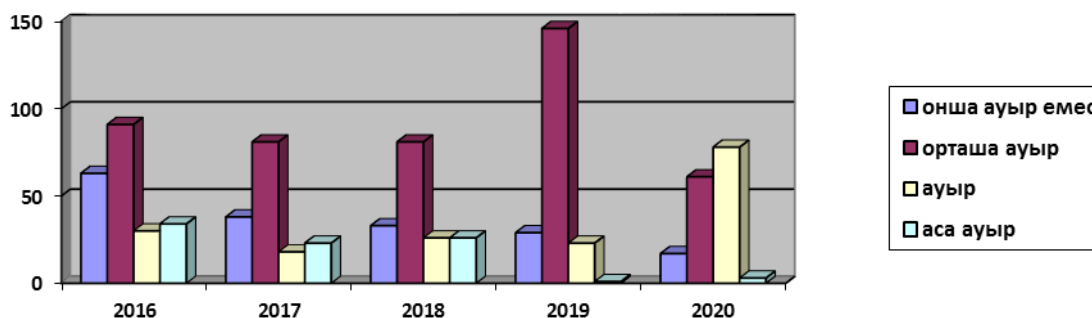
Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмаған тұлғалардың өсуі Риддер қ. ПБ-да 43,8 %-ға (16-дан 23-ке дейін), Бесқарағай аудандық ПБ-да 75 %-ға (4-тен 7-ге дейін), Көкпекті ауданында 200 %-ға (3-тен 9-ға дейін), Жарма ауданында 100 %-ға (2-ден 4-ке дейін), сондай-ақ Абай ауданында 0-ден 1-ге дейін қылмыс жасалған.

Кәмелетке толмағандар қылмысының динамикасын талдай отырып, соңғы 3 жылдағы қылмыстың тұрақты төмендеуін байқаймыз. 2016-2020 жылдары кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстың өсу динамикасы төмендегі көрсеткішті көрсеткен:



Егер 2016 жылы кәмелетке толмағандар 332 қылмыс жасаған болса, 2020 жылы бұл көрсеткіш 50 %-ға төмендеп, 166 болған.

2020 жылдың қорытындысы кәмелетке толмағандар жасайтын ауыр, аса ауыр қылмыс санының 69 %-ға (24-тен 78 фактіге дейін) өскенін көрсетті, ауыр қылмыстың өсуі әсіресе, Өскемен қ. ПБ-да 90 %-ға (10-нан 19-ға дейін), Семей ПБ-да 183 %-ға (6-дан 17-ге дейін), Алтай ауданының ПБ-да 100 %-ға (5-тен 10-ға дейін), Риддер ҚБ-да 60 %-ға Көкпекті (0-ден 5-ке дейін), Бесқарағай (0-ден 4-ке дейін), Тарбағатай (0-ден 2-ге дейін) Бородулиха, Катонқарағай, Аягөз және Шемонаиха аудандарында (0-ден 1-ге дейін) белең алды. 2016-2020 жылдар аралығында кәмелетке толмағандар қолымен жүзеге асқан қылмысты қылмыс түрі бойынша бөлу нәтижесі қылмыстық әрекеттің төмендеу, өсу, төмендеу сияқты сипатқа ие болғанын көрсетеді:



Жасөспірімдер қолымен жасалатын қылмыстардың арасында денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру, алаяқтық сияқты қылмыс облысқа қарасты кейбір ауданда пайыздық жағынан өсуді байқалтады. Дәлірек статистикалық мәліметке жүгінсек:

– денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру 160 % (5-тен 13-ке дейін): Өскемен қаласы – 3 (2019 ж. – 2), Семей қаласы – 2 (2019 ж. – 0), Тарбағатай – 2 (2019 ж. – 0), Риддер, Бесқарағай, Глубокое, Катонқарағай аудандарында (2019 ж. – 0) – 1-ден өскен.

– алаяқтық 36,3 %-ға (11-ден 15-ке дейін): Өскемен қаласында 9-дан 12-ге дейін, Семей қаласы бойынша 0-ден 2-ге дейін), Алтайда – 0-ден 1-ге дейін жеткен.

Сондай-ақ ұрлықтың жалпы санының төмендеуіне қарамастан, өсім Семей қ. – 36,3 %-ға (12-ден 16-ға дейін) Риддер – 18 %-ға (9-дан 11-ге дейін), Бесқарағай – (1-ден 4-ке дейін), Көкпекті – 60% (2-ден 5-ке дейін) болды.

Қылмыстық әрекеттің осы түрі қылмыстық заң бойынша жазасыз қалмайтын қылмыстық әрекет, сондықтан оның нақты профилактикалық шара арқылы алдын алу кезек күттірмес мәселе болып табылады. Осы орайда, белгілі ғалым Е.І.Қайыржановтың «...қылмыстың салдарымен емес, себебімен күресу керек» [3, 98] деген қанатты сөзі ойға оралады.

Белгілі криминолог-ғалым Елеген Ізтілеуұлы Қайыржановтың пікірімен келісеміз. Біздің ойымызша, кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын алдын алу ең бастысы «... қабілетті,

... күресуге дайын дала халқының бойындағы жауынгерлік рухпен ...» тәрбиелеуге ықпал етеді [4, 95].

Жалпы, жасөспірімдер қылмысының құрылымын анықтау алудың маңыздылығы зор, жасөспірімдердің қандай қылмысқа көп баратынын анықтау мен сол бағытта жұмыс істеу қылмыстың алдын алуға көмегін тигізеді.

Жасөспірімдер қылмысының құрылымын зерделеуде Шығыс Қазақстанда 2016-2020 жылдар аралығында адам өлтіру (99-бап), денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (106-бап), денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру (107-бап), ұрлық (188 бап), тонау (191-бап), қарақшылық (192-бап) т.б. сияқты қылмыс легінің жалғасқанын көреміз. Сөзіміздің нақты айғағы төмендегі кесте болмақ:

	2016	2017	2018	2019	2020	%
Барлық жасалған қылмыс	332	367	265	206	166	-19,4
99-бап (адам өлтіру)	0	0	5	1	1	—
106-бап (Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру)	8	2	6	5	13	61
	2016	2017	2018	2019	2020	%
107-бап (Денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру)	10	10	3	11	6	-45
120-бап (Зорлау)	5	1	1	4	1	-75
188-бап (Ұрлық)	189	237	151	103	72	-30
191-бап (Тонау)	20	43	20	21	8	-62
192-бап (Қарақшылық)	0	4	1	1	0	-100
293-бап (Бұзақылық)	21	16	11	10	7	-30
297-бап (Есірткі, психотроптық зат, сол тектесті өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу)	0	1	0	—	—	—
200-бап (Автомобиль немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу)	24	13	26	17	10	- 41
194-бап (Қорқытып алу)	14	7	5	2	1	- 50
190-бап (Алаяқтық)	12	13	10	11	15	26

Белгілі ғалым-заңгерлер қылмыстық жауаптылыққа тартудың маңыздылығын көрсетеді. Ресей ғалымы Я.И. Гилинский «... кәмелетке толмағандар қылмысына әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің салдарынан болуы мүмкін» [5, 84] екенін айтады.

Біздіңше, кәмелетке толмағандар қылмыстылығы әлеуметтік-экономикалық теңсіздікке емес, керісінше, әлеуметтік-психологиялық себепке байланысты. Әлеуметтік сананы қамтитын әртүрлі экономикалық, саяси, құқықтық, психологияның белгіні қамтитын тұрмыстық әлеуметтік-психологиялық себеп нәтижесі қылмысты туындатады.

В.В. Кухаруктің пікірінше, кәмелетке толмағандар қылмысы «белгілі бір себеп пен нақты жағдайға байланысты» [6, 51] Бұл жерде ғалымның пікірімен толық келісуге болады.

Өскемен қаласы Полиция басқармасының мәліметінше, Шығыс Қазақстан облысында 2016–2020 жылдар аралығында қылмыс жасаған жасөспірімдердің жас аралығы 14 пен 18

жас шамасын көрсеткен. Олардың жасаған қылмысы көбінесе, ұрлық, тонау, абайсызда адам өлтіру, бопсалау сияқты заңмен тыйым салынған әрекет екенін дәлелдеді:

Жасы	2016	2017	2018	2019	2020
12-13 жас	0	0	0	0	0
14-15 жас	84	79	76	41	29
16-18 жас	286	271	224	204	134

2020 жылдың қорытындысы бойынша оқу орындарының оқушылары 112 қылмыстық құқық бұзушылық жасады (170), оның ішінде мектеп оқушылары – 49 (2019 ж. – 84), колледж оқушылары 63 (2019 ж. – 86) және ЖОО студенттері – 0 (2019 ж. – 6). Семей қ. ПБ (5-тен 8-ге дейін), Риддер қ. ПБ (3-тен 8-ге дейін), Аягөз (10-нан 12-ге дейін), Жарма (2-ден 4-ке дейін) мектеп, лицей және гимназия оқушыларының жасаған қылмысының өсуі байқалады. Алтай қаласы бойынша (5-тен 8-ге дейін), Риддер қ. (8-ден 14-ке дейін), Бесқарағай (0-ден 4-ке дейін), Бородулиха (1-ден 3-ке дейін), Тарбағатай (2-ден 4-ке дейін), Аягөз және Жарма (0-ден 1-ге дейін) екенін көрсеткен. Жалпы білім беретін оқу орындары мен колледжде қылмыстың болуына жол берілгендік алдын алу жұмысын үнемі жүргізуді талап етсе керек.

Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылығының деңгейін саралау барысында кәмелетке толмағандар қылмыстық құқық бұзушылығының әлі де болса, жалпы қылмыстылыққа пайыздық жағынан «үлес» қосып жатқандығына көз жеткіздік. Сондықтан, біздің ойымызша, жасөспірімдермен жүргізілетін профилактикалық шараның тиімділігін арттыру қажет. Қажеттілік — бүгінгі талаптан туындаған міндет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. Шығыс Қазақстан облысы Өскемен қаласы Полиция Басқармасының 2016–2020 жылдар арасындағы статистикалық мәліметі.
3. Қайыржанов Е.І. Криминология: оқу құралы. — Алматы, 2008. — 151 б.
4. Төлеген М.Ә. Ұлы дала заңы — Тәуке ханның «Жеті жарғысы» // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 3 (73). — 95 б.
5. Гилинский Я.И. Преступность несовершеннолетних: криминологический анализ. — М., 2010. — № 2. — С. 84.
6. Кухарук В.В. Криминология: Учебн. — М., 2010. — С. 144.

Төлеген М.А.,
*ректор, профессор, кандидат юридических наук, доктор философии (PhD),
академик Академии педагогических наук РК
(e-mail: Mukhtar_T80);*

Орсаева Р.А.,
*кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова, Республика Казахстан,
г. Усть-Каменогорск, e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)*

**Уровень уголовных правонарушений среди
несовершеннолетних по Восточно-Казахстанской области
(за 2016–2020 годы)**

Аннотация. Профилактика правонарушений и преступлений среди подростков является актуальной проблемой. Проблема профилактики наряду с предупреждающими, профилактическими мерами непосредственно связана с формированием правосознания. Это обусловлено, прежде всего, возрастными и личностными изменениями, которые затрагивают все сферы личности подростка. Активное включение несовершеннолетних в социально-правовые связи и отношения требует от них усвоения правовых норм и требований, осмысления с их позиции явлений и ситуаций правового характера, определения своей позиции. Это поможет снизить уровень подростковой преступности. В статье рассматривается уровень уголовных правонарушений среди несовершеннолетних по Восточно-Казахстанской области.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, правосознание, предупреждение, профилактика, эффективность.

М.А. Tolegen,
*Rector, Professor, Candidate of Legal Sciences, Doctor of Philosophy (PhD),
Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan
(e-mail: Mukhtar_T80);*

R.A. Orsaeva,
*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(S. Amanzholov East Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan,
Ust-Kamenogorsk c., e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)*

**The level of criminal offenses among minors
in the East Kazakhstan region (for 2016–2020)**

Annotation. Prevention of offenses and crimes among minors is an urgent problem. This is due, first of all, to age-related and personality changes that affect all spheres of a teenager's personality. The active inclusion of minors in social and legal ties and relations requires them to master the legal norms and requirements, to comprehend phenomena and situations of a legal nature from their point of view, and to determine their position. In psychological terms, this is connected with the formation of legal consciousness. The article deals with the problems of legal knowledge and its impact on minors. The issue of prevention of criminal offenses among minors is also being considered. This will help to reduce the level of juvenile delinquency.

Keywords: criminal offenses, crime rate, prevention, efficiency.



ӘОЖ 343.976

Феткулов А.Х.,

*экономикалық және құқықтық зерттеулер ФЗИ жетекші ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: fetkulov_german@mail.ru);*

Орынбеков А.С.,

*экономикалық және құқықтық зерттеулер ФЗИ аға ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының магистрі
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: almas_f1_90@mail.ru);*

Ахметова А.К.,

*заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, құқықтану магистрі
(«Bolashag» Академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: asella_80@mail.ru)*

Нашақорлықтың алдын алудың жеке шарасын жетілдіру жөніндегі қызмет

Аннотация. Мақалада құқық бұзушылықтың жеке профилактикасы ұғымы, жеке профилактика кезінде қолданылатын әдіс пен әсер ету әдісі, мысалы, әңгіме сияқты қарастырылады. Авторлар жеке алдын алу қоршаған орта тарапынан белгілі бір адамға жағымсыз әсерді жоюға бағытталған деген қорытынды жасайды. Олардың пікірінше, бұл процесті тиімді басқару үшін моральдық санын дамытуға әсер ететін алдын алу әдісін таңдау қажет. Есірткі тұтынушыларды анықтауға бағытталған ең тиімді шараның бірі тестілеу болып табылады, ол есірткіні тұтынудың таралуы бойынша эпидемиологиялық жағдайды анықтауға, алдын алу іс-шарасын жүргізудің қарқындылығын жоспарлауға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: алдын алу, есірткі құралы, психотроптық зат, тәрбиелеу, есірткіні тұтыну, кәметке толмағандар, есірткі қылмысы.

Есірткінің алдын алу жөніндегі тәрбие-профилактикалық жұмыста басты орын жеке профилактикалық жұмысқа бөлінуі тиіс, ол мемлекеттік орган, қоғамдық бірлестік, ұйымның, азаматтардың өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдарды және тұрмысы қолайсыз отбасыларды уақытылы анықтау, оларды әлеуметтік оңалту және (немесе) олардың құқық бұзушылық жасауының алдын алу жөніндегі қызметінен тұрады [1]. Оның мәні — алдын алу субъектісінің бірқатар жеке психологиялық ерекшелігі бар нақты адамдарға есірткіні тұтынуға қосылмауы немесе оларды тұтынудан толық бас тартуы үшін толық шара қолдануы болып табылады. Қазіргі уақытта есірткіге қарсы күресте негізінен паллиативтік шара қолданылады [2, 96-98]. Сондықтан нашақорлармен оңалту жұмысының тәсілін жаңғырту қажеттілігі бар [3, 47].

Жеке алдын алу адамның іс-әрекетін, оның теріс мінез-құлық белгісін жоюға, өзін-өзі реттеудің оң принципін бекітуге, жеке адамның мінез-құлқының жалпы жағымды бағытын қалыптастыру процесін жеделдетуге бағытталған тиісті іс-шараға ықпал етуге немесе кедергі келтіруге деген ұмтылысын ескеруді талап етеді [4, 166].

Баяндалғанды негізге ала отырып, есірткіге тәуелді адамдарға қатысты қылмыстық қудалауды азайту саясаты мен оларды медициналық-әлеуметтік сипаттағы шараға ауыстыру арасындағы ақылға қонымды теңгерімді қамтамасыз ету және, керісінше, қылмыстық жазаны қатайтудан тұратын есірткіге қарсы қылмыстық-құқықтық іс-қимылдың пәрменді тетігін қамтамасыз ету проблемасын шешудің объективті қажеттілігі пісіп-жетілді.

Жеке профилактиканың негізі – білім беру. XVIII ғасырдағы француз материалісі Гольбах тәрбие қоғамдық игілік оның негізінде болған кезде ғана зұлымдық пен жеке басының ақауын болдырмауы мүмкін деген идеяны білдірді. Гольбахтың пікірінше, тәрбие, заң – бәрі адамды ұлттың өмір сүре алатынына және тек ізгіліктің көмегімен бақытты бола алатынына және ол ұлттың бір бөлігі ретінде ұлт бақытты болған кезде ғана бақытты бола алатынына

сендіруі керек. Мұндай білім беруді жүзеге асыру үшін қоғамның өзі де, білім беру процесі де жақсы ұйымдастыруды қажет етеді [5, 9-10]. Әйтпесе, тәрбиенің кемшілігі жеке тұлғаның әртүрлі деформациясының дамуына ықпал етуі мүмкін.

Бұл жерде кәмелетке толмағандар арасындағы нашақорлықтың алдын алу олардың физикалық және психикалық дамуының, әлеуметтік және құқықтық жағдайының ерекшелігімен байланысты маңызды белгіге ие екенін атап өткен жөн. Жоғарыда айтылғандар моральдық-құқықтық тәрбиені мүмкіндігінше ерте жастан бастау керектігін көрсетеді.

Құқық бұзушылықтың жеке алдын алу – жеке тұлғаны түзетуді басқарудың мақсатты процесі, ол тәрбиешілердің, қоғам мен ұжымның әсерінен тәрбиеленген адамдар әлеуметтік пайдалы көзқарас пен сенімді дамытады, әлеуметтік-позитивті мінез-құлықтың дағдысы мен әдетін игереді, сезімі мен ерік-жігерін дамытады, осылайша мүддесін, ұмтылысы мен бейімділігін өзгертеді. Екінші жағынан, жеке алдын алу қоршаған орта тарапынан белгілі бір адамға жағымсыз әсерді жоюға бағытталған. Осы процесті тиімді басқару үшін: а) адамгершілік сананы қалыптастыруға; ә) оң мінез-құлық дағдысы мен әдетіне; б) қоғамға қарсы әсерге қарсы тұруға мүмкіндік беретін ерікті күш-жігерді тәрбиелеуге; в) микроортаны әлеуметтік сауықтыруға әсер ететін алдын алу әдісін таңдау қажет [6, 172].

Әрине, жеке профилактикалық әсер – тұтас процесс, оның барлық жағы диалектикалық бірлікте, өзара байланыста. Сондықтан жеке бағдарлау шарасын адамның өзіне, жақын ортасына (отбасы, туысы, достары және т. б.) және оқу орнына, жұмыс орнына қатысты шараға бөлу керек.

Сонымен қатар жеке тәрбие шарасын жүзеге асыра отырып, алдын алу субъектісі себептік кешенді жеңуге, яғни себеп пен жағдайды анықтауға, осы себеп пен жағдайдың әсерін бейтараптандыруға, нақты адамға жағымды әсер ету факторын жасауға назар аударуы керек.

Есірткіге тәуелділіктің пайда болуы біртіндеп жүреді, оның алдында бір қарағанда, мінез-құлықтағы ұсақ бұрмалану, қалыптасқан әдет, хобби және мүдде пайда болады, олар тиісті алдын алу шарасының болмауы аясында дамып, моральдық сипаттаманы теріс қайта құруға және кейіннен әлеуметтік оң ортадан иеліктен шығаруға әкеледі. Есірткіге тәуелділіктің күшеюі адамның одан әрі тозуын анықтайды, ол өзіне жақын адамдар алдындағы жауапкершілік сезімін іс жүзінде тоқтатады, басқалардың пікірін қабылдамайды және заң талабын елемейді, содан кейін ол жиі соңғыларымен ашық қақтығысқа айналады.

Осылайша, тәуелділікті ерте кезеңдерде анықтау тиісті шара қабылдауға және халық арасындағы нашақорлық деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді. Осы мақсатта есірткіні тұтынушыларды анықтауға бағытталған ең тиімді шараның бірі – ағзаның биологиялық сұйықтығын сынау.

Тестілеуді қолдану есірткіні тұтынудың таралуы бойынша эпидемиологиялық жағдайды анықтауға, алдын алу іс-шарасын жүргізудің қарқындылығын жоспарлауға мүмкіндік береді. Тестілеуді өткізу тетігін заңнамалық бекіту елдегі есірткі ахуалын едәуір жақсартуға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта тестілеу рәсімін құқықтық регламенттеуді көздейтін заң жобасы әзірленді. Бұл мәселе құқық қорғау ұйымдарымен пысықталып, қоғамдық пікір зерттелуде.

Тәрбие беруге алдын алу функциясы тән, ал алдын алуға — тәрбие функциясы тән, нәтижесінде азаматтардың мінез-құлқындағы алғашқы ауытқуды анықтаған кезде оларды жою үшін тәрбиелік және профилактикалық шара қабылдау қажет [7, 160]. Алдын алу жұмысын жүргізу кезінде қоршаған ортаның айтарлықтай әсерін ескеру қажет, әсіресе адамның әлеуметтік қалыптасуы оның әлеуметтік деформациясымен бір уақытта жүретін болса, яғни оның дамуының алғашқы күнінен бастап бала айналасындағы адамдардың әлеуметтік төмен мінез-құлқын қабылдауға және игеруге мәжбүр болады [8, 11].

Микроортаның теріс әсері отбасының бақылаусыздығымен, әлеуметтік институт жұмысының жеткіліксіз деңгейімен және жастардың көптеген проблемасының шешіл-

меуімен бірге жасөспірімдерді әртүрлі негіз бойынша бейресми топқа біріктіруге әкеп соғады. Кәмелетке толмаған есірткі тұтынушыны біріктіруге соңғысына жалпы тәуелділік, топтағы олардың қажеттілігін қанағаттандыру үшін басым мүмкіндік ықпал етеді. Нәтижесінде жасөспірімдердің есірткіге тәуелділігі көп жағдайда созылмалы сипатқа ие болады, олардың санасында, мінез-құлқында, психикалық және моральдық дамуында бұрмалану күшейеді.

Алайда, нашақорлықтың кез келген, тіпті ең ауыр түрімен және жеке тұлғаның теріс көзқарасымен, оның жағымды жеке қасиетін шебер пайдалану соңғысының санасында белгілі бір оң өзгеріске қол жеткізуге, әлеуметтік мақұлданған мінез-құлық пен өмір салтын бекітуге мүмкіндік береді, өйткені адамның икемділігі жеке тұлғаны өмір бойы қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар бұрыннан қалыптасқан көзқарас, дағды мен әдетті қайта құруға мүмкіндік береді [9, 37].

Осылайша есірткі ортасында тиімді жеке алдын алу жұмысының негізі есірткіні кәмелетке толмаған тұтынушыларды ерте анықтау болып табылады.

Есірткіге қарсы күрес жүргізетін құқық қорғау органдары қолданатын жеке тәрбиелік ықпал ету нысанының ішінде ең көп таралғаны – профилактикалық әңгіме болып қала береді. Өткеннің тәжірибесі жаңа ештеңе ойлап тапқан жоқ және оны қолдануға қойылатын талап – әрдайым нақты фактімен расталған нақтылық пен сенімділік. Әңгіме заңнама ережесін түсіндіруді, есірткіден өз еркімен бас тарту мүмкіндігін қамтуы тиіс. Мұның бәрі, емдеуді жүзеге асыру сияқты, көбінесе бұл адамдардың қалауына байланысты болып келеді. Шынайы мысал, өмірдегі жағдай, тәрбиешінің жеке басы, сондай-ақ дауыстап айтылған сөз әрқашан білім беру үшін ерекше маңызды екенін есте ұстаған жөн.

Білім беру процесінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін баланың уайымдау қабілетін, айналадағы шынайы оқиғаға жеке қатысуын, сондай-ақ аударылған сөздердің мағынасын түсіну қабілетін дамыту қажет [10, 130]. Сонымен қатар жасөспірімдерді салауатты емес ортадан алшақтату және қол жеткізілген оң нәтижені бекіту үшін жасөспірімдерді тұрғылықты жері, оқу немесе жұмыс орны бойынша үнемі қадағалап отыру керек және жасөспірімдерді спортпен айналысуға, әдебиет оқуға, түрлі мәдени және ойын-сауық іс-шарасына, қызығушылық үйірмесіне қатысуға баулу керек. Басқаша айтқанда, олардың уақытының моральдық, рухани толықтығы қажет.

Белгілі бір жағдайда есірткіні тұтынушыларға қатысты психотерапияны қолдануға болады. Алайда ол үшін тиісті маманнан-психолог немесе наркологтан алдын ала кеңес алу қажет.

Жеке профилактика барысында қолданылатын әсер ету әдісі мен тәсілін наркотизацияның нақты жағдайына байланысты уақытылы түзету қажет. Нашақорлықтың себебі мен жағдайын жан-жақты және терең талдау, есірткі құралы мен психотроптық затты тұтынушының жеке басын зерттеу, сондай-ақ қоршаған микроортаны объективті бағалау жөніндегі мақсатты жұмыс қана оның санасындағы түбегейлі өзгерісті жүзеге асыру үшін жағдай жасауға, тұтынушыны толыққанды және сау адам ретінде басқаларға қауіпсіз немесе зиянсыз етіп қана қоймай, сонымен бірге қоғамға қайтаруға тырысады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 Заңы // [Электронды ресурсы] https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_ (қараған күн 13.02.22.).

2. Сембиев Н.С. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндірудің кейбір мәселелері // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2017. — № 2. — 96–98 б.
3. Феткулов А.Х. Анализ наркоситуации в стране и некоторые пути преодоления наркотизма // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 2 (72). — С. 47.
4. Ветров Н.И. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. — М., 1980. — С. 166.
5. Игошев К.Е. Социальный контроль и профилактика преступлений. — Горький, 1976. — С. 9–10.
6. Феткулов А.Х., Сейтхожин Б.У., Интыкбаев М.К., Табалдиева В.Ш., Ахметова А.К., Каржасова Г.Б., Орынбеков А.С. Противодействие наркотизму в Республике Казахстан: История и современность. — Караганда: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 2020. — 295 с.
7. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. — М., 1980. — С. 160.
8. Арзуманян С.Д. Диагностика ранних отклонений в поведении детей — важнейшее условие предупреждения правонарушений несовершеннолетних // Психолого-педагогические проблемы предупреждения педагогической запущенности школьников. — М., 1978. — С. 11.
9. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. — М., 1968. — С. 37.
10. Колесов Д.В. Не допустить беды // О сущности и профилактике наркомании и токсикомании. — М., 1988. — С. 130.

Феткулов А.Х.,

ведущий научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,

кандидат юридических наук, доцент

(e-mail: fetkulov_german@mail.ru);

Орынбеков А.С.,

старший научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,

магистр юридических наук

(Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: almas_f1_90@mail.ru);

Ахметова А.К.,

старший преподаватель кафедры юридических дисциплин, магистр юриспруденции

(Академия «Bolashag», г. Караганда, Республика Казахстан,

e-mail: asella_80@mail.ru)

Деятельность по совершенствованию индивидуальных мер предупреждения наркотизма

Аннотация. В статье исследовано понятие индивидуальной профилактики правонарушения. Рассмотрены применяемые в ходе индивидуальной профилактики методы и способы воздействия, такие, например, как беседа. Авторы приходят к выводу, что индивидуальная профилактика направлена на устранение неблагоприятных влияний на конкретную личность со стороны окружающей среды. По их мнению, чтобы эффективно управлять данным процессом, необходимо выбирать профилактические методы, воздействующие на выработку нравственного сознания. Одной из наиболее эффективных мер, направленных на выявление потребителей наркотиков, является тестирование, которое позволит определить эпидемиологическую ситуацию по распространению наркопотребления, планировать интенсивность проведения профилактических мероприятий.

Ключевые слова: предупреждение, профилактика, наркотические средства, психотропные вещества, воспитание, потребление наркотиков, несовершеннолетние, наркопреступления.

A.Kh. Fetkulov,

*Leading researcher of the Research Institute of Economic and Legal Research,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(e-mail: fetkulov_german@mail.ru);*

A.S. Orynbekov,

*Senior Researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research,
Master of Law,
(Karaganda University of Kazpotreboysuz, e-mail: almas_f1_90@mail.ru);*

A.K. Akhmetova,

*Senior Lecturer of the Department of Legal Disciplines,
Master of Jurisprudence
(Private University Academy «Bolashag»
Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail: asella_80@mail.ru)*

Activities to improve individual drug prevention measures

Annotation. In the article the concept of individual prevention of offenses. The methods and methods of influence used in the course of individual prevention, such as, for example, conversation, are considered. The authors conclude that individual prevention is aimed at eliminating the adverse effects on a particular person from the environment. In their opinion, in order to effectively manage this process, it is necessary to choose preventive methods that affect the development of moral consciousness. One of the most effective measures aimed at identifying drug users is testing, which will determine the epidemiological situation of the spread of drug use, plan the intensity of preventive measures.

Keywords: prevention, narcotic drugs, psychotropic substances, education, drug use, minors, drug crimes.



УДК 343.27

Филипец О.Б.,

*доцент кафедры специальных юридических дисциплин,
кандидат юридических наук, советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: f-oxana@mail.ru)*

Вопросы совершенствования норм Уголовного кодекса Республики Казахстан, регулирующих порядок назначения дополнительных наказаний

Аннотация. В статье проведен анализ некоторых проблемных вопросов законодательного регулирования дополнительных наказаний в Республике Казахстан. Автором предложены собственные подходы к дальнейшему развитию таких дополнительных наказаний, как лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград и конфискация имущества. При рассмотрении современных теоретических и законодательных подходов относительно к указанным видам наказаний были выявлены недостатки правовой регламентации, влияющие на практику применения уголовного закона, обозначена о необходимости внесения поправок в руководящие разъяснения Верховного Суда по вопросам применения дополнительных наказаний. Сделаны выводы и предложения о совершенствовании дополнительных наказаний в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: дополнительные наказания, законодательство, правовая политика, преступление, санкция, суд, уголовный закон, уголовный проступок.

Система наказаний за уголовные правонарушения в Уголовном кодексе Республики Казахстан 2014 года (далее — УК РК) предусматривает основные и дополнительные наказания, которые суд вправе назначать за совершенное преступление или уголовный проступок. Они закреплены в ст. 40 УК РК. В Концепции правовой политики Республики Казахстан до

2030 года справедливо указано: «Результаты анализа показывают, что в уголовное и уголовно-процессуальное законодательство часто вносятся изменения и дополнения, нарушающие их стабильность. Текущая частота внесения изменений и дополнений в вышеперечисленные законы способствует возникновению ошибок в правоприменительной деятельности, а также нарушению норм указанных законов лицами, не знавшими о внесенных изменениях.

Важно продолжить работу, связанную с актуализацией уголовного законодательства с целью обеспечения эффективной и упреждающей уголовно-правовой охраны конституционных ценностей казахстанского общества» [1].

Наказания являются естественной реакцией государства на совершенное уголовное правонарушение и зачастую единственной мерой реагирования, позволяющей восстановить нарушенные права потерпевшего. Система уголовных наказаний направлена на реализацию целей наказания и отвечает конституционным нормам. Мы согласны с позицией А.А. Бейсеева, который подчеркивает: «Как известно, степень правового развития государства напрямую зависит от уровня обеспеченности и защищенности конституционных прав человека и гражданина» [2, 34].

Институт наказания, виды уголовных наказаний с учетом положений программных документов нашей республики требуют своего дальнейшего реформирования. Справедливо отмечают Ф.Г. Галым и Н.Т. Саханова: «Вопросы дальнейшей гуманизации нашли свое отражение и в принятых в 2014 году Уголовном, Уголовно-процессуальном, Уголовно-исполнительном кодексах, и Кодексе об административных правонарушениях. Здесь следует отметить общую для многих развитых стран мира тенденцию к совершенствованию системы исполнения уголовных наказаний» [3, 26].

Статья 40 УК РК дифференцирует основные наказания на две группы:

- 1) наказания, применяемые к лицу, виновному в совершении уголовного проступка;
- 2) наказания, применяемые к лицу, виновному в совершении преступления [4].

Дополнительными наказаниями являются: «1) конфискация имущества; 2) лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград; 3) лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью; 3-1) лишение гражданства Республики Казахстан; 4) выдворение за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства» [4].

Само определение дополнительных наказаний в уголовном законе отсутствует, это понятие выработано в науке уголовного права. Теоретических подходов довольно много, нам импонирует определение Н.Н. Кулешовой: «Дополнительное наказание представляет собой вспомогательную меру государственного принуждения, назначаемую по приговору суда, присоединяемую к основному виду наказания лицу, признанному виновным в совершении преступления, которая заключается в ограничении или лишении прав, материальных благ и в морально-психологическом воздействии на осужденного» [5, 6].

Ф.Р. Сундуrow и М.В. Талан справедливо утверждают, что «основной смысл дополнительных наказаний состоит в более последовательной индивидуализации уголовной ответственности в целях повышения гарантий достижения цели специального (частного) предупреждения преступлений. При назначении виновному в преступлении наряду с основным дополнительного наказания формируется действенный запрет на последующую преступную деятельность, и не только виновного» [6, 100].

Система основных наказаний выстроена не хаотично, а предполагает четкую последовательность, то есть все наказания и за уголовные проступки, и за преступления расположены от более мягкого к более строгому виду. Дополнительные наказания не имеют при построении такой последовательности, первым законодатель указывает конфискацию имущества и завершает выдворением за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без граждан-

ства, то есть анализ этой последовательности позволяет утверждать, что они не расположены по степени строгости. В этом нет необходимости, поскольку при решении вопроса о замене на более строгий или мягкий вид наказания осужденному в зависимости от его поведения дополнительные наказания одного вида не подлежат замене на другой вид.

Еще одной особенностью дополнительных наказаний является то, что они применяются исключительно в дополнение к основному и не при каких обстоятельствах не могут быть назначены как самостоятельный и единичный вид наказания за совершение уголовных правонарушений.

В отличие от основного наказания, которое суд вправе назначить как единственное в случае совершения уголовного правонарушения (например, за преступление — лишение свободы), дополнительные наказания могут в количественном составе варьироваться от одного и более. Классическим примером выступают коррупционные преступления: так, в случае, если лицо осуждается за получение взятки (ст. 366 УК РК), ему назначают только один вид основного наказания, а в качестве дополнительных наказаний в обязательном порядке применяют: конфискацию имущества, пожизненное лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью. А если он является обладателем государственной награды Республики Казахстан, то назначают и третий вид дополнительного наказания — лишение государственной награды.

Из смысла уголовного закона следует, что дополнительные наказания могут применяться за совершение как уголовных проступков, так и преступлений, исключение составляет наказание в виде лишения гражданства Республики Казахстан. Конфискация имущества, лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград; лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью могут назначаться судами республики за совершение уголовных правонарушений (ст.ст. 48, 49, 50 УК РК). Выдворение за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства, будучи и основным наказанием, в качестве дополнительного (ч. 2 ст. 51 УК РК) назначается за совершение преступлений и уголовных проступков. Лишение гражданства Республики Казахстан (ч. 2 ст. 50-1 УК РК) назначается только за совершение преступлений.

В части назначения дополнительных наказаний в судебной практике, в силу несовершенства уголовного законодательства нашей республики возникает ряд серьезных вопросов. Одним из вопросов, не урегулированных уголовным законом Республики Казахстан, является то, что такой вид наказания, как лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград не предусмотрен в санкциях ни одной статьи Особенной части УК РК.

При этом в п. 21 нормативного Постановления Верховного суда Республики Казахстан от 25 июня 2015 г. «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания» указано: «лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград в качестве дополнительного наказания может назначаться и в тех случаях, когда оно не предусмотрено в качестве наказания в статье Особенной части УК, по которой квалифицировано уголовное правонарушение. В этом случае решение о назначении дополнительного наказания в резолютивной части приговора должно содержать ссылку соответственно на статью 49 или на статью 50 УК» [7]. По-нашему мнению, положение о назначении данного наказания при отсутствии его в санкциях статей должно содержаться в самом уголовном законе, а не являться предметом разъяснения Верховного Суда. Более того, как нами было указано выше, ни одна санкция Особенной части УК РК не содержит этого дополнительного наказания, и разъяснения Верховного Суда о том, что лишение званий и наград «может назначаться и в тех случаях, когда оно не предусмотрено в качестве наказания в статье Особенной части УК», не логично.

Предлагаем дополнить ст. 49 УК РК частью третьей в следующей редакции: «3. Лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград не предусмотрено статьями Особенной части настоящего Кодекса и может быть назначено за соответствующее уголовное правонарушение, если с учетом характера и степени общественной опасности совершенного деяния и личности виновного суд признает невозможным сохранение за ним звания классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград».

Следующий проблемный вопрос, требующий своего законодательного закрепления, заключается в том, что в уголовном законе не урегулирована возможность применения судами конфискации имущества как дополнительного наказания за уголовные правонарушения, в случаях, когда она не предусмотрена санкцией статьи Особенной части Уголовного кодекса. Для сравнения: ранее действующий УК РК 1997 года (ч. 2 ст. 51) содержал прямое указание о запрете на применение конфискации имущества: «Конфискация имущества устанавливается за преступления, совершенные из корыстных побуждений, и может быть назначена только в случаях, предусмотренных соответствующими статьями Особенной части настоящего Кодекса» [8].

В настоящее время ответ на вопрос о том, возможно ли применение конфискации имущества в случаях, когда ее нет в санкции статьи УК РК, мы можем найти в п. 20 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 25 июня 2015 г. «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания»: «Конфискация имущества может назначаться только в тех случаях, когда санкция статьи УК, по которой подсудимый признан виновным, предусматривает ее в качестве дополнительного наказания» [7].

По-нашему мнению, подобный запрет должен содержать уголовный закон, как это было в ранее действующем кодексе 1997 г. Поскольку в соответствии с Законом Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года «О правовых актах» нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан находятся вне иерархии нормативных правовых актов, установленных настоящим законом (ст. 10), и предназначены для разъяснения по вопросам судебной практики (ч. 3 ст. 5) [9]. Нормативные постановления Верховного Суда должны содержать исключительно разъяснения (толкования) законов и не могут устанавливать запреты или дозволения.

Руководствуясь этим, предлагаем дополнить ч. 1 ст. 48 УК РК вторым абзацем следующего содержания: «Конфискация имущества может быть назначена только в случаях, предусмотренных соответствующими статьями Особенной части настоящего Кодекса». С учетом предлагаемых поправок необходимо внести изменения в п. п. 20 и 21 нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 25 июня 2015 г. «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания», исключив соответствующие разъяснения.

Подводя итог, следует отметить, что система дополнительных наказаний требует серьезного внимания в рамках дальнейшего реформирования уголовного законодательства, так как криминальная обстановка в стране изменяется и, соответственно, требуется формирование новых прогрессивных подходов к системе уголовных наказаний.

Список использованной литературы:

1. Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. № 674 // [Электронный ресурс]. Режим доступа: U L: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения 02.04.2022 г.).
2. Бейсеев А.А. Роль и значение медийной и информационной грамотности в обеспечении соблюдения конституционного права на свободу слова и доступ к информации // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 4 — С. 34–37.

3. Галым Ф.Г., Саханова Н.Т. К вопросу о проекте Закона Республики Казахстан «Об амнистии в связи с тридцатилетием независимости Республики Казахстан» // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1(71). — С. 26–30.
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗПК // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 03.04.2022 г.).
5. Кулешова Н.Н. Дополнительные виды наказаний: уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Рязань, 2006. — 31 с.
6. Сундунов Ф.Р., Талан М.В. Наказание в уголовном праве: Учеб. пос. — М.: Статут, 2015. — 254 с.
7. Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 25 июня 2015 г. № 4 «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания» // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000004S> (дата обращения 02.04.2022 г.).
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167 // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ (дата обращения 04.04.2022 г.).
9. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 г. № 480-V ЗПК «О правовых актах» // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480> (дата обращения 05.04.2022 г.).

Филипец О.Б.,
арнайы заң пәндері кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: f-oxana@mail.ru)

**Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің
қосымша жаза тағайындау тәртібін реттейтін
нормасын жетілдіру мәселесі**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы қосымша жазаны заңнамалық реттеудің кейбір проблемалық мәселесіне талдау жүргізіледі. Автор арнайы, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық шеннен, дипломатиялық дәрежеден, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградадан айыру және мүлкін тәркілеу сияқты қосымша жазаны одан әрі дамытудың өзіндік тәсілін ұсынады. Жазаның көрсетілген түріне қатысты қазіргі теориялық және заңнамалық тәсілді қарастыра отырып, қылмыстық заңды қолдану практикасына әсер ететін құқықтық реттеудің кемшілігі анықталады, қосымша жазаны қолдану мәселесі бойынша Жоғарғы соттың басшылық түсіндірмесіне түзету енгізу қажеттілігі туралы ұстаным белгіленеді. Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында қосымша жазаны жетілдіру туралы қорытынды мен ұсыныс жасалады.

Негізгі сөздер: қосымша жаза, заңнама, құқықтық саясат, қылмыс, санкция, соты, қылмыстық заң, қылмыстық теріс қылық.

O.B. Filipets,
Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, Justice Advisor
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: f-oxana@mail.ru)

**Issues of improving the norms of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan
regulating the procedure for assigning additional punishments**

Annotation. The article analyzes some problematic issues of legislative regulation of additional punishments in the Republic of Kazakhstan. The author suggests his own approaches to the further development of such additional punishments as deprivation of a special, military or honorary title, class rank, diplomatic rank, qualification class and state awards and confiscation of property. Having considered modern

theoretical and legislative approaches regarding these types of punishments, the shortcomings of legal regulation affecting the practice of applying the criminal law were identified, the position on the need to amend the guidelines of the Supreme Court on the application of additional punishments was outlined. The article draws conclusions and suggestions on the improvement of additional penalties in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: additional punishments, legislation, legal policy, crime, sanction, court, criminal law, a criminal offense.



УДК 343

Хан В.В.,

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: khanvitaliy@gmail.com)*

Когнитивный сценарий правовой оценки деятельности репрессивных органов: верховенство права и закона как ориентир процесса полной реабилитации

Аннотация. Целью статьи является выработка когнитивного сценария правовой оценки деятельности репрессивных органов в 20-е, 30-е и 50-е гг. XX века, в основание которого закладываются принципы: «верховенство права» и «верховенство закона». В этой связи автор, раскрывая сущность и содержание данных принципов, конструирует научно-правовой подход к определению незаконной и неправомерной деятельности внесудебных органов уголовной расправы, деятельности по привлечению лиц к юридической ответственности при отсутствии признаков правонарушения, события преступления, предмета и состава преступления, доказательств, подтверждающих совершение деяний, описанных в диспозиции норм Особенной части Уголовного кодекса. В заключение автором обозначаются верификационные критерии оценки действий и решений карательных органов советской власти, являющиеся основаниями для полной реабилитации жертв массовых политических репрессий*.

Ключевые слова: полная реабилитация; политические репрессии; предмет доказывания; признаки преступления; состав преступления.

Практическая реализация идей узурпации структуры отношений собственности, социального «расизма» и всеобщей трудовой повинности требовала формально-юридических оснований, легализующих «концентрированное насилие», придающих осуществляемые репрессиям, конфискации, расправам «правовой» контент. Соответственно, основным формально-юридическим инструментом формирования нового, коммунистического общества стало уголовное право, со свойственными ему мерами принуждения и средствами так называемой социальной защиты.

Уголовный закон предусматривал широкий диапазон защиты революционных интересов, и надо признать, охрана большинства общественных отношений в разрезе защиты государственных, социальных ценностей была адекватна. Но в то же время опыт изучения практики применения уголовного закона указывает на признаки нарушения принципа законности, обусловленные как широкой, неправильной интерпретацией положений норм материального

*

Статья подготовлена в рамках реализации проекта OR 11465470 «Массовые политические репрессии в Казахстане в 20–50-х гг. XX в. и процессы реабилитации: создание единой базы данных» при финансовой поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан.

OR 11465470 «XX ғасырдың 20–50-ші жылдарындағы Қазақстандағы жаппай саяси қуғын-сүргін және ақтау үдерістері: бірыңғай деректер базасын құру»

OR 11465470 «Mass political repressions in Kazakhstan in the 20–50 s. XX century and rehabilitation processes: creating a unified database».

(уголовного) права, так и прямым несоблюдением положений норм процессуального (уголовно-процессуального) права.

В какой-то степени подобный подход к реализации норм уголовного и уголовно-процессуального права оправдывался принципами пролетарской революции, революционной совести и революционного правосознания, долгие годы подменявшими нормы объективного права и доминирующими над ними. Постепенно такая традиция стала неотъемлемым элементом правовой культуры советского и постсоветского общества, в которой «государство больше заботили репрессивная функция» и даже более позднее «переосмысление политико-правовой ориентации деятельности правоохранительных органов в ином, не карательном направлении» через призму формирования механизмов предупреждения преступлений, в том числе административного права (Кодекс Казахской ССР об административных правонарушениях был принят только 22 марта 1984 г.), постепенно теряло «свою профилактическую направленность и назначение» [1] отчуждением основных идей превенции.

Подобный подход к уголовной политике государства не мог не отразиться и на содержании закона о реабилитации жертв массовых политических репрессий, принятый Верховным Советом Республики Казахстан в 1993 г. (далее — закон о реабилитации) [2], а также реализации его положений на практике. Фактически первый и основной этап реабилитации жертв массовых политических репрессий суверенного Казахстана осуществлялся в большей степени механически по формальным признакам декриминализованных преступлений политического характера. Это было вполне естественно, потому как мировоззрение советских/постсоветских граждан еще не позволяло взглянуть на государственные репрессии с позиции естественных прав человека. В сознании людей еще шла борьба за большевистские/антибольшевистские ценности, которая, и это следует признать, продолжается по настоящее время.

Не могло все это не отразиться и на содержании постановления Правительства, утвердившего Правила выплаты денежных компенсаций жертвам массовых политических репрессий, ограничив реализацию права на возмещение вреда до одной категории (в редакции до 16.03.2022 г.) [3]. Так, закон о реабилитации разграничил потерпевших от репрессивной политики большевизма на жертв и пострадавших, дифференциальными критериями последних стал возраст и внутрисемейный статус (дети жертв), никак не отражавшиеся на условиях и качестве их жизни в сравнении с жертвами политических репрессий.

Соответственно, большинство граждан Казахстана, жертвы и пострадавшие от политических репрессий, так и остались нереабилитированными. Однако новый виток в истории Казахстана, основанный на суверенном историческом опыте, регрессионных процессах большевистской идеологии, позволил снова взглянуть на трагедии многонационального казахстанского народа, но уже с содержательной стороны, в интерпретативной парадигме основных идей права — с позиции системы естественных прав человека. В этом ключе Президентом К.-Ж.К. Токаевым принято решение о создании государственной комиссии, позволяющей осуществить полную реабилитацию жертв массовых политических репрессий [4].

В то же время в процессе реализации политики по полной реабилитации жертв массовых политических репрессий возникают некоторые юридические особенности, не всегда понятные для тех, кто не искушен в тонкостях права. Эти особенности гипостазировано выражаются, с одной стороны, отчуждением процесса реализации политики по полной реабилитации жертв массовых политических репрессий там, где он необходим, а с другой — распространением этого процесса на лиц, действительно совершавших общеуголовные преступления, нарушавших мирное существование граждан.

Происходит это в части как неправильной интерпретации, так и неправового содержания статьи 6 Закона о реабилитации, определяющей категории лиц, не подлежащих реабилитации, обоснованно осужденных судами, а также подвергнутых уголовным наказаниям по ре-

шению внесудебных органов, в делах которых имеются достаточные доказательства совершения следующих преступлений:

а) измена Родине во всех формах, кроме бегства или перелета за границу; вооруженное восстание или вторжение в контрреволюционных целях на территорию Республики в составе вооруженных банд и участие в совершенных ими убийствах и других насильственных действиях; шпионаж, акт терроризма, диверсия;

б) насильственные действия в отношении гражданского населения и военнопленных, а также пособничество оккупантам и изменникам Родины в совершении таких действий во время Великой Отечественной войны;

в) организация вооруженных банд и участие в совершенных ими убийствах и других насильственных действиях [2].

Говоря о неправильной интерпретации, следует указать, что данная статья как раз оберегает от эмоционального подхода к процессу полной реабилитации и исключает возможность поголовного, механического восстановления в правах лиц, в том числе тех, кто действительно совершал преступления против граждан, общества, государства. Что касается неправового содержания, следует осознать, что нарушение самой процессуальной формы, принципа законности делает любые фактические данные недопустимыми в качестве доказательств, поскольку при таких условиях мы не можем быть убеждены как в их объективности, так и в других качественных характеристиках доказательств: в их достоверности, относимости, а при упрощенных формах — достаточности, а потому любые решения внесудебных органов не могут быть признаны ни законными, ни обоснованными. Кроме того, сама деятельность таких внесудебных органов противоречила положениям Конституции и нормам уголовно-процессуального закона, в результате чего фактически была признана незаконной самим И. Сталиным, что отражено в решении Политбюро ЦК ВКП(б) № П65/116 от 17 ноября 1938 года [5].

По этой причине в основе когнитивного сценария реализации статьи 6 закона о реабилитации должны находиться принципы верховенства права и верховенство закона (законности). Верховенство права означает неотъемлемый характер системы естественных прав и свобод человека, их абсолютную реализацию в законах государства, недопущение произвола и правовой транспарентности. Исторически, начиная с первых дней сложения естественных прав человека, любые конфликты, революции, войны являлись следствием пренебрежения, презрения этих прав. Поэтому одним из требований Всеобщей декларации прав человека 1948 года является охрана прав человека властью закона в целях обеспечения того, чтобы человек не был вынужден прибегать к восстанию против тирании и угнетения [6]. Соответственно, принцип верховенства права заключается в том, что закон должен локализовать, развернуть и дополнить содержание естественных прав человека на национальном уровне, а не служить средством угнетения и тирании, отчуждения прав.

Принцип верховенства закона (законности) означает, что все участники правоотношений в своем взаимодействии подчинены только закону, вне зависимости от своего положения и статуса: граждане, организации, публичная власть, государство. Никакие идеи, правовые акты не могут нарушать транспарентности права, противоречить конституционным нормам и иным вышестоящим нормативным правовым актам. Пренебрежение требований закона недопустимо и влечет за собой аннулирование любых действий и решений.

Неотъемлемым содержанием принципа верховенства закона является доктрина «плодов отравленного дерева», обозначающая, что если источник («дерево») правовых решений и действий является «отравленным», то и его «плоды» содержат в себе эти смертельные элементы, ядовитые, токсичные вещества, то есть не могут быть признаны законными. Концепция «плодов ядовитого дерева» (fruit of the poisonous tree) была сформирована в отношении доказательств, полученных ненадлежащим путем, однако применительно к политическим ре-

прессиям либо незаконным, необоснованным осуждениям диапазон ее действия значительно расширен и касается тех правовых последствий, которые являются следствием политического преследования, неправоудного, несправедливого решения о привлечении к ответственности. В частности, согласно заключениям 90-х годов прошлого столетия, жертвы массовых политических репрессий были реабилитированы исключительно в рамках осуждения их по 58 статье, в то время как последующие осуждения за протестные действия, ставшие следствием несправедливости, вызванные отчуждением естественных прав осужденных, признаны законными и обоснованными, а, следовательно, в этой части они остались не реабилитированы.

Именно поэтому требуют своего пересмотра, переосмысления, переоценки уголовные дела, подпадающие под периоды политических репрессий с обвинениями в шпионаже, участии в составе вооруженных банд, вооруженных восстаний и даже привлечение к уголовной ответственности за измену Родине, в том числе во время Великой Отечественной войны. Более того, анализ архивных уголовных дел подтверждает наличие определенного клише в фабрикации дел и фальсификации фактических данных в отношении лиц, с честью отдававших свой долг Родине, но ставших обесчещенными конъюнктурным подходом субъектов репрессивных органов. Изученные нами исторические материалы и документы свидетельствуют о том, что не всегда правомерные и законные действия советских граждан оценивались с позиции верховенства права и верховенства закона, напротив, зачастую их действиям давалась квалификация политических, государственных и даже общеуголовных преступлений, без наличия на то законных оснований, состава преступления, доказательств.

Для наглядности возьмем за основу материалы уголовных дел, представляющих собой типовые клише по штамповке «врагов и изменников Родины». Одной из самых распространенных квалификаций преступления, применяемой к советским гражданам, проживающим или ранее проживавшим на приграничных территориях, бывавших за пределами советского государства, являлась статья 58-6 УК РСФСР 1926 г. [7] (далее — УК РСФСР), предусматривавшая уголовную ответственность за шпионаж, под которым понималась передача, похищение или собирание с целью передачи сведений, являющихся по своему содержанию специально охраняемой государственной тайной, контрреволюционным организациям или частным лицам.

Таким образом, исходя из диспозиции ст. 58-6 УК РСФСР, лицо, привлекаемое к уголовной ответственности, должно было совершить хотя бы одно из перечисленных действий (передать, похитить, собрать с целью передачи) в отношении сведений, составляющих государственную тайну, что одновременно составляло предмет доказывания по уголовному делу. Другими словами, в материалах уголовного дела, обвинительных заключениях, в том числе в условиях ускоренно-упрощенных процедур, должны содержаться доказательства, подтверждающие действия субъекта преступления, направленные на передачу, похищение, а при собирании — подтверждающие цель: передачу сведений, составляющих государственную тайну.

Однако изучение архивных следственных материалов показало прежде всего отсутствие в большинстве уголовных дел самого события преступления, и как следствие, доказательств, подтверждающих не просто вину обвиняемого, а в целом наличие состава преступления. Поскольку такие уголовные дела являются типовыми, в качестве примера мы будем брать уже опубликованные материалы, находящиеся в открытом доступе.

В частности, следственное дело № 8874 в отношении Я.Э. Вильсона, привлеченного к уголовной ответственности по ст. 58-6 УК РСФСР, основано на получении признания факта шпионской деятельности и прибытия на территорию СССР из Латвии, где он состоял в ВКП(б) и неоднократно подвергался тюремному заключению за свою политическую деятельность в городе Риге. Обвинение, естественно, построено на признательных показаниях

Я.Э. Вильсона, однако и сам протокол его допроса как источник доказательств вызывает ряд сомнений с позиции достоверности изложенных в нем сведений и соответствия способов их получения свойству допустимости. Так, по первым четырем вопросам, пытающимся вначале уличить Я.Э. Вильсона в шпионской деятельности косвенно, а после прямо требующим от него признания во вменяемом преступном деянии, даются отрицательные ответы. Однако после ответа на четвертый вопрос, опровергающий домыслы оперуполномоченного, Я.Э. Вильсон неожиданно начинает сознаваться в шпионской деятельности и его вербовке на территории Латвии, при этом каких-либо конкретных фактов, указывающих на признаки состава преступления «шпионаж», в показаниях Я.Э. Вильсона нет, нет их и в материалах следственного дела. Таким образом, каких-либо доказательств, подтверждающих факт передачи, похищения или собирания с целью передачи сведений в деле не имеется, а значит, отсутствует предмет преступления, что свидетельствует об отсутствии состава преступления.

Но, несмотря на это, Я.Э. Вильсон был осужден 23 февраля 1938 г. к ВМН (высшей мере наказания — расстрел) в особом порядке Комиссией НКВД Прокурора СССР, без доказательств, указывающих на признаки состава преступления, предусмотренного ст. 58-6 УК РСФСР (шпионаж). Естественно, Вильсон Ян Эрнестович был реабилитирован 4 октября 1989 года на основании ч. 1 ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начала 50-х годов» [8].

Сказанное позволяет утверждать, что квалификация, указанная в материалах дела, еще не означает совершения лицом данного вида преступления. Это очень важно для понимания того, что большинство людей попавших под репрессивный маховик, либо вообще не совершали каких-либо противоправных деяний, либо, отстаивая свои естественные права, «в одночасье» стали государственными преступниками и бандитами. Действия тех, кто защищал свои естественные права мирным путем, выражая свои мысли, идеи, мнения, внося рационализаторские предложения, квалифицировались в качестве антисоветской агитации или пропаганды, направленных на свержение, подрыв или ослабление советской власти. Другие оказывали физическое сопротивление притворяемому в жизнь произволу, проводившимся повсеместно («без суда и следствия») конфискациям нажитого непосильным трудом имущества, арестам и расстрелам членов семьи, близких родственников, что вполне закономерно приводило к восстанию людей против тирании и угнетения, сколачиванию в вооруженные группы.

Отсутствие доказательств и самого состава преступления подменялись красочной аргументацией, предающей обвинению «звонкий» контекст, подчеркивающий «низменность и гнусность» поведения репрессированного лица. Заключение в обвинениях пестрят типовыми тезисами: «высказывал антисоветские измышления», «клеветал на советскую власть», «восхвалял порядки в капиталистических странах», «восхвалял государственный строй Царской России, допускавшей частную собственность», «злбно высказывался в отношении руководителей партии и правительства». Соответственно, советская власть не находила поддержки среди своего народа, потому и сложилась идеологема «красного террора», реакционных репрессий, отмены частной собственности.

Люди попадали в места лишения свободы за бытовые разговоры, за рациональные рассуждения, за постановку вопроса: «как можно жить в СССР, когда народ не имеет частной собственности». Но, были и те, кто уверовал в справедливость новой власти, построение нового прогрессивного общества, и в результате они также пострадали за свою слепую веру в «добродетельность» тоталитарного режима. Так, одна из таких уверивших в идеалы советских вождей и не желавшая мириться с тем произволом, который творили местные руководители, противоречащим лозунгам коммунистической партии, написала письмо в редакцию газеты «Правда». В своем письме она «как истинно верующая в коммунистические идеалы»

изложила всю правду объективно происходивших в ее жизни событий, за что была приговорена (а это было 19.12.1949 г., уже после ВОВ) за контрреволюционную клевету по отношению к Советской деятельности и руководителям Советского правительства и коммунистической партии большевиков по ч. 1 ст. 58-10 УК РСФСР.

Другими типовыми примерами могут служить выступления крестьян на колхозных собраниях с предложениями о рационализации производственной деятельности, оценке убыточной деятельности, вызванной непрофессионализмом в управлении, незнанием специфики своего дела организационно-управленческим составом, поднятии вопроса об избрании на руководящие должности проверенных, надежных людей, знающих крестьянское дело.

Но здесь следует осознавать, что такое «народное хозяйство» противоречит самой природе тоталитарной, «рабовладельческой», «опричной» системе, основанной на игре в дискриминацию, превосходстве одних над другими, идеологеме какого-либо вида расизма. В большинстве случаев власть, руководящие должности принадлежали исключительно людям верным, преданным партийному руководству, способным выявлять недовольных и чинить расправу над ними. Остальные рассматривались лишь в качестве рабочей силы и не могли реализовать себя в иных качествах в силу своего «преступного» социального, национального, языкового и иного происхождения. Поэтому речи на колхозных собраниях о том, что когда «нами руководила партия, так мы три года ели сечку, а когда стали руководить сами, так ели хлеб, поэтому нам нужно выбирать своего председателя колхоза», являлись преступными, посягающими на устои тоталитарной системы власти, подрывали основы ее существования, делали людей свободными и независимыми от лжедобродетелей.

Вместе с тем проблема подобных политических режимов заключается в том, что «штамповка» уголовных дел никогда не проходит процедуру верификации. Такие дела, конечно, могут иметь признаки формальной истины, но это лишь на первый взгляд лица, не обладающего юридическими знаниями. Что касается материальной истины, отражающей объективную действительность, то сфабрикованные дела, содержащие в себе сфальсифицированные доказательства, даже максимально не способны к этому приблизиться.

Для более простого понимания того, почему в деяниях большинства не было преступного поведения, а, соответственно, и самого состава преступления, разберем два основных и взаимосвязанных признака любого вида правонарушения. Первым признаком является «противоправность», обозначающая формальную сторону правонарушения, закрепленную в нормах гражданского, административного, уголовного и иных законодательных актов. Если мы говорим о преступлении, то противоправность выражается в нарушении лицом запрета, содержащегося в уголовно-правовой норме. Так, в диспозиции статьи Особенной части уголовного закона закрепляются существенные признаки того или иного деяния, относящегося к числу преступных, исходя из характера и степени его общественной опасности.

Характер общественной опасности определяется объектом преступного посягательства, в то время как степень общественной опасности позволяет на законодательном уровне разграничить, прежде всего, те или иные виды правонарушений: деликт (гражданско-правовое), проступок (административное) и преступление (уголовное). Из этого следует, что «общественная опасность» является вторым признаком понятия «правонарушение», но в отличие от «противоправности» носит не формальный, а материальный характер. Выражая материальную сущность преступления, общественная опасность позволяет нам ответить на вопрос: почему то или иное деяние признается преступлением, является преступным?

В данном случае, если рассуждать в рамках правоприменительной деятельности, действие или бездействие, имеющее формальное закрепление в нормах уголовного закона и содержащее признаки какого-либо преступления, еще не является таковым до тех пор, пока не будет установлена степень общественной опасности, характерная для уголовного права. То есть, формальное совпадение признаков совершенного деяния с признаками, закрепленными

в диспозиции состава преступления, при отсутствии причинения охраняемым общественным отношениям существенного вреда не дает права признать деяние преступлением, поскольку такие деяния должны быть объективно общественно опасны.

Таким образом, «противоправность» представляет собой формальный признак преступления, обозначающий фиксацию в словесной форме в норме уголовного закона существенных признаков конкретного преступного деяния. Признак «общественной опасности» определяет материальную сущность и объективное свойство преступления, его величиной выступает вред, который причиняет или может причинить совершенное деяние.

Игнорирование содержательной стороны общественной опасности как качественного признака правонарушения является неотъемлемым элементом обвинительного уклона судопроизводства. Деятельность полиции, лиц, раскрывающих преступления, осуществляющих расследование, прокуроров и судей без учета познания материальной сущности правонарушения делает правосудие реакционным, карательным, репрессивным.

В частности, для привлечения лица к уголовной ответственности по статье ст. 58-10 УК РСФСР за «пропаганду или агитацию, содержащие призыв к свержению, подрыву или ослаблению Советской власти или к совершению отдельных контрреволюционных преступлений (ст. ст. 58-2, 58-9 настоящего Кодекса), а равно за распространение или изготовление или хранение литературы того же содержания (что влечет за собой лишение свободы на срок не ниже шести месяцев) необходимо, чтобы его действия были объективно общественно опасными.

Это означает, что любые высказывания на собраниях, выражение собственной точки зрения, позиции, отражающей объективную реальность, переживание за причиняемый неумением, незнанием руководителем своего дела ущерб обществу, внесение рационализаторских предложений по совершенствованию производства, повышению его эффективности, коллективное решение об избрании членов правления и т. п., не могут квалифицироваться по статье ст. 58-10 УК РСФСР в силу объективного отсутствия в этих деяниях степени общественной опасности. И, если рассуждать объективно, то напротив, мотивами и целью этих деяний являлось устранение причин и недопущение последствий, опасных для жизни и здоровья людей, экономической безопасности государства.

Итак, дескрипторами правовой оценки действий и решений карательных органов советской власти, связанных с политическими репрессиями, определяющими верификационные основания для полной реабилитации жертв массовых политических репрессий, выступают: верховенство права и верховенство закона.

В этой связи, абсолютно все процессуальные решения о назначении наказаний, принятые внесудебными органами, не могут быть признаны законными и обоснованными. Иными словами, лица, привлеченные к уголовной ответственности внесудебными органами, признаются жертвами политических репрессий вне зависимости от квалификации преступного деяния и подлежат полной реабилитации. Соответственно, в статье 6 Закона о реабилитации слова: «а также подвергнутые уголовным наказаниям по решению внесудебных органов» подлежат исключению.

Следует осознать, что делегирование народом власти государственному аппарату, должностным лицам представительных, исполнительных и судебных органов не может быть использовано против самого народа, во вред его естественным правам и свободам. Узурпация власти генетически приводит к отчуждению естественных прав и свобод человека, что вынуждает людей прибегать к восстанию против угнетения и тирании. По этой причине борьба людей за свои естественные права и свободы, освободительные движения от угнетения и тирании, квалифицируемые в качестве вооруженных восстаний, вторжений в контрреволюционных целях в составе вооруженных банд и прочие деяния, не связанные с реальной преступной деятельностью, не могут признаваться преступлением. В таких случаях граждане,

отстаивающие свои политические, гражданские, естественные права и свободы, элементарное право на существование, подлежат полной реабилитации как жертвы политических репрессий. В этом контексте правовая оценка должна даваться индивидуально относительно каждого уголовного дела.

Поскольку деятельность внесудебных органов по своей юридической природе является неправовой, неконституционной, незаконной, лица, осужденные ими и не признавшие их решения и действия легитимными, продолжавшие бороться с несправедливостью и произволом (как в местах лишения свободы, так и при других условиях), подлежат полной реабилитации, в том числе и по преступлениям, для которых уголовное наказание по решению внесудебного органа стало предикатным. Это положение относится и к незаконно и/или необоснованно осужденным лицам в рамках политических репрессий, а также прикрытых общеуголовной и иной квалификацией преступлений.

Особенностью политической репрессии, реакционного преследования, фабрикации дела и фальсификации фактических данных является попираание, презрение прав человека, а следовательно, в таких делах зачастую отсутствуют признаки преступления (общественная опасность), событие преступления, состав преступления, а также доказательства, уличающие обвиняемого во вменяемом преступном деянии, подтверждающие признаки конкретного преступления, закрепленные в диспозиции статьи уголовного закона.

Список использованной литературы:

1. Когамов М.Ч. Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения: Монография. Изд. 2-е. — Алматы: Жеті жарғы, 2004. — С. 18–19.
2. Закон Республики Казахстан «О реабилитации жертв массовых политических репрессий» от 14 апреля 1993 года // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930002200_#z1 (дата обращения 01.05.2022 г.).
3. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Правил выплаты денежных компенсаций жертвам массовых политических репрессий» от 23 января 2003 года № 82 (архивная версия) // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/P030000082_23.01.2003 (дата обращения 01.05.2022 г.).
4. Указ Президента Республики Казахстан «О Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий» от 24 ноября 2020 г. № 456 // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000456> (дата обращения 01.05.2022 г.).
5. Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия». 17 ноября 1938 г. // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы. В 5 тт. Т. 5. 1937–1939. Кн. 2. 1938–1939 / Под ред. В. Данилова. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. — С. 307–311.
6. Universal Declaration of Human Rights // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf> (дата обращения 01.05.2022 г.).
7. Уголовный кодекс РСФСР 1926 г. (в действующей редакции на период 30–40е гг.) // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://memorial.krsk.ru/Articles/KP/1/05.htm> (дата обращения 01.05.2022 г.).
8. Уголовные дела репрессированных советской властью. — М.: Белый город, 2017. — С. 238–302.

Хан В.В.,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ.,
e-mail: khanvitaliy@gmail.com)

**Құғын-сүргін органдарының қызметін құқықтық бағалаудың когнитивті сценарийі:
толық оңалту процесінің бағдары ретінде құқық пен заңның үстемдігі**

Аннотация. Мақаланың мақсаты Х ғасырдың 20-шы, 30-шы және 50-жылдарында репрессивті органдардың қызметін құқықтық бағалаудың когнитивті сценарийін жасау болып табылады, оның негізінде «Құқық үстемдігі» және «Заң үстемдігі» қағидаттары қаланады. Осыған байланысты автор осы қағидаттың мәні мен мазмұнын аша отырып, қылмыстық қудалау органдарының соттан тыс заңсыз және құқықтық емес қызметін, құқық бұзушылық белгілері, қылмыс оқиғасы, қылмыстың мәні мен құрамы болмаған кезде адамдарды заңды жауапкершілікке тарту жөніндегі қызметті, Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігі нормасының диспозициясында сипатталған әрекеттің жасалғанын растайтын дәлелдемені анықтауға ғылыми-құқықтық көзқарасты қалыптастырады. Қорытындыда автор жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтауға негіз болып табылатын Кеңес өкіметінің жазалаушы органдарының іс-әрекеті мен шешімін бағалаудың верификациялық өлшемін белгілейді.

Негізгі сөздер: толық ақтау; саяси қуғын-сүргін; дәлелдеу нысанасы; қылмыс белгісі; қылмыс құрамы.

V.V. Khan,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: khanvitaliy@gmail.com)

**Cognitive scenario of the legal assessment of the activities of repressive bodies:
the rule of law and the law as a guideline for the process of full rehabilitation**

Annotation. The purpose of the article is to develop a cognitive scenario for the legal assessment of the activities of repressive bodies in the 20 s, 30 s and 50 s of the twentieth century, which is based on the principles of «rule of law» and «rule of law». In this regard, the author, revealing the essence and content of these principles, constructs a scientific and legal approach to the definition of illegal and non-legal activities of extrajudicial bodies of criminal punishment, activities to bring persons to legal responsibility in the absence of signs of an offense, the event of a crime, the subject and corpus delicti, evidence confirming the commission acts described in the disposition of the norms of the special part of the Criminal Code. In conclusion, the author identifies verification criteria for assessing the actions and decisions of the punitive bodies of the Soviet government, which are the basis for the complete rehabilitation of victims of mass political repression.

Keywords: full rehabilitation; political repression; the subject of proof; signs of a crime; Corpus delicti.



УДК 343.1

Шукенов Н.С.,

*старший научный сотрудник центра по исследованию проблем
следственной деятельности ОВД НИИ,*

магистр юриспруденции, подполковник полиции

(e-mail: karaganda1286@mail.ru);

Кусаинов Ж.Ш.,

*начальник отдела организации научно-исследовательской
и редакционно-издательской работы, магистр юридических наук, подполковник полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dahar0001@mail.ru)

О понятии «согласование» в уголовном процессе Республики Казахстан

Аннотация. Рассмотрено понятие «согласование», под которым предлагается понимать процедуру и условия вступления в силу процессуальных действий участников, осуществляющих производство по делу, реализующих принцип объективности посредством консолидации позиции оценки существующей правомерности принятого решения. Автором исследуется понятие «согласование» в широком смысле, раскрывается сущность согласования на стадии досудебного производства, формы согласования процессуальных решений по своей функциональной предназначенности. Также определены отличительные признаки процедуры согласования процессуальных решений относительно других процессуальных действий на стадии досудебного производства. В процессе согласования процессуальных решений изучены правоотношения субъектов познания, их роль и правовые последствия в результате согласия или отказа в согласовании принятых процессуальных решений.

Ключевые слова: согласование, согласие, утверждение, санкция, досудебное расследование, следователь, дознаватель, начальник органа дознания, прокурор, следственный судья, прокурорский надзор, ведомственный контроль.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан предусматривает ряд процессуальных решений, подлежащих согласованию с субъектами уголовного процесса. Каждый гражданин в уголовном судопроизводстве имеет возможность выражать свое согласие на принятие процессуальных решений, действий, явно и существенно затрагивающих его права и законные интересы [1]. Согласование процессуальных решений по своему усмотрению выражается в форме «утверждение», «согласие» и «санкционирование».

В уголовно-процессуальной науке вопросам исследования согласования процессуальных решений уделяется особое внимание. Так, данному вопросу посвящены труды ведущих ученых-процессуалистов Е.Е. Бобраковой, М.В. Бызовой, О.А. Кожевникова. Из казахстанских ученых данные вопросы рассматривали такие видные ученые, как А.Н. Ахпанов, М.Ч. Когамов, Т.А. Ханов, А.Л. Хан и др.

В юридической науке согласование процессуальных решений традиционно принято рассматривать как часть контрольной деятельности со стороны руководителя следственного органа, осуществления надзора со стороны прокурора и контроля следственного суда в целях недопущения нарушения конституционных прав и свобод граждан. Дача согласия начальником следственного органа следователю на принятие процессуального решения или применение мер пресечения может быть отнесена к полномочиям начальника следственного органа, обеспечивающего ведомственный контроль над организацией процесса расследования, над действиями и решениями следователя. В аналогичных ситуациях дознавателю (сотрудникам органа дознания) согласование в форме утверждения процессуальных решений выражает начальник органа дознания и прокурор. Напомним, что с 1 января 2008 г. право санкционирования меры пресечения в виде содержания под стражей от прокурора перешло в полномочия суда. В 2015 г. в Уголовный процесс Республики Казахстан введен новый участник уголовного процесса — следственный судья, и он санкционирует процессуальные решения и

меры пресечения следователя. За прокурором же осталось право выражения согласия или отказа в принятом процессуальном решении следователя (дознателя).

По поводу согласования процессуальных решений с прокурором интересным представляется мнение О.А. Кожевникова, который отмечает, что «согласие» является самостоятельным средством реагирования прокурора в уголовном судопроизводстве [2]. С точки зрения М.В. Бызовой, согласование — лишь элемент процессуальных документов органов расследования [3]. Однако мы с этим не согласны, поскольку, в сущности, согласование, выраженное в форме согласия, утверждения или санкционирования, изменяет ход расследования и является решением того или иного участника уголовного процесса.

М.Ч. Когамов отмечает, что судебный контроль для отечественного уголовного процесса — явление отнюдь не новое, и его нельзя рассматривать в качестве проявления недоверия к органам прокуратуры [4]. Согласиться полностью с позицией М.Ч. Когамова мы не можем. При согласовании процессуальных решений со следственным судьей мы выражаем волю участников уголовного процесса. Следственный судья, в свою очередь, являясь субъектом познания, рассматривает те материалы уголовного дела, которые ему на согласование представляет следователь (дознатель). Поэтому следственный судья ограничен в рассмотрении материалов уголовного дела, его цель — недопущение нарушения неприкосновенности жилища, свободы и законных прав граждан. По нашему мнению, синоним «контроль» применим при осуществлении проверки уголовного дела как ведомственный контроль со стороны начальника органа дознания, начальника следственного отдела, прокурорский надзор.

По рассматриваемому вопросу нам больше импонирует мнение Е.Е. Бобраковой, которая под согласованием в общеправовом смысле предлагает понимать регламентированный процедурными нормами права взаимосвязанный и поэтапный порядок действий (ряд взаимосвязанных и последовательных действий), направленных на достижение согласия по тому или иному правовому вопросу тех субъектов права, для которых решение этого вопроса входит в их совместную компетенцию либо является основой для их взаимодействия [5].

Формы процедур согласования процессуальных решений «утверждение», «согласие» и «санкция» находятся в одном синонимическом ряду, но по своему значению они могут отражать отношения в процессе досудебного расследования, возникающие между следователем (дознателем), руководителем следственного органа (начальником органа дознания) в рамках ведомственного контроля, прокурором, осуществляющим надзор за деятельностью следователя (дознателя) и следственного судьи в рамках контроля по недопущению нарушения конституционных прав граждан и их свобод.

В толковом словаре В.И. Даля слову «согласие» дано такое определение: «разрешение, дозволение, изволение, одобрение, утверждение, как прямое желание согласившегося на что, или как уступка его»: «согласиться — дать согласие своё, не спорить или дозволить, разрешить, изволить, уступить» [6].

С.И. Ожегов и Н.Ю. Шведова раскрывают «согласие» как «разрешение, утвердительный ответ на просьбу; единомыслие, общность точек зрения»; «согласиться — 1. Дать согласие на что-нибудь. 2. Выразить, подтвердить свое согласие», «согласить — примирить, объединить (разные мнения, интересы)» [7]. Д.Н. Ушаков даёт следующее определение понятию «согласие» — «утвердительный ответ на что-нибудь; сделать или на просьбу разрешить что-нибудь; дать согласие на что-нибудь» [8]. В словаре иностранных слов и выражений «согласие (от латинского *consent* — договорённость) — разрешение, единодушие, мирные отношения (например мирные отношения)» [9].

В соответствии с большой советской энциклопедией «согласие» — разрешение, утвердительный ответ на просьбу: дать согласие на что-нибудь» [10].

По различным причинам в рамках, казалось бы, одного и того же явления согласия появляются разные его виды. В первом случае это путь познания истины, который на целевом

уровне определяет суть уголовного процесса, а во втором — право гражданина, которое реализуется больше в уголовно-правовых положениях. Поэтому, при употреблении одного и того же понятия «согласие» мы имеем дело с разными категориями. Можно сделать вывод о том, что в первом случае это компромисс, а во втором случае — это идеализация.

Утверждение процессуального решения начальником органа дознания, выражение согласия начальником следственного отдела или прокурором и санкционирование следственным судьей процессуальных решений имеют сходную юридическую природу. Во всех перечисленных случаях речь идет о получении согласия как об одном из полномочий должностного лица или органа, а также суда (следственного судьи) в порядке ведомственного контроля, надзора либо судебного контроля.

Согласование процессуальных решений необходимо рассматривать как результат познавательной деятельности с нескольких сторон:

- со стороны следователя как первоначального познающего лица на основе исследования первоначальных действий в процессе досудебного расследования;
- со стороны начальника следственного отдела, прокурора и следственного судьи на основе представленных материалов следователя (дознавателя).

При этом необходимо отметить, что прокурор, следственный судья являются познающими лицами только в рамках представленных им материалов уголовного дела.

Согласование процессуального решения находит свое отражение в итоговом процессуальном документе. Например, в процессе расследования следователь (дознаватель) принимает процессуальное решение, связанное с ограничением законных прав и свобод гражданина как одного из участников уголовного процесса. Свое процессуальное решение он согласовывает с прокурором, возбуждая ходатайство перед судом, при этом прокурор выражает согласие или принимает решение об отказе в принятом процессуальном решении. Следственный судья принимает решение о санкционировании или отказывает в санкционировании принятого процессуального решения. В вышеназванных случаях мы лишь говорим о согласовании процессуальных решений между властными участниками уголовного процесса, то есть между следователем (дознавателем), прокурором и следственным судьей.

Согласование процессуальных решений является сложным правовым инструментом в уголовно-процессуальном законодательстве, так как согласование решений по процедурному значению имеет место неоднократно, по некоторым уголовным делам — более одного, двух раз (и, как необходимо заметить, не только между властными участниками уголовного процесса). В частности, согласование процессуального решения может происходить между следователем (дознавателем), с одной стороны, и потерпевшим (свидетелем) — с другой стороны. К примеру, в соответствии со ст. 223 УПК РК следователь (дознаватель) при освидетельствовании потерпевшего (свидетеля) получает согласие на проведение следственного действия в отношении последнего.

Отметим также, что принятие процессуального решения о прекращении уголовного дела по нереабилитирующим основаниям (ст. 35 ч. 4 УПК РК) в отношении подозреваемого невозможно без его согласия.

Из этого следует, что получение следователем (дознавателем) согласия того или иного участника уголовного процесса на принятие процессуального решения в отношении него или с его участием имеет определенные юридические последствия. В результате достигается компромисс между участниками уголовного процесса и решается правовой спор между ними.

Считаем, что основной причиной согласования процессуальных решений с участниками уголовного процесса как со стороной обвинения, так и стороной защиты является недопущение нарушения конституционных прав и законных интересов граждан, а также ограничение самостоятельности и дополнительная гарантия против произвола.

На основании вышеизложенного мы приходим к выводу, что согласование представляет собой процедуру выражения позиции уполномоченного участника уголовного процесса (начальника следственного отдела, прокурора, следственного судьи) по отношению к процессуальному решению, принятому органом расследования, с целью реализации принципа объективности.

Список использованной литературы:

1. Шукенов Н.С., Абеуов Д.А. Совершенствование законодательства по вопросам согласия для принятия процессуального решения // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 2. — С. 50.
2. Кожевников О.А. Прокурорский надзор за исполнением законов органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, дознание и предварительное следствие: Учеб. пос. — Екатеринбург: УрГЮА, 2006. — С. 493.
3. Бызова М.В. Понятие и соотношение актов прокурорского надзора и актов прокурорского реагирования // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2008. — № 3(6). — С. 70–73.
4. Когамов М.Ч. Судебный контроль в досудебных стадиях: пределы и потребности практики уголовного процесса. // Тураби. — 2002. — № 1. — С. 64–67.
5. Бобракова Е.Е. Согласительные процедуры в конституционном праве: общие основы и особенности применения в федеральном законодательном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2001. — С. 200.
6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Современное написание. Т. 3. — М.: Артель-АСТ, 2002. — С. 258.
7. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. Изд. 22-е / Под. ред. Н.Ю. Шведовой. — М.: Русский язык, 1990. — С. 768.
8. Ушаков Д.Н. Толковый словарь // www.gufo.me
9. Словарь иностранных слов и выражений // www.gufo.me.
10. Большая советская энциклопедия // www.gufo.me.

Шукенов Н.С.,

*Ғылыми-зерттеу институтының ІІО
тергеу қызметінің проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері,
заңтану магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

Құсайынов Ж.Ш.,

*ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының қылмыстық процесіндегі «келісу» ұғымы туралы

Аннотация. Мақалада «келісу» ұғымында қабылданған шешімнің қолданыстағы заңдылығын бағалау ұстанымын шоғырландыру арқылы объективтілік қағидатын іске асыратын қатысушылардың іс жүргізу әрекетінің рәсімі мен күшіне ену шартын түсіну ұсынылады.

Автор «келісу» ұғымын кең мағынада зерттейді, сотқа дейінгі өндіріс сатысында келісудің мәнін, функционалды мақсаты бойынша процедуралық шешімнің келісу формасын ашады. Сондай-ақ сотқа дейінгі іс жүргізу сатысындағы басқа да іс жүргізу әрекетіне қатысты іс жүргізу шешімін келісу рәсімінің ерекше белгісі ретінде сөз етеді. Процестік шешімді келісу процесінде таным субъектісінің құқықтық қатынасы, олардың қабылданған процестік шешімге келісім білдіру немесе бас тарту нәтижесіндегі рөлі мен құқықтық салдары қаралады.

Негізгі сөздер: келісу, бекіту, санкция, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, тергеуші, анықтаушы, анықтау органының бастығы, прокурор, тергеу судьясы, прокурорлық қадағалау, ведомстволық бақылау.

N.S. Shukenov,

*Senior Researcher at the Center for the Study of Investigative Activities
of the Department of Internal Affairs of the Research Institute, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

Zh.Sh. Kusainov,

*Head of the Department For the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dahar0001@mail.ru)*

On the concept of «coordination» in the criminal process of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The concept of «coordination» is considered, under which it is proposed to understand the procedure and conditions for the entry into force of the procedural actions of the participants carrying out the proceedings on the case, implementing the principle of objectivity by consolidating the position of assessing the existing legality of the decision.

The author explores the concept of «coordination» in a broad sense, reveals the essence of coordination at the stage of pre-trial proceedings, the forms of coordination of procedural decisions according to their functional purpose. Also, distinctive features of the procedure for approving procedural decisions regarding other procedural actions at the stage of pre-trial proceedings. In the process of approving procedural decisions, the legal relations of the subjects of cognition, their role and legal consequences as a result of the expression of consent or refusal to approve the adopted procedural decisions are considered.

Keywords: coordination, consent, approval, sanction, pre-trial investigation, investigator, inquirer, head of the body of inquiry, prosecutor, investigating judge, prosecutor's supervision, departmental control.



УДК 343.97;004

Шульгин Е.П.,

*доцент кафедры уголовного процесса,
кандидат юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: shulgin_e@internet.ru);*

Корякин И.П.,

*доцент кафедры криминалистики, доктор юридических наук
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: pikovy@yandex.ru)*

Вопросы уголовно-правового анализа криминалистической характеристики преступлений в сфере высоких технологий

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы уголовно-правового анализа криминалистической характеристики преступлений в сфере высоких технологий. Специфика определения понятия высоких технологий раскрывается в сравнительном подходе и связана с определением критериев, основанных на существовании предмета, алгоритма, знаний и навыка, чей высокотехнологичный характер предполагает, что их использование свидетельствует о том, что таковое деяние относится к числу преступлений в сфере высоких технологий. В этой связи выделяются основные и факультативные критерии такого типа. Их совокупность позволяет создать неповторимый образ данных признаков в контексте всего способа совершения преступления. Рассматриваемый тип преступле-

ния совершается с помощью несанкционированного доступа к персональным сведениям и базам данных.

Ключевые слова: правовой анализ, информатизация, досудебное производство, преступления в сфере высоких технологий, правоохранительная деятельность.

Понимание сути высоких технологий является начальной предпосылкой понимания их роли и как инструмента в борьбе с преступностью при расследовании преступлений, и как «инструмента», используемого при совершении преступлений. К сожалению, множество трудов, посвященных изучению вопросов, предположительно входящих в категорию «высокие технологии при расследовании преступлений», не содержит четкого и однозначного указания на то, что же такое высокие технологии в ходе расследования преступлений и какие элементы можно считать причисленными к ним. К числу таких работ можно отнести труды следующих авторов: Ю.М. Батурина, А.М. Жодзишского [1], Б.Х. Толеубековой [2], А.А. Аубакировой [3], Е.Р. Россинской [4], А.И. Усова [5], А.Т. Нугмановой [6], А.В. Сырбу [7].

Изучение данных трудов, а также ряда других работ позволило нам определить основные подходы к исследованию и описанию сущности высоких технологий при расследовании преступлений. В этой связи ранее нами уже осуществлена попытка описать и критерии отнесения технологий к числу высоких, и позитивный аспект их использования при расследовании преступлений. В основу же структуризации данных критериев могут быть положены следующие элементы — предмет, алгоритм, знание и навыки. При этом вопросы анализа высокотехнологичного предмета как орудия совершения преступления и вопросы формальной связи между предметом преступления и отнесением самого преступного деликта к числу преступлений в сфере высоких технологий нами уже также рассмотрены. Вместе с тем, в предмет нашего исследования не вошли вопросы использования преступником высоких технологий в алгоритме совершения преступления, а также использование преступником знаний и навыков, относящихся к числу высокотехнологичных. Именно эти вопросы и являются предметом рассмотрения в настоящей статье.

Преступления в сфере высоких технологий являются следствием общей цифровизации [8]. Хотелось бы акцентировать внимание на актуальности рассматриваемого вопроса. По данным ряда источников, за период с 2015 г. по 2019 г. только в г. Алматы зарегистрировано около 18 000 уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи, в том числе иных преступлений с использованием информационных технологий. По годам ситуация выглядит следующим образом: в 2015 г. зарегистрировано 663 преступления, в 2016 г. — 1705, в 2017 г. — 2818, в 2018 г. — 5101, в 2019 г. — 9164.

В 2015 г. в Республике зарегистрировано 17 621 инцидент информационной безопасности, в 2016 г. — 19 118, в 2017 г. — 24 584, в 2018 г. — 19 335, в 2019 г. — 20 458 [9]. Поэтому рассмотрение способов совершения преступлений в сфере высоких технологий является актуальным и необходимым.

В этой связи, начиная рассмотрение критериев с первого пункта, следует обратить внимание на то, что признак «способ совершения преступления» наиболее часто встречается в исследованиях, касающихся сути преступлений в сфере высоких технологий [10, 90]. Например, А.К. Нурпеисова в целом концентрирует ракурс понимания компьютерной преступности, безусловно, входящей в категорию преступлений в сфере высоких технологий, вокруг способов совершения преступления. Перечислим их:

- несанкционированный доступ к информации, хранящейся в компьютере;
- ввод в программное обеспечение «логических бомб»;
- разработка и распространение компьютерных вирусов;
- преступная небрежность в разработке, изготовлении и эксплуатации программно вы-

числительных комплексов;

- подделка компьютерной информации;
- хищение компьютерной информации [11, 15–19].

Однако такое разнообразие способов совершения преступлений в сфере высоких технологий не дает нам оснований для того, чтобы объединить их под эгидой рассмотрения одного понятия и на основании одних критериев (что предполагает их определение). Заметим, что сами эти алгоритмы отвечают ряду признаков, указанных нами ранее по отношению к позитивной составляющей высоких технологий. А именно:

- в основе сравниваемого алгоритма лежит более точный расчет вероятности достижения результата;
- новая технология (алгоритм) может предполагать использование большего количества предметов или большего количества участников, а также большего количества времени;
- новая технология (алгоритм) может предполагать изменение ролевых функций среди участников, ее реализующих;
- новая технология (алгоритм) может предполагать необычную последовательность действий, ее составляющих;
- ее применение может требовать особых познаний и навыков;
- ее использование может быть более эргономично.

Способы, указанные А.К. Нурпеисовой, целиком связаны с использованием компьютера. Однако перечисленные нами признаки охватывают, гипотетически, более широкий спектр действий преступника, указывая на общий принцип, в котором преступный алгоритм может считаться высокотехнологичным по отношению к используемым ранее. Подчеркнем, что сама «высокая технологичность» относительна. Поэтому перечисление всех «высокотехнологичных алгоритмов-методов», способов совершения преступлений, по сути, бесполезно, и их уточнение возможно только по отношению к другим критериям. Например, по отношению к использованию предмета «высокой технологии» или, что намного сложнее, к совокупности высокотехнологичных знаний. Исходя из этого, детализация данного признака преступлений в сфере высоких технологий будет проводиться нами позднее, поскольку предполагает значительное отклонение от структурного описания негативных признаков использования высоких технологий при расследовании преступлений.

Следующим негативным признаком использования высоких технологий при расследовании преступлений является такой элемент, как знание-навык. Его использование предполагает свободное оперирование алгоритмами достижения преступной цели и предметами, используемыми в ходе совершения преступления, его планирования и сокрытия. При этом, здесь не идет речь лишь о высокотехнологичных алгоритмах — способах совершения преступлений, их сокрытия. Более передовой навык использования даже «обычного», не высокотехнологичного предмета предполагает и более высокую эффективность действий преступника. Например, улучшенная инициация взрыва, безусловно, имеет значение для ущерба, нанесенного террористическим актом. Здесь даже использование листка бумаги в качестве контактной прослойки между проткнутой гвоздем жестяной крышкой играет такую роль.

Еще большее значение имеет общая энтропия ситуации, в которой более передовые знания позволяют лучше ориентироваться в динамике события. Например, знание аэродинамики является одним из важных условий использования методов воздушного боя, а налет часов — залогом успешности боя. То же самое можно сказать и о навыке использования стрелкового оружия, городских условий, знаний о ядах и наркотических веществах. Последнее особо актуально при производстве синтетических наркотиков. Даже оставив в стороне навыки гипноза и знания тактики действия следственных органов, становится понятно, что значимость данного критерия в криминальной оценке высоких технологий более чем актуальна.

Однако, как это ни странно, анализ критериев, позволяющих отнести тот или иной деликт к числу деликтов в сфере высоких технологий, не заканчивается. Важнейшим критери-

ем, не выделявшимся ранее ни одним из авторов, изучавших вопросы преступлений в сфере высоких технологий, является критерий среды подготовки и совершения преступления.

Следует отметить, что несмотря на существование терминов «компьютерная преступность», «киберпреступность», «преступления в сфере высоких технологий», «информационная преступность», никто из исследователей не сосредоточил свое внимание на среде выражения преступных действий, ограничившись лишь расплывчатыми рассуждениями о совершении преступлений в сети Интернет. Вместе с тем, именно данное выражение имеет архиважный характер уже потому, что позволяет очертить границы использования высокотехнологичных предметов, алгоритмов-методов-способов, знаний-навыков, ибо иначе, учитывая сравнительный характер высоких и «прочих» технологий, правоприменитель вынужден будет постоянно оценивать абсолютно любые действия фигуранта на предмет вероятных результатов, эффективности их достижения, эргономичности и прочих критериев, описанных нами выше.

При этом такое сравнение фактически исключает перспективу обособления деликтов с признаками использования высоких технологий, поскольку возникает существенная конкуренция между прочими видами преступлений и преступлениями, совершенными в сфере высоких технологий. Эта конкуренция неизбежна уже ввиду того, что способ совершения преступления не всегда способен обособить тот или иной деликт, ибо объект преступления может существенно превалировать над способом и охватывать множество способов.

Ярким примером выступает такой деликт, как убийство (ст. 99 Уголовного кодекса Республики Казахстан), в котором лишь п. 6 ч. 1 как-то претендует на значение способа совершения преступления. Однако уже следующая статья (ст. 100 УК РК) «Убийство матерью новорожденного ребенка» такой разницы не содержит. Не содержит ее, к примеру, и ст. 106 УК РК «Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью». Равно таким же беспомощным выступает и критерий предмета, а также знаний, которые даже при совокупном учете не способны снять описываемую конкуренцию.

В этой связи возникает необходимость обособления критерия среды совершения преступления как критерия, способного объединить все прочие критерии «высокотехнологичности» под своей эгидой. Безусловно, такому обособлению должен предшествовать детальный анализ указанной категории. Однако таковой, ввиду своей объемности, будет проведен нами позднее.

Список использованной литературы:

1. Батурин Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. — М.: Юрид. лит., 1991. — 160 с.
2. Толеубекова Б.Х. Компьютерная преступность: вчера, сегодня, завтра. — Караганда, 1995. — 197 с.
3. Аубакирова А.А. Методика расследования компьютерных преступлений. — Алматы, 2005. — 96 с.
4. Россинская Е.Р. Теория информационно-компьютерного обеспечения криминалистической деятельности: Монография. — М.: Проспект, 2022. — 256 с.
5. Усов А.И. Концептуальные основы судебной компьютерно-технической экспертизы: Дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 2002. — 402 с.
6. Нугманова А.Т. Преступления в сфере высоких информационных технологий: теория и практика их расследования на первоначальном этапе: Дис. ... канд. юрид. наук. — Караганда, 2007. — 155 с.
7. Сырбу А.В. Процессуальный порядок получения и использования информации с технических каналов связи в уголовном судопроизводстве: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Караганда, 2005. — 172 с.

8. Шульгин Е.П. правовые и организационные основы деятельности органов досудебного расследования МВД Республики Казахстан, осуществляющих производство в электронном формате: Дисс. ... канд.юрид.наук. — М., 2021. — 262.

9. Ответ ГУ «Управление комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры РК по г. Алматы», за исх. № 2-21603-20-00146 от 10 января 2020 г.

10. Rossinskaya E.R. Modern methods of computer crimes and patterns of their implementation // Lex Russica. — 2019. — № 3. — PP. 87–99.

11. Нурпеисова А.К. Уголовно-правовые и криминологические проблемы компьютерной преступности. — Караганда, 2013. — 170 с.

Шульгин Е.П.,

*қылмыстық процесс кафедрасының доценті,
философия докторы (PhD), полиция майоры*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: shulgin_e@internet.ru);*

Корякин И.П.,

*криминалистика кафедрасының доценті, заң ғылымдарының докторы
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: pikovy@yandex.ru)*

Жоғары технология саласындағы қылмыстың криминалистикалық сипаттамасын қылмыстық-құқықтық талдау мәселесі

Аннотация. Мақалада жоғары технология саласындағы қылмыстың криминалистикалық сипаттамасын қылмыстық-құқықтық талдау мәселесі қарастырылады. Жоғары технология ұғымы анықтамасының ерекшелігі салыстырмалы тәсілде ашылады және объектінің, алгоритмнің, білім мен шеберліктің болуына негізделген критерийді анықтаумен байланысты, олардың жоғары технологиялық сипаттамасы оларды қолдану мұндай әрекеттің жоғары технология саласындағы қылмыстың бірі екенін көрсетеді. Осыған байланысты осы типтегі негізгі және қосымша өлшем ерекшеленеді. Олардың жиынтығы қылмыстың барлық әдісі аясында осы белгілердің ерекше бейнесін жасауға мүмкіндік береді. Қарастырылып отырған қылмыс түрі жеке мәлімет пен мәлімет базасына рұқсатсыз қол жеткізу арқылы жасалады.

Негізгі сөздер: құқықтық талдау, ақпараттандыру, сотқа дейінгі іс жүргізу, жоғары технология саласындағы қылмыс, құқық қорғау қызметі.

E.P. Shulgin,

*Associate Professor of the Department of Criminal Procedure,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Major*

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: shulgin_e@internet.ru);*

I.P. Koryakin,

*Associate Professor of Criminology Department, Doctor of Law,
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh Kabylbayev, e-mail: pikovy@yandex.ru)*

Issues of criminal law analysis of criminalistic characteristics of crimes in the field of high technology

Annotation. The article deals with the issues of criminal law analysis of the criminalistic characteristics of crimes in the field of high technology. The specificity of the definition of the concept of high technology is revealed in a comparative approach and is associated with the definition of criteria based on the existence of an object, algorithm, knowledge and skill, whose high-tech character suggests that their use indicates that such an act belongs to the number of crimes in the field of high technology. In this regard, the main and optional criteria of this type are highlighted. Their combination allows you to create a

unique image of these signs in the context of the entire method of committing a crime. The type of crime in question is committed with the help of unauthorized access to personal information and databases.

Keywords: legal analysis, informatization, pre-trial proceedings, crimes in the field of high technology, law enforcement.



**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРА-
НИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL AND
PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

ӘОЖ 10.01.79

Абугалиев Қ.Н.,

*Ғылыми-зерттеу институты ІІО тарихын зерттеу орталығының бастығы,
филология ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: kanat_an@mail.ru);*

Серімов Е.Е.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бөлімінің басшысы,
заң ғылымдарының кандидаты
(«Bolashaq» Академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,
e-mail: mr.serim@mail.ru)*

Тергеушілердің кәсіби әдеби мәселелері

Аннотация. Мақалада тергеушілердің кәсіби моральін жеке объект етіп алудың өзі мұның маңызын көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге белгілі бір қызметтегі, белгілі бір жағдайдағы кәсіптік мораль нормасын жүйелеп жинақтау қажеттілігімен айқындалатыны да сөз етіледі. Осы кәсіптік моральмен қылмыстық процеске қатысты тергеушілердің әдеби де етене астасып жатыр. Тергеушілер қызметінің өздеріне тән әдеби кәсіби моральдың күрделі бөлігін құрайды. Ол қылмыстық істі тергеудегі тергеушінің ұстанымы арқылы барынша айқын көрінеді. Сондай-ақ ғылыми мақалада құқық қорғау органдары қызметкерлерінің моральдық жауаптылығының да аумақ-шегі де кеңінен қарастырылады. Тергеушілердің әдебін сөз еткенде, моральдық жауаптылықтың сипатын, айқындылығын, нақтылық дәрежесін, сондай-ақ құқықтық шектеудің міндеттілік шегін анықтаудың айрықша маңызы барлығы дәлелденеді. Авторлар жауаптылықтың аражігін ашып-айырып, ғылыми негіздеп, заңдық қалыпқа түсіргенді жөн деп біледі.

Негізгі сөздер: тергеуші, кәсіби мораль, әдеп, кәсіби әдеп, қылмыстық процесс, жауаптылық.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адамды ең жоғары құндылық деп жариялауына орай, оның құқығы мен бостандығының кепілі алдыңғы қатардан орын алады. Тергеуші мамандығының да негізгі объектісі — адам және оның мүддесі, құқық ауқымы, жеке тіршілігі және жалпы оның тағдыры.

Кәсіби әдептің бір тұлғасы — тергеуші. Тергеуші қызметіндегі әдеп негізі біз қарастырып отырған мәселеміздің негізгі арқауын құрайды. Өйткені біздің зердемізге салып, сөз етіп отырған тақырыбымыздың күрмеуі қалың да күрделі болғандықтан, көп нәрсені тереңнен қаузауды, кеңінен қамтуды керек етеді. Сондықтан да қыры мен сыры көп тергеуші қызметіндегі әдеп негізін қылмысты тергеу сатысындағы процессуалдық норманың, тактикалық және әдептілік қағидасының өзара үйлесімділігі тұрғысынан қарастыру шешімі оңай тарқатылар мәселе деп айта алмас едік.

Әдетте, қызметтік міндетін атқарудағы тергеушінің жүріс-тұрысы мен іс-әрекеті үш арнадан бастау алады. Бірінші арнасы — процессуалдық норма. Процессуалдық норма қылмысты тергеу барысында нені және қандай түрде, қандай тәртіппен жүргізетінін баян қылса,

екінші бір арнаны — тактикалық ереже құрайды. Бұрыннан белгілі криминалистиканың ұсынымы тергеушінің қылмысты із суытпай тез арада ашып, кінәліні анықтау мақсатындағы өзінің тактикалық жүйесін, әдіс-айласын күні бұрын анықтап қоюына толықтай жағдай жасайды. Ал үшінші — әдептілік қағидасы әлеуметтік мораль талабынан туындап, тергеу жүргізілгенде қай тәсілді қолдану-қолданбауды саралауға, бағалауға мүмкіндік туғызады. Осылайша тергеуші бүтіннің екі жағындай бірінсіз-бірі жоқ аталған осы үш тоқтам - қағиданы басшылыққа алып, өзінің атқарып отырған тікелей қызметін баянды етеді. Басқаша айтқанда, процессуалдық заң — мазмұн мен форманы, криминалистика — тергеудің әдіс-тәсілін, ал әдептілік нормасы тергеуші қызметінің адамгершілік негізін айқындайды.

Бұл тоқтам бір-бірімен өзара тығыз қабысып жатыр. Процессуалдық норманың мәнамызын жеткілікті дәрежеде ұғына алу, оны қажетті жерде иінді пайдалана білудің өзі қылмысты ашу барысында іс-әрекетті иінді қолданудың жойқын кепілі болмақ. Көптеген процессуалдық норманың, солардың ішінде ең бастысы деуге тұрарлық: істің мән-жайын толық, жан-жақты зерттеу, сезіктінің заң бойынша қорғалуын қамтамасыз ету секілді қызметтік әрекеттің мән-маңызын айқындайтын мәселенің моральдық аспектісі тым тереңнен қаузап қарастыруды қажет етеді. Тергеушінің адамгершілік бейнесі қызметінде адамдық нормасына қылау түсірмейтіндей, оларды сәт сайын дерлік қатаң сақтаудан көрінеді. Мұның өзі қылмысты ашу барысында тергеу тиімділігін арттыру әрі алдын ала тергеу органдарының беделін нығайта түсі үшін аса қажетті фактор саналады. Бұл мәселе тек тергеушіге ғана емес, құқық қорғау органдары қызметкерлеріне тікелей қатысы бар. Тәжірибе көрсетіп жүргендей, процессуалдық жағдайдың ерекшелігіне қарай тергеушілер мен өзге де қызметкерлер белгілі бір адамгершілік нормасын өз қызметінде әрқилы ұстанатынын байқаймыз.

Сөз жоқ, тергеуші үнемі қылмыспен күрестің алдыңғы шебінде жүреді. Заң әділдігін жүзеге асыру барысында қылмыспен әрі оны жүзеге асырған қылмыскермен басқалардан бұрын бетпе-бет кездесетін де сол адам. Тергеуші үшін қылмыстың болған уақыты және қылмыс жасаған кінәлі адамдарды анықтау мақсатында заңда көрсетілген шараны қолдану секілді қылмыстық сот өндірісі негізінің айрықша маңызы болады. Өзіне телінген міндетті ойындағыдай атқару — тергеушінің басты қызметтік борышы мен адамгершілік парызы.

Процессуал-ғалымдардың біртарабы тергеушінің қызметіне байланысты үш негізгі кәсіби функцияны атап өтеді, бұлар: «қылмыстық ізге түсу немесе айыптау, қорғау және істің шешілуі» [1, 226] десе, екінші біреулері: «тергеуші қызметінің барлық қыр-сырын қылмысты тергеу делінетін бір-ақ функция қамтиды» [2, 59–61] дегенді айтады. Бұл мәселе өз алдына бөлек әңгімені қажет ететіндіктен, бұл жерде оны кеңінен қарастыруды жөн көрмедік. Ол міндет те емес. Әйтсе де, алдын ала тергеуде өз алдына бөлек айыптау немесе қорғау функциясы әлі де болса айқындалмай тұрған кезде (өйткені әр сатыдағы тергеу амалына қатыса бермейтіндіктен), тек тергеушіге ғана мән-жағдайдың ауанына қарай ауырлататын не жеңілдететін айыптаушыны айыптайтын не ақтап шығатын міндет жүктеледі.

Сөз жоқ, қылмыстыны анықтауда белсенділік пен тегеуірінділік танытатын, айыптаушыға бейтарап болып, оның құқығын қорғалуын қамтамасыз ететін тергеушінің алдына күрделі мәселе тұрады. Адам тағдырын шешуде оған шексіз билік берілген. Ендеше алдын ала тергеудің жариялылығы, соған орай тергеушінің қайсыбір әрекетіне сын айту мүмкіндігі шектеулі болғандықтан, қызмет бабындағы оның жіберген қатесі мен адасуы үлкен зардапқа соқтыруы мүмкіндігін жоққа шығара алмаймыз. Мұндай қателікті болдырмау үшін тергеуші тек заңға ғана бағынып, ұдайы адамгершілік қағидасын берік ұстануы керек.

«Қызметтік ереже тәп-тәуір болғанымен тәжірибесі, адами қасиеті аз адамдардың қолында ол өзінің күшін жоғалтады», - деп әйгілі адвокат А.Ф. Конидің ағынан жарылуы тегін емес-ті [3, 34–35]. Сондықтан да тергеушіге үлкен адамгершілік мұратты ұстану талабы қойылады.

Қылмыстық іс тергеуіндегі басты кейіпкері — тергеушінің ішкі-сыртқы келбетін әбден біліп алуға міндеттіміз. Өйткені тергеушінің жай-күйін, оның ішкі бұғып, тұнып жатқан жұмбақ қасиетін егжей-тегжейлі біліп алсақ, қилы қабаттан тұратын тергеудің де тылсым сырына етене қанығып, көп жайтқа көзіміз ашылар еді. Задында, тергеушінің қызметтегі түпкі тұтқасы, түпкі негізі — оның адамгершілігі.

Тергеуші көпті көріп, көнекті тоздырса да қатардағы адам секілді өзінің бойындағы туа бітер дарқан даналықты біле бермейді, сезбейді, өйткені өзінің ойын оятпайды. Осы тұрғыдан өзінің төлтума зерттеуінде Ә.Нілібаев былай деп ой түйеді: «Адам түйсігін түрткілеп, ізденбейді. Тіпті осы күнде білгір тұлғаларымыз да осындай ой жетпес, ой жетсе де тіл жетпес өзінің тылсым тереңін түсінбейді. Адам өзін-өзі ұқпайды. Адам өзін-өзі әлі де тереңдеп танымайды. Сол танымның таяздығы себепті адам өзінің осал тұсын түсінбегендіктен, өзінен-өзі ұялмайды. Міне, осынау өзін-өзі шектеулік адамды алға қарай бастырмайды» [4, 175].

Тергеуші қызметінің әдеп негізінің бірі тергеудің жан-жақтылығынан көрінеді. Тергеудегі жан-жақтылық пен объективтіліктің тергеушінің алдына қойған қызметтік міндетін адал шешуде, ақиқатты анықтауда, алдын ала тергеудің тәрбиелік мәнін арттырып, тергеу органдарының беделін көтерудегі ықпалы зор. Жан-жақтылық пен объективтілік талабы заңда айқын көрінісін тапқан. Қылмыстық сот ісін жүргізудің негізі саналатын Қылмыстық процестік кодекстің 24-бабына сәйкес тергеуші істі дұрыс шешуге қажетті және жеткілікті мән-жайды жан-жақты толық және объективті зерттеу үшін заңда көзделген барлық шараны қолдануға міндетті.

Қылмыстық іс жүргізудегі бұл маңызды қағиданың процессуалдық қана емес, адами мұратты көздейтін сипаты да бар. Кез келген қылмысты шешуде жан-жақтылық, объективтілік тұрғысынан келу — тергеушінің адамгершілік парызы. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (ҚПК) 24-бабында көрсетілгендей, істің мән-жайын жан-жақты, толық және объективті зерттеу үшін «тергеуші заң мен ар-ожданды басшылыққа алады» (ҚПК 25-б.).

Істің мән-жайын жан-жақты зерттеудегі жан-жақтылық — жасалған қылмысқа қатысты ұсынылған барлық жорамалды, оларды бекітетін не олардан бас тартқызатын дәлелдемені тексеруден байқалады. Мән-жайды ұсақ-түйегіне дейін егжей-тегжейлі зерттеу дәлелдеме бағытын айқындайды, біржақтылық пен субъективизмді болдырмай, дәлелдеудің объективтілігін қамтамасыз етеді.

Объективтілік — әр қылмыстық істің мән-жайын нақты шындықпен сәйкестендіре зерттеу, дәлелдемені жинақтап, тексеріп, бағалауда бейтараптылық таныту деген сөз. Оның ұғымы айыптау үшін қажетті-қажетсіз барлық мән-жайды бірдей ескеруге келіп саяды. Байыптап айтқанда, ол қылмыстық іс жүргізу органдарының жинақталған нақты материалға барынша әділдікпен қарап, бейтараптылық танытып, бір ғана адалдықты негізге алатын құқықтық және адамгершілік талабы десек, асырып айтпаспыз.

Қылмыстық жауапкершілікке кінәсізді немесе оның кінәсінен да артық күнә жүктеудің өзі — арам құлқынның кісәпір адамы — қылмыскерді жазаламау секілді, қылмыстық процестік заңнаманың 2-бабындағы міндетіне қарама-қайшы келіп қана қоймайды, сондай-ақ аморальды, адамгершілік нормасына еш үйлеспейтін, біздің түсінігіміздегі адамгершілікке сыймайтын кері құбылыс.

Судьядан да, прокурордан да жан-жақтылықты талап етудің тергеуші үшін үлкен маңызы бар. Ол тергеушінің қызметтік ерекшелігіне байланысты туындайды. Егер соттық тергеудегі объективтілік пен жан-жақтылық айыптау, қорғау функциясымен (прокурор мен адвокат), істі шешуде қылмыстық іс жүргізудің әртүрлі нысанымен қамтамасыз етілсе, ал алдын ала тергеуде мұндай жағдай жоқ.

Айыпталушы күдіктінің не сезіктінің процессуалдық құқығы болғандықтан, айып тағудан қорғана алады. Заң тілімен айтқанда, айыпталушының қорғану құқығы — адамның заңсыздық және әділетсіздік жолымен қылмыстық жауапкершілікке тартылуынан құтылу үшін қорғану жөніндегі субъективтік құқығы; екінші жағынан, жәбірленуші де өзіне тиісті құқықтан құр алақан ада емес. Олардың өздеріне телінген өз құқығын нақты пайдалану тергеушінің істі тергегендегі жан-жақтылығы мен бейтараптылығына тікелей байланысты келеді. Осының бәрі де тергеушіге үлкен жауапкершілік жүктейді, бұған тергеу өндірісін дұрыс жүргізуіне заңдық және моральдық жауапкершілік негіз болады.

Басқы кезде дұрыс-ау деген ұсынылған қате жорамалына тексеру кезінде салқын қандылықпен бейтараптық таныту оңай шаруа емес. Тергеуші өзіне-өзі сын көзбен қарап, әрбір мән-жайдың анық-қанығына жету үшін әрбір ақпаратты тереңнен қаузап зерттегені дұрыс, адамның тағдыры таразыға салынар тергеуде ұсақ-түйек нәрсе жоқ. Тергеушіні «үнемі күдіктенуші адам» деп атайтыны жайдан-жай емес. Әуел бастағы жорамалына сын көзбен қараған сайын, жинақталған материалына күдіктене түсіп, басқа жорамалмен салыстырасалғастырып, өзінің шығарған қорытындысын шынайы дерекпен өлшеп бағалайды. Осылайша бірте-бірте, жалғандықтан арылып, күдік келтірген қате пікірінен айнып, түптің түбінде ақиқатқа келіп жүгінеді.

И.К. Шахриманьян: «Күдіктің психологиялық тұрқы қырағылықтың бір элементі, біржақтылыққа ұрындырмайтын түр болып табылады. Тергеушінің өзіне-өзі күдіктене қарауы – сенімділіктің психологиялық көпірі» [5, 148], - дейді.

Тергеушінің өзінің қорытындысы мен келген шешімінің дұрыстығына сын көзбен қарап, керек болған жағдайда өз қатесін мойындай білуі — адамдық болмысының ең маңызды бөлігі десе болғандай.

Тәжірибеде көріп жүргеніміздей, дәлелдеу барысында тергеушінің қателікке ұрынуының басты себебі өзінің әуел бастағы жорамалынан оңайлықпен бас тарта қоймауында жатыр. Іс-әрекетіне сын көзбен қарау жоқ. Алдын ала ұстанған жорамалынан таймай, ақиқаты осы деп, жинақталған өзге дәлелдемені көзіне ілмеуі тергеушінің істі объективті қарамауына түрткі болады. Осылайша істі біржақтылықпен шешу, өз жорамалына ыждағатты қарамауы да оны әділдіктен алыстата береді. Алдын ала бұрмалау – процессуалдық заңды бұзуға тікелей апаратын теріс әрекет. Өзінің әуелгі таңдаған жорамалына сеніп, сезіктіні кінәлі деп санап, істің мүддесіне қайшы шығады деп біліп, істің мән-жайының ұсақ-түйегіне мән бере бермейді. Бір қарағанда, ұсақ-түйек болып көрінетін нәрсенің өзі ертеңгі күні орны толмас үлкен тергеу қателігіне апарып соқтыратыны болады.

Тергеуші іс сотқа түскен соң кейіннен сот түзете жатар деп жеңіл-желпі қарамағаны дұрыс. Сот тергеуін дұрыс өткізуге болар сот өндірісінде мағлұмат жетіспесе не егер тергеу материалында кемшін тұс мол болып, шығарылатын айыптау қорытындысына тікелей әсер ете алатын мән-жай сот назарынан тыс қалар болса, онда соттың қателікке ұрылатыны даусыз дейміз. Тергеуде жіберілген кемшіліктен туындайтын мұндай қауіпті кезінде көптеген ғалым ескертіп өтеді [6, 87].

Алдын ала тергеуді одан әрі жетілдіре түсудің мүддесі, шынтуайтында, айыптаудың басымдық алып бара жатқан жайды қатаң сын тезіне салып отыруда жатыр. Мұнда тергеу жүргізгенде объективтіліктің болмағандығын айғақтайтын, алдын ала белгіленіп қойған істі тексерудің маңызы ерекше саналады. Алайда бұл кемшіліктің көбіне сотта ғана беті ашылып, әйгілі болып қалады. Мұндай істі талқылау тергеушіге өзінің жіберген қателігін, іске маңызды делінген мән-жай бойынша өзінің ұстанған позициясының дұрыс еместігін ұғуына, олар дер кезінде анықталып, ескерілсе, тергеудің сыңаржақтылыққа ұрынбауына түрткі болатынын түсінуге септігі тиер еді. Кезінде ғалым заңгер И.Д. Перлов: «өз жұмысына сын көзбен қарағысы келген тергеуші үшін сот үдерісі біліктілігін жетілдіре түсетін үлкен мектеп» [7, 21], - деген болатын.

Сонымен бірге бұл — тергеушіні адамдық тұрғыдан тәрбиелейтін маңызы айрықша мәселе. Мұндай қажеттілігі мол мәселе тергеушінің бойындағы жауаптылық, шынайылық, істі толықтай ашу қасиетін бекітуге түрткі де болады.

Тергеушінің күдіктіге және қылмыстық іс жүргізудегі басқа да қатысушыға қатынасында да осы біз сөз етіп отырған әдеп мәселесінен көрінеді. Қай кезде, қай істе адамгершілікті арқау ету, осы тұрғыдан пайымдап, кесім-билік айту — қазақтың құқық тарихында бабалардан қалған игі дәстүр десек, артық айтпаймыз. Қай кезде де дауды шешудің алтын қазығы — әділдік, нысанасы — ақиқат, арқауы — адамгершілік болмақ. Осындай орайда, қылмыскерлердің жүректеріне адамдық, иман ұялатып, түзу жолға салып, адалдық пен арамдықтың парқын кемеңгірлікпен ұқтыра білген кешегі би-шешеніміздің дауды зерттеп, кесім шығару өнері – кейінгі толқын ішкі істер органдары қызметкерлері үшін өнегелі үлгі. Оның адамның тағдырын шешудің кілті қолында болатын бүгінгі із кесу қызметкерлеріне үйретер сабағы да, тағылымы да мол.

Тергеушінің айыпталушыға (сезіктіге), оның қорғаушысына және жәбірленушіге қатынасы, негізінен, жоғарыда айтқанымыздай, тергеу ісіне объективтілікпен қарауын талап етумен айқындалады.

Қылмыстық істі айыпталушы жасады деген тұрғыдан келіп, соның нәтижесінде айыпталушыға белгілі мөлшерде зиян келтіріледі деген тұжырымның тергеу аяқталғанынша басы ашық тұратыны рас. Қылмыстық іс тергеудің осы кезеңінің негізгі мазмұнын құрайтындықтан, тәпшітеліп, жан-жақты анықталуын қажет етеді. Айыпталушы сезікті мен жәбірленушінің құқығы мен заңды мүддесін, тергеудің дұрыс шешімін табуды қамтамасыз ету үшін тергеуші өз шешімін бірден-бір дұрыс болжам деп танудан әуелден тым аулақ болғаны жөн.

Тергеушінің сезіктіге де, жәбірленушіге де олардың кінәсі толық анықталып болғандай қатынас жасамауда процессуалдықпен бірге адамгершілік талап та қажет етеді. Тергеуші өзінің пікірінше жауапкершілікке тартылған адамның кінәлілігіне соншалықты сенімді болса да, тергеу әрекеті аяқталғанша кінәсіздік жорамалын басшылыққа алуы тиісті. Осы кінәсіздік жорамалы бойынша тергеуші «айыпталушыға мен сезіктіге алдын ала тон пішпеуі; айыптауды жоққа шығаруға немесе жауапкершілікті жеңілдідетуге бағытталған айыпталушы мен қорғаушының барлық пайымын мұқият тыңдап, жадыға алып отырғаны; оны дәлелдеме арқылы тексеруі; жаңа дәлелдеменің табылуы, оларды тексеру туралы айыпталушы (қорғаушының) тілегін ескеріп, іс үшін маңызы бар болған болса, осы мақсатта тергеу әрекетін жүргізгені дұрыс» [8, 350].

Тергеудің объективтілігі айыптау айтылса да, өз күшінде болуы тиіс. Бұл ереже ешкімнің күмәнін тудырмаса да, кейбір қылмыстық процесті зерттеуші ғалымдар бұған кереғар пікір айтатыны кездесіп қалады. Оның мәні мынаған келіп саяды: тергеушіде қандайда бір күмән болғанда ғана адамды айыпталушы (сезікті) ретінде жауапқа тартады» [9, 23, 28–31].

Бұндай ұстанымның негізінде, әдеттегідей, адамды қылмыстық жауапкершілікке тартуды қамтамасыз етуге ұмтылу, аз-кем күмән болған жағдайда, кінәлілікке тартылған адамды айыптамау керегі айқын көрінеді. Қылмыстық жауапкершілікке мейлінше байқап тартуда заңдық және адамгершілік талабы жатыр. «Қылмыстық іс жүргізуде адамның қылмыс жасағаны туралы кінәсін бүге-шігесіне дейін тексерілген дәлелдеме айғақтаса ғана айыптау айтылып, қорытындысы жасалуы тиіс» [10, 195]. Әрине, айып тағу тек тергеушінің сезігі мен болжамына негізделмесі анық. Ашығын айтқанда, бұл көзқарасты қолдаушылардікі дұрыс та. Бірақ бұдан тергеуші айып таққанда нақты кінәлі бірден-бір — осы сезікті деген түсінік тумауы керек.

Тақырыпты кеңінен тарқатар болсақ, қызметтегі әдеп категориясын сөз еткенде қызметкердің моральдық жауаптылық мәселесін айналып өтпеуге болмайды. Кейбір ғалым қызметкерлердің құқықтық мәртебесіне заңдық (қылмыстық, әкімшілік, азаматтық, тәртіптік) жау-

аптылыққа белгілі бір көлемде саяси жауаптылықтың да кірігіп кететінін ескертіп өтеді. Зерттеушілер «моральдық жауаптылықты адамның қоғамдық талап пен моральдық норманы саналы, шынайы түрде орындауы» дей келе, оның екі түрін ортадан ойып алып бөліп айтады: 1) жасалған іс-әрекет пен теріс қылықтың объективтік сипатынан туындайтын жауаптылық; 2) адамның барынша оң шешім таңдай алу еркінен туындайтын және саналы түрде теріс қылық жасау жауаптылығы [11, 67].

Моральдық жауаптылықтың кей түрі қызметкердің өз пікірінің көпшілік алдында талқыға салынғанынан көрінеді. Моральдық жауаптылыққа заңсыз мәжбүрлеу шарасы арқылы ықпал ететін негативті (келеңсіз) түрі тән. Жауаптылықтың бұл түрі полиция (тергеуші) қызметкерінің әрекетінде белгілі бір ықпал ету шарасын қолдану қажеттілігімен сипатталады. Моральдық жауаптылықтың позитивтілігі, ұтымдылығы — саналы түрде моральдық парызын білу, өзіне қатысты талаптардың бәрін берік ұстанудан көрінеді.

ПО қызметкерлерінің кәсіби қасиетін қалыптастыруға құқықтық мәдениет пен құқықтық сананың өзара байланысы мен өзара әсерін анықтау мәселесі өзекті болуы қажет. Олар құқық нормасын біліп қана қоймай, сонымен қатар құқықтық мәдениеті, терең құқықтық санасы жоғары білікті қызметкер болуы керек [12, 34].

Қорытындылай келе, кәсіптік моральдың тергеуші қызметімен тікелей байланысып жатқан мораль түрі болып табылады. Ал кәсіптік мораль әлеуметтік басқарудың өте маңызды міндетін орындайды. Ол кәсіби қызметте жалпы моральдық қағидат талабын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді. Ол үшін қызметкер өзінің кәсіби міндетін табысты атқаруға, өзінің қызметіндегі түрлі жағдайда дұрыс бағыт алуға міндетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. — М.: Наука, 1968.
2. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности. — М.: Госюриздат, 1961; Элькин П.С. Сущность советского уголовно процессуального права. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1963.
3. Кони А.Ф. Сборник сочинений. — М.: Юридическая литература, 1967. Т. IV.
4. Ә. Нәлібаев. Қос қағида // Жұлдыз журналы. — 2009. — № 3.
5. Шахриманьян И.К. Общая психологическая характеристика деятельности советского следователя // Правоведение. — № 2. — 1965.
6. Васильев А.Н., Мудьюгин Г.Н., Якубович Н.А. Планирование расследований преступлений. — М.: Госюриздат, 1957.
7. Перлов И.Д. Судебное следствие в советском уголовном процессе. — М.: Госюриздат, 1955.
8. Теория доказательств в советском процессе. — М.: Юридическая литература, 1973.
9. Лукашевич В.З. Гарантии прав обвиняемого в советском уголовном процессе (стадия предварительного расследования). — Л.: Изд-во ЛГУ, 1959. Акинча Н.А. Подозреваемый и обвиняемый на предварительном следствии. — Саратов, 1964.
10. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе.
11. Горский Г.Ф., Кокарев Л.Д., Котов Д.П. Судебная этика. — Воронеж, 1973.
12. Тулегенова С. Ш. Некоторые вопросы правовой культуры сотрудников ОВД как фактора повышения профессионального имиджа // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 2.

Абугалиев К.Н.,
*начальник центра по исследованию истории органов внутренних дел
Научно-исследовательского института,
кандидат филологических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: kanat_an@mail.ru);*
Серимов Е.Е.,
*руководитель отдела послевузовского образования,
кандидат юридических наук
(Академия «Bolashaq», Республика Казахстан, г. Караганда,
e-mail: mr.serim@mail.ru)*

Вопросы профессиональной этики следователей

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы значения профессиональной этики в деятельности следователя, в том числе при производстве следственных действий, служебного и бытового поведения следователя, а также их детерминирующая роль при решении отдельных следственных задач. С профессиональной моралью тесно связаны и нравственно-этические принципы следователей, участвующих в уголовном процессе. Этика в деятельности следователей составляет сложную часть профессиональной этики. Авторами затрагиваются вопросы моральной ответственности сотрудников правоохранительных органов. Делается вывод о том, что нравственная направляющая деятельности следователя лежит в основе многих принимаемых им решений и особенно важна в ситуациях выбора и усмотрений. Предпринята попытка осветить некоторые вопросы профессиональной морали, прежде всего применительно к деятельности следователя при расследовании преступлений.

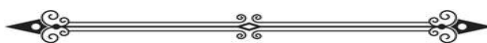
Ключевые слова: следователь, профессиональная мораль, этика, профессиональная этика, уголовный процесс, ответственность.

K.N. Abugaliev,
*Head of the Center for the Study of the History
of the Internal Affairs Bodies of the Research Institute,
Candidate of Philological Sciences, Police Colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov,
e-mail: kanat_an@mail.ru);*
E.E. Serimov,
*Head of the Postgraduate Education Department,
Candidate of Legal Sciences
(Academy «Bolashaq», Republic of Kazakhstan, Karaganda,
e-mail: mr.serim@mail.ru)*

Questions of professional ethics of investigators

Annotation. The article discusses the importance of professional ethics in the activities of investigators, including in the production of investigative actions, official and domestic behavior of the investigator, as well as their determinative role in solving individual investigative tasks. The moral and ethical principles of investigators involved in criminal proceedings are closely related to professional morality. Ethics in the activities of investigators is a complex part of professional ethics. The authors touch upon the issues of moral responsibility of law enforcement officers. It is concluded that the moral guiding of the investigator's activity underlies many of his decisions and is especially important in situations of choice and discretion. An attempt is made to highlight only some issues of professional morality, primarily in relation to the activities of the investigator in the investigation of crimes.

Keywords: investigator, professional morality, ethics, professional ethics, criminal procedure, responsibility.



УДК 343.97

Галым Ф.Г.,
профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
кандидат юридических наук
(e-mail: galym-faiz@mail.ru);

Саханова Н.Т.,
начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
магистр юридических наук, полковник полиции
(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Букенбаева,
г. Актюбе, Республика Казахстан, e-mail: nelli_uralsk@mail.ru)

**Роль патриотического воспитания несовершеннолетних
в профилактике правонарушений, а также в обеспечении общественного согласия
и единства народа Казахстана**

Аннотация. В научной статье рассмотрена роль патриотического воспитания несовершеннолетних как инструмента профилактики правонарушений, а также обеспечения общественного согласия и единства народа Казахстана. Авторы исследуют существующие в Казахстане проблемы профилактики подростковой преступности и маргинализации общества, обнажившиеся на фоне произошедших в стране трагических событий в январе 2022 года. Раскрывается необходимость консолидации государства и институтов гражданского общества в обеспечении патриотического воспитания подростков и молодежи в организациях образования. Акцентируется внимание на проблемных вопросах, связанных с противодействием коррупции и развитием государственного языка, имеющих непосредственное отношение к патриотическому воспитанию подрастающего поколения.

Ключевые слова: подростки, молодежь, закон, подростковая преступность, патриотизм, коррупция, маргинализация, государственный язык, спорт.

В настоящее время в большинстве стран, в том числе и в Казахстане, особую актуальность и значимость приобретает патриотическое воспитание подростков и молодёжи, направленное, в числе прочих, на укрепление гражданственности, формирование правосознания, вовлечение молодежи в социально-экономическую и общественно-политическую жизнь страны.

Еще в 2019 г. Глава государства поднимал существующие в Казахстане острые проблемы, связанные с маргинализацией общества [1], отметив, что ежегодно около 21 тысячи выпускников школ не могут поступить в профессиональные и высшие учебные заведения, пополняя ряды безработных и маргиналов, при этом, в большинстве своем, попадая под влияние криминальных и экстремистских группировок. И трагические январские события 2022 г., когда несколько сотен маргиналов и безработной молодежи, примкнув к экстремистам, стали активными участниками массовых беспорядков, погромов, краж и грабежей, еще больше обнажили эту проблему.

Январская трагедия также показала, что в настоящее время существует ряд серьезных вызовов и угроз, способных привести к дестабилизации общественно-политической и экономической ситуации в стране. По мнению большинства ученых-юристов [2, 56], вполне очевидно, что действия одних лишь государственных органов не способны полностью нейтрализовать подобные угрозы, а значит, необходимо объединить усилия государства и институтов гражданского общества. В этой связи возникла необходимость более детально рассмотреть роль патриотического воспитания подростков и молодежи в профилактике правонарушений, а также в обеспечении общественного согласия и единства народа Казахстана.

На всем постсоветском пространстве несовершеннолетние правонарушители из года в год становятся все более агрессивными, жестокими и циничными, о чем свидетельствуют регулярные новостные ленты средств массовой информации, а также «авторские» видеокадры

жестоких и кровавых преступлений, отснятые самими подростками и выложенные в свободный доступ в социальных сетях. Если рассматривать состояние подростковой преступности в Казахстане, то по итогам истекшего 2021 г. [3] в целом по стране зарегистрировано 1529 уголовных правонарушений, совершенных несовершеннолетними, из них это убийства – 8 фактов, или 0,5 %, покушения на убийство – 3, или 0,2 %, умышленные причинения тяжкого вреда здоровью – 68, или 4,4 %, умышленные причинения средней тяжести вреда здоровью – 68, или 4,4 %, изнасилования – 24, или 1,6 %, насильственные действия сексуального характера – 13, или 0,8 %, половое сношение или иные действия сексуального характера с лицами, не достигшими шестнадцатилетнего возраста – 88, или 5,7 %, похищение человека – 1, или 0,1 %, возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни – 3, или 0,2 %, кражи – 654, или 42,8 %, грабежи – 118, или 7,7 %, разбои – 8, или 0,5 %, вымогательства – 12, или 0,8 %, хулиганства – 98, или 6,4 %, пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма – 4, или 0,3 %, незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств – 11, или 0,7 %, наркопреступления – 30 фактов, или 2,0 %, и т. д.

Из 1515 несовершеннолетних, привлеченных к уголовной ответственности 280 человек, или 18,5 %, находились в возрасте 14-15 лет, и 1235, или 81,5 %, – в возрасте 16-17 лет. При этом подростками в возрасте 14-15 лет совершались такие преступления, как убийство – 4 факта, умышленное причинение тяжкого вреда здоровью – 18, изнасилование – 9, насильственные действия сексуального характера – 4, грабеж – 17, разбой – 1, вымогательство – 1 и т. д. 776 подростков, или 51,2 % являются учащимися организаций образования, из них 350, или 45,1 % – учащиеся школ и гимназий. 156 подростков, или 10,3 %, ранее уже совершали уголовные правонарушения. И если официальная статистика показывает в последние годы устойчивое снижение количества зарегистрированных уголовных правонарушений, совершенных подростками, то сами преступления стали приобретать большой общественный резонанс. Кроме того, казахстанские подростки, проводящие все свободное время в социальных сетях, все больше стали подвергаться влиянию криминальных идеологий и субкультур, пропагандируемых в Интернете.

Так, например, с 2011 г. на постсоветском пространстве стремительно развивается криминальное подростковое движение «АУЕ» [4], идеи которого распространились и среди казахстанских подростков. На платформах популярных социальных сетей стали появляться сотни страниц, чья деятельность направлена на популяризацию «блатной романтики» и так называемых «воровских понятий». Несовершеннолетние последователи «АУЕ» совершают убийства, кражи, грабежи, разбои, вымогательства, изнасилования и т. д., зачастую фиксируя свои преступные «подвиги» на видеокамеры, с последующей их демонстрацией в социальных сетях.

Следует отметить и тот факт, что часть совершеннолетних представителей безработной молодежи в целях быстрой и легкой наживы стала осваивать преступные способы интернет-мошенничества и киберпреступлений. Например, проведенными исследованиями [5, 44] установлено, что лица, совершающие уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи, находятся в возрасте от 21 до 39 лет, из них 62 % являются безработными. Если говорить о мошенничестве, то по итогам 2021 г. из 46668 фактов мошенничества 23351 факт, или ровно 50 %, занимает интернет-мошенничество, при этом 45,4 % правонарушителей находятся в возрасте от 16 до 29 лет [3].

В этой связи авторы полагают, что назрела необходимость пересмотра системы профилактики подростковой преступности, в рамках которой большее внимание должно быть уделено не карательным функциям правоохранительной системы, а укреплению роли патриотического воспитания подрастающего поколения.

Патриотизм — довольно емкое понятие, содержанием которого является любовь и привязанность к своей Родине. Патриот гордится своей страной, гражданством, государственным языком, традициями, а также стремится защищать интересы Родины и своего народа [6]. Президент страны К.-Ж. К. Токаев не раз отмечал, что главная наша задача — привитие молодежи общечеловеческих ценностей, пропаганда в обществе таких качеств, как патриотизм, стремление к знаниям, трудолюбие, сплоченность и ответственность [7]. И реализация указанных поручений Главы государства по-настоящему может оказать мощнейшее влияние на воспитание нового поколения казахстанцев — интеллектуалов, созидателей и патриотов, которым будут чужды идеи «преступного мира» и экстремистских организаций.

В этом плане вызывает интерес система патриотического воспитания подрастающего поколения в Соединенных Штатах Америки, Китае и Российской Федерации. К примеру, граждане США гордятся тем, что являются одной из крупнейших экономик мира, верят в свою исключительность и непобедимость. И в основе этих возвышенных чувств, конечно же, лежит патриотизм граждан. С раннего детства американцы получают важную воспитательную установку о социальном продвижении личности, где каждый может стать тем, кем пожелает, в том числе президентом страны, что формирует чувство сопричастности к судьбе страны, ответственность за происходящее внутри нее и за ее пределами, желание принимать участие в общественных инициативах [8]. Или, например, каждый китаец также является искренним патриотом. Главными ценностями для китайца являются его Родина, китайский язык, семья и домашний очаг. Безусловно, все это связано только с патриотическим воспитанием, которое является главной идеей всей китайской педагогики. Еще с 80-х годов прошлого столетия в материалах китайской прессы отмечалось, что «патриотизм — лучшая традиция и наивысшее нравственное качество китайской нации», а «формой патриотического воспитания» было заявлено изучение отечественной истории [8].

В Российской Федерации система патриотического воспитания также имеет общественно-государственный характер и реализуется во всех сферах образования и культуры. Проводником патриотических ценностей являются уполномоченное от имени государства в проведении патриотической работы Федеральное агентство по делам молодежи (Росмолодежь), а также Общероссийская общественно-государственная детско-юношеская организация «Российское движение школьников» и Всероссийское детско-юношеское военно-патриотическое общественное движение «Юнармия». Кроме того, свою деятельность, финансируемую из государственного бюджета, ведут ФГБУ «Росвоенцентр» и ФГБУ «Роспатриотцентр», ориентированные на патриотическую работу со всеми возрастными группами населения. Благодаря данной работе понятие «патриотизм» сегодня активно набирает популярность среди граждан Российской Федерации [6]. В этот ряд можно отнести и созданный в 2007 г. Указом Президента РФ В.В. Путина Фонд «Русский мир», целями которого являются популяризация русского языка как национального достояния России и важного элемента российской и мировой культуры, а также поддержка программ изучения русского языка за рубежом. Примечательно, что любовь и уважение к государственному языку является одной из важнейших форм патриотизма в Китае и Российской Федерации.

В свою очередь, в Республике Казахстан особую роль государственного языка неоднократно отмечал Глава государства К.-Ж. К. Токаев: «каждый гражданин, связывающий свое будущее с нашей страной, должен приложить все усилия к изучению государственного языка. Это и есть одно из проявлений настоящего патриотизма» [7]. Данный призыв весьма актуален по той причине, что за последние 30 лет выросло целое поколение казахстанцев, родившихся в суверенном Казахстане, но вопросы развития и популяризации государственного языка, несмотря на ежегодные доклады ответственных чиновников о стопроцентном овладении государственным языком всеми госслужащими и гражданским населением, по-прежнему остаются на первом месте. Данный факт зачастую приводит к некоторой социальной напря-

женности, проявлению бытового национализма, а также созданию скандально известных «языковых патрулей», размещавших на видеохостинге YouTube провокационные видеоматериалы с признаками разжигания национальной розни [9]. Вместе с тем, нужно признать тот факт, что в казахстанском обществе, к сожалению, нет искренней заинтересованности и необходимой мотивации в овладении государственным языком. По существу, казахский язык в обязательном порядке необходимо знать только на государственной службе, хотя и сегодня можно наблюдать, как отдельные чиновники пытаются читать с листа тексты докладов на «ломаном» государственном языке, впоследствии становясь «героями» интернет-мемов в социальных сетях.

По мнению большинства, проблема заключается в отсутствии качественных образовательных программ и языковых центров, позволяющих изучить казахский язык за один год до уровня B2, как, например, в Чехии, Турции, Польше, Германии и Китае. Ведь каждый казахстанский подросток, желающий обучаться в вузах перечисленных зарубежных стран, за 9-12 месяцев с нуля без особых усилий изучает ранее абсолютно незнакомые сложные иностранные языки, например, чешский, турецкий, польский, немецкий и т. д. В то же время множество казахстанцев не в состоянии выучить казахский язык, даже находясь десятилетиями в языковой среде. Кроме того, допускаем здесь и отсутствие необходимой мотивации к изучению государственного языка. Так, большинство казахстанцев в социальных сетях объясняют и оправдывают свое незнание государственного языка тем, что, проживая в русскоязычных регионах Казахстана, вполне обходятся знаниями только русского языка. В этой связи было бы результативным принятие долгосрочной программы государственного ежемесячного материального стимулирования совершеннолетних казахстанцев неказахской национальности за владение государственным языком, независимо от рода деятельности, но в зависимости от уровня знания языка в соответствии с сертификатом Казтест, самостоятельно подтверждаемым ежегодно. Это означает, что каждый совершеннолетний казахстанец — обязательно неказахской национальности — в течение действия программы, независимо, работает он или нет, студент он или военнослужащий, домохозяйка или пенсионер, госслужащий или бизнесмен, но в зависимости от уровня, устанавливаемого ежегодным прохождением тестирования, будет получать ежемесячно государственную премию за знание казахского языка (при этом, чем выше уровень, тем выше и сумма премии).

Кроме того, целесообразно было бы обеспечить бесплатное обучение студентов на казахском языке во всех вузах страны всех форм собственности для обучающихся лиц неказахской национальности, в том числе и иностранных граждан (по примеру Турции, Чехии, Польши, Германии и Китая). Таким образом, материально стимулируя казахстанцев неказахской национальности массово изучать государственный язык, в условиях естественной конкуренции будут изучать родной язык и представители казахской национальности, в особенности государственные служащие.

Патриотическое воспитание затрагивает также вопросы здоровья нации и физической подготовленности казахстанцев. Так, с учетом относительного дефицита спортивных школ либо неудобного их расположения, в целях повышения качества спортивного воспитания подростков можно рассмотреть возможность изменения учебной программы по физической культуре, в соответствии с которыми занятия спортом должны проходить в школьных спортивных секциях, вне основного расписания уроков (например, секции казахской борьбы, бокса, тяжелой и легкой атлетики, художественной гимнастики и т. д.), с проведением ежегодных республиканских спортивных соревнований между учебными заведениями. Тем самым мы, достигнем 100 %-го охвата детей и юношей профессиональными спортивными секциями без дополнительной постройки спортивных школ, а также обеспечим достаточное количество рабочих мест для тренерского состава. Кроме того, это позволит качественно организовать

досуг несовершеннолетних, что положительно отразится на результатах профилактики подростковой преступности.

Следует также отметить, что 1 февраля 2022 года на совещании по вопросам коррупции Глава государства отметил, что бескомпромиссная борьба с коррупцией является одним из приоритетов государственной политики. По его мнению, чтобы установить верховенство закона и построить настоящее правовое государство, прежде всего, нужно искоренить коррупцию и сформировать общество, чистое от коррупции [10]. Вместе с тем, именно патриотическое воспитание подрастающего поколения имеет все шансы на полное искоренение коррупции во всех ее проявлениях, построение конкурентоспособного правового государства с процветающей экономикой и обновленным интеллектуальным и нравственным обществом.

Таким образом, мы уверены, что патриотическому воспитанию детей и молодежи должна быть отведена главенствующая роль в обеспечении общественного согласия, в общей системе профилактики подростковой преступности и в целом правонарушений, в т. ч. коррупционных. Именно всеобщий, подлинный казахстанский патриотизм станет прочным фундаментом обеспечения общественного согласия и единства многонационального народа Казахстана, построения нового общества, в котором нет места преступности, коррупции, экстремизму и терроризму.

Список использованной литературы:

1. Токаев К.-Ж. Конструктивный общественный диалог — основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 г. // URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (дата обращения 02.02.2022 г.).
2. Лакбаев К.С., Нургалиев Б.М., Ханов Т.А. Совершенствование институтов гражданского общества в предупреждении экстремизма // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3(73) — С.5 6–60.
3. Сведения Комитета по правовой статистике и специальным учетам ГП РК по итогам 2021 г. // URL: https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat?_piref36_258157_36_223082_223082__org_navigState (дата обращения 01.02.2022 г.).
4. Материал из Википедии — свободной энциклопедии // URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/АУЕ> (дата обращения 15.01.2022 г.).
5. Дарменов А.Д., Жолжаксынов Ж.Б. Криминологическая характеристика лиц, совершающих уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4(74) — С. 41–48.
6. Материал из Википедии — свободной энциклопедии // URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Патриотизм> (дата обращения 15.01.2022 г.).
7. Токаев К.-Ж. Единство народа и системные реформы — прочная основа процветания страны: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. // URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 02.02.2022 г.).
8. Иваненко В.С. Международный опыт патриотического воспитания подрастающего поколения // Управленческое консультирование. — 2018. — № 10. — С. 160–168. // URL: <https://www.acjournal.ru/jour/article/view/954/938> (дата обращения 25.01.2022 г.).
9. Кадырбеков Т. В Казахстане расследуется деятельность «языковых патрулей» // Sputnik-Казахстан. 24.08.2021 г. // URL: <https://ru.sputnik.kz/20210824/V-Kazakhstane-rassleduetsya-deyatelnost-yazykovykh-patruley-17936947.html> (дата обращения 20.01.2022 г.).
10. Глава государства провел совещание по вопросам противодействия коррупции // URL: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-soveshchanie-po-voprosam-protivodeystviya-korruptcii-1128> (дата обращения 05.02.2022 г.).

Галым Ф.Г.,

*қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика
кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: galym-faiz@mail.ru);*

Саханова Н.Т.,

*қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика
кафедрасының бастығы заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.,
e-mail: nelli_uralsk@mail.ru)*

**Құқық бұзушылықтың алдын алуда,
сондай-ақ қоғамдық келісіммен Қазақстан халқының бірлігін қамтамасыз етуде
кәмелетке толмағандарға патриоттық тәрбие берудің рөлі**

Аннотация. Ғылыми мақалада құқық бұзушылықтың алдын алу құралы ретінде кәмелетке толмағандарға патриоттық тәрбие берудің, сондай-ақ қоғамдық келісім мен Қазақстан халқының бірлігін қамтамасыз етудің рөлі қарастырылған. Авторлар 2022 жылдың қаңтарында елде орын алған қайғылы оқиға аясында ашылған Қазақстандағы жасөспірімдер қылмысы мен қоғамның маргиналдандуының алдын алу проблемасын зерттейді. Білім беру ұйымдарында жасөспірімдер мен жастарға патриоттық тәрбие беруді қамтамасыз етуде мемлекет пен азаматтық қоғам институттарын топтастыру қажеттігі ашылуда. Өскелең ұрпақты патриоттық тәрбиелеуге тікелей қатысы бар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл және мемлекеттік тілді дамытуға байланысты проблемалық мәселеге назар аударылады.

Негізгі сөздер: жасөспірімдер, жастар, заң, жасөспірімдер қылмысы, патриотизм, сыбайлас жемқорлық, маргинализация, мемлекеттік тіл, спорт.

F.G. Galym,

*Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics,
Candidate of Legal Sciences
(e-mail: galym-faiz@mail.ru);*

N.T. Sakhanova,

*Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics,
Master of Law, Police Colonel
(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbayev, e-mail: nelli_uralsk@mail.ru)*

**The role of patriotic education of minors in the prevention of offenses,
as well as in ensuring social harmony and unity of the people of Kazakhstan**

Annotation. The scientific article examines the role of patriotic education of minors as a tool for the prevention of offenses, as well as ensuring social harmony and unity of the people of Kazakhstan. The authors investigate the existing problems of prevention of juvenile delinquency and marginalization of society in Kazakhstan, exposed against the background of the tragic events that took place in the country in January 2022. The necessity of consolidation of the state and civil society institutions in providing patriotic education of adolescents and youth in educational organizations is revealed. The attention is focused on problematic issues related to the fight against corruption and the development of the state language, which are directly related to the patriotic education of the younger generation.

Keywords: adolescents, youth, law, juvenile delinquency, patriotism, corruption, marginalization, state language, sport.



УДК 34.06

Джиембаев Р.К.,
начальник факультета послевузовского образования,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор,
подполковник полиции
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);

Салкебаев Т.С.,
заместитель начальника кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: t.salkebayev@kpa.gov.kz)

**Активные и интерактивные формы обучения
по дисциплинам общеправового цикла:
некоторые рекомендации начинающему лектору и молодому преподавателю**

Аннотация. Фундаментальные основы ведомственного образования ОВД составляет блок дисциплин общеправового цикла. Теория и история государства и права имеют большое значение среди всех юридических наук, так как именно в рамках этих наук можно отметить этапы становления отдельных наиболее прогрессивных правовых систем, их особенности и критерии классификации, а также проследить генезис прав человека. В представленной статье авторы дают некоторые рекомендации молодым преподавателям и начинающим лекторам относительно методики преподавания. В частности, обращается внимание на возможность проведения лекции в активной форме, переход от монолога к диалогу с обучающимися. В целях лучшего усвоения материала курсантами преподавателю целесообразно также задавать провокационные вопросы. Живое общение и совместные рассуждения заинтересуют аудиторию и помогут наладить взаимопонимание.

Ключевые слова: формы обучения, активные формы, интерактивные формы, теория государства и права, дидактическая игра, молодой преподаватель, начинающий лектор.

Наверное, каждый преподаватель помнит тот момент, когда он впервые вошел в аудиторию проводить учебное занятие. Да, вошел сюда именно преподавать, а не, как это было раньше, учиться. Волнение, небольшой страх, резкие перепады настроения — вот те эмоции, которые в большинстве случаев возникают у молодого преподавателя на первом в его жизни занятии, а затем — торжество, гордость, душевный подъем, когда занятие уже проведено и его учебные цели достигнуты.

Не менее яркие эмоции испытывает и начинающий лектор, войдя впервые в лекционный зал. Здесь количество обучающихся уже намного больше, чем на семинарском или практическом занятиях. Среди курсантов встречаются и незнакомые лица тех, кто посещает семинарские и практические занятия по данной дисциплине другого преподавателя кафедры, возможно, не менее талантливого. Управление вниманием такого количества людей требует от преподавателя, соответственно, и большего педагогического мастерства, ответственность в разы повышается.

Переживания начинающего лектора можно понять, поскольку на лекционном занятии необходимо не только уметь передать информацию, но и сделать это грамотно и интересно. Овладеть вниманием большого количества людей достаточно сложно, и в большинстве случаев первые подобные занятия для начинающего лектора проходят не так, как хотелось бы. Впоследствии на семинарском или практическом занятии начинающий лектор может обнаружить, что не все обучающиеся хорошо усвоили материал на лекции. Одной из причин такого положения дел и будет являться его недоработка (недостаточно творческий подход к изложению материала, недостаточное его упрощение, недостаточная наглядность и т. д.) и неопытность. Опытный лектор чувствует настроение аудитории, умеет вычленивать главное и

сделать акцент на наиболее важных моментах лекции, добиться их усвоения большинством обучающихся, равняясь при этом на более слабую часть зала.

Активизировать познавательную деятельность курсантов на лекции начинающему лектору может помочь использование контекстного метода обучения, то есть активных его форм, например, группового обсуждения проблемы.

Отметим, что в теории общепризнаны три формы обучения: пассивная (классическая), активная и интерактивная. Активный метод предполагает более тесное взаимодействие преподавателя и обучающегося на занятии, причем обучающийся — не пассивный слушатель, а активный участник. Если пассивный метод предполагает авторитарный стиль взаимодействия, то активный — больше демократический стиль.

В свою очередь, в отличие от активных методов, интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие обучающихся не только с преподавателем, но и друг с другом. Роль преподавателя на интерактивных занятиях сводится тому, чтобы разработать план занятия и направить деятельность обучающихся на достижение целей занятия [1].

Подчеркнем, что теория государства и права имеет большое значение среди всех юридических наук, так как именно в рамках этой науки можно отметить этапы становления отдельных наиболее прогрессивных правовых систем, их особенности и критерии классификации, а также проследить генезис политико-правовой мысли по вопросу возникновения и функционирования государства [2, 40].

Так, по теме «Форма государства» дисциплины «Теория государства и права» на 1 курсе в целях более эффективного уяснения сути принципа разделения властей и критериев классификации форм правления лекционное занятие начинающему лектору целесообразно провести, используя активные формы обучения. В частности, перейти от монолога к диалогу.

Например, при рассмотрении структуры ветвей власти в Республике Казахстан преподаватель может задать провокационный вопрос: как вы считаете, какой орган в Республике Казахстан занимает более высокое место в иерархии — Верховный Суд или Конституционный Суд? В большинстве случаев такая постановка вопроса вводит обучающихся в замешательство. Аудитория самостоятельно делится на два противоположных лагеря. А те немногие, кто знает верный ответ, засомневавшись в себе, предпочитают в этой ситуации отмолчаться, поскольку преподаватель озвучил лишь два варианта.

Увидев замешательство аудитории, преподаватель может предложить курсантам разделиться на две группы, подготовить в течение пяти минут аргументы в пользу того или иного мнения и делегировать к центру лекционного зала своего представителя, который озвучит соответствующие доводы. Такое живое общение и совместные рассуждения во многом интересуют аудиторию, позволят ей встряхнуться и наладить взаимопонимание.

В таком случае первая группа может предложить следующие аргументы в пользу того, что более высокое место в иерархии занимает Верховный Суд: верховный, то есть самый высший; значение слова «верховный» — главный, стоящий выше всех остальных в иерархии и т. д. В свою очередь, вторая группа может аргументировать свою позицию так: в иерархии нормативных правовых актов наивысшее место занимает Конституция Республики Казахстан. Значит, и Конституционный Суд Республики Казахстан — высший орган в судебной иерархии государства и т. д.

Внимательно выслушав все доводы, преподаватель должен объяснить, что вопрос изначально был провокационным: в Республике Казахстан в настоящее время нет Конституционного Суда. Согласно ч. 3 ст. 75 Конституции Республики Казахстан судами Республики являются Верховный Суд Республики, местные и другие суды Республики, учреждаемые законом. В соответствии с ч. 3 ст. 3 Конституционного закона Республики Казахстан от 25 декабря 2000 г. «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» в Республике Казахстан могут создаваться другие суды, в том числе специализированные (военные, финансовые, эко-

номические, административные, по делам несовершеннолетних и другие) [3]. Очевидно, что подобный диалог запомнится курсантам надолго, и впоследствии на семинарском занятии обучающиеся будут четко отвечать на вопрос преподавателя о судебной системе Республики Казахстан.

Одним из основных направлений интерактивной формы обучения являются ролевые и дидактические игры. Например, по дисциплине «Теория государства и права» по итогам изучения 3-5 тем молодому преподавателю стоит организовать миниколлоквиум в игровой форме — «Своя игра». Игра может быть командной или индивидуальной (для конкретных обучающихся). Преподаватель заранее готовит вопросы и отражает их в таблице, которую рисует на доске или выводит на экран с помощью технических средств обучения. Количество баллов, начисляемых команде за правильный ответ, зависит от уровня сложности вопроса.

Пример таблицы:

Категории	Уровень сложности (баллы)				
Понятия	10	20	30	40	50
Теории	10	20	30	40	50
Личности	10	20	30	40	50
Классификации	10	20	30	40	50
Законодательство	10	20	30	40	50

Учебная группа делится на три команды. Отвечающая команда выбирает категорию и уровень сложности. Например, «теории 30». Преподаватель зачитывает вопрос и дает полминуты на размышление. По истечении времени команда делегирует своего представителя, который отвечает на вопрос. Если ответ правильный, команда получает 30 баллов, если ответ неправильный, ход переходит к другой команде, которая первой заявила о желании ответить на вопрос. Использование книг и тетрадей при подготовке к ответу запрещается.

Например, категория «понятия 10» предполагает следующий вопрос: Что такое государство?

Ответ: государство — это политическая организация публичной власти, действующая на определенной территории, издающая общеобязательные нормативные правовые акты и обладающая аппаратом насилия для обеспечения соблюдения этих актов.

«Понятия 20» предполагает следующий вопрос: Что такое форма правления?

Ответ: форма правления — это то, как устроены высшие государственные органы, их взаимоотношения между собой и с населением.

В категории «Понятия 30» скрыт вопрос: Что такое неолитическая революция?

Ответ: неолитическая революция — это переход от собирательства (присваивающей экономике) к производству (производящей экономике).

Категория «Понятия 40» содержит вопрос: Что такое унитарное государство?

Ответ: унитарное государство — это такое государство, в составе которого нет других государственных образований, а территория поделена на административно-территориальные единицы.

«Понятия 50» предполагает следующий вопрос: Что такое государственный орган?

Ответ: государственный орган — это часть государственного аппарата, участвующая в осуществлении государственной власти и обладающая определенными признаками.

Перечень вопросов в категории «Теорией может быть примерно таким.

«Теории 10»: Расскажите суть теологической теории происхождения государства.

Ответ: государство — продукт божественной воли, в силу чего государственная власть вечна и незыблема, зависит, главным образом, от религиозных организаций и деятелей.

«Теории 20»: Расскажите суть теории насилия в вопросе о происхождении государства.

Ответ: Государство возникло путем акта насилия, завоевания одним, более сильным народом (как правило, кочевым) другого, более слабого народа (как правило, оседлого). Для удержания покоренных народов в повиновении завоеватели создают государство, в котором сами образуют политически господствующее сословие (класс).

«Теории 30»: Расскажите суть договорной теории происхождения государства.

Ответ: государство возникает как продукт сознательного творчества, как результат договора, в который вступают люди, находившиеся до этого времени в «естественном», первобытном состоянии. Ранее каждый преследовал только свои интересы, не считаясь с интересами других. Это могло привести к «войне всех против всех», в результате которой неорганизованное общество могло уничтожить само себя. Чтобы этого не случилось, люди заключили «общественный договор», в силу которого каждый отказывался от всех или от части своих интересов в пользу создаваемого государства ради взаимного выживания и гарантированности естественных прав.

«Теории 40»: Расскажите суть марксистской теории происхождения государства.

Ответ: первостепенное значение для развития экономики, а следовательно, и для появления государственности имели три крупных разделения труда (от земледелия отделилось скотоводство и ремесло, обособился класс людей, занятых только обменом). Подобное разделение труда и связанное с ним совершенствование орудий труда дали толчок росту его производительности. Возник избыточный продукт, который в конечном счете и привел к возникновению частной собственности, в результате чего общество раскололось на имущие и неимущие классы, на эксплуататоров и эксплуатируемых.

«Теории 50»: Расскажите суть теории разделения властей.

Ответ: принцип разделения властей является сегодня одним из основополагающих конституционных принципов всех демократических государств. В настоящее время он закреплён в Основном законе подавляющего большинства стран мира. Суть его заключается в том, что государственная власть должна быть разделена между независимыми друг от друга (но при необходимости контролирующими друг друга) ветвями: законодательной, исполнительной и судебной. Главным отличием теории Джона Локка от теории Шарля-Луи Монтескье является то, что законодательная ветвь власти занимает главенствующее значение и исполнительная ветвь власти подчинена ей. Именно на основе данных теорий строится современная классификация форм правления.

Таким же образом разрабатываются вопросы для остальных категорий.

Довольно интересной и эффективной в учебном плане представляется ролевая игра «Интеллектуальный хоккей» по теории государства и права. Она проводится по спортивному регламенту в виде соревнования между двумя командами. Команда состоит из пяти полевых игроков и вратаря, имеется и судейская бригада.

Преподаватель вызывает к доске старост группы. В военных учебных заведениях и учебных заведениях МВД это, как правило, сержанты — командир взвода и заместитель командира взвода, которые очень хорошо знают способности каждого своего подчиненного. Данные лица назначаются главными тренерами команд, соответственно, дают название своей команде и набирают состав (драфт). Драфт производится поочередно: сначала один «тренер» вызывает к себе игрока, затем другой. Очередность определяется жребием (подкидыванием монетки). После того, как в каждой команде набралось достаточное количество игроков (6 человек), «тренер» определяет роль каждого, а затем представляет вратаря, двух защитников и трех нападающих. Например, команды могут называться «Казахстанские барсы» и «Карагандинские беркуты».

По регламенту игры производится символическое «вбрасывание»: подкидывается монетка для того, чтобы определить, какая из команд начнёт атаку первой. Далее команды выстра-

иваются друг напротив друга в боевом расчете — вратарь, впереди него двое защитников, а перед ними три нападающих. Команда, которая согласно выпавшему жребию (вбрасыванию) обороняется, убирает своё звено нападения в сторону, до тех пор, пока не закончит атаковать другая команда, тем самым открывая свои оборонительные позиции.

Игра начинается следующим образом. Атакующая команда выстраивает свое звено нападения, образуя клин. Атака производится слева на право. Крайний левый нападающий делает шаг вперед и задает вопрос по предмету «Теория государства и права» одному из защитников противоположной команды (какому именно защитнику, правому или левому, нападающий выбирает сам). Например, нападающий может задать такой вопрос: «Кто является авторами патриархальной теории происхождения государства?».

Чтобы ответить на вопрос и тем самым нейтрализовать угрозу своим воротам, у защитника есть 15 секунд. Если защитник в течение указанного времени не отвечает на вопрос или отвечает неправильно, то он считается «обведенным», и нападающий, задавший вопрос, таким образом, непосредственно начинает угрожать воротам обороняющейся команды. Затем тот же нападающий задает вопрос второму (другому) защитнику. Если второй защитник не отвечает на вопрос в течение 15 секунд или отвечает неправильно, то и этот защитник считается обыгранным, и нападающий выходит «один на один» с вратарем. Необходимо отметить, что вопросы каждому защитнику должны быть разными и не повторяться.

Нападающий задает вопрос вратарю, если он не отвечает в течение 15 секунд (отвечает неправильно), то нападающий, таким образом, забивает гол. Счёт в игре 1-0.

После того, как крайний левый нападающий завершит свой выход, он делает шаг назад, на исходную. Далее шаг вперед делает центральный нападающий и также задает вопрос любому из двух защитников противоположной команды. Если центральному нападающему удастся расправиться с защитниками, то и у него есть возможность выйти «один на один» с вратарем и забить гол, заработав, таким образом, очко. Затем приходит очередь крайнего правого нападающего.

В случае, если защитник или вратарь отвечают на вопрос нападающего из противоположной команды правильно, считается, что нападающий обыгран (защитник не пропустил соперника или вратарь отбил шайбу), тем самым обороняющаяся команда отводит угрозу от своих ворот.

После того, как первая команда закончила атаку, её звено нападения отходит в сторону, открывая теперь уже свои оборонительные порядки. Атаку начинает другая команда.

Игра состоит из трех периодов. В одном периоде каждая из команд проводит по три волны атаки, то есть каждый нападающий в каждом периоде может попытаться забить три гола. В случае ничейного результата по итогам трех периодов назначаются так называемые буллиты (штрафные броски). Нападающий задаёт вопрос напрямую вратарю без участия защитников, так определяется победитель.

Помимо полевых игроков и вратарей, в игре принимают участие и иные лица. В первых, это судейская бригада, она назначается из наиболее отличившихся на занятиях обучающихся и рассматривает вопросы о корректности атаки, например, бывают случаи, когда защитники или вратари дают ответ на вопрос не полностью, судейская бригада в такой ситуации решает, засчитать или не засчитать такой ответ. В некоторых случаях бригада рассматривает ситуацию о корректности заданного вопроса. Главным арбитром в таком случае выступает сам преподаватель.

Выигравшая команда получает «кубок», (например, торт) и «пьет шампанское» (пепси-колу). Кроме того, по окончании матча определяются «три звезды» — лучший снайпер (забивший больше всего голов), лучший бомбардир (игрок, который больше всего выходил «один на один» с вратарем и угрожал забить гол) и лучший защитник или вратарь (игрок, отразивший больше всех атак). Данные номинации также предполагают получения приза

(сборники нормативных актов, кодексы Республики Казахстан и др.). В заключение судейской бригадой во главе с преподавателем рассматриваются показатели каждого игрока (очки) по системе «+ / –» и выставляются оценки за занятие.

Таким образом, по нашему мнению, молодому преподавателю целесообразно примерно треть всех занятий проводить именно в интерактивной форме. Это будет способствовать формированию интереса со стороны курсантов и развитию творческой инициативы среди них. Такие методы проведения занятий позволят также разнообразить учебный процесс и вовлечь в учебу даже самых бесстрастных и неинициативных обучающихся.

Список использованной литературы:

1. Чолак В.В. Интерактивное обучение // <https://scienceproblems.ru/interaktivnoe-obuchenie.html> (дата обращения 10 марта 2022 года)
2. Джиембаев Р.К., Жунусова Н.М. Право человека на свободу от пыток в контексте дисциплин государственно-правового цикла // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 1. — С. 40.
3. О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан: Конституционный закон Республики Казахстан от 25.12.2000 г. № 132-ІІ (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2022 г.). // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164#pos=109;-58 (дата обращения 10 марта 2022 года)

Джиембаев Р.Қ.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция подполковнигі
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);*

Салкебаев Т.С.,

*жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: t.salkebayev@kra.gov.kz)*

Жалпы заң цикл пәндері бойынша оқытудың белсенді және интерактивті түрлері: жаңа бастаған лекторға және жас оқытушыға арналған кейбір ұсыныс

Аннотация. ІІО ведомстволық білім берудің іргелі негізін жалпы құқықтық цикл пәндерінің блогы құрайды. Мемлекет пен құқықтың теориясы мен тарихы барлық заң ғылымы арасында үлкен маңызға ие, өйткені дәл осы ғылымдар аясында жекелеген прогрессивті құқықтық жүйенің қалыптасу кезеңін, олардың ерекшелігі мен жіктеу критерийін атап өтуге болады, сонымен қатар адам құқығының генезисін байқауға болады. Ұсынылған мақалада авторлар жас оқытушылар мен тәжірибесі жоқ оқытушыларға оқыту әдістемесіне қатысты бірнеше ұсыныс береді. Атап айтқанда, дәрісті белсенді түрде өткізу, білім алушылармен монологтан диалогқа көшу мүмкіндігіне назар аударылады. Курсанттардың материалды жақсы игеруі үшін мұғалімге арандатушылық сұрақтар қойған жөн. Белсенді түрдегі қарым-қатынас пен бірлескен ойлау аудиторияны қызықтырады және өзара түсінісуге көмектеседі.

Негізгі сөздер: оқыту формасы, белсенді форма, интерактивті форма, мемлекет және құқық теориясы, дидактикалық ойын, жас оқытушы, бастауыш оқытушы.

R.K. Dzhiembayev,

*Head of the Faculty of Postgraduate Education,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Lieutenant Colonel of the police
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);*

T.S. Salkebayev,

*DEPUTY Head of the Department of General Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), lieutenant Colonel of the Police
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: t.salkebayev@kpa.gov.kz)*

Active and interactive forms of teaching in the disciplines of the general legal cycle: some recommendations for a novice lecturer and a young teacher

Annotation. The fundamental foundations of departmental education of the Department of Internal Affairs are a block of disciplines of the general legal cycle. The theory and history of state and law are of great importance among all legal sciences, since it is within the framework of these sciences that it is possible to note the stages of formation of individual most progressive legal systems, their features and classification criteria, as well as trace the genesis of human rights. In the presented article, the authors give some recommendations to young teachers and novice lecturers regarding teaching methods. In particular, attention is drawn to the possibility of holding a lecture in an active form, namely, to move from a monologue to a dialogue with students. In order to better assimilate the material by cadets, it is also advisable for the teacher to ask provocative questions. Live communication and joint reasoning will interest the audience and help to establish mutual understanding.

Keywords: forms of education, active forms, interactive forms, theory of state and law, didactic game, a young teacher, a novice lecturer.



УДК 342

Молдабаев С.С.,

*доктор юридических наук, профессор
(Филиал Академии государственного управления
при Президенте Республики Казахстан по Алматинской области,
e-mail: svan62@inbox.ru)*

Если не защитить полицию, полиции нас не защитить

Аннотация. В статье акцентируется внимание на том, что одним из существенных факторов эффективного функционирования органов внутренних дел является социально-правовая защита полицейских. Рассмотрены различные подходы к определению понятия «социальная защита», объем социальных гарантий сотрудников полиции, закрепленный законами «О правоохранительной службе» и «Об ОВД». Автор приходит к выводу, что одним из действенных механизмов обеспечения социальной защиты может стать профсоюз полицейских. При создании в нашей стране такого профсоюза должен быть учтен многолетний положительный опыт профсоюзов сотрудников полиции зарубежных стран. Предложен перечень основных функций, который должен реализовать профсоюз.

Ключевые слова: сотрудники полиции, социальная защита, социальные гарантии, стимулирование служебной деятельности, отношения полиции общества, профсоюз, реформирование правоохранительных органов.

Эффективность деятельности правоохранительных органов находится в зависимости от уровня социальной и правовой защиты их сотрудников. Социально-правовая защита сотрудников органов внутренних дел — один из существенных факторов эффективного функционирования этой правоохранительной структуры. Поэтому, как правовой, так и социальной защите сотрудников правоохранительных органов отведена целая глава Закона РК «О право-

охранительной службе» [1], социальные гарантии сотрудников органов внутренних дел, членов их семей также предусмотрены главой 6 Закона РК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» [2].

Таким образом, как мы видим, в действующем законодательстве, регламентирующем социальную защиту сотрудников полиции и членов их семей, закреплён термин «социальная защита». По мнению В.М. Шамарова, «социальная защита сотрудников ОВД состоит, кроме всего прочего, также и в обеспечении данной категории служащих всеми видами довольствия, а также предоставлении членам их семей льгот, социальных гарантий, различных видов социальной поддержки, компенсаций за условия службы» [3].

Однако, как утверждает Д.А. Овсянников, под социальной защитой сотрудников полиции и членов их семей следует понимать систему государственных гарантий правового, экономического и организационного характера, направленных на компенсацию или минимизацию последствий изменения материального и (или) социального положения сотрудников ОВД, а в случаях, предусмотренных законодательством, и членов их семей, при наступлении социально значимых обстоятельств, признаваемых государством таковыми [4].

При этом, существуют различные подходы к трактовке самого содержания понятия «социальная защита сотрудников органов внутренних дел». Во-первых, она рассматривается как составная часть реализации социальной политики Республики Казахстан, призванной обеспечить один из основных принципов демократического правового государства — социальную справедливость. В содержательном плане социальная защита сотрудников органов внутренних дел представляет собой систему социальных гарантий конституционных прав и свобод, обеспечивающих удовлетворённость материальными и духовными потребностями в соответствии с тем правовым статусом, который они имеют в обществе.

Во-вторых, социальная защищённость сотрудников органов внутренних дел — это интегрированный показатель наличия объективно созданных институтом социальной защиты условий для реализации в отношении конкретного сотрудника гарантий соблюдения его прав, поддержания высокого уровня жизни и престижности его службы в сочетании с компетентностью данного сотрудника относительно защиты своих прав и личного достоинства.

Вместе с тем, специфика деятельности сотрудников органов внутренних дел заключается в том, что, обладая широким кругом полномочий в сфере обеспечения прав и свобод граждан от преступных и иных посягательств, они нередко сами остаются незащищёнными. В настоящее время те социальные гарантии, которые закреплены нормативно, используются сотрудниками далеко не в полном объёме, а их содержание не всегда адекватно современным социально-экономическим условиям. Подобное положение не может в необходимой степени стимулировать служебную деятельность сотрудников полиции [5].

Кроме того, во многих случаях сотрудники правоохранительных органов, добросовестно выполняя свои служебные обязанности, в силу различных обстоятельств сами становятся подозреваемыми, обвиняемыми и подсудимыми, а то и жертвами преступления. Можно привести очень много примеров, но сценарий, как правило, похожий: бывший сотрудник полиции остаётся «один на один» со своей проблемой. И во многих случаях на практике руководство, коллектив и коллеги не только не помогают, но и стараются о нём и о его семье забыть. В итоге люди, которые от имени государства охраняют закон, оказываются «в двойных тисках»: они не уверены, что их законные права не будут нарушены, и одновременно чувствуют массовое раздражение и недоверие к себе и к своей социальной защищённости. На этом фоне не стоит удивляться проявлению чёрствости и жестокости в деятельности полицейских, негативному отношению населения к полиции и отсутствию у полиции полноценной социально-правовой защиты. Поэтому социальная и правовая защита сотрудников полиции предполагает и возлагает на государство обязанность не только декларировать, но и создать условия и механизм социальной и правовой защиты сотрудников полиции. Прежде всего, для того что-

бы сотрудники полиции смогли защитить своих коллег (несмотря на то, что полиция находится под защитой государства).

Таким образом, дальнейшая реформа правоохранительных органов требует кардинальных изменений в сфере социально-правовой защиты сотрудников полиции. Если не защитить полицию, полиция нас не защитит. Механизм социально-правовой защиты полицейских необходимо модернизировать так, чтобы социальная и правовая помощь оказывалась максимально адресно и оперативно. Необходимо создать такие условия, при которых полицейский, а также трудоспособные члены его семьи сами могли бы эффективно решать свои социальные, правовые, организационные и иные бытовые проблемы. Одним из ресурсов, который может помочь изменить ситуацию, является создание полицейского профсоюза в Казахстане.

Профсоюз — добровольное объединение работников, созданное для защиты их интересов и трудовых прав. Как правило, речь идёт о людях, работающих в одной сфере или на одном предприятии. История профсоюзов берет начало в XVIII веке, когда английские рабочие впервые решили объединяться в трейд-юнионы, чтобы бороться за улучшение условий труда на промышленных предприятиях. В Казахстане первые рабочие товарищества появились только в начале XX в. [6]. Созданный 6 декабря 1905 г. Союз рабочих Успенского медного рудника, который находился на территории современной Карагандинской области, официально признан первой профсоюзной организацией в стране.

В советское время деятельностью всех профессиональных союзов Республики Казахстан руководил единый центральный орган — Казахский совет профессиональных союзов (Казсовпроф), который был образован в 1948 г. на основании Постановления XIX Пленума Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов (ВЦСПС). 10 октября 1990 г. на XIV съезде профсоюзов Казахстана была принята Декларация об образовании Федерации профессиональных союзов Казахской ССР — правопреемника Казсовпрофа. Федерация провозгласила свою независимость от органов государственной власти, работодателей и политических партий, обозначив главной целью своей деятельности консолидацию действий профсоюзов, представление и защиту социально-экономических, трудовых прав и интересов членов профсоюзов и обеспечение прав и свобод профессиональных союзов. Учредителями и членами Федерации стали отраслевые профессиональные союзы и региональные межсоюзные объединения. 3 марта 1992 г. принято решение о переименовании Федерации профсоюзов Казахской ССР в Федерацию профсоюзов Республики Казахстан (ФПРК).

Что касается профсоюза сотрудников полиции, то профсоюзы полицейских образовались позже, чем у большинства других профессий, что говорит как о консервативной тенденции, так и об относительно лучших условиях труда. Первые профсоюзы полицейских появились в Соединенных Штатах. Вскоре после Первой Мировой войны рост стоимости жизни, снижение заработной платы, беспокойство по поводу дней отдыха и растущее недовольство среди рядовых полицейских привели к ряду забастовок полиции в 1918–1923 гг. и образованию полицейских профсоюзов по всему миру. В странах Западной Европы, США и Канаде профсоюзные организации (ассоциации) полицейских начали образовываться в середине 40-х г. XX столетия под воздействием процессов демократизации общества и в связи с необходимостью повышения общественного престижа полиции, усиления социальной и правовой защищенности ее сотрудников [7].

В органах полиции зарубежных стран успешно работают десятки профессиональных союзов (ассоциаций) служащих полиции. Абсолютное большинство их, несмотря на национальную специфику, реализуют идентичные функции. Полагаем, что такими общими функциями профсоюзных организаций (ассоциаций) служащих полиции являются следующее:

1. Функция социальной и правовой защиты личного состава. В ряде стран это означает заключение с «нанимателем», т. е. с органом власти, в чьей юрисдикции функционирует полицейская организация и за чей счёт она содержится, коллективного договора. В случае уго-

ловного преследования служащего полиции профсоюз (ассоциация) оплачивает деятельность лучших адвокатов. По просьбе полицейских адвокаты занимаются гражданскими делами, оказывают другие юридические услуги.

2. Функция контроля за исполнением администрацией норм и положений нормативных актов о прохождении службы. Анализ Уставов профессиональных союзов (ассоциаций) сотрудников полиции стран Западной и Восточной Европы, США, Канады, стран Прибалтики, Монголии свидетельствует о том, что в одну и ту же целевую установку — контроль за условиями прохождения службы — в профобъединениях разных стран вкладывается различное содержание.

3. Представительская функция. Реализация данной функции происходит в двух сферах жизнедеятельности профсоюза: внутренней и внешней. В первом случае, в ряде стран члены выборного органа профсоюзной организации (ассоциации) служащих полиции — председатели, секретари, члены комитетов и советов входят в состав аттестационных и специальных комиссий, разбирающих жалобы на действия полицейских, выступают истцами и ответчиками при трудовых спорах между работодателем и профсоюзом полицейских в арбитражных, согласительных комиссиях, третейских судах.

4. Консультативная функция. Профсоюзные лидеры обсуждают с администрацией кандидатуры полицейских на выдвижение, организационные и правовые вопросы использования полицейских в крупномасштабных операциях, связанных с социальными конфликтами, оказывают консультативную помощь администрации в вопросах планирования и организации работы полицейского органа. Взаимодействуют с населением, участвуют в разработке поправок в уголовное законодательство, правительственных и ведомственных решений, затрагивающих интересы и права личного состава. Так, ассоциация суперинтендантов полиции Великобритании является официальным консультантом парламентских комиссий и гражданских учреждений по деятельности полиции.

5. Воспитательная функция. Во взаимодействии с администрацией полицейского органа профсоюзы (ассоциации) принимают меры по укреплению дисциплины и законности в деятельности личного состава. Разбирают конфликты между служащими полиции, противодействуют проникновению в её ряды аморальных и недисциплинированных граждан, занимаются формированием профессиональной морали у молодых сотрудников, их закреплением на службе, через средства массовой информации поддерживают позитивный имидж службы в полиции.

6. Функция лоббизма. В связи с тем, что законодательно полицейским запрещено быть членами политических партий, и их сообщество не может непосредственно выражать в законодательных и исполнительных органах власти свои профессиональные интересы, профессиональные союзы восполняют это путём скоординированного давления на СМИ, проведения целенаправленных профсоюзных акций. К последним можно отнести массовые невыходы на службу «по болезни», блокирование деятельности дежурных частей, массовое наказание граждан за малозначительные административные нарушения.

Учитывая зарубежный опыт, нам необходимо создать профсоюз полиции, и это должно быть как продолжение реформы полиции, которой должны заниматься профессионалы. В своё время вместо упразднённых политотделов и парткомов в правоохранительных органах Казахстана ничего не было создано, и, как следствие, воспитательной и идеологической работой с личным составом до сегодняшнего дня никто конкретно не занимал. И «отцы-реформаторы» правоохранительных органов, упуская этот важный момент, в итоге не могут добиться результатов.

Профсоюзы не являются политическими организациями и не должны быть связаны с государством, партиями и иными политическими силами. Основная задача профсоюза — за-

защищать интересы его членов, в нашем случае — сотрудников полиции, защищать своих коллег.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.10.2021 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380>
2. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстана» от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
3. Чернышова Л.В. Организация социально-правовой защиты сотрудников полиции: Монография. Уфа, 2013. — С. 78.
4. Овсянников Д.А. Понятие «социальное обеспечение сотрудников полиции и членов их семей»: теоретический анализ сущности и содержания // Молодой ученый. — 2021. — № 22 (364). — С. 368–370. — URL: <https://moluch.ru/archive/364/81795/> (дата обращения: 28.01.2022).
5. Омаров К.К. Социальная защита сотрудника органов внутренних дел как одна из главных составляющих престижа полицейской службы // Вестник науки Костанайского социально-технического университета имени академика Зулхарная Алдамжара. — Костанай, 2018.
6. Источник: <https://www.kdelo.ru/art/385723-kak-sozdat-profsoyuz-20-m1>
7. Осипов Ю.М., Сафронов М.М. О профессиональных союзах работников полиции (аналитический отчет). — М.: Академия МВД РФ, 1990. — С. 5.

Молдабаев С.С.,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясының Алматы облысы бойынша филиалы,
e-mail: svan62@inbox.ru)

Егер сіз полицияны қорғамасаңыз, полиция бізді қорғамайды

Аннотация. Мақалада ішкі іс органдарының тиімді жұмыс істеуінің маңызды факторының бірі полицияны әлеуметтік-құқықтық қорғау болып табылатындығына назар аударылады. «Әлеуметтік қорғау» ұғымын анықтаудың әртүрлі тәсілі, «Құқық қорғау қызметі туралы» және «ІІО туралы» заңдармен бекітілген полиция қызметкерлерінің әлеуметтік санатының көлемі сөз болады. Автор полиция қызметкерлерінің одағы әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етудің тиімді тетігінің бірі бола алады деген түйін жасайды. Біздің елімізде осындай кәсіподақ құру кезінде шетелдің полиция қызметкерлері кәсіподағының көпжылдық оң тәжірибесі ескерілуі керек. Кәсіподақ жүзеге асыратын негізгі функция тізімі ұсынылады.

Негізгі сөздер: полиция қызметкері, әлеуметтік қорғау, әлеуметтік кепілдік, қызметтік жұмысты ынталандыру, қоғам, кәсіподақ қарым-қатынасы, құқық қорғау органдарын реформалау.

S.S. Moldabaev,
Doctor of Law, Professor
(Branch of the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Kazakhstan in the Almaty region,
e-mail: svan62@inbox.ru)

If we don't protect the police, the police won't protect us

Annotation. The article focuses on the fact that one of the essential factors of the effective functioning of internal affairs bodies is the social and legal protection of police officers. Various approaches to the definition of the concept of «Social protection», the scope of social guarantees of police officers, fixed by the laws «On Law Enforcement Service» and «On Internal Affairs» are considered. The author comes to the conclusion that one of the effective mechanisms for ensuring social protection can be a police union. When creating such a trade union in our country, the long-term positive experience of trade unions of po-

lice officers of foreign countries should be taken into account. A list of the main functions that the trade union should implement is proposed.

Keywords: police officers, social protection, social guarantees, promotion of official activity, public relations, trade union, reform of law enforcement agencies.



УДК 378

Филин В.В.,

*доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
кандидат юридических наук
(e-mail: vlad-filin@yandex.ru);*

Сидорова Н.В.,

*доцент кафедры правового регулирования экономических отношений,
кандидат юридических наук, доцент
(Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: nsidorova75@mail.ru)*

Цифровые ресурсы государства и его органов как инструмент практико-ориентированного обучения

Аннотация. В статье рассматриваются методические возможности использования цифровых ресурсов государства и его органов в практико-ориентированном обучении. Основной акцент сделан на педагогический опыт авторов и апробированные ими методики проведения занятий по отдельным дисциплинам, связанные с использованием цифровых инструментов. Рассмотренные в статье вариации методического сопровождения занятий не являются статичными, в течение многих лет апробации они совершенствуются, дополняются и видоизменяются. Предложены авторские подходы к их комбинации. Непосредственный выбор цифровых ресурсов и его методического сопровождения зависит от специфики преподаваемой дисциплины, ее содержания, уровня и формата обучения.

Ключевые слова: высшее образование, практико-ориентированное обучение, методика обучения, цифровые ресурсы, цифровизация, группа специальностей «право», Интернет, компетенции выпускников.

В современном мире цифровые технологии сопровождают все сферы деятельности человека, они вносят значительные изменения в объективные условия его существования и конкуренции на рынке труда. Компетентный выпускник — это выпускник с хорошими цифровыми навыками, независимо от базовых знаний. В этой связи сфера образования стала основным звеном в процессе внедрения цифровых технологий в стране [1, 58]. В своем ежегодном обращении к народу Казахстана Президент Республики, подчеркивая необходимость дальнейшей модернизации образования в реализации современного тренда «качественное образование», обозначил соответствующие задачи государственным органам Республики Казахстан. Среди них — вопрос актуализации и новации образовательных программ, их соответствие современным реалиям, востребованности на государственном и частном рынке труда, потребностям и запросам работодателей [2].

Для педагогов высшей школы такая постановка проблемы определяет важность выработки новых подходов в практикоориентированном обучении студентов, поиска и внедрения современных средств и методов формирования практических навыков юриста. При осуществлении, научно-педагогической деятельности по подготовке специалистов образовательных программ группы специальностей «право», авторами статьи накоплен опыт в подборке и использования отдельных инструментов практикоориентированного подхода в обучении будущих работников правоохранительной и юридической сфер [3, 101]. В статье пред-

ложены апробированные методики использования цифровых ресурсов государства и его органов в качестве инструментов практико-ориентированного обучения.

Модель подготовки квалифицированных кадров в сфере юриспруденции в Карагандинском университете Казпотребсоюза базируется на образовательных программах «Юриспруденция: правовое регулирование в сфере экономики» и «Судебная и правоохранительная деятельность» (далее — образовательные программы). Первая из обозначенных программ нацелена на подготовку специалистов, обладающих компетенциями в различных областях права, но с акцентом на дисциплины гражданско-правового профиля, а также на интеграцию юридического и экономического образования. Уникальность второй образовательной программы заключается в ориентации на потребности работодателя в специалистах, обладающих специальными компетенциями в правоохранительной и судебной деятельности. Содержание обозначенных программ, методика обучения и ожидаемые результаты направлены на формирование теоретических знаний, профессиональных умений и навыков в рамках заявленной модели компетенций на основе практико-ориентированного подхода и инновационной деятельности [4, 373].

Возможности использования цифровых ресурсов государства и его органов рассмотрим на примере отдельной дисциплины «Производство по делам об административных правонарушениях». Отметим, что национальное административное законодательство на протяжении последних лет претерпевает глубокий процесс реформирования и расширения, следствием которого является оптимизация административной деятельности правоохранительных органов. Соответствующие политические решения позволяют говорить о стремлении к обеспечению высокого уровня защиты прав и свобод человека и гражданина, охраны правопорядка. Это влияет не только на важность и значение указанной дисциплины для будущих специалистов правоохранительной сферы, но с учетом динамики изменения законодательства — значительно усложняет процесс обучения студентов, а также влияет на актуальность получаемых знаний и профессиональных навыков на практике.

Преподавание курса «Производство по делам об административных правонарушениях» преследует цель предоставить студентам необходимый объем знаний об условиях и процедуре осуществления производства по делам об административных правонарушениях в деятельности правоохранительных органов, формах и методах его осуществления, системе и особенностях составления процессуальных документов данного производства. Основные задачи курса — формирование:

- понятие о современном учении об административной ответственности, содержании административно-деликтного производства и его роли в совершенствовании механизма административно-деликтной деятельности правоохранительных органов;
- умений и навыков применения полученных знаний в изучении предлагаемого учебного материала, формулировке выводов, аргументации собственного мнения для создания новых моделей и предложения альтернативных решений в сфере административно-деликтной деятельности, реализации соответствующих правообеспечивающих и правоохранительных функций.

Исходя из поставленных задач, формируются ожидаемые результаты обучения (компетенции), большинство из которых практикоориентированы, к примеру:

- понимать и интерпретировать научно-терминологическую систему законодательства об административных правонарушениях, объяснять ее содержание и структуру, а также сущность основных проблем соответствующих правоотношений, особенности реализации механизмов административно-деликтного права;

- применять материальные и процессуальные нормы законодательства о производстве по делам об административных правонарушениях в конкретных управленческих ситуациях, в соответствующих условиях и в различных сферах правоохранительной деятельности;

– осуществлять аналитическую деятельность по оценке возможностей теории административно-деликтного процесса применительно к профессиональным управленческим проблемам и формулировать на этой основе заключения;

– оценивать научный и правоприменительный механизм административно-деликтной деятельности, применять научные передовые инструменты обеспечения интересов государства, защиты прав и свобод участников соответствующих правоотношений посредством консультирования, представления в органах государственной власти, судах, организациях;

– уметь использовать электронные способы обмена информацией и средства их обеспечения, а также управленческой деятельности в условиях цифровизации, анализа и реструктуризации процедуры производства по делам об административных правонарушениях;

– демонстрировать понимание перспектив развития административно-деликтного законодательства и соответствующей правоохранительной деятельности в целом, роли институтов административной ответственности в модернизации гражданского общества.

Во исполнение поставленных задач и достижение указанных результатов обучения нами формируется содержание и методология дисциплины. Которые можно представить следующим образом:

1) анализ и синтез учебной и научной литературы, нормативных материалов, практики деятельности государственных органов;

2) решение практических ситуаций, кейсов, разбор видеоматериалов, сообщений СМИ и др.;

3) моделирование ситуаций;

4) подготовка проектов служебных, процессуальных документов;

5) обсуждение и оценка эссе, презентаций, сообщений, рефератов, докладов и др.

Для реализации обозначенных методик подбирается и соответствующий дидактический материал:

– нормативные материалы с использованием гиперссылок на Эталонный контрольный банк нормативных правовых актов Республики Казахстан в электронном виде, информационно-правовые системы «Адилет», «Юрист» и др.;

– видеоматериалы из личных архивов преподавателей, а также Центра оперативного управления Департамента полиции Карагандинской области и других партнеров учебного научно-производственного комплекса (далее — УНПК); материалов СМИ; видеохостинга YouTube и т. п.;

– практический материал (образцы служебных документов, административные, судебные материалы, материалы практик студентов и др.);

– материалы, отражающие практику деятельности государственных органов (к примеру, гиперссылки на официальные сайты цифровых ресурсов государства и его органов: <https://egov.kz/cms/ru>; <https://www.youtube.com/watch?v=t78>; <https://krg.sud.kz/rus/sub/smas/502>; <https://www.sud.gov.kz/rus/content/>; <https://mangystau.edu.kz/ru/government/gos>; <https://qamqor.gov.kz/>).

Использовать такой материал в обучении можно по-разному. Например, при изучении темы «Возбуждение дел об административных правонарушениях» на практическом занятии студентам демонстрируется небольшой видеоролик с государственного ресурса о важных правилах осуществления административного задержания (<https://www.youtube.com/watch?v=RPTOF4dlwdQ&feature=youtu.be>), который затем обсуждается со студентами. После этого студентам предлагают посмотреть смоделированную жизненную ситуацию (на видеохостинге ютуб) об административном задержании лица в общественном месте (<https://www.youtube.com/watch?v=RPTOF4dlwdQ&feature=youtu.be>). Проводится устный разбор на предмет целей и оснований применения, а также целесообразности и правомерности последнего действия.

Среди вышеуказанных дидактических материалов особое место отводится цифровым ресурсам «электронного правительства». В системе <https://egov.kz/> сейчас есть разделы разъясняющие гражданам общие процедуры государственного управления, контрольно-надзорной, разрешительной и юрисдикционной деятельности, в том числе и главных вопросов административной ответственности, используемых нами в учебном процессе. Специализированные сайты судов по делам об административных правонарушениях, органов внутренних дел, Комитета по правовой статистике и учетам Генеральной прокуратуры позволяют знакомиться, анализировать и обобщать практику правоприменения законодательства об административных правонарушениях.

Ограничиваясь объемом, публикации необходимо отметить, что каждый государственный орган, независимо от уровня (республиканский или местный), имеет свои электронные цифровые ресурсы (сайты, странички в социальных сетях и др.), которые используются при изучении большинства учебных дисциплин. В частности, в рамках изучения дисциплины «Конституционное право Республики Казахстан» при реализации практико-ориентированного подхода один из акцентов сделан на изучение и использование материалов, размещенных на официальных сайтах: Президента, Парламента, Правительства, Конституционного Совета, Верховного суда, акиматов, маслихатов и других органов. В частности, видеозапись заседаний Палат Парламента, Конституционного Совета или Правительства позволяет уяснить особенности организационной деятельности данных органов, сопоставить положения Регламентов с просмотренными видео заседаний. Анализ новостей, размещенных на сайтах, наглядно дополняет вопросы о компетенциях обозначенных органов.

По дисциплине «Таможенное право Республики Казахстан и ЕАЭС» методическое сопровождение занятий связано с использованием электронных цифровых ресурсов Министерства финансов — АСТАНА-1. Например: видеоинструкции по оформлению таможенных деклараций и других документов сопровождения груза; реестры таможенных перевозчиков и других участников таможенного дела; инструкции по их регистрации и др. (<http://kgd.gov.kz>; <https://egov.kz/>; <https://yandex.kz/video/preview?filmId=>).

Методика преподавания дисциплин «Трудовое право Республики Казахстан» и «Государственная служба» также включает использование ресурсов <https://egov.kz/>, описывающих и разъясняющих вопросы поступления на государственную службу, размещения вакансий, проведения конкурсов и т. д. По вопросам ответственности государственных служащих можно рассматривать информационные ресурсы органов противодействия коррупции (<https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption>).

Отметим, что мы не ограничиваемся исключительно цифровыми ресурсами нашего государства. При проведении практических занятий по таким дисциплинам, как: «Международное публичное право», «Международное экономическое право», «Международное торговое право», «Евразийское право» активная работа с сайтами международных организаций направлена не только на закрепление теоретического материала, уяснение практики деятельности международных институтов, но и позволяет в определенных случаях реализовать концепцию «трехязычного обучения».

Необходимо отметить, что все вышеуказанные блоки используемых в обучении материалов и цифровых ресурсов позволяют, с одной стороны, адаптировать теоретический и нормативный материал к практике деятельности государственных органов. С другой стороны, работа с цифровыми ресурсами вызывает живой интерес студентов к занятиям, позволяет стимулировать творческий подход к рассматриваемым кейсам, посредством которого формируются профессиональные навыки юриста, адаптированные к компетенциям, востребованным государством и обществом.

Список использованной литературы:

1. Тен Т.Л., Глазунова С.Б. Цифровая трансформация образования: опыт и перспективы // Қазақстанның жоғары мектебі / Высшая школа Казахстана. — 2021. — № 2 (34). — С. 57–62.
2. Токаев К.-Ж. Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2021 г. // Электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-18304>.
3. Сидорова Н.В. Особенности преподавания дисциплины «Методика преподавания юридических дисциплин» // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2017. — № 1. — С. 101.
4. Сидорова Н.В., Весельская Н.Р. Образовательные инструменты практико-ориентированного обучения студентов образовательных программ группы специальностей «Право» в Карагандинском университете Казпотребсоюза. // Правовая культура в современном обществе: Сб. науч. статей IV международной научно-практической конференции. — Могилев, 2021. — С. 373–378.

Филин В.В.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: vlad-filin@yandex.ru);*

Сидорова Н.В.,

*экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: nsidorova75@mail.ru)*

Мемлекет және оның органдарының цифрлық ресурсы тәжірибеге бағытталған оқытудың құралы ретінде

Аннотация. Мақалада мемлекет және оның органдарының цифрлық ресурсын тәжірибеге бағытталған оқытуда пайдаланудың әдістемелік мүмкіндігі қарастырылған. Басты назар авторлардың педагогикалық тәжірибесіне және цифрлық құралды қолдануға байланысты жеке пәндер бойынша сабақ өткізуде сыналған әдісіне аударылады. Сабақты әдістемелік қамтамасыз етудің қарастырылған вариациясы көптеген жыл бойы апробациядан өтіп, жетілдірілген, толықтырылған және өзгертілген. Мақалада қарастырылған сабақты әдістемелік қамтамасыз етудің вариациясы тұрақты емес, көп жылғы апробация барысында олар жетілдіріліп, толықтырылып және өзгертіліп отыратындықтан, олардың комбинациясына авторлық көзқарас ұсынылады. Цифрлық ресурсты тікелей таңдау және оны әдістемелік қамтамасыз ету оқытылатын пәннің ерекшелігіне, оның мазмұнына, оқыту деңгейіне және форматына байланысты.

Негізгі сөздер: жоғары білім, тәжірибеге бағытталған оқыту, оқыту әдістемесі, цифрлық ресурс, цифрландыру, «құқық» мамандығы тобы, интернет, бітірушілердің құзыреті.

V.V. Filin,

*Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Candidate of Legal Sciences
(e-mail: vlad-filin@yandex.ru);*

N.V. Sidorova,

*Associate Professor of the Department of legal regulation of economic relations,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Karaganda University Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Republic Of Kazakhstan,
e-mail: nsidorova75@mail.ru)*

Digital resources of the state and its bodies as a tool for practice-oriented learning

Annotation. The article discusses the methodological possibilities of using the digital resources of the state and its bodies in practice-oriented learning. The main emphasis is placed on the pedagogical experience of the authors and the methods they have tested in conducting classes in individual disciplines related to the use of digital tools. The variations of the methodological support of classes considered in the article are not static; over the course of many years of approbation, they are improved, supplemented and modified. The article proposes author's approaches to their combination. The direct choice of digital resources and its methodological support depends on the specifics of the discipline being taught, its content, level and format of education.

Keywords: higher education, practice-oriented learning, teaching methods, digital resources, digitalization, a group of specialties «law», the Internet, graduate competencies.



ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

УДК 343.1

Мустакимов Р.М.,
адъюнкт адъюнктуры, майор полиции
(Уфимский юридический институт МВД России, г. Уфа,
e-mail: mustakimovruslan@rambler.ru)

Предупреждение преступлений, связанных с фиктивной постановкой на учет иностранных граждан

Аннотация. В последние годы перемещение мигрантов в Россию достигло беспрецедентных масштабов, что представляет опасность развития миграционных кризисов в некоторых регионах. Особую угрозу для государства представляют случаи незаконной миграции, в связи с чем важно уделять внимание предупреждению нелегального нахождения иностранных граждан на территории РФ. Несоблюдение правил миграционного учета не позволяет отследить место пребывания иностранных лиц и лиц без гражданства на территории страны. Органы государственной власти должны принимать необходимые усилия по профилактике преступности в данной сфере. От того, насколько четко будет отлажен механизм противодействия, зависит правопорядок в стране и безопасность российских граждан.

Ключевые слова: миграционный учет, фиктивная регистрация, иностранные граждане, преступление.

Российское законодательство достаточно четко регулирует вопросы, связанные с проживанием на территории государства лиц, имеющих гражданство РФ, а также нахождения в стране иностранных граждан и лиц без гражданства. В качестве обязательного условия пребывания иностранцев на территории Российской Федерации выступает необходимость постановки на миграционный учет. Уголовный кодекс РФ предусматривает ответственность за фиктивную регистрацию иностранных граждан по месту жительства (ст. 322.2 УК РФ) и за фиктивную постановку на учет иностранного гражданина по месту пребывания (ст. 322.3 УК РФ).

Важно отметить, что обязанность уведомления миграционной службы о проживании иностранного гражданина на территории РФ лежит на принимающей стороне (владелец квартиры, администрация гостиницы и т. п.).

Весьма распространенной является ситуация, когда мигранты коллективно снимают жилье, при этом имея регистрацию в другом месте. Фиктивная постановка на миграционный учет иностранцев российскими гражданами представляет общественную опасность для государства и общества, что не всегда осознается нашими соотечественниками. У правоохранительных органов фактически отсутствует информация о местонахождении иностранных лиц, что может повлечь за собой серьезные проблемы.

Большинство мигрантов пребывает в Россию из стран Центрально-Азиатского региона, не являющихся образцами благополучия, поскольку именно в них широко развита террористическая и экстремистская деятельность. Для международных криминальных структур лица, незаконно находящиеся на территории России, представляют особый интерес. Фиктивная легализация иностранных граждан на территории РФ позволяет беспрепятственно осуществить задуманные противоправные деяния. Предоставление ложных сведений о регистрации позволяет подготовиться к реализации преступного умысла, поскольку возникает про-

блема поиска таких лиц. Например, в декабре 2017 г. в Санкт-Петербурге было произведено задержание иностранного гражданина, который осуществлял подготовку террористического акта в Казанском соборе. Подозреваемый в незаконном изготовлении взрывного устройства снимал квартиру, но был зарегистрирован по другому адресу [1].

В связи со сказанным контролирующим органам важно четко знать местонахождение лиц, пребывающих на территорию страны, независимо от цели их визита. Данная информация во многом позволит предотвратить совершение преступных деяний как массового характера, так и направленных на причинение вреда конкретным людям.

Предупреждение является одним из главных направлений борьбы с преступностью, поскольку представляет собой систему мер, направленных на выявление и устранение причин и условий противоправных деяний. Правоохранительными органами принимаются необходимые меры по предупреждению преступлений, связанных с фиктивной постановкой на учет иностранных граждан. В последние годы активные действия предпринимаются в отношении «резиновых квартир», устанавливаются адреса, где фиксируется массовая постановка на миграционный учет. После выявления таких адресов полученная информация проверяется уполномоченными сотрудниками.

Стоит отметить, что фиктивная постановка на учет может осуществляться не только в жилых помещениях, но и в нежилых, то есть существует проблема не только «резиновых квартир», но и «резиновых офисов» [2, 46]. Ранее уголовное законодательство не предусматривало ответственность за регистрацию в нежилых помещениях. Однако в 2018 г. в Уголовный кодекс РФ были внесены изменения, в соответствии с которыми из статьи 322.3 были исключены слова «в жилом помещении», вместо них теперь используется общее понимание помещения (как жилое, так и нежилое).

В последние годы в средствах массовой информации появляется различная информация о выявлении случаев фиктивной регистрации иностранных граждан. Особую остроту данная проблема приобретает сегодня в связи с происходящими событиями на Украине, когда на территорию Российской Федерации прибывает большое количество беженцев.

Следовательно, контроль за миграционными процессами и, в частности, за случаями фиктивной постановки на учет иностранных граждан должен являться приоритетной задачей государства и разрешаться при тесном взаимодействии органов внутренних дел, таможенных органов, Федеральной службы безопасности, Росгвардии и иных заинтересованных ведомств, а также общественных организаций, национальных диаспор, землячеств и граждан.

Для предотвращения случаев незаконного нахождения на территории РФ правоохранительные органы проводят различные оперативно-профилактические мероприятия (Миграция», «Розыск», «Нелегальный мигрант», «Иностранец», «Резиновая квартира», «Фиктивная регистрация», «Патент»). В рамках проведения данных операций проверяются места проживания иностранных граждан и лиц без гражданства, пресекаются каналы незаконной миграции, а также деятельность организаций или граждан, оказывающих незаконные посреднические услуги [3, 10].

Для предотвращения рисков в области правопорядка и обеспечения стабильности миграционной ситуации, предупреждения преступлений, связанных с незаконным нахождением иностранных граждан и лиц без гражданства, территориальными органами Министерства внутренних дел проводятся встречи с представителями национальных диаспор, землячеств, культурных религиозных объединений.

Одним из основополагающих направлений противодействия незаконной миграции является совершенствование правовых норм в данной области, что также предусмотрено Концепцией государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года. При этом несмотря на постоянное совершенствование миграционного законодательства многие законы, затрагивающие вопросы выезда из России и въезда в нее, морально

устарели. Законодательство в области миграции регламентирует такие различные правовые явления как предоставление гражданства, вопросы трудовой занятости, предоставление временного убежища и т. д. Актуальные на момент принятия, они устаревают с течением времени и входят в противоречие с другими законами.

На сегодня существует множество действующих нормативно-правовых актов в миграционной сфере, кроме того, ряд законопроектов находится в разработке. Очевидно, что данные акты пересекаются между собой, а это затрудняет их применение в практической деятельности, препятствует прозрачности законодательства. Так, в Федеральный закон «О правовом положении иностранных граждан в РФ» с момента его принятия было внесено уже более сотни поправок.

Вероятно, выходом из сложившейся ситуации будет систематизация всего массива правовых актов в сфере миграции и их сведение в единый нормативно-правовой акт — Миграционный кодекс Российской Федерации. Структурирование и кодификация миграционной законодательной базы станет важным шагом и внесет значительный вклад в борьбу с преступностью, в том числе поможет в предупреждении преступлений, связанных с фиктивной постановкой на учет иностранных граждан.

Миграционное законодательство является динамично развивающейся отраслью, в связи с чем также было бы целесообразным обеспечение соответствующего уровня информированности прибывающих на территорию РФ иностранных граждан. Зачастую нарушения законодательства Российской Федерации связано с его элементарным незнанием мигрантами. В Концепции государственной миграционной политики Российской Федерации отмечается необходимость проведения с гражданами информационно-разъяснительной работы. Следовательно, целесообразным было бы обязать администрации вокзалов (портов), принимающих международные рейсы, обеспечить информационное оповещение иностранных пассажиров.

В каждом субъекте Российской Федерации необходимо создавать информационные каналы по уведомлению иностранных граждан об изменениях миграционного законодательства, правилах пребывания на территории российского государства, осуществления трудовой деятельности, работе миграционных центров. Особое участие в их развитии должны принимать сотрудники миграционных служб, представители национальных диаспор и землячеств, комитетов по делам национальностей и т. п.

При осуществлении профилактической деятельности уполномоченные органы сталкиваются с рядом сложностей. Отсутствие эффективной системы учета мигрантов затрудняет установление местонахождения иностранцев, выдворение иностранных граждан за пределы РФ делает невозможным сбор свидетельских показаний. Кроме того, возникают проблемы с получением правовой помощи от иностранных государств, установлением очевидцев преступления, привлечением к делу переводчиков, идентификацией лиц в связи с отсутствием у них документов [4, 144].

Предупреждение преступлений, связанных с фиктивной постановкой на учет иностранных граждан, зависит от профилактической деятельности в сфере нелегальной миграции. Поэтому от государства требуется принятие всесторонних мер по реализации комплекса политических, правовых, социально-экономических, идеологических и иных мероприятий. В любой сфере деятельности, затрагивающей вопросы миграции, должны применяться меры профилактики, то есть создаваться условия по нейтрализации криминогенных факторов.

Наличие полной, достоверной информации о находящихся на территории РФ иностранных гражданах, в том числе незаконно, а также данные о преступлениях, совершаемых ими, и лицах, способствующих их совершению, позволят более качественно решать задачи по профилактике преступности в данной сфере.

Таким образом, контролирующие органы должны принимать все необходимые меры по установлению фактического места пребывания иностранных граждан, цели их нахождения

на территории РФ и пресечению преступлений, связанных с фиктивной постановкой на учет. Это поможет предотвратить случаи разжигания расовой, национальной или религиозной вражды в государстве, а также совершение террористических актов.

Список использованной литературы:

1. Теракт в Санкт-Петербурге планировался в Казанском соборе [Электронный ресурс]. URL: <https://www.tvc.ru/news/show/id/129397> (дата обращения: 20.04.2022).
2. Максименко А.Ф. Проблема фиктивной регистрации иностранных граждан по месту пребывания в России // Молодой ученый. — 2018. — № 28(214). — С. 45–46.
3. Урда М.Н. Уголовно-правовые средства борьбы с фиктивной постановкой на миграционный учет: законодательные и правоприменительные проблемы // Научный вестник Омской академии МВД России. — 2017. — № 1. — С. 8–14.
4. Богданов А.В., Овечкин Е.В., Хазов Е.Н. Противодействие незаконной миграции правоохранительными органами на современном этапе // Вестник Московского университета МВД России. — 2021. — № 4. С. 143–148.

Мустакимов Р.М.,
адъюнктураның адъюнкты, полиция майоры
(Ресей ИИМ Уфа заң институты, Уфа қ.,
e-mail: mustkimovruslan@rambler.ru)

Шетел азаматтарын жалған есепке қоюға байланысты қылмыстың алдын алу

Аннотация. Соңғы жылдары мигранттардың Ресейге көшуі бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті, бұл кейбір аймақта көші-қон дағдарысының даму қаупін тудырады. Заңсыз көші-қон жағдайы мемлекет үшін ерекше қауіп төндіреді, сондықтан Ресей Федерациясының аумағында шетел азаматтарының заңсыз келуін болдырмауға назар аудару керек. Көші-қон есебінің ережесін сақтамау шетелдік тұлғалар мен азаматтығы жоқ адамдардың ел аумағында болу орнын қадағалауға мүмкіндік бермейді. Мемлекеттік органдар осы саладағы қылмыстың алдын алу үшін қажетті күш-жігерді қабылдауы керек. Елдегі заңдылық пен Ресей Федерациясы азаматтарының қауіпсіздігі қарсы тұру механизмінің қаншалықты нақты реттелуіне байланысты.

Негізгі сөздер: көші-қон есебі, жалған тіркеу, шетел азаматтары, қылмыс.

R.M. Mustakimov,
Adjunct of the Adjunct, Police Major
(Ufa Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Ufa,
e-mail: mustkimovruslan@rambler.ru)

Prevention of crimes related to fictitious registration of foreign citizens

Annotation. In recent years, the movement of migrants to Russia has reached unprecedented proportions, which poses a risk of developing migration crises in some regions. Cases of illegal migration pose a particular threat to the state, and therefore it is important to pay attention to the prevention of illegal stay of foreign citizens on the territory of the Russian Federation. Non-compliance with the rules of migration registration does not allow tracking the place of stay of foreign persons and stateless persons in the country. The State authorities should make the necessary efforts to prevent crime in this area. The rule of law in the country and the security of Russian citizens depend on how well the counteraction mechanism is adjusted.

Keywords: migration registration, fictitious registration, foreign citizens, crime.



S. Khauiya,

*Legal regulation of Economic Relations Senior Lecturer of the Department,
Master of Law*

(Karaganda University of Kazpotreboysuz, e-mail: saulet.kkk@mail.ru)

Swiss dualistic model of the copyright system

Annotation. This article examines the prospects for protecting the personal non-property interests of authors of works in Switzerland, although the protection of personal non-property rights is enshrined in one law, it is of a different nature and can be sure of belonging to different institutions of law. The protection of the author's spiritual interests by the institution of personal rights in Switzerland was a complete alternative to French or German copyright, which recognized the institution of moral rights. In particular, Swiss copyright in legal science has been criticized for the fact that this mechanism does not allow protecting the non-property interests of the author after his death. From the understanding of the Swiss courts of individual rights as inalienable rights, it was logical that after the death of the author, these rights expire. In addition, the article notes that the Swiss legal system acquired, in a continental sense, the institution of moral rights of the author and comprehensively discussed the protection of personal non-property interests of authors.

Keywords: author, copyright, intellectual property, moral rights, common law countries, dualistic concept, property rights, personal non-property rights

There are only two global copyright approaches in the countries of the world. They are directly connected with the two largest legal families. In countries with Anglo-American legal traditions (the common law family), copyright is designated by the term «copyright» (literally, «the right to copy» or «the right to reproduce»). In the countries of the continental European legal tradition (referred to as Latin, or based on Roman law, or Romano-Germanic), the set of these norms is called «droit d'auteur» (which literally means «author's right» in French). Along with the term «droit d'auteur», the expressions «propriété littéraire et artistique» (literary and artistic property), «Urheberrecht» (copyright) are also used in this legal family [1, 42].

At the beginning of the XX century, such an effective doctrine as modern monism, which formed the basis of legislation and judicial practice, was proposed by German lawyers. The main representative of the monistic concept of copyright is the famous German legislator Eugen Ulmer. It should be noted that the approach to protection considered in modern monism as a reworking of the performances set out in the Berne Convention of 1908 is due to the influence of the scientific ideas of the outstanding Josef Kohler. After the revision of the Berne Convention in 1909, Joseph Collier expressed the opinion that the performance of a work can be considered as a reworking of the work and, accordingly, is protected by copyright.

The three-hundred-year history of copyright is a process of constant complication of the system of author's rights in terms of their number, diversity and content. As a result of this evolution, there was no single theoretical and a legislative approach to the composition and structure of the copyright system.

The reflection of property and non-property interests in the copyrights of various legal systems at different stages of their development was different. Speaking about such influence, it is important to understand that one or another interest the author can be protected both within the framework of the copyright institute and by norms external to copyright, which will be illustrated below by relevant examples. Thus, the possibility

of legal protection of the author's property and non-property interests does not yet indicate the automatic recognition of property and non-property copyrights.

The use of the terms «non-property rights of the author», «personal rights of the author», «personal non-property rights of the author», «moral rights of the author» requires even more reservations. Firstly, all the rights denoted by these expressions are non-property. O.A. Krasavchikov drew

attention to the problem of defining the concept of «non-property right», who correctly noted: «The term «non-property» itself does not contain a positive content. His information is negative; it only indicates that non-property public relations do not belong to the property, and only» [1, 40].

One of the most difficult problems in the discussion on the directions of harmonization of national copyright laws, and above all, relating to the copyright system, on the one hand, and the continental *droit moral* system, on the other, was precisely the issue of the personal non-property rights of the author. Sensitivity to this topic is due to its direct relationship with the basic premises and patterns of these copyright mechanisms. We are talking about the basic justification of copyright as a system of protection of the author of the result of creative activity (continental law and order) or a system of protection of a work as a commodity in property turnover, as a result of investments (copyright system). Accordingly, the issue of personal non-property rights of the author is significantly related to the problem of the object of copyright, the scope of legal protection provided, the question of the possibility of granting copyright protection to fundamentally repeatable intellectual products, the possibility of reducing the requirements for the level of creative nature of protected works. The answer to the question about the nature of the author's personal non-property rights also determines the views on the problem of the content of exclusive property rights, the interaction between the personal and property rights of the author, and, finally, the solution to the problem of the scope of the possibilities for the disposal of exclusive rights, as well as the scope of the possibilities of their derivative acquirer.

Assessing the compromises reached (the rights listed in Article 6bis of the Berne Convention were legislated in the USA and the UK), and first of all, clarifying the question of whether the author's personal non-property rights in the copyright system currently perform the same functions as the institution of personal rights in *droit moral* systems, requires a clear understanding of the nature of these rights and the mechanisms of their influence on the property turnover of copyright objects.

The issue of personal non-property rights of the author is no less acute when determining ways to harmonize European legislation that enshrine various models of interaction of personal and property rights of the author. Within the framework of monistic systems (Germany, Austria), copyright is considered as a single right, where personal and property rights form an inseparable unity. Dualistic systems (France, Belgium, the Netherlands) are based on the principle of independence of personal non-property and property rights of the author. Meanwhile, the choice between these basic models determines the entire architecture of copyright, including the resolution of the issue of the degree of participation of the work in circulation, as well as the scope of copyright and the possibilities of disposing of them [2, 38].

The dualistic theory has been consolidated in most European legal systems, including France, Italy, Portugal, Denmark, Spain, Belgium, Switzerland. In Switzerland, as in Germany, the position of the Supreme Federal Court (Bundesgericht) had a decisive influence on the approval of the copyright model. In Switzerland, unlike Germany, after the entry into force in 1912 of the Swiss Civil Code (art. 27 and sl.) it was possible to talk about the existence of a general institution for the protection of personal non-property rights, which allowed not to fear for the prospects of protecting the personal non-property interests of the authors of works. Accordingly, the Federal Court could afford to proceed quite consistently from the fact that the personal and property rights of the authors, although secured by a single law, nevertheless have a different nature and belong to different institutions of law. The authors' personal non-property rights are part of the general institution of personal non-property rights.

The property rights of the authors are interpreted in the sense of *Immaterialgüterrecht* I. Color and are considered as unconditionally transferable civil rights (in a translational manner). The latest Swiss law on copyright and Related Rights of October 9, 1992, in accordance with the requirements of the Berne Convention, included norms on personal non-property rights of authors, however, as noted in the literature, the significance of this step is limited only to optimizing the location of legis-

lative material. Legislative novelties have not fundamentally changed the ratio of personal and property rights of the author, and, above all, the provisions on the unconditional transferability of property rights [3, 85].

The main features of the models of continental copyright that exist today were laid down in the 18th and 19th centuries during the search for justification (legitimation) of the ban on reprinting works. Accordingly, the main factors that influenced the formation of these models should include, firstly, the strengthening of a philosophical (moral) justification (legitimation) of copyright monopoly in national legal systems, and secondly, a set of problems specific to individual legal systems, the solution of which has become a necessary condition for the integration of copyright into the civil law system.

So, for France, the most significant thing turned out to be that the consolidation of the copyright monopoly contrasted strongly with the movement to abolish feudal privileges during the French Revolution. In this regard, the adoption of the laws of 1791 and 1793 required a special justification, the functions of which were performed by the theory of intellectual property.

In the German lands, a thorough doctrinal study of the issue of the grounds of copyright was determined by the need to ensure a ban on «pirated» reprints of works in conditions of territorial fragmentation and the absence of a single power center. The adoption of a single legislative act establishing such a ban and operating on the territory of all German lands remained impossible. At the same time, the prohibition of reprinting, which is valid only on the territory of individual lands, was easily circumvented by the method of transferring the printing house to neighboring land. In this regard, it was necessary to provide the courts with sufficient grounds for recognizing such actions as violating the rights of others, which should not have been associated with the presence or absence of a legislative act. This explains both the more «dense» dogmatic study of the issue, and the use of natural law techniques, as well as the style of argumentation characteristic of pandectics.

Interestingly, with common initial assumptions (the need to justify the prohibition of reprinting works), France and Germany came to largely different results from the point of view of the model of protecting the personal non-property interests of the author. If in France the property and non-property components of copyright exist largely independently of each other, which makes it possible to characterize the model fixed there as dualistic, then in Germany a monistic model has been implemented, which considers copyright to be a single right, where personal and property rights remain inextricably linked. In fact, the difference in approaches has seriously affected the general models of copyright implemented in these legal systems.

Let's try to reconstruct the logic of the development of views on copyright and its foundations in Europe of the 18th and 19th centuries in order to identify the causes of these variations, and to assess the nature of their argumentation and, accordingly, its compulsion for these copyright systems.

In contrast, the dualistic concept divides the totality of copyright rights into two groups of rights, one has signs of intangible rights, and the other — property rights, which, respectively, are combined under the name of personal non-property (moral) rights and property rights; they cannot be confused, despite their interdependence. At the same time, the dualistic interpretation is not limited to this distinction, which is also resorted to by supporters of the monistic theory when considering the dual purpose of the AP (protection of intangible and economic interests) [4, 101].

According to A. Debois, a supporter of the dualistic theory, the protection of intellectual needs and the satisfaction of property interests are two independent goals that make it possible to distinguish between common sense and observation of practice. In addition, the interests of the moral and property order have different spheres of application; personal non-property rights and property rights have different histories, they do not arise and do not disappear at the same time. While property rights represent simple opportunities after the completion of the work and until the author has decided to use them when starting publication, personal non-property rights themselves exist from

the first brush stroke or stroke of the pen, from the first sketch of the preliminary plan. It is by exercising his personal non-property right to publish the work that the author introduces it into the field of economic categories, specifying in what form and to what extent it can be used. Let's leave aside the period of validity of the exclusive right for now: after its completion, the personal non-property right, the validity of which is far from over, remains useful and effective until the work is finally forgotten; anyone who, after many decades, tries to return it from oblivion, will certainly be obliged to reproduce it in the form in which it was once created and published by the author [5, 90].

Accordingly, since the dualistic interpretation refers to two categories of rights whose legal fate is different, the latter act as independent, and their legal regulation may be different: the principles of transferability are applied to property rights and they are limited in time, and personal non-property rights, on the contrary, are subject to the principles of inalienable, non-applicability of the statute of limitations and eternity.⁴In legislative terms, the dualistic concept prevailed.

The dualistic model of the copyright system is the most multifaceted and widespread in national legal systems. The term «dualism» in the name of this model, on the one hand, focuses on the recognition of two groups of copyrights, on the other — emphasizes the difference and certain isolation of these rights from each other. There is no dualistic model in the world that is uniform in its characteristics. It is advisable to start her research with an analysis of classical Swiss copyright, which is a curious example of a continental legal order, where the non-property interests of the author were protected by means external to copyright. We are talking about the period from January 1, 1912, when the Swiss Civil Code of December 10, 1907 came into force,³⁹¹ to July 1, 1993, when the Swiss Copyright Law of October 9, 1992 came into force [6].

At the specified time, the moral rights of the author, without finding official recognition, were protected by the Swiss courts as an element of the general right of the individual, which was recognized in Articles 27 and 28 of the Civil Code. So, in Article 28 it is established that the one whose personal relations will be unlawfully violated can file a claim for the elimination of the violation. The Swiss Copyright Law of 1922, which became invalid in 1993, did not recognize the moral rights of the author. This approach looks very interesting if we take into account the enormous influence of German and French civil law on the law of Switzerland, as well as the fact that this country was a permanent party to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. Institutionally, the Swiss model of the copyright system is in some respects close to the Anglo-American model, since in these systems the protection of the non-property interests of the author is carried out by means external to copyright. At the same time, dogmatically and historically, it is close to the classical dualistic copyright represented by the French legal order. As will be shown below, the modern model of the French copyright system in its development has passed a stage that is very close to the classical Swiss copyright. One of the reasons for Switzerland's long-term non-recognition of the author's independent moral rights is that at the turn of the XIX–XX centuries, this country became the only European legal order that legally recognized the construction of a single personal right of a citizen. Accordingly, countries that did not recognize the construction of a single personal right, to a greater extent than Switzerland, were interested in developing a category of moral rights of the author.

The protection of the author's spiritual interests by the general institute of personal rights in Switzerland, according to K. Rigamonti, represented a full-fledged alternative to French or German copyright, recognizing the institution of moral rights. It is difficult to fully share such an optimistic point of view. In particular, Swiss copyright was criticized in legal science for the fact that this mechanism did not allow protecting the non-property interests of the author after his death. The fact is that from the understanding of the Swiss courts of individual rights as inalienable rights, it logically followed that after the death of the author, these rights expire. The noted drawback was eliminated by the Copyright Law of October 9, 1992. Together with this act, the Swiss legal system received a full-fledged institution of moral rights of the author in the continental sense [7, 392].

When transferring the right to a brand name for use by other persons, its owner does not share his legal capacity, he transfers the brand name for use for other purposes (for example, the user of the right to improve his trade, create advertising, etc.). As a result of the transfer of the right for temporary use, its owner is not liquidated, and a new entity is also not formed. Most importantly, this transfer of rights should not lead to violations of consumer rights [8, 74].

Analyzing the Copyright Law of 1992, S.A. Baryshev comes to the conclusion that one of the essential features of Swiss copyright is the possibility of transferring moral rights to the author. Indeed, Article 16 of the Copyright Law refers to the possibility of transferring copyrights. There is no separate prohibition of the transfer or alienation of the moral rights of the author in this act. However, as noted by J. de Verra (J. de Werra), considering the question of the legality of the transfer of moral rights, it is necessary to take into account the provisions of the Civil Code and the decisions of the Supreme Court of Switzerland in relevant cases. In general, the moral rights of the author in Switzerland are inalienable. This principle is derived from Article 27 of the Swiss Civil Code, which prohibits excessive restriction of freedom and personal rights of a citizen. At the same time, with respect to each of the moral rights, judicial practice allows transactions aimed at limiting them. One of the conditions for the legality of such transactions is their concreteness [9].

Thus, in Switzerland, the parties to the copyright agreement have the same discretion regarding the form of conclusion of the contract, which can be both written and oral in relation to any type of copyright agreements. The regulation by the Swiss legislator of the rights and obligations of the parties to the copyright agreement is also not very detailed. Individual rights and obligations are specified only in relation to the publishing contract, which is confirmed by the Swiss science of copyright. A characteristic feature of the regulation of copyright contracts in Swiss civil law is the extremely important role of judicial practice.

List of used literature:

1. Krasavchikov O.A. The structure of the subject of civil law regulation of socialist public relations // Krasavchikov O.A. Categories of the science of civil law: Selected works. Vol. 1. — M., 2005. — P. 40. [in Russian].
2. Matveev A.G. Some comparative legal aspects of the Anglo-American and Romano-German concepts of copyright // Bulletin of the Perm University. Legal Sciences Issue. — 2009. — 4(6) [in Russian].
3. Metzger A. Rechtsgeschäfte über das Droit moral im deutschen und französischen Urheberrecht. — München. — 2002. — C. 128 [in German]
4. Eugen U. Urheber- und Verlagsrecht. — Berlin, Heidelberg, New York: Springer-Verlag. — 2013. — P. 116 [in English].
5. Kashanin A.V. The development of views on the correlation of personal non-property and property rights of the author in the continental doctrine of copyright [Text] / A.V. Kashanin // Laws of Russia: experience, analysis, practice. — 2010. — № 8. — Pp. 88-94. [in Russian].
6. Swiss Copyright and Related Rights Act of October 9, 1992 № // URL: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=5223>
7. Rigamonti Cyrill P. Deconstructing Moral Rights. — German, 2006. — P. 392–394 [in German].
8. Kaliev A.A. Exclusive right to a brand name // «Khabarshi — Vestnik» of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. — 2018. — № 2. — P. 74. [in Kazakh].
9. Werra de J. Switzerland in: Davies G., Garnett K. Moral rights. — London, 2010. — P. 580. [in German].

Хауия С.,

*экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы,
құқық магистрі*

*(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: saulet.kkk@mail.ru)*

Авторлық құқық жүйесінің швейцариялық дуалистік моделі

Аннотация. Мақалада Швейцариядағы туындылар авторларының мүліктік емес жеке мүддесін қорғау перспективасы мүліктік емес жеке құқығын қорғау бір заңмен бекітілгенімен, түрлі сипатқа ие және әртүрлі құқық институтына жататынына сенімді бола алатындығы қарастырылған. Швейцариядағы жеке құқық институтының автордың рухани мүддесін қорғауы моральдық құқық институтын мойындайтын француз немесе неміс авторлық құқығына толық балама болады. Атап айтқанда, Швейцарияның авторлық құқығы заң ғылымында бұл механизм автордың қайтыс болғаннан кейін мүліктік емес мүддесін қорғауға мүмкіндік бермейтіні үшін сынға алынды. Швейцария соттарының жеке адамның құқығын ажырамас құқық ретінде түсінуінен автор қайтыс болғаннан кейін бұл құқықтың мерзімі аяқталатыны қисынды болды. Сонымен қатар мақалада Швейцария құқықтық жүйесі континенталды мағынада автордың моральдық құқығы институтына ие болатыны және авторлардың мүліктік емес жеке мүддесін қорғау туралы жан-жақты талқыланды.

Негізгі сөздер: авторлық құқық, интеллектуалдық меншік, моральдық құқық, жалпы құқық елдері, дуалистік концепция, мүліктік құқық, жеке мүліктік емес құқық.

Хауия С.,

*старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений,
магистр права*

*(Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: saulet.kkk@mail.ru)*

Швейцарская дуалистическая модель системы авторского права

Аннотация. В статье рассматриваются перспективы защиты личных неимущественных интересов авторов произведений в Швейцарии. Хотя защита личных неимущественных прав закреплена одним законом, она имеет различный характер и может принадлежать к различным институтам права. Защита духовных интересов автора институтом личных прав в Швейцарии была полной альтернативой французскому или немецкому авторскому праву, признавшему институт моральных прав. В частности, швейцарское авторское право в юридической науке подверглось критике за то, что этот механизм не позволяет защищать неимущественные интересы автора после его смерти. Из понимания швейцарскими судами прав личности как неотъемлемых прав логично сделать вывод, что после смерти автора срок действия этих прав истекает. Кроме того, в статье отмечается, что швейцарская правовая система приобрела в континентальном смысле институт моральных прав автора и всесторонне обсуждалась защита личных неимущественных интересов авторов.

Ключевые слова: автор, авторское право, интеллектуальная собственность, моральные права, страны общего права, дуалистическая концепция, имущественные права, личные неимущественные права.



ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

ӘОЖ 342.5

Абдрахманов М.К.,

докторант

(e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru);

Майшекина Э.С.,

философия докторы (PhD)

(Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы,

e-mail: eldana_18@mail.ru);

Смоилов С.Ж.,

философия докторы (PhD), доцент

(университет «Туран-Астана», Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы,

e-mail: smoilovs@mail.ru, 010000, Нұр-Сұлтан)

Жергілікті бюджеттің құқықтық қалыптасуының өзін-өзі басқару органдарындағы маңызы

Аннотация. Мақалада шетелдік тәжірибемен салыстыру негізінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарында жергілікті бюджетті қалыптастыру зерделенеді, сондай-ақ жергілікті бюджетті енгізудің негізгі мәні мен мақсаты қаралады. Жергілікті билік органдарының құқықтық мәртебесіне, жергілікті өзін-өзі басқару жанындағы мемлекеттік билік жүйесінің жұмыс істеуіне байланысты туындайтын мәселе қарастырылады. Жергілікті өзін-өзі басқаруды жетілдіру тетігі мен жолы зерттелуде. Бюджеттің құрылымдық элементтері олардың құқықтық мәні мен құқықтық табиғаты зерттелінді. Жергілікті өзін-өзі басқаруды іске асыру практикасы үшін шетел тәжірибесін салыстырудың ықтимал тетігі жүргізілуде. Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың шетелдің жергілікті өзін-өзі басқаруды ұйымдастыру қағидатына сәйкестігі қаралады. Мақалада жергілікті өзін-өзі басқаруды қаржыландыру мәселесі де қарастырылған.

Негізгі сөздер: жергілікті мемлекеттік басқару, жергілікті өзін-өзі басқару, жергілікті бюджет, жергілікті өзін-өзі басқарудың шетелдік моделі, салық, жергілікті қаржы, жергілікті билік, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі, демократия.

Демократия бастау бар дегенді білдіреді. Бұл — халықтың билікке деген сенімі және демократиялық жүйенің негізгі қағидасын түсіне білуі.

Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің түрі де, механизмі де әртүрлі. Бұл мәселені әр ел өзінің тарихи, экономикалық, идеологиялық ерекшелігіне сәйкес өзінше шешеді. Дегенмен барлығына ортақ қағида бар. Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің негізгі принципінің бірі — жергілікті бюджет. Жергілікті бюджет болмайынша, жергілікті өзін-өзі басқару да болмайтыны анық.

Жергілікті өзін-өзі басқару саласындағы мемлекеттік саясат мемлекеттік биліктің, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен тиісті лауазымды тұлғалардың өзін-өзі басқару принципі бойынша жергілікті атқарушы органды реформалау процесіндегі қызметінің сабақтастығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың мықты жүйесі азаматтардың өзі тұратын жердегі тұрмыс сапасын жақсартуға тікелей қатысуына негіз болатынын түсінуіміз керек. Өз қаласы, ауданы мен ауылына деген жауапкершілікті мойнына алуға қазақстандықтардың қашанда дайын екені анық. Адамдарды жете бағаламауға болмайды. Оларға қолдарынан келетін өкілеттікті беруден қорықпаған жөн [1].

Көптеген адам, соның ішінде ең беделді заңгер, саясаткер мен әлеуметтанушылар бұл ережені жергілікті өзін-өзі басқарудың мемлекеттен бөлінуі, оның абсолютті дерлік тәуелсіздігі деп түсінеді. Алайда оны мынау бірінші, мынау екінші деп қабылдауға болмайды. Қазақстан Республикасы Конституциясының осы нормасын ауыстырып, жергілікті өзін-өзі басқаруды мемлекеттік органдармен қалай болса да байланыстыру, әйтпесе биліктің біртұтас вертикалы болмайды деген талап қойылды. Бұл жерде жергілікті өзін-өзі басқару органының құрылуын және олардың жаңа типтегі мемлекетпен байланысының нығаюын тежеген үлкен мәселе туындады.

Жаңашылдық Қазақстан Республикасының Конституциясында мемлекет пен жергілікті өзін-өзі басқарудың құқықтық синхронизациясын ұсынуында жатыр. Егер Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару органының арасында қатаң ұйымдық қарым-қатынас орнатқанын елестетсек, онда халық депутаттары кеңесіне қарағанда тоталитарлық тетікті байқаймыз [2, 25].

Демек, жергілікті өзін-өзі басқару органының мемлекеттік органдармен тең дәрежеде болуы демократияның көрінісі болып табылады. Жергілікті өзін-өзі басқаруды мысалы, орталық мемлекеттік органдармен салыстырып, төменгі санаттағы «билік» деп қарау дұрыс емес.

Жергілікті басқару органы халықпен тікелей байланыс, халыққа ықпал ету, халықты ұйымдастыру тұрғысынан қарағанда маңыздырақ және тиімді. Мемлекеттік билік органы бүкіл мемлекеттің бірлігін, оны қорғауды, күш-жігерді қайта бөлуді қамтамасыз етеді.

Алғашқы екеуінің арасында әкімшілік-ұйымдастырушылық байланыс, мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару арасында тек құқықтық синхронизация бар. Әкімшілік құқықтық қатынас элементтерінің толық болмауы мүмкін емес, алайда олар заңның бақылауында болуы керек. Осылайша жергілікті өзін-өзі басқаруды реформалаудың тиімділігі жұмыс істеп тұрған жергілікті өзін-өзі басқару органының қызметін жетілдіру үшін жергілікті өзін-өзі басқару органының мәртебесі туралы ұстанымға көзқарасты өзгерту қажет. Биліктің барлық деңгейі арасында құқықтық синхронизацияны саналы және мақсатты түрде қамтамасыз ету қажет. Заңнамалық олқылыққа жол берілмейді. Заң қоғамның барлық саласын толық қамтуы керек. Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары мен жергілікті өзін-өзі басқару органының халық өмірінің мәселесін шешудегі өкілеттігін, құзыретін, іс жүргізу нысанасын толық және дәл реттеуге тиіс.

Бұл ретте басымдық жергілікті өзін-өзі басқару органында сақталуы тиіс. Мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару органына қатысты құқықтық синхрондау тұжырымдамасы мен әдістемесін одан әрі дамыту қажет.

Егер жергілікті өзін-өзі басқару Қазақстан Республикасының бүкіл аумағын қамтыса, өз функциясын тиімді және толық орындай алады.

Жергілікті өзін-өзі басқаруға тән күрделі мәселесінің бірі — экономика. Өндірістік-жергілікті өзін-өзі басқаруға жүктелген мәселені шешу үшін оны жеткілікті базасыз, яғни өндірістік меншік, қаржысыз, елестету мүмкін емес. Түрлі дерекке сүйенсек, қазір елдегі жалпы ақша сомасының 2 %-ға жуығы жергілікті басқару органына тиесілі, ал қалғаны мемлекетке, жеке ұйымға (кәсіпорынға) және жеке тұлғаға тиесілі. Оларды бөлек қарастырмас бұрын, Еуропалық Хартияда жергілікті өзін-өзі басқарудың қаржылық негізі қалай көрсетілгенін қарастырайық:

Жергілікті билік органының қаржылық негізі:

1. Жергілікті өзін-өзі басқару органы өз қаражатын елдің экономикалық саясатына сәйкес өз өкілеттігі шегінде еркін пайдалана алады.

2. Жергілікті өзін-өзі басқару органының қаржылық негізі еліміздің конституциясы мен заңына сәйкес атқарылатын жұмыс аясына сәйкес болуы тиіс.

3. Жергілікті өзін-өзі басқару органы қаражатының бір бөлігі жергілікті жерден алынатын салықтан тұрады және олардың мөлшері дербес анықталады.

4. Жергілікті өзін-өзі басқару органына бөлінген ресурс жұмыс тәртібінде жергілікті өзін-өзі басқару органының келісімін алғаннан кейін бөлінеді.

5. Жергілікті өзін-өзі басқару органы күрделі қаржылық несие алуға құқылы және заңда көрсетілгендей, өз еліндегі несие нарығын да пайдаланады [3].

Ұлыбританияда мемлекеттік бюджетпен қатар жергілікті билік органы және қайырымдылық көрсетуші жеке тұлғалар тарапынан қаржыландырылатын қамқоршылық көрсету институты бар [4, 22].

Бір сөзбен айтқанда, жергілікті құрылым заңды тұлға ретінде өз бюджетін басқарады және оған иелік етудің ешқандай шегі болмайды. Өзін-өзі басқару жүйесінің міндетті жұмысын жүзеге асыру үшін жағдай жасалған. Жергілікті өзін-өзі басқару органы оны қалай жүзеге асыруды біледі, бірақ ең бастысы, заң аясынан шықпауы тиіс [5, 34].

Жергілікті өзін-өзі басқару бюджетін қалыптастыру көзі шартты түрде мынадай жолдан тұрады:

1. Жергілікті алым мен салықты жинау.

2. Мемлекеттік салықтың бір бөлігі (пайызы) жергілікті өзін-өзі басқару органында қалады.

3. Мемлекеттік бюджеттен бөлінеді.

Әрине, олардың ішіндегі ең тиімдісі жергілікті салық болса, ең қажетсізі — мемлекеттен бөлінген қаржы.

Жергілікті бюджеттің кіріс көзін жергілікті салық, алым мен өсімпұл, ұзақ мерзімді мерзімге белгіленген мемлекеттік салық, заңнамалық нормаға сәйкес бөлінген қаражат, мемлекеттік органдардың жергілікті өзін-өзі басқару органына беретін жеке мемлекеттік өкілдіктің қаражаты, жергілікті несие, коммуналдық кәсіпорын, мекеме мен ұйымдар пайда-сының бір бөлігі, субсидия, субвенция, трансферттік төлем және басқа да түсім мен қаражат толтырады.

Көптеген мемлекеттің қаржы көзі жергілікті алым мен салықтан құралады. АҚШ-та олар жалпы бюджеттің 60 %, Ұлыбританияда 30-40 %, Францияда 37 %, Германияда 25 %-на тең. Мемлекет тарапынан бөлінетін субсидия 20-40 %-дан аспайды.

Жергілікті бюджет, әдетте, сайланбалы мемлекеттік органы бар әкімшілік бірліктердің аумағында жұмыс істейді. Ұлыбританияда жергілікті бюджет аудан, округ және қалаларда кеңінен қолданылады; Германияда бірлестіктер мен қалаларда; Францияда департамент пен коммуналарда; Жапонияда префектура, аудан, қалаларда; Италияда, Бельгияда провинция, коммуналарда; Норвегияда, Данияда, Швецияда ауылдық және қалалық қауымдастықта және т. б. [6, 29].

Жергілікті бюджеттің жай-күйінде, олардың сипаттамасында, жергілікті қаржыны мемлекеттік бақылаудың мөлшері мен нысанында, сондай-ақ жергілікті билік органының құзыретінде, жергілікті бюджет пен банк секторы арасында қалыптасқан өзара қатынасты айқындайтын қолданыстағы заңнамада әртүрлі елде едәуір айырмашылық байқалады. Алайда бірлестікте жергілікті қаржы саласындағы әртүрлі елдің ортақ проблемасы, яғни олардың ішінде неғұрлым күрделі проблема жергілікті бюджет тапшылығы болып табылады.

Жергілікті өзін-өзі басқару туралы Еуропалық Хартия өзінің басым шығынын айқындауда қаржылық дербестікті қарастырады: «жергілікті билік органына өз өкілеттігі шегінде елдің экономикалық саясаты аясында еркін билік ете алатын өз қаржы құралын пайдалану құқығы беріледі». Қаржылық тәуелсіздік — жергілікті өзін-өзі басқару органы пәрменділігінің маңызды шарты және бұл мәселе Қазақстан Республикасы үшін ерекше өзекті, тіпті төмен деңгейдегі жергілікті мемлекеттік билік органының да өз бюджеті мен сенімді кіріс көзі жоқ [7, 92].

Жергілікті бюджет экономикаға әсер ету, экономикалық процесті реттеу, мәдениет пен білім беруді дамыту, әлеуметтік қайшылықты жою, халықты жұмыспен қамту және басқа да көптеген мәселені шешу үшін кеңінен қолданылады. Олар жергілікті қауымдастық өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың негізгі проблемасы істің қаржы-экономикалық аспектісі болып табылады. Аймақтағы бюджетаралық қатынас мағынасыз және аумақтағы жұмыс пен салық базасын дамыту үшін мағынасы жоқ, өйткені барлық жиналған бюджет жергілікті жерде қалмайды [8, 18].

Осыған байланысты жергілікті өзін-өзі басқару органы үшін өз құзыретін іске асыру үшін бюджет кірісін қамтамасыз ету проблемасы өте маңызды болып табылады. Тиісінше, Қазақстан Республикасы кіретін ТМД-ның көптеген елінің жергілікті баптары туралы «заңында» мынадай баптар бар:

1. Жергілікті бюджеттің атқарылуын дайындауды, бекітуді және іске асыруды, бақылауды жүзеге асыруды жергілікті өзін-өзі басқару органы жүргізеді.

2. Жергілікті бюджеттің тәуелсіздігі төменде көрсетілген шартпен сақталады: жергілікті өзін-өзі басқару органы бюджет қорын пайдалану бағытын нақтылауға өкілетті.

Жергілікті өзін-өзі басқару елдегі басқару жүйесінің толыққанды және берік буынына айналуға арналған. Мәслихаттар жергілікті мәселені шешу үшін жергілікті халық сайлайтын жергілікті өкілді орган ретінде елдегі жергілікті өзін-өзі басқарудың негізі бола алады. Бұл азаматтардың бастамашылығын, олардың тұрғылықты жеріндегі жағдайға ұжымдық жауапкершілігін дамытуға ықпал етуі тиіс еді. Жергілікті маңызы бар мәселені жергілікті билік шешуі керек, олардың өз міндетін қалай атқаратынын тұрғындардың өзі шешуі керек [9, 37].

Жақында отандық мерзімді басылымға «аутсорсинг» термині белсенді түрде енгізілуде, оның мағынасы ұйымның кейбір қызмет көрсету функциясын осы салада маманданған басқа компанияға беру болып табылады. Бұл аутсорсингтің негізгі қағидасы негізінде жүзеге асырылады: «Мен өзіме басқалардан жақсырақ істей алатын нәрсені ғана қалдырамын, сыртқы орындаушыға оның басқалардан жақсырақ істейтінін беремін».

Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі де осы жолмен дамуға тиіс. Өйткені мемлекет – басқару процесі бірдей, тек әлдеқайда ауқымды сол корпорация.

2007 жылдың мамырында конституциялық реформаны жүзеге асыру басталды, ол тек бүкіл ел үшін аутсорсингтің бір түріне айналды. Мемлекет жергілікті өзін-өзі басқару органына мәселені өз деңгейінде дербес шешу құқығын әдейі берді және сол арқылы оның аймаққа ықпал ету аясын шектеді.

Жергілікті өзін-өзі басқару туралы айтқанда, бұл халық тұратын аумақты басқаруға тікелей «кіретін» әкімшілік жүйенің осындай төменгі сатысы екенін атап өткен жөн. Бірнеше үй шаруашылығының тұрғындары өздерінің тұрғын үй-коммуналдық мәселесін бірлесіп шешу үшін өз еркімен бірігеді. Оған мысал ретінде жергілікті өзін-өзі басқарудың өзекті мәселесін атауға болады: ауданды газдандыру, тұрғын үйлерді жылумен және жарықпен үздіксіз қамтамасыз ету, сумен қамту немесе іргелес аумақты ретке келтіру.

Енді жергілікті маңызы бар мәселені жергілікті билік шешуі керек, олар мұны бәрінен бұрын шешеді. Неліктен? Өйткені бұл аула мен кондоминиум тұрғындарының өздері жергілікті өзін-өзі басқару мекемелерінің қызметіне ат салысатын болады. Осылайша өзін-өзі басқарудың жоғары тиімділігі тұрғындардың тікелей мүддесімен анықталады, өйткені ол — өздерінің тұрғылықты жеріне қатысты мәселе.

Басқаша айтқанда, халық жергілікті маңызы бар проблеманы неғұрлым тиімді және жедел шешу үшін өзін-өзі ұйымдастырады. Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі маңызды басқару процесін тек халықтың жаппай қатысуымен жаңғыртады. Халықпен «тікелей байланысқа» қатысты өзін-өзі басқару органы жергілікті деңгейде туындайтын мәселені тиімді шешуге қабілетті екенін нақты айту керек. Демек, жергілікті өзін-өзі басқару – шынайы демократия-

ның негізгі компонентінің бірі. Осыған сүйене отырып, жергілікті өзін-өзі басқару әрқашан еліміздің мемлекеттік саясатының басым бағыты болды деп айтуға болады.

Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін енгізу мен дамыту туралы мәселе ұзақ уақыт бойы бір орында тұрып қалғанын атай кеткен жөн.

Сонымен бірге бұл мәселеге мемлекет тарапынан назар аударылмады деп айту да – қате. Өйткені көп жылғы тынымсыз еңбектің нәтижесі Президенттің жергілікті өзін-өзі басқарудың өзіндік моделін құрудың саяси бағытын жариялауына себеп болды. Тек үкімет біраз уақытқа «тайм-аут» алды, өйткені түпкілікті саяси шешім қабылдағанда елдегі өзін-өзі басқаруды жүзеге асыру үлгісін біржолата шешу қажет болады.

Жергілікті ерекшелік ескерілетіндей жергілікті билік органын қалай ұйымдастыруға болады, азаматтық қоғамның дамымаған жағдайында өзін-өзі басқарудың осы немесе басқа моделі қаншалықты тиімді жұмыс істейді, өзін-өзі басқаруды енгізудің әлеуметтік-саяси салдары қандай, осы сұрақтың барлығы нақты жауапты талап етеді. Нәтижесінде жергілікті өзін-өзі басқаруды жүзеге асырудың оңтайлы тетігін іздеу барысында белгілі бір тәжірибе жинақталды.

Тұжырым. Жоғарыда келтірілген мәліметті қорытындылай келе, Қазақстан Республикасы Конституциясының 89-бабының 1 және 2-тармақтарына сәйкес Қазақстан Республикасының жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару туралы Заңына «жергілікті бюджет» деген бапты енгізу қажет деп санаймыз.

Біздің ойымызша, кез келген елдімекен деңгейінде бір ғана бюджет, жергілікті өзін-өзі басқару бюджеті болатынын нақты анықтау қажет. Жергілікті салықтан түсетін бюджет жергілікті халықтың әлеуметтік-экономикалық мәселесін шешуі керек. Сонда ғана жергілікті жердегі өзекті мәселе өз шешімін табатынына сенімдіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қ.-Ж. Тоқаев Жаңа Қазақстан: Жаңару мен жаңғыру жолы: Қазақстан халқына Жолдауы. 2022 жылғы 16 наурыз // <https://www.akorda.kz/kz/kasym-zhomart-tokaev-kazakstan-halkyna-zholdauyn-zhariyalady-1624734>
2. Ясюнас В.Л. Основы местного самоуправления. — М., 1998. — 25 с.
3. Европейская хартия местного самоуправления, Страсбург, 15 октября 1985 года // <https://rm.coe.int/168007a105>
4. Балгожина М.Е., Абиев Е.С., Қаржасова Г.Б. Бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан адамдардың әлеуметтік бейімделуіне байланысты кейбір мәселелер // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы ҚаражурналыҚарагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — Б. 22.
5. Жергілікті өзін-өзі басқару — азаматтық қоғамның алғашқы баспалдағы. — Алматы, 2002. — 34 б.
6. Ракитов А.И. Местные самоуправление в зарубежных странах. Информационный обзор. — М., 1994. — 29 с.
7. Местное самоуправление в Казахстане: особенности ситуации и перспективы развития // Фонд Сорос-Казахстан, Московский общественный фонд, Алматы, 21-23 мая 2003 г. — Алматы, 2003. — 92 с.
8. Кубаев К.Е. Местное самоуправление. — Алматы, 2003. — 18 с.
9. Сравнительное конституционное право / Отв.ред. проф. Чиркин В.Е. — М., 1996. — 37 с.

Абдрахманов М.К.,

докторант

(e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru);

Майшекина Э.С.,

доктор философии (PhD)

(Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан,

e-mail: eldana_18@mail.ru);

Смоилов С.Ж.,

доктор философии (PhD), доцент

(Университет Тұран-Астана, г. Нур-Султан, Республика Казахстан,

e-mail: smoilovs@mail.ru)

Значение правового формирования местного бюджета в органах самоуправления

Аннотация. В статье на основе сравнения с зарубежным опытом изучено формирование местного бюджета в органах местного самоуправления, а также рассмотрены основная суть и цели внедрения местного бюджета. Исследуются проблемы, связанные с правовым статусом местных органов власти, функционированием системы государственной власти при местном самоуправлении. Изучаются механизмы и пути совершенствования местного самоуправления, структурные элементы бюджета их правовая сущность и правовая природа. Приводятся возможные механизмы сравнения опыта зарубежных стран для возможности его в органах реализации местного самоуправления. Рассматривается соответствие местного самоуправления в Республике Казахстан принципам организации местного самоуправления зарубежных стран. Уделено внимание проблемам финансирования местного самоуправления.

Ключевые слова: местное государственное управление, местное самоуправление, местный бюджет, зарубежные модели местного самоуправления, налог, местные финансы, местные органы власти, система местного самоуправления, народовластие.

M.K. Abdrakhmanov,

Doctoral student

(e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru);

E.S. Maishekina,

Doctor of Philosophy (PhD)

(University Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan,

e-mail: eldana_18@mail.ru);

S.Zh. Smoilov,

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor

(Turan University-Astana, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan,

e-mail: smoilovs@mail.ru)

The significance of the legal formation of the local budget in self-government bodies

Annotation. In this article, based on comparison with foreign experience, the formation of the local budget in local self-government bodies is studied, as well as the main essence and goals of the implementation of the local budget are considered. The issues and problems related to the legal status of local authorities, the functioning of the system of state power under local self-government are considered. Mechanisms and ways of improving local self-government are being studied. Structural elements of the budget, their legal essence and legal nature are studied. Possible mechanisms for comparing the experience of foreign countries for the practice of implementing local self-government are being conducted. The compliance of local self-government in the Republic of Kazakhstan with the principles of the organization of local self-government of foreign countries is considered. The article also explores the problem of financing local self-government.

Keywords: local public administration, local self-government, local budget, foreign models of local self-government, tax, local finance, local authorities, local self-government system, democracy.



УДК 34.096

Ажибеков М. К.,
*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: azhibekov_marat@mail.ru)*

Содержание понятия «обеспечение информационной безопасности»

Аннотация. Автор рассматривает вопросы понятия обеспечения информационной безопасности. Задачу обеспечения информационной безопасности можно сформулировать следующим образом: построение оптимальной системы защиты базы данных заключается в выборе методов непосредственной защиты и их распределении между отдельными компонентами физической базы данных, при которых обеспечиваются экстремальное значение заданных критериев эффективности проектируемой системы. Развитие информационной инфраструктуры государства стало целым явлением в деятельности человека и всего гражданского общества. Человек, получивший доступ к информации и к информационной системе, приобретает огромный опыт и знания о мировой системе развития экономики, права, политики, на основе чего может удовлетворить личные нужды и расширить кругозор. Информатизация и цифровизация Республики Казахстан — это управление гражданского общества, организаций, государственных органов и т. д., все это подлежит защите и обеспечению информационной безопасности.

Ключевые слова: государство, информация, безопасность, обороноспособность, законодательство, угроза, противодействие, предупреждение, защита.

В Послании народу Республики Казахстан Глава государства К.-Ж. Токаев назвал цифровизацию ключевым инструментом для достижения национальной конкурентоспособности. Он также подчеркнул важность устранения цифрового неравенства, обеспечения максимального доступа к интернету и качественной связи [1].

Прежде чем рассматривать понятие «обеспечение информационной безопасности», необходимо определиться с рядом исходных понятий: «обеспечение», «безопасность», «информационная безопасность». Закон Республики Казахстан «Об информатизации» определяет информационную безопасность в сфере информатизации (далее — информационная безопасность) как состояние защищенности электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внутренних и внешних угроз [2].

А. Искаков, раскрывая понятия «информация» и «информационная безопасность», указал, что они должны расцениваться с различных точек зрения, так как раскрывают те или иные важные характеристики. Рассмотрение информационной безопасности исходит из указанных аспектов информации [3, 73].

В толковом словаре Ожегова информация толкуется как сведения об окружающем мире и протекающих в нем процессах, воспринимаемые человеком или специальным устройством, а также сообщения, освещающие о положении дел, о состоянии чего-н. [4, 250]. Слово «безопасность» в этом же словаре означает состояние, при котором не угрожает опасность, есть защита от опасности [4, 41].

В Новом иллюстрированном энциклопедическом словаре информация (от лат. Information — разъяснение, изложение) — первоначальные сведения, передаваемые людьми устным, письменным или другим способом (с помощью условных сигналов, технических средств и т. д.) [5, 286].

Согласно Юридической энциклопедии информация (от лат. Informatio — разъяснение, изложение; англ. information) — это сведения о лицах, событиях, фактах, предметах, явлениях и процессах независимо от формы их представления [6, 186]. Там же под безопасностью (англ. safety, security) понимается состояние защищенности жизненно важных интересов

личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз. Основные объекты безопасности: личность — ее права и свободы; общество — его материальные и духовные ценности; государство — его конституционный строй, суверенитет и территориальная целостность [6, 47].

На основании вышеизложенного полагали бы, что информационная безопасность — это защита от неправомерного проникновения в электронно-вычислительные системы, абонентские устройства сотовой и мобильной связи, создание, использование и распространение вирусных программ.

Определяя содержание понятия «обеспечение информационной безопасности», А. Стрельцов подчеркнул, что оно заключается в разработке условий, при которых невозможно повреждение информационно-зависимых свойств или компонентов объекта безопасности [7, 54].

Несмотря на то, что понятие «обеспечение информационной безопасности» часто используется в правовых актах, научных трудах, усматривается, что не уделялось особого интереса раскрытию содержания данного понятия.

Слово «обеспечение» в русском языке толкуется, с одной стороны, как вид деятельности, с другой стороны — как средство деятельности. Как вид деятельности оно означает действия, направленные на то, чтобы сделать что-нибудь «вполне возможным, действительным, реально выполнимым» [8, 344], а как средство деятельности — «то, чем обеспечивают кого-нибудь или что-нибудь» [9, 364]. Здесь деятельность рассматривается как специальный путь к жизнедеятельности человека, отличающий его от мира животных, также она может представлять комплекс длительных действий для достижения конкретных целей и задач. Индивид выступает субъектом данной деятельности [10, 58], удовлетворяющий так свои потребности для условий жизни. Здесь можно выделить следующие виды потребностей: а) направленные на удержание жизнедеятельности; б) возникающие в связи с потребностью в благоприятном уровне существования, без которых рождается недовольство.

Потребности первого типа включают потребность в воздухе, в питании, в развитии, в способности понимания мира, тогда как потребность в жилье, образовании, финансовом и социальном благообразии образуют второй тип. Указанные потребности определяются для интересов, которые характеризуются средствами и активами, необходимыми для субъекта. Мотив, с помощью которого разрабатываются цели и планы, является прямой причиной для действий [11, 116]. К примеру, организованная преступная группа, т. е. деятельность группы людей, направленная на достижение конкретной преступной цели, и потребности в жажде наживы имущественного, денежного и телекоммуникационного обеспечения, а также пополнения в организованную группу новыми членами и специалистами.

В данном контексте «обеспечение» представляется как средство деятельности, т. е. ряд материальных и духовных объектов, экономических, правовых и организационных инструментов, повышающих эффективность деятельности для достижения поставленных целей. Содержание его определяется предметной областью поддержки как вида деятельности.

Основная цель деятельности может заключаться в поддержании устойчивого развития общества, в достижении и сохранении высокого уровня благосостояния его членов. Достижение данной цели, если понимать ее как «командный механизм социальной системы», обеспечивает надлежащее управление процессами социального становления [11, 232–233]. Такое обеспечение включает в себя совокупность обязанностей государства, к которым можно отнести социальную, экономическую, природоохранную, развитие научно-технических результатов, культуры и искусства, обеспечение правопорядка и укрепление законности, поддержание взаимовыгодной международной торговли и мира, усиление защиты [12, 29].

В случае, если предметом обеспечения является выполнение каким-либо должностным лицом возложенных на него задач, то обеспечение заключается в определении структуры не-

обходимого аппарата, пополнения персонала, осуществлении определенных организационных, информационно-аналитических, экономических и других необходимых мероприятий.

В современных теоретических исследованиях безопасность рассматривается с разных точек зрения, но в настоящее время в научной литературе отсутствует единство мнений, определяющих сущность этого сложного социального явления. Анализ действующего законодательства Республики Казахстан показал, что безопасность определяется состоянием защищенности конкретного объекта от внешних и внутренних угроз. Согласно Закону Республики Казахстан «Об информатизации» защита от таких угроз возложена на оперативный центр информационной безопасности, который в свою очередь:

1) осуществляет деятельность по обнаружению, оценке, прогнозированию, локализации, нейтрализации и профилактике угроз информационной безопасности информационно-коммуникационной инфраструктуры, объектов информатизации, подключенных к оперативному центру информационной безопасности;

2) принимает меры по минимизации угроз информационной безопасности, незамедлительно информирует владельца информационно-коммуникационной инфраструктуры, а также Национальный координационный центр информационной безопасности о факте инцидента информационной безопасности [13].

Государство Республики Казахстан на законодательном уровне предусматривает защиту прав граждан и интересов государства в области информационной безопасности.

Понимание безопасности как состояния защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз предполагает рассмотрение ее как сложной многоуровневой функциональной системы. При этом в качестве целевой функции системы безопасности выступает защищенность определенной совокупности взаимодействующих интересов от угроз [14, 45].

На уровне обыденного сознания понятие «безопасность» определяется как «отсутствие опасности» [14, 67], «положение, при котором не угрожает опасность кому-нибудь, чему-нибудь» [14, 83]. Большинство исследователей отмечают, что понятие «безопасность» в более широком смысле рассматривается как философская категория, которая не является чем-то осязаемым, материальным и выступает интегральной формой выражения жизнеспособности и жизнестойкости объектов конкретного мира [15, 13].

Защищенность — это свойство социального организма гибко реагировать на изменения в окружающей среде, а степень жизнеспособности может определяться самодостаточностью, иммунитетом, умением определять свои жизненные интересы и действовать для воплощения их.

«Оценка безопасности... как свойства, вероятно, не создает чего-то принципиально нового, придает его характеристике остроту восприятия, поскольку утеря свойства приводит к разрушению... системы. Состояние же безопасности не что иное, как диагностика этого свойства на тот или иной фиксированный период» [16, 108–109].

Как указывают казахстанские исследователи, в первую очередь нуждается в уточнении понятия «опасность», поскольку как при расследованиях по вопросам безопасности указанное понятие выступает первоначальным [17, 6]. Теория безопасности определяет термин «опасность» как возможность неблагоприятного воздействия на социальный организм, которому причиняется ущерб, вред, негативно сказывающийся на его состоянии, отрицательно влияющий на динамику или параметры развития [17, 9]. Соответственно, понятие «опасность» в данном контексте можем трактовать как состояние тревоги, возникающее в результате возникновения реальных угроз, а также различных обстоятельств, способствующих созданию этой ситуации. Тогда как вероятная опасность, устрашение, обещание неприятностей и причинения вреда обозначается единым словом «угроза» [16, 716]. Они возникают извне и, не зависимо от вида, могут быть в рамках рассматриваемого объекта.

Следовательно, термин «безопасность» трактуется как «отсутствие угрозы кому-то, чему-то». Также это понятие раскрывается в справочной литературе: «ситуация, в которой кому-то или кому-то не угрожает опасность, и не исключено наличие нескольких источников опасности одновременно. Безопасность возможных жертв обеспечивается, когда жертвы сталкиваются со всевозможными угрозами или когда им ничего не угрожает» [18, 56]. Из этого следует, что «безопасность» есть невозможность нанесения вреда никому (ничему) в результате угроз, соответственно, полная защита от них.

Как уже упоминалось выше, безопасность выражается в отсутствии ущерба для функционирования и свойств объекта или его структурных компонентов. Это правило является методологической основой для распределения типов безопасности. Один из важнейших структурных компонентов многих объектов безопасности — информация или деятельность, сутью которой является информация. Наличие или отсутствие угрозы для этих объектов позволяет говорить об их информационной безопасности.

На основании вышеизложенного, нами представляется, что обеспечение информационной безопасности — это защита общественных отношений, связанных с информационными данными и информационной инфраструктурой, где информация выступает как единственный инструмент для доведения до человека содержания социальных и технических норм, а также — в случае несоблюдения норм — предупреждения от вероятных негативных последствий.

Список использованной литературы:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. // <https://zonakz.net/2020/09/01/tokaev-cifrovizaciya-klyuchevoj-instrument-dostizheniya-nacionalnoj-konkurentosposobnosti/>
2. Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 г. № 418-V ЗРК (с изм. и доп. по состоянию на 02.01.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902
3. Искаков К. Понятие информации и информационной безопасности // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 1. — С. 83.
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. — 4-е изд., дополненное. — М.: Азбуковник, 1999. — 944 с.
5. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Ред. кол.: В.И. Бородулин, А.П. Гусев, Н.М. Ланда и др. — М.: Большая Российская энцикл. — 2001. — 912 с., ил.
6. Тихомирова Л.В. Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. — М., 1997. — 526 с.
7. Стрельцов А.А. Правовое обеспечение информационной безопасности России: Теоретические и методологические основы / <http://test.iisi.msu.ru/UserFiles/File/publications/Streltsov.pdf>. — 2004. — 334с.
8. Обществознание: Пособие для поступающих в вузы Российской Федерации / Отв.ред.М.Н. Марченко. — М.: Зерцало, 2005. — 559 с.
9. Общая социология: Учеб. пос. / Под ред. А.Г. Эфендиева. — М.: ИНФРА. — М., 2002. — 654 с.
10. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба. — М.: Прогресс-Пангея, 1991. — 344 с.
11. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебн. для вузов. — М.: Былина, 1998. — 512 с.
12. Трухачев В.В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности. — Воронеж, 2000. — С. 29.
13. Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 г. № 418-V ЗРК (с изм. и доп. по состоянию на 02.01.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902
14. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. — М.: Русский язык, 1989. — С. 67, 83.
15. Кажегельдин А.М., Дзлиев М.И., Потрубач Н.Н. Безопасность социума. — М., 1997. — С. 13.

16. Семенов В.А. Безопасность России и ее методологические вопросы // Проблемы глобальной безопасности. — М., 1995. — С. 108–109, 716.
17. Национальная безопасность Казахстана: иерархия угроз. — Алматы: Центрально-азиатское агентство политических исследований, 2001. — 54 с.
18. Основы экономической безопасности. Государство, регион, предприятие, личность / Под ред. Е.А. Олейникова. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. — 288с.

Ажибеков М. К.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,
e-mail: azhibekov_marat@mail.ru)*

«Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету» түсінігінің мазмұны

Аннотация. Автор ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ұғымы мәселесін қарастырады. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеті келесідей тұжырымдалуы мүмкін: дерекқорды қорғаудың оңтайлы жүйесін құру тікелей қорғаныс әдісін таңдау және оларды жобаланған жүйенің тиімділігінің берілген критерийінің экстремалды мәні қамтамасыз етілетін физикалық дерекқордың жеке компоненті арасында бөлу болып табылады. Мемлекеттің ақпараттық инфрақұрылымының дамуы адамның және бүкіл азаматтық қоғамның қызметіндегі тұтас құбылыс болды. Ақпаратқа және ақпараттық жүйеге қол жеткізген адам экономиканы, құқықты, саясатты дамытудың әлемдік жүйесі туралы үлкен тәжірибе мен білім алады, соның негізінде ол жеке қажеттілікті қанағаттандыра алады және көкжиегін кеңейте алады. Қазақстан Республикасын ақпараттандыру және цифрландыру — азаматтық қоғам, ұйым, мемлекеттік органдар басқармасы және т.б. мұның бәрі ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және қорғауға жатады.

Негізгі сөздер: мемлекет, ақпарат, қауіпсіздік, қорғаныс қабілеті, заңнама, қауіп, қарсы тұру, алдын алу, қорғау.

М. К. Azhibekov,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Candidate of Law, police lieutenant colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: azhibekov_marat@mail.ru)*

The content of the concept of «information security»

Annotation. The author examines the issues of the concept of information security. The task of ensuring information security can be formulated as follows: the construction of an optimal database protection system consists in the choice of methods of direct protection and their distribution between the individual components of the physical database, in which the extreme value of the specified criteria for the effectiveness of the designed system is ensured. The development of the information infrastructure of the state has become a whole phenomenon in human activity and in the entire civil society. A person who has access to information and to the information system acquires vast experience and knowledge about the world system of economic development, law, politics, on the basis of which he can satisfy personal needs and broaden his horizons. Informatization and digitalization of the Republic of Kazakhstan is the management of civil society, organizations, state bodies, etc., all this is subject to protection and information security.

Keywords: state, information, security, defense, legislation, threat, countermeasures, prevention, protection.



Ажибекова С. К.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: salta105105@mail.ru)*

Қылмыстық құқықтағы «бала» ұғымының мәні мен түрлері

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында кездесетін негізгі мәселенің бірі — бала ұғымының мәні мен түрі қозғалған. Автор бала ұғымы аталған заңнамада жеткілікті қалыптаспағанын айтады және оны жан-жақты қарастырады, айтуынша, балаға қатысты сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық түріндегі қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс саралау үшін алдымен қылмыстық заңнамада «бала» ұғымын нақтылап алған жөн. Себебі бала құқығы, кәмелет жасқа толмағандар құқығы, ересек адам құқығына қарағанда кең ауқымда, жан-жақты, толық қорғалуы керек. Сонымен қатар автор отандық заң нормасында жиі кездесетін «кәмелет жасқа толмаған», «жас бала» ұғымдарының аражігін ажыратып, жас ерекшелігіне байланысты қандай ұғым қолданылу керегін көрсетеді. Бала құқығы, оның ішінде жыныстық тиіспеушілік құқығының қатаң сақталуын қамтамасыз ету мақсатында автор қылмыстық құқықты реттейтін отандық заңнамаға өзгерту мен толықтыру енгізуді ұсынады.

Негізгі сөздер: жас бала, кәмелетке толмағандар, жыныстық қылмыс, кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған жыныстық сипаттағы қылмыс.

Адам мен азамат құқығының қамтамасыз етілуі мемлекетіміздің қылмыстық құқықтық саясатының негізгі мәселесінің бірегейі екені баршаға аян. Аталмыш құқықтың ішінде ерекше назар аудартатыны — бала құқығы, яғни оның қажетінше қорғалуы. Бала құқығының бұзылуының алдын алуда төл заңнамamızда қаншалықты шара қарастырылған. Осы тұрғыда тағайындалатын жазаның өзгеге қарағанда салмағының ауырлығы да бұған деген айрықша көзқарасты танытады. Дегенмен аталған мәселені жан-жақты қарастырып, саралайтын болсақ, отандық қылмыстық заңнамада «бала» ұғымының жеткілікті дәрежеде ашылмағанына айқын көз жеткіземіз. Қылмыстық заңнамадағы бала ұғымын зерделей келгенде «балаға кімдер жатады» деген заңды сұрақ туындайды. Енді осы сұраққа жауап іздеуге тырысайық.

Бала ұғымы отандық қылмыстық заңнамада бұрыннан қалыптасқан деуге келмейді. Себебі Қазақстан Республикасының 2019 жылдың 27 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актісіне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқығының қорғалуын күшейту мәселесі бойынша өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы» Заңының 2-бөлігінің 14) тармағында қарастырылып, соның негізінде Қылмыстық кодекстің 99-бабы 3-бөлікпен толықтырылған адам өлтіру қылмысында жас баланы өлтіру саралау белгісі ретінде қарастырылады [1]. Бұл өз кезегінде жеке адам құқығының ішіндегі жас бала құқығының маңыздылығын білдірумен қатар, оның қорғалуын күшейту болып танылады. Сонымен қатар осы заң нормасына сай зорлау қылмысы белгіленген Қылмыстық кодекстің 120-бабының 4-бөлігі мен сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеті қарастырылған 121-бабының 4-бөлігіне де «жас бала» ұғымы енгізіліп, саралау белгісі ретінде танылды. Атап айтқанда, қылмыстық жауаптылық қарастырылып, қылмыс ретінде танылатын сексуалдық сипаттағы қылмыс бойынша жас баланың жыныстық тиіспеушілік құқығының айрықша бағалануы аталған қылмыстың алдын алуға септігін тигізеді деп сенуге болады.

Қазақстанның қылмыстық заңнамасында орын алып отырған жас бала ұғымы тек жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықта ғана қарастырылғанын ескерсек, жас бала құқығы адамның жеке құқығын құрайтын тек өмір сүруден, денсаулықтан, жыныстық тиіспеушіліктен тұрады десек, қателескеніміз. Осыған орай, біз жас бала құқығы қылмыстық заңнамамен қорғалатын адам құқығының барлығында да өзіндік орнын алуы тиіс деген

пікірдеміз. Сондықтан отандық заң нормасында жас бала құқығының қорғалуын кеңейтіп, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне жас балаға қатысты толық мағынада түсінік беретін тиісті норма енгізіп, онда «жас бала» ұғымы тиісінше қарастырылса, орынды болар еді. Сонымен бірге жас баланың жыныстық тиіспеушілігіне қатысты құқығы Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасының 120-бабындағы зорлау мен 121-бабында қарастырылған сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекетінде ғана қорғалғаны біршама сұрақтың туындауына себеп болады. Өйткені жыныстық тиіспеушілікке қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтың түрі ретінде белгіленген Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 122-бабындағы он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекетті жасау және 123-бабындағы жыныстық қатынас жасауға, еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасауына, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекетке мәжбүр ету қылмыстық құқық бұзушылық бойынша жас бала санатының арнайы қарастырылмауы бала құқығының бұл салада қорғалмағанын аңғартады. Осыдан кейін біздің елімізде жыныстық тиіспеушілік жағынан жас бала құқығының жан-жақты және толық қорғалуы қамтамасыз етілген деп қалайша тұжырым жасауға болады?

Бүгінде жыныстық құқық бұзушылықтың, әсіресе олардың кәмелет жасына толмағандарға қатысты жасалуы белең алуда. Бұл құқық бұзушылық әр мемлекеттің қылмыстық кодексіне сай әртүрлі саралануда [2, 4].

Аталған кемшілікті көрсете келе, жас бала құқығының біз үшін маңызды екенін ескере отырып, бала құқығының ішіндегі жыныстық тиіспеушілік құқығын қамтамасыз ету масатында Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіндегі он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекетті жасау көзделген 122-бабын және жыныстық қатынас жасауға, еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасауына, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекетке мәжбүр ету белгіленген 123-бабын «жас балаға қатысты жасалса» деген тиісті тіркеспен толықтыру қажет.

Еліміздің қылмыстық заңнамасында «жас бала», «кәмелетке толмаған» ұғымы кеңінен қолданылғанымен, осы жас бала мен кәмелетке толмағандардың аражігін ажырату заң нормасында қарастырылмағанына аса мән бермейміз. Қылмыстық кодекстің 80-бабының 1-бөлігінде кәмелетке толмаған адам ретінде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта жасы он төртке толған және он сегіз жасқа толмаған адам танылатыны қарастырылады [2]. Онда бұл норма негізінен қылмыстық құқық бұзушылық жасаған қылмыстық құқық бұзушылық субъектісіне тікелей қатысты болмақ. Біз қарастырып отырған «жас бала» мен «кәмелетке толмаған» қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам емес, ол керісінше қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбаны, яғни қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі немесе қылмыстық құқық бұзушылықтың заты ретінде танылып отыр. Осыған байланысты бүгінде балаға қатысты сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық түріндегі қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс саралауда алдымен «бала» ұғымын нақтылап алған жөн.

Негізінен «бала» ұғымы бірнеше құқықтық актіде қарастырылып, оған өздігінше түсінік берілген. Интернет желісіндегі уикипедияға жүгінетін болсақ, бала дегеніміз әке мен шешенің перзенті, ұрпағы, олар жынысына қарай ұл-қыз, ал жасына қарай нәресте, сәби, бөбек, балдырған, жеткіншек, жасөспірім болып танылады [3]. Ал қазақ халқы әуелден адам жасына қатысты мынадай атауларды қолданған:

- 1) бір жасқа дейін — шақалақ, нәресте;
- 2) бір жастан екі жасқа дейін — қыз бала бөпе, ал ұл бала бөбек;
- 3) екі жастан үш жасқа дейін — бүлдіршін;
- 4) үш жастан бес жасқа дейін — балдырған, балауса;
- 5) алты жастан жеті жасқа дейін — бала, балақай;

- 6) сегіз жастан он екі жасқа дейін — ойын баласы, жеткіншек;
- 7) он үш жастан он бес жасқа дейін — ересек бала, жасөспірім;
- 8) он алты жастан он тоғыз жасқа дейін — бозбала, бойжеткен деп атаған [4].

Халқымыздың адам атауларының ішінде баланың жас шамасына қатысты бұлайша жіктеуі, қазақ қоғамындағы баланың өзіндік рөлін аңғартады. Осыдан қылмыстық заңнамадағы «бала» ұғымымен қатар алдағы уақытта әлі де балаға қатысты бірнеше қосалқы ұғымның пайда болу мүмкіндігін байқауға болады.

Балаға қатысты ұғымды одан әрі қарастырсақ, Қазақстан қабылдаған «Бала құқықтары туралы» Конвенцияның бірінші бабында «бала болып — он сегіз жасқа толғанға дейінгі адам баласы танылатыны» белгіленген [5]. Ата заңымыздың талабына сүйенер болсақ, халықаралық шарттың отандық заңнан үстемдігі барлығын ескере отырып, отандық құқықтық актідегі бала түсінігі бала құқығы туралы Конвенцияға сай болуы тиіс. Осы Конвенцияға сай Қазақстан Республикасының 2002 жылдың 8 тамызда қабылданған «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңының 1-бөлігінің 2) тармағында «бала» ұғымы былайша түсіндірілген: «бала — он сегіз жасқа (кәмелетке) томаған адам» [6]. Қарастырып отырған заңда балаға «кәмелетке толмаған» деген ұғымға жақын түсінік берілген. Демек, біз баланың кәмелетке толмағандығын растай отырып, қылмыстық заңнамадағы «кәмелетке толмаған» ұғыммен «бала» ұғымы қолданылатынын ескеруге тиіспіз. Себебі кәмелетке толмағанға жасалған сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық пен балаға қатысты жасалған сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық бірдей сараланады деуге болмайды. Осыдан барып баланы кәмелетке толмағандар санатынан ажырату міндеттілігі туындайды.

Қазақстан Республикасының 2011 жылдың 26 желтоқсандағы «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексінің 1-бабының 8) тармағында да балаға он сегіз жасқа толмаған адам ретінде қарап, кәмелетке толмаған ұғымы қоса қарастырылады [7]. Сонымен бірге балаға қатысты аталған «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексі мен «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңда белгіленген бала түсінігі Қазақстан Республикасының 2020 жылдың 7 шілдедегі «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодексінде де бірдей қарастырылған [8].

Сайып келгенде, отандық құқықтық актіде бала мен кәмелетке толмағандарды тең дәрежеде қарастырғанын байқаймыз. Біздің пікірімізше, бұл — дұрыс емес қағида. Себебі бала мен кәмелетке толмағандар — мүлдем алшақ мағынадағы ұғым деуге болады. Атап айтқанда, кәмелетке толмағандар кең мағынада болса, бала сол кәмелетке толмағандардың бір бөлігі ретінде қарастырылады. Біз жоғарыда жаңа туған баладан он тоғыз жасқа дейінгі адамдардың бала болып танылатынын, сондай-ақ балалықтың өзін жас шамасына қатысты бірнеше кезеңге бөлуге болатынын айтып өттік. Осыдан-ақ бала ұғымының өзі ауқымды дегенді аңғартады.

Бұл мәселе кімді болса да ойландырмай қоймайды. Осы бағытта Б.Е. Айтжан балаға қатысты мәселені ортаға сала келе, қандай адам бала болып танылады деген сұраққа бала болып он сегіз жасқа толмаған тұлға танылатынын көрсетеді [9, 11.]. Бұдан Б.Е.Айтжанның пікірі де біз қарастырып өткен құқықтық акті аясында қалып отырғанын айқын аңғаруға болады. Бала ұғымын әлі де болса тарқатып ашу мәселесі заң саласының ғалымдары мен іс-тәжірибе мамандарын толғандыруы қажет.

Бала түсінігіне қатысты сұрақты талдай келе, Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының Нормативтік қаулысына шолу жасауды жөн көрдік. Сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекетпен байланысты қылмысты саралуға байланысты қабылданған Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2007 жылдың 11 мамырындағы «Зорлау және өзге де сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекетпен байланысты қылмысты саралаудың кейбір мәселесі туралы» № 4 Нормативтік қаулысының 5-бөлігінде он төрт жасқа толмаған балалар жас жәбірленуші болып танылатыны қарастырылады [10]. Қарастырып отырған

Нормативтік қаулының негізінде бізде «жас жәбірленуші» деген тағы түсінік пайда болғанына куә болудамыз. Біз «бала», «кәмелетке толмаған», «жас жәбірленуші» деген ұғымдардың болатынын анықтай келе, осы ұғымның басқа да түсінігінің алдағы уақытта болуын жоққа шығармаймыз.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2007 жылдың 11 мамырындағы «Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықты саралау туралы» №1 Нормативтік қаулысының 22-3-бөлігінде балаға қатысты мәселе сараланғанымен, балаға кімнің жататыны қарастырылмаған [11].

Бала ұғымына берілген құқықтық түсінікті зерделей келе, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 23-бабының 1-бөлігінде он төрт жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар жас балалар болып саналатыны қарастырылғанына көз жеткіземіз [12]. Аталған заң нормасының талабын басшылыққа ала отырып, біз бала ұғымына он төрт жасқа дейінгі кәмелетке толмағандарды жатқызуды ұсынамыз. Осыған орай, «бала» мен «кәмелетке толмаған» ұғымдарын өзара ажырата отырып, негізінен кәмелетке толмағандарды «он төрт жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар» және «он төрттен он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар» деп екіге бөліп қарастыруға болады. Заң нормасында жас бала ұғымының қолданылуы балалардың өзін бала және жас бала деп бөліп қарауды талап етеді. Бала деп кәмелетке толмағандардың барлығын айтар болсақ, жас бала ұғымына қатысты тек он төрт жасқа толмаған балаларды тануымыз керек.

Жоғарыда қарастырылғанды ескере отырып, отандық қылмыстық заңнамадағы «бала», «жас бала», «кәмелетке толмағандар» ұғымдарына берілген түсінікті және осы «жас бала» ұғымы қолданылатын қылмыстық заң нормасына шолу жасай келе, ол ұғымның жақын арада пайдаланыла бастағандығын ескеріп, әлі де болса осы бағыттағы институтты жетілдіру қажет деген тоқтам жасаймыз.

Жас баланың жалпы құқығының сақталуын және жас баланың жыныстық тиіспеушілік құқығының қорғалуын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасын жетілдіру бағытында оған төмендегідей өзгерту мен толықтыру енгізу қажеттігі ұсынылады:

– Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 122-бабын жас балаға қатысты жасалған іс-әрекетті көздейтін 4-бөлікпен толықтырып, бөліктің мәтіні келесі редакцияда жазылсын:

– Осы баптың бірінші және екінші бөліктерінде көзделген жас балаға қатысты іс-әрекет жасау — белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, он бес жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

– Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 123-бабын жас балаға қатысты жасалған іс-әрекетті көздейтін 3-бөлікпен толықтырып, бөліктің мәтіні мына редакцияда жазылсын:

– Жас балаға қатысты жасалған дәл сол іс-әрекет — белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Отандық қылмыстық заңнамада «жас бала» ұғымымен қатар «кәмелетке толмаған» ұғымының қолданылатынына жоғарыда тоқталып өттік, яғни жас бала ұғымы кәмелетке толмаған адам санатымен бірдей бағалануда. Осы олқылықты ескере келе, аталмыш ұғымдардың аражігін ажырату үшін, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 3-бабын «жас бала – он төрт жасқа дейінгі кәмелетке толмаған бала» деп, «жас бала» ұғымына түсінік беретін тармақпен толықтыру енгізу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 27 желтоқсандағы заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000292#z129>
2. Абугалиев Қ.Н. Шет мемлекеттердің заңнамасы бойынша жыныстық еркіндікке қатысты жыныстыр құқық бұзушылықтар және онымен күрес шаралары // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2018. — № 4. — Б. 117.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
4. Бала. Уикипедия — ашық энциклопедиясынан алынған мәлімет // <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0>
5. Қазақтың адамның жас ерекшелігіне қатысты атаулары // <https://ulykbek.wordpress.com/2015/01/03/%D2%9B%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B%D1%82%D1%8B%D2%A3-%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D1%8B%D2%A3-%D0%B6%D0%B0%D1%81-%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%88%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B5-%D2%9B%D0%B0>
6. Бала құқықтары туралы Конвенция // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400_
7. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_
8. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518>
9. Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360#z3514>
10. Б. Е. Айтжан. Семейное право: Учебно-справочное пособие. — Алматы: Юрист, 2003. — 37 б.
11. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Зорлау және өзге де сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттермен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы» 2007 жылғы 11 мамырдағы № 4 Нормативтік қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000004S_
12. Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы № 1 Нормативтік қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000001S_

Ажибекова С. К.,

докторант факультета послевузовского образования,

магистр юридических наук, майор полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: salta105105@mail.ru)

Сущность и виды понятия «ребенок» в уголовном праве

Аннотация. В данной статье затронута одна из основных проблем, с которыми сталкивается уголовное законодательство Республики Казахстан — сущность понятия «ребенок» и его виды. Автор отмечает, что понятие «ребенок» недостаточно сформировано в отчетственном законодательстве, и рассматривает его всесторонне, так как для правильной квалификации уголовного правонарушения в виде насильственных действий сексуального характера в отношении ребенка целесообразно сначала уточнить в уголовном законодательстве само понятие «ребенок». Потому что права ребенка, права несовершеннолетних должны быть всесторонне, полностью защищены. Кроме того, автор выделил наиболее часто встречающиеся в нормах отечественного права понятия «несовершеннолетний», «малолетний» и показал, какое понятие следует применять в зависимости от возраста. В целях обеспечения строгого соблюдения прав ребенка, в том числе половой неприкосновенности, автор предлагает внести изменения и дополнения в отечественное уголовное законодательство.

Ключевые слова: ребенок, малолетний, несовершеннолетний, сексуальные преступления, преступления сексуального характера в отношении несовершеннолетних.

S. K. Azhibekova,
*doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Candidate of Law, police major
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: salta105105@mail.ru)*

The essence and types of the concept of a «child» in criminal law

Annotation. This article touches upon one of the main problems faced by the Criminal legislation of the Republic of Kazakhstan — the essence and types of the concept of a child. The author notes that the concept of a child is insufficiently formed in the specified legislation, and considers it comprehensively, since for the correct qualification of a criminal offense in the form of sexual violence against a child, it is advisable to first clarify the concept of «child» in criminal legislation. Because the rights of the child, the rights of minors, should be on a broader scale, comprehensively, fully protected than the rights of an adult. In addition, in the article, the author identified the concepts of «minor» and «juvenile» that are most common in the norms of domestic law and showed which concept should be applied depending on age. In order to ensure strict observance of the rights of the child, including sexual inviolability, the author proposes to make amendments and additions to the domestic legislation regulating criminal rights.

Keywords: child, juvenile, minor, sexual crimes, sexual crimes against minors.



УДК 343.985

Аралбаев О.С.,
*докторант, капитан полиции
(e-mail: tumakz@mail.ru);*
Туманшиев Р.К.,
*профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова, г. Алматы,
Республика Казахстан, e-mail: tumakz@mail.ru)*

Тактико-криминалистические особенности проведения осмотра по делам о незаконной охоте

Аннотация. Авторами рассматриваются тактико-криминалистические особенности проведения осмотра по делам о незаконной охоте, которые позволяют целенаправленно выявлять необходимую для расследования информацию по каждому конкретному правонарушению, имеющие сходство преступного поведения правонарушителей, обстановки, механизма совершения и сокрытия преступных действий. В статье обосновывается вывод о том, что своевременно и грамотно проведенный осмотр позволяет установить факт браконьерства, подозреваемого и степень его вины, характер и размер причиненного материального ущерба; причины и обстоятельства, способствовавшие данному уголовному правонарушению. Обозначена необходимость проведения осмотра по каждому факту противоправного промысла с целью поиска доказательств, имеющих значение для расследуемого дела, а также на основе анализа выявленных следов, которые могут быть использованы для построения, проверки и корректировки оперативно-розыскных и следственных версий, планирования расследования, поиска других следов преступлений и причастных лиц, оценки и использования доказательств, организации и проведения следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий.

Ключевые слова: браконьерство, незаконная охота, оружие, расследование, следы, осмотр, задержание, обыск, экспертиза.

Осмотр по делам о незаконной охоте практически всегда является неотложным следственным действием и должен проводиться во всех случаях, когда необходимо немедленно

принять меры к обнаружению, изучению и сохранению следов и иных последствий события, содержащего признаки незаконного промысла. По делам о незаконной охоте предполагается проведение следующих видов следственного осмотра:

- осмотр места происшествия (участок местности, где производилась незаконная охота, места разделки добычи, места стоянок и т. п.);
- осмотр транспортных средств;
- осмотр предметов и документов (оружие, средства незаконной охоты, капканы и т. п., документы на право ношения оружия, лицензии на отстрел определенного вида дичи, охотничьи билеты);
- осмотр животных (птиц, зверя, иной дичи) и их трупов;
- осмотр участков местности и помещений, не являющихся местом происшествия.

Среди вышеперечисленных видов осмотра наиболее тщательному анализу среди ученых и практических работников, подвергается осмотр места происшествия. В криминалистике принято считать местом происшествия пространство, в пределах которого обнаружены следы совершенного правонарушения.

Важность вовремя проведенного осмотра определяется тем, что его результаты дают возможность не только дать предварительно квалифицировать деяние, но и влияют на успешное расследование уголовного дела в целом. Даже ускоренное прибытие органа уголовного преследования не всегда дает возможность застать правонарушителей в момент совершения противоправных действий, вследствие чего лицу, осуществляющему расследование, приходится по крупицам восстанавливать события произошедшего, и один из способов — качественно проведенный осмотр места происшествия. И наоборот, ошибки, допущенные в ходе производства данного следственного действия, негативно влияют на ход расследования. К сожалению, по делам о браконьерстве обычно не бывает свидетелей-очевидцев, поэтому материальные следы, обнаруженные на месте происшествия, позволяют получить важную информацию о характере и обстоятельствах совершенного правонарушения, а также о личности правонарушителя.

Кроме того, опираясь на данное следственное действие (так как оно практически всегда является первоначальным, за исключением дополнительного либо повторного осмотров), проводятся другие действия, направленные на сбор и фиксацию доказательств по уголовному делу, и правильно проведенный осмотр места происшествия предрешает их успешное проведение.

Ссылаясь на О.Я. Баева и К.М. Бишманова, к обстоятельствам, имеющим значение для дела и составляющим локальные цели следственного осмотра, мы относим:

- 1) непосредственное изучение следователем отдельного объекта (например, документа), совокупности или комплекса объектов;
- 2) получение исходной информации для выдвижения типичных, общих и частных версий о событии, его механизме, личности преступника и других обстоятельствах;
- 3) установление обстоятельств, способствовавших совершению расследуемого преступления;
- 4) получение следователем криминалистической информации в ходе проведения специалистом исследования материалов дел [1, 23].

Основными задачами осмотра по делам о незаконной охоте является:

- исследование и изучение обстановки места совершения противоправного промысла для выяснения сущности и обстоятельств, при которых производилась незаконная охота;
- сбор первоначальной информации для выдвижения версий о механизме незаконного промысла, субъектах, участвовавших в охоте, и действиях каждого из них, времени и способе совершения правонарушения, иных обстоятельствах, имеющих значение для уголовного дела;

- выявление и сбор первоначальной информации, направленной на организацию поиска лиц, осуществлявших незаконную охоту, по «горячим следам»;
- действия, направленные на поиск и выявление следов уголовного правонарушения (предметов и вещей, принадлежащих нарушителям, иных объектов, имеющих значение на первоначальном этапе расследования);
- сбор и фиксация обнаруженных при осмотре места незаконной охоты следов, имеющих значение для организации расследования уголовного дела;
- установление причин и условий, способствующих совершению незаконного промысла.

Как указывал М.П. Филипов, эффективность осмотра во многом зависит от применения тактических приемов: подразделения осмотра на этапы, выбора способов исследования обстановки, способов пространственного охвата, направления движения, определения точки начала осмотра [2, 7].

В практической деятельности осмотр по делам о незаконной охоте проводится в случаях: если лицо задержано на месте незаконной охоты; если лицо задержано в момент укрытия орудий и предметов правонарушения (световые приборы, снасти, капканы, ловушки, электроприборы и т. д.); если установлено место сокрытия незаконной добычи (схрон, тайники); если лицо было задержано при перевозке незаконно добытой дичи, то возможно произвести осмотр автотранспортного средства или помещения.

В теории криминалистики принято делить осмотр на подготовительный, рабочий и заключительные этапы. Так, подготовительный этап состоит из двух стадий: а) действий до выезда к месту происшествия; б) подготовительных действий непосредственно на месте происшествия.

Подготовка к осмотру места происшествия начинается сразу после получения информации о факте незаконной охоты. Подготовительный этап первой стадии включает в себя следующее:

- 1) подготовить состав выездной группы (обычно на места происшествия выезжает следственно-оперативная группа — СОГ, но, учитывая специфику правонарушения, необходимо в состав группы включить специалистов, хорошо ориентирующихся в определенной местности, проверить их готовность выехать к месту происшествия;
- 2) проверить комплект и рабочее состояние технико-криминалистических средств;
- 3) подготовить специальную защитную одежду, приспособленную для осмотра в загрязненных условиях (спецодежда, камуфляж, обувь, предназначенную для определенной местности и условий погоды, перчатки и т. д.);
- 4) выяснить точное месторасположение проводимого осмотра, составить маршрут следования, обеспечить участие проводника к месту происшествия;
- 5) обеспечить охрану места происшествия с целью сохранения следов, то есть провести инструктаж лица, сообщившего о правонарушении, о необходимости сохранности следов на месте происшествия.

После прибытия на место, лицу следует провести следующие подготовительные мероприятия:

- 1) зафиксировать точное время своего прибытия на место происшествия;
- 2) организовать оказание медицинской помощи пострадавшему (при получении каких-либо травм при производстве охоты), предварительно зафиксировать его нахождение на данном месте посредством фото или видеофиксации, принять меры по ликвидации последствий происшествия (потушить огонь кострища, организовать эвакуацию людей и имущества);
- 3) обеспечить охрану следов от повреждения и уничтожения, принять меры к удалению посторонних лиц с места происшествия;
- 4) провести инструктаж сотрудникам следственной группы, разъяснить права и обязанности участникам осмотра;

5) в зависимости от возникшей следственной ситуации произвести иные необходимые действия.

В криминалистике при проведении осмотра места происшествия используются два метода: субъективный и объективный. Если лицо, производящее осмотр места происшествия, осматривает лишь те объекты, которые находятся на предполагаемом пути следования правонарушителя и лишь те участки где вероятнее всего могут быть обнаружены следы, — этот метод будет являться субъективным. Он в основном используется в зимнее время, когда оставленные следы ярко выражены, или когда ведется преследование правонарушителей. При использовании данного метода должны быть выделены и осмотрены следующие объекты: места стоянок транспортных средств и отдыха, пути выслеживания и преследования добычи, места охоты и разделки добытого животного и место непосредственного задержания правонарушителей.

В отличие от субъективного, объективный метод предусматривает проведения осмотра места происшествия целиком по всей территории. При применении объективного метода осмотр места происшествия может осуществляться концентрическим (от периферии к центру), эксцентрическим (от центра к периферии), фронтальным (от границы к границе, по полюсам) способами [3, 200–201].

Выбор объективного метода осмотра определяется тем, что путь движения правонарушителей неочевиден, но можно определить приблизительные границы места происшествия, разделить весь участок на условные полосы и провести тщательный осмотр каждой полосы. Фронтальный способ осмотра требует больших затратных времен, но обычно дает неплохие результаты, так как следователь четко представляет объем предстоящей работы, и практически исключается возможность неосторожного уничтожения следов, как это бывает при концентрическом и эксцентрическом способах.

Но выбор метода и способа проведения осмотра места происшествия влияет определенная следственная ситуация, а также иные факторы (время, место, рельеф местности, время года, место обнаружения следов и др.). По нашему мнению, это выбор лица, который будет проводить данное следственное действие. К примеру, по мнению И.И. Пиндюра, который учитывал бескрайние просторы степей Казахстана и пришел к выводу, что сплошное обследование всей местности нереально (большая трата сил и средств), наиболее действенным будет эксцентрический способ, либо сочетание объективного и субъективного методов [4, 50]. Однако ряд авторов указывают на целесообразность эксцентрического способа осмотра, если за центр принять место добычи животного или его разделки [5, 34].

По окончании подготовительных действий необходимо приступить к рабочему этапу, включающему в себя основную часть действий, связанных с проведением следственного действия, состоящего из общего и детального осмотров.

Определив границы площади, подлежащей осмотру, а именно: место, где произошло правонарушение или обнаружены следы, предметы, указывающие на признаки совершения незаконной охоты; помещение или участок местности, где правонарушитель находился непосредственно перед совершением преступления (например, места засидок, базы отдыха); пути следования либо преследования дичи; иные помещения и участки местности, на которых могут находиться следы и предметы, имеющие отношение к расследуемому правонарушению.

Так, в ходе общего осмотра необходимо выяснить, какие объекты, могущие заинтересовать расследование, находятся непосредственно на месте происшествия, их вид, состояние и расположение, обеспечить сохранность, сориентироваться на местности для производства ориентирующей и обзорной фотосъемки либо видеозаписи. Изучив внешний вид объектов обстановки, их взаимное расположение и состояние, необходимо максимально подробно зафиксировать место происшествия, продумать дальнейший план действий всей группы.

По окончании общего следует перейти к детальному осмотру, в процессе которого необходимо более тщательно изучать и осматривать объекты обстановки. Сами объекты в процессе детального осмотра могут передвигаться, переворачиваться, поверхности обрабатываться различными специальными составами и т. д. В ходе детального осмотра используются все доступные следователю приемы, способы и средства обнаружения, выявления и фиксации на месте происшествия и объектах его обстановки следов совершенного преступления и преступника. При этом законом предусмотрено возмещение изъятия объектов осмотра или их частей со следами, а при отсутствии такой возможности — сделать их копии, а также проинформировать узловую и детальную фото и видеосъемку. На этой стадии предпринимаются необходимые поисковые действия в целях обнаружения на месте происшествия и на отдельных объектах следов преступления [3, 201].

При исследовании некоторых объектов, которые могут представлять опасность (взрывные устройства или взрывчатые вещества, оружие, ядовитые и другие сильнодействующие средства), рекомендуется соблюдать необходимые меры предосторожности, а также соблюдать осторожность, чтобы не повредить или уничтожить сами объекты и следы, имеющиеся на них (следы применения холодного оружия, емкости из запахо-сбивающих смесей и т. п.).

При осмотре продукции незаконной охоты отмечается количество по отдельным видам, пол и вес добытой дичи. Например, обнаружено дичи 3 шт. косули сайга, 2 половозрелые самки и 1 половозрелый самец. Общий вес — 53 кг, 1 самка — 17, 3 кг; 2 самка — 15.7 кг, самец — 20 кг. Обнаруженные части определяются по виду (туша сайгачатины, рога сайгака и т. п.) и весу.

Для каждого вида дичи указывается наличие следов воздействия орудий охоты и переработки. Например: следы проникновения пули или дроби, следы удара тупым предметом по голове животного; наличие и размещение колотых ран от добывания раненого животного (подранца); перерезанное горло животного, пена у пасти или рта животного, свидетельствующие о загоне, и т. д. В случае необходимости отбираются образцы добытого животного и направляются для производства исследования.

Тактические особенности осмотра огнестрельного оружия заключаются в первоочередности предупредительных мер, исключающих случайный выстрел. С этой целью необходимо перед началом осмотра удалить из оружия магазин и патроны из патронника. При осмотре особое внимание необходимо уделить каналу ствола (копоть от выстрела или смазка) какие-нибудь отметки на цевье либо прикладе (многие охотники подобным образом ведут счет добытых редких либо крупных животных). Нельзя производить детальную разборку орудия и чистить ствол. Орудия охоты изымаются, помечаются бирками и после проведения соответствующих криминалистических экспертиз передаются в камеру хранения вещественных доказательств, о чем должна быть расписка в материалах уголовного дела. Кроме огнестрельного оружия, осмотру подлежит и холодное оружие, а также предметы, использовавшиеся для разделки дичи и т. д.

Кроме этого, в целях обнаружения следов биологического либо иного характера (крови, шерсти, осколков кости, определенного грунта, листьев и слюны животных, человека, горюче-смазочных материалов от транспортных средств и т. д.), осмотру подлежит и одежда лиц, занимавшихся противоправным промыслом, при необходимости одежда подлежит изъятию. При осмотре обнаруженных транспортных средств (автомашин, мотоциклов и т. п.) на месте происшествия также необходимо искать следы крови, слизи, частей туши животных. Следует искать также следы пальцев рук браконьеров, которые могут быть оставлены на орудии промысла, дверцах, стеклах, деталях транспортного средства и т. д.

При проведении осмотра документов (лицензий, охотничьих билетов, путевых листов, разрешений на право хранения и ношения оружия) выясняется следующее: тип и вид документа; кем и когда и с какой целью выдан; содержание; текст (машинописный либо рукопис-

ный), признаки внесенных дописок либо иных изменений. Как показывает практика, не только браконьер, но и практически каждый охотник, нарушая установленные правила охоты, вписывают в путевки количество добытой дичи только при возвращении, то есть по окончании охоты. Это дает возможность неконтролируемо регулировать количество добытой дичи сверх установленной нормы, либо имея разрешение на добычу определенного вида животного совершают незаконный промысел другой дичи.

В ходе проводимого исследования были изучены уголовные дела по фактам незаконной охоты, в результате было выявлено, что при производстве осмотра по делам данной категории огнестрельное оружие вместе с боеприпасами изымалось в 73 % случаев; ножи (топоры), средства транспортировки, охотничье снаряжение, личные вещи преступников – в 10,9 %; объекты незаконной охоты – в 72,8 %; спички, окурки, шерсть животных – 8,7 %; следы жизнедеятельности человека (консервные банки, остатки пищи и пищевых отходов – 3,4 %; следы пальцев рук – 1,1 %, обуви – 3,3 %, транспортных средств – 10,9 %; следы выстрела (в виде стрелянных гильз) – в 14,3 % случаев, следы от воздействия колюще-режущих, рубящих орудий (на частях добытой дичи, иных преградах), а также следы крови – в 10,9 %; лицензионные либо иные правоустанавливающие документы – в 24 % и т. д.

Заключительный этап предусматривает фиксацию хода и результатов следственного действия посредством составления протокола осмотра места происшествия, производства фотосъемки, видеозаписи, составления планов, схем и чертежей. Протокол осмотра места происшествия должен соответствовать требованиям ст. 220, 221, 224 УПК РК. К нему предъявляются такие требования, как точность и последовательность, полнота и объективность описания. Кроме того, на данном этапе осмотра лицо, проводившее следственное действие, упаковывает объекты, изъятые в ходе осмотра места происшествия; принимает меры к сохранению объектов, имеющих доказательственное значение, изъятие которых невозможно или нецелесообразно. При этом составляющему протокол желательно зачитывать вслух составленный процессуальный документ, при необходимости делая паузы. Все участники осмотра заслушивают протокол, сопоставляют его формулировки с обстановкой места происшествия, делают замечания, уточнения и дополнения, подлежащие занесению в конце описательной части протокола, и скрепляют его своими подписями. При необходимости проводятся дополнительный и повторный осмотры места происшествия. В каждом случае полагается составлять схему места происшествия, прилагая ее к протоколу осмотра, поскольку непосредственное восприятие дознавателем обстановки места происшествия, отдельных объектов и следов, связанных с ними, позволяет получить важную информацию о факте браконьерства, повышает возможность установления истины по делу [6, 72]. Мы придерживаемся мнения Д.А. Жакудаева о том, что следственный осмотр может порождать получение доказательств, так и являться средством получения данных, их проверяющих, что особенно характерно для повторных видов осмотра [7, 38].

Таким образом считаем, что своевременно и грамотно проведенный осмотр, позволяет установить: факт браконьерства; подозреваемого и степень его вины; характер и размер причиненного материального ущерба; причины и обстоятельства, способствовавшие данному уголовному правонарушению.

Список использованной литературы:

1. Туманшиев Р.К. Особенности расследования незаконной добычи рыбы в стадии возбуждения уголовного дела (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты): Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.09. — Алматы, 2010. — 146 с.
2. Методические основы осмотра места происшествия / Под ред. М.П. Филиппова: Учеб.-метод. пос. — Барнаул, 1999. — 242 с.

3. Криминалистика / Под ред. А.Г. Филиппова: Учебн. — М., 2013. — С. 200–201.
4. Пиндюр И.И. Организация и методика расследования незаконной охоты: Учеб. пос. — Караганда, 1985. — С. 50.
5. Данилюк С.А., Суханов В.Н., Щерба С.П. Расследование дел о незаконной охоте: Учеб. пос. — М., 2010. — С. 34.
6. Жумажанов Б.Ж. Оперативно-розыскные и организационно-тактические аспекты раскрытия и расследования незаконной добычи рыбы и иных водных животных и растений: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.09. — Алматы, 2010. — 146 с.
7. Жакудаев Д.А. Следственные действия как среда противодействия // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК. им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1. — С. 36–41.

Аралбаев О.С.,
докторант, полиция капитаны
(e-mail: tumakz@mail.ru);
Тұманшиев Р.К.,
қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: tumakz@mail.ru)

Заңсыз аң аулау ісі бойынша қарап-тексеру жүргізудің тактикалық-криминалистік ерекшелігі

Аннотация. Мақалада автор заңсыз аң аулау ісі бойынша қарап-тексеру жүргізудің тактикалық-криминалистикалық ерекшелігін қарастырады, бұл әрбір нақты құқық бұзушылық бойынша тергеу үшін қажетті ақпаратты мақсатты түрде анықтауға мүмкіндік береді, құқық бұзушылардың қылмыстық мінез-құлқына, қылмыстық әрекетті жасау және жасыру жағдайына, механизміне ұқсас. Мақалада уақытылы және сауатты жүргізілген қарап-тексеру браконьерлік фактісін, күдіктіні және оның кінәсінің дәрежесін, келтірілген материалдық залалдың сипаты мен мөлшерін; осы қылмыстық құқық бұзушылыққа ықпал еткен себеп пен мән-жайды анықтауға мүмкіндік береді деген тұжырым жасайды. Тергеліп жатқан іс үшін маңызы бар дәлелдемені іздеу мақсатында заңсыз кәсіпшіліктің әрбір фактісі бойынша қарап-тексеру жүргізу қажеттілігі белгіленді, сондай-ақ анықталған іздерді талдау негізінде жедел-іздістіру және тергеу нұсқасын жасау, тексеру және түзету, тергеуді жоспарлау, қылмыстың басқа да ізін және қатысы бар адамдарды іздеу, дәлелдемені бағалау және пайдалану, тергеу әрекеті мен жедел-іздістіру іс-шарасын ұйымдастыру және жүргізу үшін пайдаланылуы мүмкін

Негізгі сөздер: браконьерлік, заңсыз аң аулау, қару-жарак, тергеу, қылмыс ізі, тексеру, ұстау, тінту, сараптама.

O.S. Aralbaev,
Doctoral student, Police Captain,
(e-mail: tumakz@mail.ru);
R.K. Tumanshiev,
Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: tumakz@mail.ru)

Tactical and forensic features of conducting an inspection in cases of illegal hunting

Annotation. In the article provided by the author, the author examines the criminal procedural and tactical and forensic features of conducting a search in cases of illegal hunting, which make it possible to purposefully identify the information necessary for the investigation on each specific offense, having similarities in the criminal behavior of offenders, the situation, the mechanism of committing and concealing

criminal acts. The article substantiates the conclusion that a timely and competently conducted search makes it possible to establish the fact of poaching, the suspect and the degree of his guilt, the nature and amount of material damage caused; the reasons and circumstances that contributed to this criminal offense. The need to conduct a search for each fact of illegal fishing in order to search for evidence relevant to the case under investigation, as well as based on the analysis of the identified traces, is indicated, can be used to build, verify and correct operational-search and investigative versions, plan an investigation, search for other traces of crimes, and the persons involved, the assessment and use of evidence, the organization and conduct of investigative actions and operational-search activities.

Keywords: Poaching, illegal hunting, weapons, investigation, traces, inspection, detention, search, examination.



УДК 343.985

Баданова А.Н.,
докторант, капитан полиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: badanova-93@mail.ru)

О некоторых особенностях проведения дистанционного допроса лиц с ограниченными возможностями

Аннотация. В данной статье рассмотрены аспекты производства дистанционного допроса лиц с ограниченными возможностями. Применение в процессе проведения досудебного расследования современных достижений научно-технического прогресса повлияло на оперативность, экономии человеческих ресурсов. При проведении допроса с применением научно-технических средств фиксации в полной мере должны учитываться индивидуальные особенности, присущие лицам с ограниченными возможностями. На основе проведенного исследования производства дистанционного допроса автор приходит к выводу, что указанный допрос необходимо строить с учетом психологических особенностей вышеупомянутых лиц. Статья может быть полезна следователям, дознавателям, осуществляющим досудебное расследование; прокурорам, осуществляющим надзор за законностью досудебного расследования, а также широкому кругу читателей.

Ключевые слова: Декларация о правах инвалидов, дистанционный допрос, досудебное расследование, лицо с ограниченными возможностями, потерпевший, свидетель, следователь, цифровизация.

«Широкое применение информационно-коммуникационных технологий во всех значимых сферах жизни общества стало неотъемлемой характеристикой современности» [1, 37]. Уголовно-процессуальное законодательство также предусматривает использование инновационных методов и приемов в ходе производства следственных действий.

Получение показаний свидетеля / потерпевшего является фундаментальной составляющей в процессе расследования дела. Нередки случаи, когда жертвами уголовных правонарушений, либо их очевидцами становятся лица с ограниченными возможностями (далее — ЛОВЗ). Это связано с осложнениями, которые возникают во взаимоотношениях с окружающей средой из-за некоторых физических увечий, неспособности самостоятельно осуществлять защиту от противоправных деяний.

Учитывая обстоятельства, связанные с нарушением нормальной жизнедеятельности граждан, в уголовно-процессуальном законодательстве определены порядок и условия проведения следственных действий с указанной категорией лиц. Особенности допроса лиц с ограниченными возможностями обусловлены особенностями психологии ввиду наличия у них определенных ограниченных ресурсов (*физические/физиологические/опорно-двигательные*).

В научной литературе указано, что человек с ограниченными возможностями характеризуется как лицо с определенными ограничениями, связанными с физическими, психическими

или иными расстройствами. Данное обстоятельство указывает на то, что лицо с ограниченными возможностями нуждается в специальных условиях жизнедеятельности.

К международным правовым актам, которые закрепляют права граждан с инвалидностью, относятся: Декларация о правах инвалидов [2], Всемирная программа действий в отношении инвалидов [3], Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов [4], Конвенция о правах инвалидов [5]. Декларация содержит норму, согласно которой, если пребывание инвалида в специальном учреждении является необходимым, то среда и условия жизни в нем должны как можно ближе соответствовать среде и условиям нормальной жизни лиц его (ее) возраста. При этом Декларация закрепляет, что инвалиды должны быть защищены от эксплуатации, от любых видов обращения, носящих дискриминационный, оскорбительный или унижающий характер. Инвалидам необходимо обеспечение эффективного доступа к правосудию, процессуальных и соответствующих возрасту корректив, облегчающих выполнение инвалидами своей эффективной роли прямых и косвенных участников, в том числе свидетелей, во всех стадиях юридического процесса, включая стадию расследования и другие стадии предварительного производства. Также указано, что инвалиды должны иметь возможность пользоваться квалифицированной юридической помощью, когда подобная помощь является необходимой для защиты их личности и имущества: если они являются объектом судебного преследования, они должны пользоваться обычной процедурой, полностью учитывающей их физическое или умственное состояние [2].

Нередки случаи, когда указанные лица, в силу объективных обстоятельств, становятся жертвами уголовного правонарушения или его свидетелями. При проведении досудебного расследования следователь проводит ряд следственных действий. Так, до проведения допроса лица с ограниченными возможностями (а именно: имеющего физические недостатки, связанные с глухотой и немотой) лицо, осуществляющее досудебное расследование, должно обеспечить участие специалиста, владеющего навыками сурдоперевода. В случае участия в допросе переводчика либо лица, владеющего навыками сурдоперевода, в протоколе должно быть указано, что им разъяснены их права, обязанности и они предупреждены об уголовной ответственности за заведомо неправильный перевод, что должно быть удостоверено подписью специалиста. В протоколе допроса должно быть указано допрошенным лицом, что сделанный ему в устной форме перевод протокола соответствует его показаниям; разъяснены все особенности допроса с использованием научно-технических средств в режиме видеосвязи. По нашему мнению, участие специалистов, кроме того, помогает следователю устанавливать психологический контакт с допрашиваемым, преодолевать недоверчивость, раздражительность со стороны допрашиваемого лица.

Выделяют следующие категории ЛОВЗ (на основании проведенного нами исследования особенностей ЛОВЗ):

- а) с нарушениями слуха;
- б) с нарушениями зрения;
- в) с нарушениями речи;
- г) с задержкой психического развития;
- д) с нарушениями опорно-двигательного аппарата;
- е) со множественными нарушениями;
- ж) ввиду наличия заболеваний в организме.

Лица с нарушением слуха характеризуются расстройством с полным или частичным снижением способности слышать звуки. В случаях глубокой глухоты человека не может различить даже издаваемые громкие шумы.

ЛОВЗ в целях коммуникации используется специфический язык — язык жестов. Жест производится руками в сочетании с мимикой или движением рта и губ. Для общения с указанными лицами применяется общий жестовый язык, так как глухонемые не могут слышать

следователя при проведении следственных действий. Как известно, ночное время оказывает определенное воздействие на органы чувств. Так, допрос ЛОВЗ должен производиться в светлое время суток (*кроме случаев, не терпящих отложения, оговоренных в Законе*).

Учитывая физические осложнения ЛОВЗ, следователь может допросить его по месту работы, месту жительства, на месте происшествия. Допрос глухонемых невозможен без участия переводчиков, с помощью которых следователь не только выполняет следственное действие, но и устанавливает психологический контакт с допрашиваемым. «Очень важна роль переводчика, участвующего при допросе глухих, немых, глухонемых. Обвиняемые указанной категории информацию об обстоятельствах преступления, которая находится в памяти, воспроизводят в показания посредством использования разных жестов и определенных знаков, которые формируются годами под воздействием различных социальных факторов. Высказывая свое отношение к обвинению, они в ходе допроса используют весь свой запас мимики и жестов. Поэтому переводчики, с одной стороны, переводят речь следователя на жестомимическую либо дактильную речь и, наоборот, мимику, жесты или дактильные знаки глухонемых — на обычную разговорную речь, и «от того, как они переведут язык глухого или глухонемого, зависит и характер показания» [6, 161].

Ввиду наличия нарушения слуха у данной категории допрашиваемых следователю при проведении дистанционного допроса следует прибегать к применению определенных тактических приемов. Так, целесообразно применять такой тактический прием, как наглядность, например, предоставлять для показа фотографии, документы, предметы. То есть данным лицам рационально предоставлять материальные источники, способствующие процессу восприятия и воспоминания по делу, для помощи в припоминании отдельных событий (*посредством дистанционного допроса показ вещественных доказательств, документов и др.*).

В случае, когда лицо в связи с его глухотой, немотой не может самостоятельно осуществлять свое право на защиту, дистанционный допрос должен быть произведен с обязательным участием законного представителя. Отсутствие способности лица видеть, слышать является основанием, не позволяющим ему самостоятельно участвовать в ходе СД.

Условия и порядок проведения дистанционного допроса ЛОВЗ имеет ряд отличий от классического допроса. В УПК РК, к сожалению, не отражены способы проведения дистанционного допроса тяжелобольных, лиц с ограниченными возможностями. Полагаем, что именно допрос с применением научно-технических средств фиксации облегчит процесс передвижения и нагрузку на лицо с ограниченными возможностями. Целесообразно проводить дистанционный допрос вышеуказанного лица на месте его нахождения, например, в его доме либо в медицинском учреждении (учитывая индивидуальные особенности, присущие ЛОВЗ).

Для лиц с физическими или психическими увечьями характерны повышенная возбудимость, нахождение в состоянии стресса. При проведении следственных действий следователю необходимо установить психологический контакт с допрашиваемым, что требует знания особых психологических правил и тактических приемов. От верного применения подходящих приемов для «следственного» общения зависит климат следственного действия и его результативность. Общение следователя с ЛОВЗ, экспертом, законным представителем при проведении нужно рассматривать как обязательный элемент следственной деятельности, содержанием которого является тактика взаимодействия следователя со всеми участниками следственного действия. Ведь дистанционный допрос — сложное «социальное взаимодействие» не только одного следователя с допрашиваемым лицом, но и специалистов, следователя, исполняющего поручение, законных представителей. Следует отметить, что психологические особенности глухих, немых, слепых, глухонемых лиц, принимающих участие в следственных действиях, малоизвестны сотрудникам правоохранительных органов. Поэтому разработка психологических основ дистанционного допроса ЛОВЗ обусловлена практической необходимостью.

Люди, которые имеют нарушения зрения, особенно нуждаются в помощи для осуществления процессов жизнедеятельности. «Многие из них при производстве процессуальных действий нуждаются в двунаправленном переводе, когда с помощью специального программного обеспечения, обыкновенный шрифт переводится на язык Брайля и обратно» [7].

Отметим, уголовно-процессуальное законодательство РК не содержит особых исключений для лиц с ограниченными возможностями, лишь в п. 3 ч. 1 статьи 67 УПК РК закреплено обязательное участие защитника, если подозреваемый, обвиняемый в силу физических или психических недостатков не может самостоятельно осуществлять свое право на защиту [8].

При дистанционном допросе ЛОВЗ необходимо учитывать, что кроме должностных лиц, проводящих допрос, а также защитника и переводчика находиться на месте проведения следственного действия никому не следует. Не должно быть в кабинете и лишних предметов и вещей, способных отвлечь внимание допрашиваемого. В случае отвлечения внимания допрос можно считать нецелесообразным. При допросе слепых и слабовидящих необходимо исключить посторонние звуки, которые отвлекают и снижают эффективность мыслительной деятельности, процесса вспоминания произошедшего. Эти факторы «разрушают психологическую готовность допрашиваемого давать правдивые и полные показания» [9, 140].

Таким образом, дистанционный допрос как процессуальное средство получения показаний необходимо проводить с учетом психологических факторов и особенностей лиц рассматриваемой категории. Вместе с тем, он должен производиться в строгом соответствии с требованиями уголовно-процессуальных норм, криминалистики, направленных на получение правдивых показаний от лиц, которые в силу физических особенностей не могут самостоятельно (в определенных случаях) осуществлять защиту своих прав и интересов.

Мы согласны с мнением С.П. Щербы о том, что «суть особенностей судопроизводства по таким делам состоит в создании оптимальных условий и порядка их расследования и рассмотрения, которые бы, с одной стороны, исключали проявления предвзятости, субъективизма, обвинительного уклона и неполноты исследования обстоятельств преступления...» [10, 27]. Изложенное свидетельствует о повышенной уязвимости лиц с ограниченными возможностями в уголовном процессе.

На основании исследования вопроса проведения дистанционного допроса ЛОВЗ нами разработан SWOT-анализ (таблица 1).

Таблица 1.

SWOT-анализ дистанционного допроса ЛОВЗ

Сильные стороны	Слабые стороны
1. Реализация принципа повышенной охраны лиц с ограниченными возможностями путем минимизации их участия в досудебном производстве, с учетом индивидуальных особенностей, присущим вышеуказанным лицам. 2. Обеспечение безопасности здоровья лиц с ограниченными возможностями. 3. Удобство для лица с ограниченными возможностями, в силу их состояния здоровья (например, тяжелобольных лиц). 4. Ввиду физиологических особенностей па-	1. Отсутствие «живого» контакта следователя с лицом с ограниченными возможностями.
	Риски
	1. Разглашение сведений, составляющих следственную тайну.
	Тенденции

мента лица с ограниченными возможностями незамедлительное проведение дистанционного допроса позволит не забыть последнему необходимые сведения по расследуемому делу. 5. Отсутствие психической травмы при посещении правоохранительных органов. 6. Возможность запечатления всего процесса допроса и его повторного воспроизведения с целью установления этики взаимоотношений между участниками процесса.	1. Цифровизация. 2. Оптимизация проведения следственных действий. 3. Реализация Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года.
--	---

Резюмируя вышеизложенное, приходим к выводу о том, что дистанционный допрос лиц с ограниченными возможностями с использованием научно-технических средств в режиме видеосвязи является неотъемлемым элементом в системе уголовно-процессуального права и криминалистики. Дальнейшее исследование данного вопроса позволит выработать новые предложения для совершенствования уголовно-процессуального законодательства. Считаем необходимым акцентировать внимание на следующем:

1. Получение показаний от лиц с ограниченными возможностями посредством дистанционного допроса позволяет реализовывать принцип их повышенной охраны путем минимизации участия ЛОВЗ в досудебном производстве. В УПК РК не отражены способы проведения дистанционного допроса тяжелобольных, лиц с ограниченными возможностями. Полагаем, что именно допрос с применением научно-технических средств фиксации облегчит процесс передвижения и нагрузки на лицо с ограниченными возможностями. В данном случае целесообразно проводить дистанционный допрос вышеуказанного лица на месте его нахождения.

2. Дистанционный допрос, как наиболее сложное следственное действие, требующее со стороны следователя специальных знаний и психологических умений, предполагает применение специальных тактических подходов к каждому допрашиваемому лицу. Психологические особенности глухих, немых, слепых, глухонемых и т. д., принимающих участие в следственных действиях, малоизвестны сотрудникам правоохранительных органов. Поэтому разработка психологических основ дистанционного допроса ЛОВЗ обусловлена практической необходимостью.

3. Необходимо законодательно установить обязательное участие специалиста (суфлера) при проведении дистанционного допроса ЛОВЗ (*с нарушением слуха; нарушение речи; задержка психического развития*) для реализации их законных прав.

Список использованной литературы:

1. Имангалиев Н.К. Правовые и организационные вопросы расследования уголовных правонарушений, совершенных в сети Интернет // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 37–43.
2. Декларация о правах инвалидов: Принята Резолюцией 3447 (XXX) на 2433-ем пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН 9 декабря 1975 г. // [Электронный ресурс] СПС Консультант Плюс.
3. Всемирная программа действий в отношении инвалидов: Принята резолюцией 37/52 Генеральной Ассамблеи ООН от 3 декабря 1982 г. // (https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prog.shtml)

4. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов (приняты Генеральной Ассамблеей ООН 20.12.1993) // [https:// www.un.org/ru/documents/decl_conv/ conventions/ disabled.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtml)

5. Конвенция о правах инвалидов: Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН от 13 декабря 2006 г. // [https:// www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml)

6. Уголовный процесс зарубежных социалистических государств Европы / Под ред. В.Е. Чугунова. — М., 1967. — С. 161.

7. Обеспечение прав участников уголовного судопроизводства с ограниченными возможностями: компенсаторный подход: Мат-лы Международной научно-практической конференции. — Красноярск, 2021. — С. 201.

8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 02.01.2021 г.) — URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852 (дата обращения 20.10.2021).

9. Васильев В.А. Некоторые аспекты психологии допроса // Криминалистика на службе следствия. — Вильнюс, 1967. — С. 140.

10. Щерба С.П. Избранные труды / Сост. Н.Э. Кузнецова, П.А. Смирнов; вступит. ст. Ф.М. Кобзарева. — М.: Акад. Ген.прокуратуры Российской Федерации, 2016. — 308 с.

Баданова А. Н.,
докторант, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ.,
e-mail: badanova-93@mail.ru)

Мүмкіндігі шектеулі адамдардан қашықтан жауап алудың кейбір үрдісі туралы

Аннотация. Мақалада мүмкіндігі шектеулі адамдардан қашықтан жауап алу аспектісі қарастырылған. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу процесінде ғылыми-техникалық прогрестің қазіргі заман жетістігін қолдану жеделдікке, адам ресурсын үнемдеуге әсер етті. Ғылыми-техникалық бекіту құралын қолдана отырып жауап алу кезінде мүмкіндігі шектеулі адамдарға тән жеке ерекшелік толық көлемде ескерілуі керек. Қашықтан жауап алу өндірісіне жүргізілген зерттеу негізінде автор аталған жауап алуды жоғарыда аталған адамдардың психологиялық ерекшелігі негізінде құру қажет деген қорытындыға келеді. Мақала сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жүзеге асыратын тергеуші, анықтаушыға; сотқа дейінгі тергеп-тексерудің заңдылығын қадағалауды жүзеге асыратын прокурорларға, сондай-ақ қалың оқырманға пайдалы болуы мүмкін.

Негізгі сөздер: Декларация, қашықтан жауап алу, сотқа дейінгі тергеу, мүмкіндігі шектеулі адам, жәбірленуші, куә, тергеуші, цифрландыру.

A. N. Badanova,
Doctoral student, Police Captain
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: badanova-93@mail.ru)

About some trends in conducting remote interrogation of persons with disabilities

Annotation. This article discusses aspects of the remote interrogation of persons with disabilities. The use of modern achievements of scientific and technological progress in the process of conducting a pre-trial investigation has affected the efficiency, saving human resources. When conducting an interrogation with the use of scientific and technical means of fixation, the individual characteristics that are inherent in persons with disabilities should be fully taken into account. Based on the conducted research of remote interrogation, the author comes to the conclusion that the specified interrogation should be based on the psychological characteristics of the above-mentioned persons. The article may be useful to investigators,

inquirers conducting a pre-trial investigation; prosecutors overseeing the legality of a pre-trial investigation, as well as a wide range of readers.

Keywords: Declaration on the Rights of Persons with Disabilities, remote interrogation, pre-trial investigation, a person with disabilities, victim, witness, investigator, digitalization.



УДК 343.9

Жакеев Т.С.,

докторант факультета послевузовского образования,

майор полиции

(e-mail: Zhakeev.timur0001@mail.ru);

Кусаинов Ж.Ш.,

*начальник отдела организации научно-исследовательской
и редакционно-издательской работы, магистр юриспруденции,
подполковник полиции*

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан,

e-mail: dahar0001@mail.ru)

Некоторые особенности получения информации о хищениях металла с промышленных предприятий

Аннотация. Следственная практика показывает, что хищения металлов обычно квалифицируются как кража, т. е. тайное хищение чужого имущества. В этой связи хищения металлов автор рассматривает как любое преступление, обладающее признаками состава преступления, закрепленными в ст. 188 УК РК. В статье исследованы отдельные вопросы расследования фактов хищения металлов с промышленных предприятий, состав криминалистической характеристики применительно к рассматриваемой категории дел (данные о предмете преступного посягательства, о личности преступника, о способе совершения преступления, об обстановке совершения хищений, о механизме следообразования и следах, образовавшихся в результате совершения хищений металлов с промышленных предприятий), роль этих данных в процессе расследования.

Ключевые слова: преступления против собственности, хищение, криминалистическая характеристика, элементы криминалистической характеристики, преступное посягательство, выдвижение версий.

В условиях переходного состояния экономики страны, ухудшения жизненного уровня людей, крайне неблагоприятной криминогенной обстановки в стране за последние годы широкое распространение получили преступления против собственности (хищения имущества). Помимо достаточно традиционных видов хищений, таких как кражи личного имущества, кражи на предприятиях торговли и т.д., массовое распространение получили хищения металлов с промышленных предприятий. Это связано со многими обстоятельствами, но в первую очередь с тем, что отсутствует научно разработанная тактика и методика раскрытия и расследования подобных преступлений. Не претендуя на исключительность, предлагаем описание некоторых элементов характеристики хищений металлов с промышленных предприятий.

Следственная практика показывает, что хищения металлов обычно квалифицируются как кража, т. е. тайное хищение чужого имущества. В этой связи целесообразно рассматривать хищения металлов как любое преступление, обладающее признаками состава преступления, закрепленными в ст. 188 УК РК.

Не останавливаясь на описании различных точек зрения о понятии и содержании характеристики преступлений, содержащихся в литературе [1], необходимо отметить при этом общепризнанное положение о том, что этим понятием охватывается совокупность обобщенных сведений о наиболее типичных криминологических и криминалистических значимых при-

знаках определенного вида преступлений, важных с точки зрения их раскрытия и расследования.

Применительно к рассматриваемой категории дел в криминалистическую характеристику, по нашему мнению, следует включать:

- данные о предмете преступного посягательства (предметы или материальные блага, входящие в категорию «металлы»);
- данные о личности преступника (сведения о лицах, совершающих хищения металлов);
- данные о способе совершения преступления (способы подготовки к совершению; способы непосредственного совершения и способы сокрытия хищений металлов);
- данные об обстановке совершения хищений (время и место совершения хищений металлов);
- данные о механизме слеодообразования и следах, образовавшихся в результате совершения хищений металлов.

Роль этих данных состоит в том, что они позволяют увидеть связи между различными обстоятельствами совершения преступления и в условиях недостатка исходной информации выдвинуть обоснованные версии, выбрать оптимальный путь по установлению лиц, совершивших хищение металла, установить местонахождение похищенного имущества и др.

Предмет преступного посягательства.

Сведения о предмете преступного посягательства являются одним из наиболее значимых элементов криминалистической характеристики рассматриваемых нами преступлений. Предмет любого преступления — это всегда материальный субстрат, предмет материального мира, на который при совершении преступления воздействует преступник либо в связи с которым или по поводу которого совершается преступление.

Анализ уголовных дел о хищениях металлов, совершенных за последние годы, позволяет констатировать, что диапазон предметов преступного посягательства очень широк: бытовые предметы, изготовленные из алюминия, меди или латуни; телефонные кабели; обмотки трансформаторов; тормозные катушки лифтов и обрамления дверей шахты лифтов; провода высоковольтных линий электропередач (чаще всего крадут провода АС-25, АС-50); резервные кабели; элементы электрохимической защиты трубопроводов и алюминиевый теплоизоляционный слой магистральных теплотрасс; технически сложные приборы, используемые в военно-промышленном комплексе, которые содержат большой процент золота, серебра или платины.

Разукомплектовывается содержащее цветной металл электрооборудование в производственных цехах и на строительных площадках. Снимаются с коммуникационных колодцев люки, создавая аварийную ситуацию для коммуникаций, транспорта и пешеходов. Встречаются случаи хищений и с предприятий, занимающихся переработкой лома цветных металлов.

В структуре хищений, совершаемых на железной дороге, на первом месте находятся кражи из подвижного состава, на втором — кражи устройств сигнализации и блокировки, на третьем — изделия электрификации и энергоснабжения.

При анализе данных предметов преступного посягательства по рассматриваемой категории преступлений, можно сделать вывод о том, что его определенность «привязана» к району, где совершено противоправное деяние. В районах, где имеется насыщенная инфраструктура энергетических предприятий, военные базы, в среднем, хищений цветных металлов регистрируется на 15-20 % больше, чем в других районах.

Данные о лицах, совершающих хищения металлов.

Личность преступника является одним из наиболее важных элементов криминалистической характеристики любой категории преступлений. Помимо криминалистики личность преступника достаточно подробно изучается в криминологии и является элементом криминологической характеристики преступлений. Однако же данные, полученные в результате

такого изучения, применяются в основном для предупреждения и изучения самих преступлений, а некоторые сведения о преступнике вообще не входят в криминологическую характеристику, однако, могут отражаться в способах совершения преступления, и могут влиять на выбор предмета преступного посягательства, сокрытия преступления и оставлять на месте преступления следы определенного «почерка» преступника.

В криминалистической литературе проблеме изучения личности преступника уделено достаточно много внимания. Так, В.К. Гавло отмечает, что «криминалистику и ее методику в первую очередь интересуют такие данные о личности субъекта преступления, которые указывают на закономерные связи между ним и совершенным преступлением, проявляющиеся вовне — в различных последствиях содеянного» [2].

Как показывает практика, хищения совершаются лицами, имеющими малооплачиваемую работу либо вообще нигде не работающими. Подавляющее большинство совершается мужчинами в возрасте от 30 до 50 лет и несовершеннолетними в возрасте 18–30 лет.

Значительное число хищений металлов совершается лицами, находящимися в состоянии алкогольного, либо в состоянии наркотического и токсического опьянения.

Если большинство обычных хищений совершается отдельными лицами, то на этапе скупки металла и дальнейшей его реализации в дело вступают организованные преступные группы. Для квалифицированных и особо квалифицированных хищений также характерна тенденция роста групповой преступности, с участием лиц, ранее совершавших преступления.

В последнее время обнаруживается четкая тенденция к распространению стойких организованных преступных групп, действующих в пределах одного или нескольких регионов на протяжении длительного времени. Если действует группа, то роли каждого в такой группе четко определены. Более того, для таких хищений нередко привлекаются специалисты, хорошо знакомые, например, со спецификой работы энергетика. Такие люди хорошо знают месторасположение электрических кабелей и ЛЭП. Они осведомлены о том, когда и на каких конкретно линиях проводятся как плановые, так и внеплановые работы, знают график выезда отдельных бригад на участки, а также является ли та или иная ЛЭП резервной или действующей. Такие группы имеют хорошо организованную структуру сбыта похищенного. Все это в совокупности и определяет их «живучесть» и не уменьшающийся рост хищений.

Преступные группы, специализирующиеся на хищении цветного металла в крупных или особо крупных размерах, в основном формируются по месту жительства активных участников или организаторов группы либо по месту нахождения пункта приема. В состав группы часто входят лица, находящиеся в родственных связях, близко знающие друг друга по совместной работе или преступной деятельности.

Данные о способе совершения преступлений

На способ совершения преступления обращают внимание несколько юридических наук, изучающих криминальную деятельность, и, в первую очередь, это относится к науке уголовного права, где способ совершения преступления рассматривается как факультативный признак объективной стороны преступления. Под способом совершения преступления в уголовном праве понимают внешнюю форму, в которой выразились общественно опасные действия, а также методы и приемы, которые использовал преступник, например хищение чужого имущества, может быть совершено различными способами: тайное хищение (кража, ст. 188 УК РК); открытое хищение (грабеж, ст. 191; разбой, ст. 192 УК РК); хищение имущества путем обмана или злоупотребления доверием (мошенничество, ст. 190 УК РК) [3].

В криминалистике способ совершения преступления представляет собой комплексную структуру, в которой, наряду с уголовно-правовыми элементами характеристики деяния преступника, достаточно большое место принадлежит анализу процессуальных форм доказывания и методике собирания информации криминалистическими средствами применительно к

той или иной группе преступлений. При этом содержание способа совершения преступления в криминалистике шире, чем в уголовно-правовом понимании [4]. Это обусловлено тем, что в криминалистике «способ совершения преступления» охватывает три взаимосвязанных элемента, которые объединены, как правило, единым замыслом действия преступника: действия по предварительной подготовке, совершению и сокрытию преступлений. Кроме того, криминалистическое содержание способа служит источником получения сведений необходимых для разработки средств, приемов и методов раскрытия, расследования и предупреждения преступлений [5].

Предварительная подготовка, как правило, направлена на создание благоприятных условий или благоприятной обстановки для непосредственного совершения преступления. Она может быть интеллектуальной и технической и зависит от способа совершения преступления.

Интеллектуальная подготовка может состоять из следующих действий:

1. Изучение спроса на тот или иной металл.

2. Подбор соучастников и распределение между ними ролей. При этом в качестве соучастников могут быть привлечены лица — надежные и преданные с точки зрения поведения в самых различных ситуациях; имеющие преступный опыт; обладающие физической силой, навыками владения оружием, приемами борьбы и т. д.; владеющие определенными профессиональными навыками (вскрытия преград определенным способом, пользования режущими аппаратами и т. п.); владеющие сведениями о деятельности предприятий, организаций, учреждений с которых предполагается совершить хищение металлов; располагающие хорошо налаженными каналами сбыта похищенного металла; имеющие в личном пользовании транспорт, помещения для хранения похищенного и т. д.

3. Сбор сведений об объекте преступного посягательства и его охране, установление мест хранения металла. Исследования показывают, что подавляющее большинство преступников при выборе предмета преступного посягательства предварительно собирают о нем информацию, ведут наблюдение, готовят технические средства и транспорт. В практике имели место случаи, когда несколько соучастников преступления с помощью бинокля и подзорной трубы на протяжении нескольких дней вели наблюдение за объектом. При этом все сведения о передвижении транспорта, перемещении груза, о движении граждан по датам и времени вносили в записную книжку. Полученные данные анализировались, а выводы использовались для определения места, времени и способа совершения хищения. Однако нередко случаи, когда преступники действовали наобум, фактически не имея никаких сведений ни об обстановке на месте предполагаемого преступления, охране, путях отхода с места преступления, ни о непосредственно предмете преступного посягательства. Случается, что преступники уносят не заранее определенные предметы, а то что «попадется под руку». Такие случаи распространены, когда преступный умысел возникает внезапно.

4. Разработка планов (схем) похищения металла. Так достаточно оригинальный способ хищения был разработан преступниками, пытавшимися незаконно вывезти с территории одного металлургического предприятия лом драгоценных металлов. В мусорные контейнеры, стоящие на территории предприятия, ими были брошены 4 полиэтиленовых пакета с металлическим ломом весом 25,5 кг. На проходной в ходе проверки мусора пакеты были обнаружены и отправлены на экспертизу. Оказалось, что там находится 2,8 кг палладия и 0,6 кг серебра. В ходе расследования, были установлены участники организованной группы, среди которых оказался работник предприятия, который и разработал данную схему похищения.

5. Подготовка каналов и способов сбыта металла.

6. Подготовительные действия по контрабандному вывозу металла, выражающиеся, например, в регистрации фирм «однодневок».

Техническая подготовка может включать следующие действия:

а) приобретение или подготовка орудий (средств) совершения преступления. Как правило, эти действия включают в себя приобретение технических средств (радиоаппаратуры, наборов инструментов, ключей), транспорта, изготовление или приобретение специальной оснастки (например, «когтей», необходимых для того, чтобы подниматься на железобетонные опоры, удлинителей, штанг с изолирующим материалом, плотных ножниц — секаторов, ножовок по металлу, монтажных поясов и т. п.). Современные воры оснащены новейшим оборудованием — от дисковых режущих инструментов до приборов видения в темноте;

б) изготовление подложных документов для вывоза металла;

с) подготовка и организации тайников для хранения металла.

Способы непосредственного совершения преступлений, связанных с хищением цветных металлов, отражаются в объективной действительности в виде определенной системы следов. Данные следы дают возможность получить представление о сути произошедшего события, а также об отдельных обстоятельствах преступления, относящихся к лицу или кругу лиц, могущих совершить преступление.

Установление способа совершения преступления позволяет определить наиболее оптимальные методы решения отдельных задач раскрытия преступления [6]. Среди разновидностей способов непосредственного совершения хищений цветных металлов можно выделить следующие:

1) тайное хищение (кража) цветных металлов. Является основным способом совершения хищений. Кража цветных металлов предполагает активные действия виновного по тайному их изъятию и обращению в свою пользу, при одновременном причинении ущерба собственнику или иному владельцу. Нередко преступники прибегают к следующим действиям — набрасывают на токонесущие провода кусок оголенного металла, происходит короткое замыкание, и участок ЛЭП обесточивается. После этого преступникам остается лишь срезать провода с нескольких пролетов;

2) открытое хищение (грабеж или разбой) металлов. Грабеж и разбой являются открытыми способами неправомерного завладения металлами. Как правило, такой способ совершения хищений цветных металлов и характерен для организованных групп;

3) хищения цветных металлов с использованием своего служебного положения. Достаточно редко встречаемый способ совершения хищений цветного металла.

Способы сокрытия хищений металлов весьма разнообразны: поиск мест хранения (сокрытия) и каналов сбыта похищенного, а также лиц и организаций, нуждающихся в похищенном; подготовка документов, с помощью которых создаются «правовые» предпосылки легализации похищенного металла и др.

В тех случаях, когда сокрытие преступления носило самостоятельный характер, типичными его приемами являются: выезд (уход) преступника из населенного пункта, где было совершено преступление; уничтожение орудий и следов преступления; укрытие орудий совершения преступления; быстрый сбыт похищенного или его укрытие; выбрасывание похищенного имущества при возникновении опасности разоблачения; дача ложных показаний, отказ от дачи показаний; воздействие на очевидцев, свидетелей, потерпевших с целью дачи ими ложных показаний или отказа от дачи показаний и т. д.

Одним из основных способов сокрытия хищений металлов является его быстрый сбыт в нелегальные пункты приема лома металлов. Эти пункты приемки выступают в роли первичных скупщиков похищенного металла, который затем крупными партиями передают на предприятия и цеха переработки лома через посредников, которые являются юридическими лицами, и у которых лицензированные предприятия переработки имеют право покупать лом. Привлекательность таких пунктов для преступников проявляется в том, что в них не требуют никаких документов на принимаемый лом, а выдача денег производится на месте без какой-либо задержки. Кроме того, такие нелегальные пункты приема цветных металлов достаточно

живучи, поскольку преступниками нередко принимаются меры по их сокрытию: меняются адреса приемки металла или приемка металла производится в одном месте, а выдача денег в другом; устраиваются передвижные пункты приема металла, что характерно для сельской местности и т. д.

Данные об обстановке совершения хищений металлов

Обстановка совершения преступления является элементом криминалистической характеристики любого преступления. Она, как правило, тесно связана со способом его совершения. Каждое преступление, его подготовка, совершение и сокрытие осуществляются в той или иной обстановке, в тех или иных условиях, которые способны оказывать определенное влияние на другие элементы криминалистической характеристики.

Изучение обстановки позволяет определить атмосферу преступления, запечатлившуюся в окружающем. «Проникновение в обстановку и обстоятельства преступления ведут к отчетливому пониманию совершившегося, к постижению внутренних связей между действиями, совершаемыми преступной волей и отражением их вовне. Такое понимание дает возможность не только воссоздать картину преступления, но и понять мотивы, руководящие преступником при совершении преступления» [7].

Обстановка во многом влияет на способ совершения преступления и в полной мере отражается на особенностях и структуре его механизма. Определенный способ совершения преступления может быть осуществлен только при наличии какой-либо определенной обстановки.

В некоторых случаях преступник может частично или полностью создавать обстановку или приспособливаться к ней.

Обстановка, сложившаяся после совершения преступления, может иметь незначительные или существенные изменения по отношению к первоначальной обстановке, возникшей во время подготовки или совершения преступления. Эти изменения могут носить объективный или субъективный характер. Они могут действовать определенный период времени, быть случайными или заранее подготовленными. В конечном счете все они зависят от обстоятельств объективной реальности.

Основными, общепризнанными, обстоятельствами обстановки совершения преступления являются место и время. Именно установление этих признаков является одной из задач расследования. О значимости места и времени совершения преступления свидетельствует то, что законодатель ставит их на первое место среди обстоятельств, подлежащих доказыванию (ст. 113 УПК РК).

С помощью этих признаков следователь или оперативный работник могут разработать комплекс оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий, направленных на получение доказательств по уголовному делу. При этом следует отметить то, что место и время будут являться элементами криминалистической характеристики только в том случае, если они имеют характерные особенности и поэтому выбраны преступником. Как справедливо отмечает В.И. Шиканов «... установление данных о времени и месте совершения преступления нередко выступает непременным условием успешного расследования преступления» [8].

Как правило, хищения металлов происходят в уединенных местах, в отсутствие посторонних наблюдателей. Для этого преступники нередко используют темное время суток, неблагоприятные погодные условия и т. д. в малонаселенной либо вообще безлюдной или лесистой территории, что существенно осложняет охрану имущества предприятия и, соответственно, «упрощает» работу преступникам.

Данные о следах преступления

Действия преступника с криминалистической точки зрения характеризуются изменениями материальной обстановки, которые имеют место в ходе подготовки, совершения и со-

крытия преступления, то есть ведут к образованию материальных и идеальных следов. На необходимость изучения следов преступления указывают многие ученые. Так, И.Ф. Пантелеев говорит о том, что совокупность данных о материальных следах преступления, их особенностях и локализации является важным элементом криминалистической характеристики преступлений [10]. Р.С. Белкин отмечал, что «. голое описание способа совершения преступления не достигает цели, его надо производить либо от следов применения данного способа с тем, чтобы по ним раскрывать механизм преступления, либо к следам применения данного способа, чтобы, зная его, суметь обнаружить доказательства совершенного преступления и установить личность преступника».

Каждый способ совершения преступления вызывает свойственные только ему изменения в виде различных следов, которые являются признаками применения того или иного способа. Недооценка следов преступления отрицательно сказывается на всем качестве расследования. Правильная же криминалистическая оценка следов позволяет создать реальную основу для наиболее быстрого распознавания в первоначальных следственных данных по делу того или иного характерного способа совершения расследуемого преступления даже по отдельным его признакам.

Данные о следах на месте совершения хищений металла являются одним из важнейших элементов криминалистической характеристики данного вида преступлений. Наличие таких данных не только существенно облегчает задачи следователя по расследованию совершенного преступления, но и нередко дают важнейшие подсказки к его раскрытию. Информация такого плана полезна не только следователю, но и руководителям органов дознания и предварительного следствия для правильной организации работы этих органов, для оценки эффективности их работы по обнаружению следов и вещественных доказательств.

Наиболее типичными следами при совершении хищений металлов являются:

- следы транспортных средств. При совершении таких преступлений преступники нередко используют высокопроходимый транспорт (бульдозеры, самосвалы, вышки-подъемники и т. д.). Соответственно на месте происшествия удастся обнаружить следы, образовавшиеся при подходе и уходе преступников с места преступления, а также при использовании преступниками данного транспорта при хищении и вывозе похищенного;

- следы взлома (взлом преград, взломы при проникновении в хранилище или иное помещение и т.д.) [9];

- следы ног или рук преступников;

- следы-повреждения (при срезе проводов остаются следы, по которым возможно определить какими средствами или инструментами пользовались преступники);

- следы пребывания преступников (предметы одежды, мелкие вещи, окурки, вспомогательные средства – «когти» и т. д.).

В качестве самостоятельной группы следов можно выделить следы приобретения и хранения металлов, которые встречаются в нелегальных пунктах приема. Именно в них первоначально оседает практически весь похищенный металл. При проведении рейдов сотрудниками правоохранительных органов обнаруживается похищенный металл в любом виде – от готовых изделий (ложек, тарелок, подносов, частей приборов и т. п.) до аккуратно скрученных мотков алюминиевых или медных проводов. Однако чаще всего, похищенный металл переводится в разряд лома, например, провода для удобства сами преступники рубят в небольшие (50–70 см) отрезки и уже в таком виде сдают в пункты приема.

Таким образом, анализируя представленную модель характеристики хищений цветных металлов можно сделать вывод о том, что она содержит достаточно полную систему типичных сведений, играющих ориентирующую роль для оперативного сотрудника и следователя необходимых на первоначальном этапе раскрытия и расследования преступлений рассматриваемой категории, а также для выдвижения оперативных и следственных версий.

Список использованной литературы:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики. — М., 2001.; Белкин Р.С., Быховский И.Е., Дулов А.В. Модное увлечение или Новое слово в науке? Еще раз о криминалистической характеристике // Социалистическая законность. — 1987. — № 9.; Баев О.Я. Основы криминалистики: Курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2003.; Гавло В.К. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений // Вопросы повышения эффективности борьбы с преступностью. — Томск, 1979; Гаврилин Ю.В., Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекций / Под ред. проф. Н.Г. Шурухнова. — М., 2004.; Пантелеев И.Ф. Методика расследования преступлений. — М., 1975; Селиванов Н.А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования // Социалистическая законность. — 1977. — № 2; Гуняев В.А., Басалаев А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений. — М., 1984 и др.
2. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. — Томск, 1985. — С. 197.
3. Ветров Н.И. Уголовное право. Общая часть: учебник для вузов. — М., 1999. — С. 125–141; Российское уголовное право: Курс лекций. Т. 1. Преступление / Под ред. проф. А.И. Коробеева. — Владивосток, 1999. — С. 324–325.
4. Хлюпин Н.И. Понятие и основные элементы криминалистической характеристики преступления в методике расследования преступлений // Вопросы повышения эффективности правосудия по уголовным делам. — Калининград, 1981. — С. 78.
5. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. — СПб., 1895. — С. 218; Зуйков Г.Г. Использование данных о способах совершения преступлений в деятельности органов охраны общественного порядка по предотвращению преступлений // Труды ВШ МООП СССР. — М., 1968. — С. 54–57.
6. Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. — М., 1984. — С. 118.
7. Якимов И.Н. Криминалистика. Уголовная тактика. — М., 1929. С.
8. Шиканов В.И. Пространственно-временные факторы как структурный элемент криминалистической характеристики преступлений // Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов в методике расследования преступлений. — Иркутск, 1983. — С. 38.
9. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. — М., 1979. — С. 191.

Жакеев Т.С.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
полиция майоры*

(e-mail: Zhakeev.timur0001@mail.ru);

Құсайынов Ж.Ш.,

*ғылыми-зерттеу және редакциялық баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Өндірістік кәсіпорыннан металл жымқыру туралы ақпарат алудың кейбір ерекшелігі

Аннотация. Тергеу тәжірибесі көрсеткендей, металл ұрлау, әдетте, ұрлық, яғни біреудің мүлкін жасырын ұрлау болып табылады. Осыған байланысты автор металл ұрлауды ҚР ҚК 188-бабында бекітілген қылмыс құрамының белгісі бар кез келген қылмыс ретінде қарастырады. Мақалада өнеркәсіп орындарынан металл ұрлау фактісін тергеудің жекелеген мәселесі, қаралып отырған іс санатына қатысты криминалистикалық сипаттың құрамы (қылмыстық қол сұғу нысанасы туралы, қылмыскердің жеке басы туралы, қылмыс жасау тәсілі туралы, ұрлық жасау жағдайы туралы, із

түсіру тетігі және өнеркәсіп мекемелерінен металл ұрлау нәтижесінде пайда болған із туралы дерек) зерттелген. Аталған деректің тергеу процесіндегі рөліне де тоқталады.

Негізгі сөздер: меншікке қарсы қылмыс, ұрлық, криминалистік сипаттама, сот сипаттамасының элементтері, қылмыстық қол сұғушылық, нұсқаны ұсыну.

T.S. Zhakeev,

*doctoral student of Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Police Major*

(e-mail: Zhakeev.timur0001@mail.ru);

Zh.Ch. Kusainov,

*Head of the department of organization of scientific research and editorial and publishing work,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel*

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Forensic characteristics of crimes related to the theft of non-ferrous metals

Annotation. Investigative practice shows that metal theft is usually qualified as theft, i.e. secret theft of someone else's property. In this regard, the author considers the theft of metals as any crime that has the characteristics of a crime fixed in Article 188 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The article examines certain issues of investigating the facts of theft of metals from industrial enterprises, the composition of criminalistic characteristics in relation to the category of cases under consideration (data on the subject of criminal encroachment, the identity of the offender, the method of committing the crime, the situation of the commission of theft, the mechanism of trace formation and traces formed as a result of the commission of theft of metals from industrial enterprises), the role of this data in the investigation process.

Keywords: crimes against property, theft, criminalistic characteristics, elements of criminalistic characteristics, criminal encroachment, putting forward versions.



ӘОЖ 342.9

Жакенов Қ.Ш.,

*Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымының магистрі, полиция капитаны*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: Zhakenov_k_93@mail.ru);*

Ибраева А.С.,

*заң ғылымдарының докторы, профессор
(Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,*

Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: Ibraeva_tgp@mail.ru)

Қазақстан Республикасында құқық бұзушылықтың алдын алуға қатысатын ішкі істер органдары мен азаматтардың өзара іс-қимылы

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы құқық бұзушылықтың алдын алуға қатысатын азаматтар мен ішкі істер органдарының өзара іс-қимылының қазіргі жағдайы, құқықтық негізі, принципі мен нысаны талданады. Атап айтқанда, Ішкі істер органдарының (бұдан әрі — ПО) елдімекен азаматтарымен өзара іс-қимыл тәжірибесі сипатталады. ПО қызметкерлерімен елдімекен, қала тұрғындарымен өзара іс-қимылы азаматтардың қоғамға қарсы, заңсыз әрекетін жедел әрекет етуге және жолын кесуге мүмкіндік беретін құқықтық тәртіпті қорғау, құқық бұзушылыққа қарсы күрес мәселесі бойынша уақытылы ақпарат алмасуға негізделген. Бұдан басқа, азаматтармен белсенді өзара іс-қимылдың оң дәлелденген шетелдік тәжірибесі қарастырылды, соның негізінде Қазақстан Республикасында құқық тәртібін қорғауға азаматтар мен ПО-ның бірлескен қатысуының перспективалық бағыты айқындалды.

Негізгі сөздер: қоғамдық қауіпсіздік; өзара іс-қимыл; ішкі істер органдары; қоғамдық ұйым; әріптестік.

Азаматтардың қатысуынсыз қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мүмкін емес. Бір жағынан, азаматтар мен қоғамдық бірлестікті қолдауға сүйену «қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің және құқық қорғау органдарының беделін нығайтудың тиімді құралы» болып табылады [1, 38]. Екінші жағынан, «азаматтардың құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуы — ең маңызды құқық және халықтың өз билігін тікелей білдіру нысанының бірі» [2, 238].

Қоғамдық бастама қала, аудан тұрғындарының жаппай және ерікті қатысуына негізделген кезде оң нәтиже береді. Біріншіден, халықтың қатысуы ПО-на қылмысқа қарсы күресте қосымша күш пен мүмкіндік береді; екіншіден, қоғамдық пікір құқық бұзушылардың жеке басына жағымды әсер етеді, Заң талабын саналы түрде орындауда заңға бағынатын халықты нығайтады; үшіншіден, халықтың белсенді бөлігі криминогендік өмірлік жағдайды шешуге өз бетінше әсер ете алады, бұл әсіресе виктимологиялық профилактиканы жүзеге асыру процесінде маңызды, бірлескен факторды тағайындау адамдарға қылмыстың құрбаны болу қаупінен аулақ болуға көмектеседі.

Мемлекет, ең алдымен, адамдардың өзін, өзінің жақыны мен мүлкін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау мақсатында бірігуге деген табиғи ұмтылысына негізделген халықтың азаматтық белсенділігін жан-жақты ынталандыруы және дамытуы тиіс.

Қоғамның құқық тәртібін сақтауға қатысу мүмкіндігін кеңейту процесі ПО-ын реформалаудың бір бөлігі болуы тиіс. Учаскелік полиция инспекторында (бұдан әрі — УПИ) полицияның қоғамдық көмекшілерінің болуы Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаевтың Қазақстан халқына 2020 жылдың 1 қыркүйектегі «Қазақстан жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты» атты жыл сайынғы жолдауында жария еткен «полиция қадамдық қол жетімділікте» қағидатын неғұрлым тиімді іске асыруға мүмкіндік береді [3].

Бұл, әрине, УПИ қызметінің мәртебесін арттыруға, сондай-ақ жергілікті полиция қызметінің қызметкерлеріне қоғамдық тәртіпті сақтау және құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша тиімді және нәтижелі жұмыс істеу үшін барлық мүмкіндікті беруге көмектеседі. Бірақ азаматтарды қоғамдық тәртіпке қатысуға тарту және құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша УПИ қызметін бағалаудың көрсеткіші мен индикаторы туралы негізделген мәселе туындайды [4].

Тұтастай алғанда ішкі істер органдарының, атап айтқанда, қоғамдық бірлестікпен, азаматтармен құқық қорғау міндетін шешуде өзара іс-қимыл жасау нысанының спектрін кеңейту проблемасын өзекті ету объективті сипаттағы бірқатар алғышартқа негізделген. Біріншіден, бұл азаматтық қоғамның қалыптасу тенденциясы туралы. Құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне демократиялық, құқықтық және адамгершілік құндылықтың, құқықтық тәртіпті қорғау мәселесі бойынша ашық, тең құқықтық диалогтың тәжірибесі мен дағдысының тасымалдаушысы болуға, құқық қорғау саласындағы қоғамдық қажеттілікті үнемі іздеуге және қанағаттандыруға қабілетті болуға толық негізделген талап қойылады.

Адам өмірі сапасының басты шартының бірі — ПО-ның қауіпсіздігі мен тиімді қызметі. Құқық қорғау қызметінің негізгі қағидаты — халықпен өзара іс-қимылдың (әріптестіктің) әртүрлі нысанын құруға және дамытуға бағдарлану. Осындай өзара әрекеттесудің нәтижесінде қылмыс пен зорлық-зомбылық ең толық әлеуметтік бақылауда болады. Қылмыстың, ең алдымен, нашақорлық, үйдегі зорлық-зомбылық, заңсыз көші-қон және т. б. сияқты өзіндік «көрінісі» бар.

Қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде ПО-ның азаматтармен өзара іс-қимылы олардың бірлескен қызметін болжайды, ол мақсатты келісумен, күш-жігерді

біріктірумен, еріктілікпен, өзара жауапкершілікпен, өзара бастамашылықпен және өзара бақылаумен сипатталады.

ПО-ның азаматтармен және олардың бірлестігімен құқықтық тәртіпті қорғауда өзара әрекеттесу процесін құруға және жүзеге асыруға болатын әртүрлі нысан бар.

Ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, түрлі елде ішкі қауіпсіздікті қамтамасыз етудің екі моделі жүзеге асырылады: орталықтандырылған (құқық тәртібін сақтау процесінде Ішкі істер министрлігінің басым рөлі бар) және орталықтандырылмаған (полицияны басқаруда муниципалды органдардың маңызды рөлі бар). Полицияның халықпен тығыз қарым-қатынасқа бағытталуы орталықтандырылмаған модельде, әсіресе англо-саксон елдерінде айқын көрінеді [3, 109].

Еуропалық Одақ елдерінде өзара іс-қимылдың бір ғана нысаны — қылмыстың алдын алу процесінде полиция, жергілікті билік органы мен халық күшінің заңды және ұйымдық бірлестігі, сондай-ақ осы проблеманы шешуде ортақ жауапкершілік ретінде айқындауға болатын әріптестік қолданылады. Серіктестік — ұжымдық ұғым, оның мазмұны ұлттық ерекшелікпен айтарлықтай анықталады.

АҚШ, Канада, Жапония сияқты бірқатар шетелде полиция мен халық арасында муниципалды деңгейде және полицияның жергілікті билікке бағынуы бойынша серіктестік қатынас орнатылды. Мысалы, «Триада» қозғалысы АҚШ-та кеңінен танылды, оның мәні сызбалық болып табылады, бірақ оны келесідей ұсынуға болады: қоғам — қарт адамдар — құқық қорғау органдары. Елде қарт адамдарға білікті көмек көрсететін, оларды заңсыз әрекеттен қорғайтын, қоғамға қажетті және пайдалы сезінуге мүмкіндік беретін қозғалыс өкілдерінің қуатты желісі бар [4, 200].

Батыс елдерінің полициясы мен халықтың өзара әрекеттесуінің тиімді технологиясының бірі — көршілердің бақылауы деп аталады, ол азаматтардың жеке меншікке, бақыланатын аймақта тұрақты бақылауынан, күдікті азаматтар мен көлік құралын анықтаудан және олар туралы ақпаратты полицияға беруден тұрады.

Қазақстан азаматтарының көпшілігі заңсыз мінез-құлық жағымсыз құбылыс екенін түсінеді, оған қарсы күресу керек. Бірақ бұл ұстаным нақты құқық бұзушылыққа қатысты әрдайым көрініс таба бермейді. Осы мән-жайды ескере отырып, әкімшілік құқық бұзушылықтың жекелеген түрінің үлкен кідірісін сеніммен айтуға болады. Мұның себебін мемлекеттің экономикалық және саяси қателігінен ғана емес, сонымен қатар құқықтық және моральдық сана ақауының болуынан да ескеру қажет.

Азаматтық қоғам институты мен халықтың құқық бұзушылықтың алдын алуға және осы мәселе бойынша құқық қорғау органымен өзара іс-қимылға қатысуын реттеу тұрғысынан заң шығару әлеуетін талдау кезінде осы жұмыс әдісінің айтарлықтай профилактикалық арсеналын қамтитын заңнамалық актінің толық пакетінің болуын атап өтуге болады, оларды қолдану тиімділігі барлық алдын алу және өзара іс-қимыл субъектісін дұрыс байланыстыруға, сондай-ақ оны ПО-ы және арнайы органның өзі қабылдауға тікелей байланысты.

1. Осы тақырыптағы барлық заң құқық бұзушылықтың алдын алу тақырыбына тікелей арналған және өзара байланысты. Бұл заңда азаматтық қоғам институты мен халықты қалыптастыру қоғам мен мемлекеттегі осы қызметтің субъектісі ретінде қарастырылады.

2. Осы заңдар осындай алдын алудың неғұрлым проблемалы аймағын қозғайды: Қазақстан Республикасының 2010 жылдың 29 сәуіріндегі «Құқық бұзушылықтың профилактикасы туралы» № 271-IV Заңы; Қазақстан Республикасының 2004 жылдың 9 шілдесіндегі «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың профилактикасы және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» № 591 Заңы; Қазақстан Республикасының 2009 жылдың 4 желтоқсандағы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» № 214-IV Заңы жалпыдан жекеге дейінгі қағидат бойынша құрылған.

3. Сондай-ақ аталған заңда құқық бұзушылықтың алдын алу ісінде азаматтық қоғам институты мен халықтың ПО-мен өзара іс-қимылының нысаны бір немесе басқа көлемде бекітілген.

4. Құқық бұзушылықтың алдын алуға және ПО-мен өзара іс-қимыл жасауға халықтың қалың жігі мен азаматтық қоғамның қатысуына неғұрлым нақты мүмкіндік беру үшін құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуде жеке заңмен азаматтардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуы 2004 жылдың 9 шілдесіндегі «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» № 590 Заңды қабылдау жолымен регламенттелген.

5. Бұл 2015 жылдың 18 қарашасындағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңда маңызды орын алады, ол жұртшылықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, кәсіпкерлік саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шарасын қабылдау және т. б. арқылы қатысуының ықтимал нысанын регламенттейді.

ПО-мен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуға ниет білдірген азамат аталған органның штатында тұрмайтын азаматтарды ПО-ның уәкілетті лауазымды адамдарының тікелей басшылығымен ерікті негізде олардың жұмысына қатысуға тарту нысанында жүзеге асырылады. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын азаматтарды тіркеу тәртібі «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Заңда белгіленеді [5].

Кәмелетке толмаған азаматтар және өздеріне қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізіліп жатқан не заңда белгіленген тәртіппен өтелмеген немесе алынбаған сотталғандығы бар, сондай-ақ наркологиялық, психоневрологиялық диспансерде есепте тұрған не сот шешімі бойынша әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі деп танылған адамдар қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуға жіберілмейді.

Бүгінде Қазақстанда қылмыстың алдын алуға жәрдемдескен азаматтарды көтермелеу мүмкіндігі марапаттау заңнамасының негізін іс жүзінде салған заңнама және заңға тәуелді [6] актімен регламенттеледі. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысушы ретінде жергілікті атқарушы органда тіркелген азаматтар ғана емес, сондай-ақ құқық бұзушылықтың алдын алуға, жолын кесуге, ашуға не оларды жасаған адамдарды ұстауға ықпал еткен адамдар да алғыс хат, грамота, ақшалай сыйлықпен көтермеленеді.

Алайда мұндай санаттағы азаматтарды марапаттау мүмкіндігі ПО мен әкімдіктің қарауына жатқызылған және олардың міндеті болып табылмайды. ҚР «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Заңында (3-баптың 3-бөлігінің 3-тармағы) және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараға азаматтарды тарту қағидасында көтермелеу шарты, негізі, жолы мен мөлшері егжей-тегжейлі регламенттелмеген. Сонымен қатар 2015 жылдың 30 желтоқсанында ҚР Үкіметінің қаулысымен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған адамдарды көтермелеуді жеткілікті түрде егжей-тегжейлі реттейтін қағида бекітілді [7].

Азаматтардың әлеуметтік белсенділігін арттыру мақсатында жоғарыда көрсетілген құжатта көрсетілген ережені қылмыстық құқық бұзушылықтың басқа санатына да тарату қажет деп санаймыз. Тиісті заңды немесе заңға тәуелді актіні қабылдау құқық бұзушылықтың алдын алуға ықпал ететін елеулі фактор болуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде мынаны ұсынамыз:

1. ҚР «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Заңының «көтермелеу шарасының» 8-бабына, оны мынадай мазмұндағы

3-1 бөлікпен толықтыра отырып, өзгеріс енгізу: «қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын азаматтарды, сондай-ақ жергілікті атқарушы органда тіркелмеген, алдын алуға, жолын кесуге, ашуға ықпал еткен азаматтарды ақшалай сыйақымен көтермелеу мәселесі құқық бұзушылықты не оларды жасаған адамдарды ұстауды Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен комиссия шешеді».

2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің «қылмыстық құқық бұзушылықтың жолын кесуге, ашуға немесе тергеуге ықпал еткен немесе қылмысқа қарсы іс-қимылда өзге де түрде ықпал ететін адамдарды көтермелеу Ережесі» бекітілсін. Қылмыстық іс бойынша біржолғы ақшалай сыйақы мынадай мөлшерде белгіленсін: 1) қылмыстық теріс қылық туралы – 5-тен 40 айлық есептік көрсеткішке дейін (бұдан әрі — АЕК); 2) онша ауыр емес қылмыс туралы – 10-нан 50 АЕК-ке дейін; 3) ауырлығы орташа қылмыс туралы – 20-дан 60 АЕК-ке дейін; 4) қылмыстық теріс қылық туралы – 5-тен 40 АЕК-ке дейін, ауыр қылмыста – 30-дан 80 АЕК-ке дейін; 5) аса ауыр қылмыс туралы – 40-тан 120 АЕК-ке дейін. Біржолғы ақшалай сыйақыны төлеу жергілікті бюджет қаражатынан жүзеге асырылады. Ауырлығы әртүрлі дәрежедегі бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық анықталған жағдайда сыйақы олардың неғұрлым ауыры үшін төленеді.

Егер көтермелеу ұсынылған ақпарат кінәлі адамға қатысты болса, айыптау үкімі заңды күшіне енген; ақталмайтын негіз бойынша қылмыстық істі қысқарту туралы қаулы шығарылған жағдайда жүзеге асырылады.

Көтермелеуге арналған материалды ПО қалыптастырады және осындай құқық туындаған күннен бастап 15 жұмыс күні ішінде жергілікті атқарушы органның комиссиясына жіберіледі.

Комиссия шешімді бес жұмыс күні ішінде қабылдайды, ал сыйақы төлеу комиссия шешім қабылдаған күннен бастап он бес жұмыс күні ішінде жүргізіледі.

Мұндай азаматтардың оң әлеуетін толық пайдалану үшін оларға полиция органын ақпараттандырудың барынша жеңілдетілген мүмкіндігін жасау қажет. Бұл бағытта цифрлық технологияны пайдалану маңызды. Мысалы, азаматтарға смартфон арқылы фото-видео хабарлама жіберуге мүмкіндік беретін мобильді қосымша әзірлеу, олар бойынша қарау және шара қабылдау ПО-ы үшін міндетті болып табылады. Сонымен қатар азаматтарды қоғамдық тәртіпті сақтауға белсенді қатысуға тарту мақсатында осы қызметке қатысатын адамдарды құқықтық және әлеуметтік қорғау кепілдігінің жүйесін құру қажет.

Осы мақсатта «қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Заң 7-1-баппен толықтырылсын, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын адамдардың мынадай құқығын, құқығы мен артықшылығын: олардың мемлекеттің қорғауында болуын; барлық азамат пен лауазымды адамдардың оларды бұзу туралы заңды талабын орындау міндеттілігін бекіту ұсынылады, олардың заңды негізде жүзеге асырылатын қызметін бекітілгені не олардың заңды талабын орындамағаны үшін жауапкершілік енгізу; оларға заңнамада жүктелмеген міндетті орындауға мәжбүрлеуге жол бермеу; жалақысы сақталмайтын жыл сайынғы қосымша демалыс беру; жергілікті өзін-өзі басқару органының қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі іс-шараға қатысу кезеңінде олардың жеке сақтандыруын жүзеге асыруы, сондай-ақ басқа да қосымша жеңілдік пен өтемақы белгілеу; олардың отбасы мүшелерін құқықтық және әлеуметтік қорғау кепілдігін белгілеу қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі іс-шараға қатысу кезеңінде қаза тапқан немесе еңбекке қабілеттілігінен айырылған жағдайда; оларға жергілікті қатынастағы қоғамдық көліктің барлық түріне жол жүру билетін беру; жергілікті өзін-өзі басқару органының заңнамаға қайшы келмейтін материалдық мүдделілік пен әлеуметтік қорғаудың өзге де нысанын пайдалануы.

Қоғамдық тәртіптің құқық бұзушылық профилактикасына қатысуын құқықтық регламенттеуді жетілдіру мақсатында ҚР «Азаматтардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуы туралы» Заның 5-бабын былай толықтыру қажет: олардың қатыстылығы туралы мәлімет ұйымдардың бірыңғай тізіміне енгізілген ұйымға және ақпараттық материалға сот террористік және экстремистік деп таныған; қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысу үшін тіркеу туралы өтініш берген күнге дейін бір жыл ішінде бірнеше рет сот тәртібімен жасалған әкімшілік құқық бұзушылық үшін әкімшілік жаза қолданылған болса, ондай адамдарды қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге жібермеу керек:.

Жоғарыда келтірілген дәлел қазіргі кезеңдегі маңызды міндеттің бірі — полициямен жұмыс істеуді, жасалған немесе дайындалып жатқан құқық бұзушылық туралы хабарлауды өзінің борышы деп санайтын азаматтардың әлеуметтік белсенді заңды мінез-құлқын ынталандыру тәртібін регламенттейтін қазақстандық заңнаманы жетілдіру (неғұрлым дамыған шетел мемлекеттерінің тәжірибесін ескере отырып) болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пеструилов А.С., Жуйков А.А. Проблемы и положительный опыт законодательного регулирования участия граждан в охране общественного порядка // Научный вестник Омской академии МВД России. — 2016. — № 1 (60). — С. 38–42.
2. Кононов А.М. Сотрудничество полиции с гражданами: правовые основы и их реализация // Вестник Московского университета МВД России. — 2012. — № 1. — С. 237–241.
3. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек, интернет-ресурс: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
4. Корнейчук С.В., Колесников Ю.Ю., Тузельбаев Н.О. Основной критерий оценки деятельности участкового инспектора полиции по привлечению граждан к охране общественного порядка // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 2. — С. 27.
5. Петрова О.С. Опыт участия общественных представителей в деятельности полиции зарубежных государств // Труды Академии управления МВД России. — 2010. — № (14). — С. 109–112.
6. Медведицкова Л.В., Зубенко В.В. Опыт эффективного взаимодействия населения и полиции в зарубежных странах в процессе профилактики и раскрытия преступлений // Мир науки, культуры, образования. — 2016. — № 1 (56). — С. 199–201.
7. Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 590 «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000590_z040590_.htm

Жакенов Қ. Ш.,
*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юриспруденции, капитан полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: Zhakenov_k_93@mail.ru);*
Ибраева А.С.,
*доктор юридических наук, профессор
(Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: Ibraeva_tgp@mail.ru)*

Взаимодействие органов внутренних дел и граждан, участвующих в профилактике правонарушений в Республике Казахстан

Аннотация. В статье анализируется современное состояние, правовые основы, принципы и формы взаимодействия органов внутренних дел с гражданами, участвующими в предупреждении преступности в Республике Казахстан. В частности, описан опыт взаимодействия органов внутренних дел (далее — ОВД) с жителями населенных пунктов. Взаимодействие с сотрудниками полиции основано на своевременном обмене информацией с правоохранительными органами о населенном пункте, жителях города, борьбе с преступлениями, что позволяет оперативно реагировать на антиобщественные, противоправные действия граждан и предотвращать их. Кроме того, учтен положительный зарубежный опыт активного взаимодействия с гражданами, на основе которого определены перспективные направления совместного участия граждан и ОВД в обеспечении правопорядка в Республике Казахстан.

Ключевые слова: общественная безопасность; взаимодействие; органы внутренних дел; общественная организация; партнерство.

K. Sh. Zhakenov,
*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Master of Law, Police Captain
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: Zhakenov_k_93@mail.ru);*

A.S. Ibrayeva,
*Doctor of Law, Professor
(Al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan, Almaty,
e-mail: Ibraeva_tgp@mail.ru)*

Interaction of internal affairs bodies and citizens involved in the prevention of offenses in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article analyzes the current state, legal foundations, principles and forms of interaction of internal affairs bodies with citizens involved in crime prevention in the Republic of Kazakhstan. In particular, the experience of interaction of internal affairs bodies with residents of settlements is described. Interaction with police officers is based on the timely exchange of information with law enforcement agencies about the locality, residents of the city, the fight against crimes, which allows you to quickly respond to anti-social, illegal actions of citizens and prevent them. In addition, the positive foreign experience of active interaction with citizens has been taken into account, on the basis of which promising areas of joint participation of citizens and the Department of Internal Affairs in ensuring law and order in the Republic of Kazakhstan have been identified.

Keywords: Public Security; interaction; internal affairs bodies; public organization; partnership.



УДК 343.847

Карымсакова Д.Т.,
*докторант, майор полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: erbolidina@mail.ru)*

О соотношении институтов отсрочки отбывания наказания и пробации по законодательству Республики Казахстан

Аннотация. В статье проведен анализ двух мер уголовно-правового воздействия — отсрочки отбывания наказания и пробации — в соответствии с отечественным уголовным и уголовно-исполнительным законодательством. Автор соотносит их между собой путем выявления сходных признаков и характерных особенностей посредством определения теоретически-правовых и организационно-правовых аспектов. Сопоставляемые правовые институты реализуются на основе принципа гуманизма, который выражается в применении в отношении виновного лица, совершившего преступление, меры без изоляции от общества. На основании полученных результатов автор предлагает внедрить институт отсрочки отбывания наказания в национальный пробационный механизм в виде применения одной из форм пробации, а именно: оказания социально-правовой помощи осужденным по ст. 74 УК РК.

Ключевые слова: отсрочка отбывания наказания, пробация, служба пробации, социально-уязвимая категория населения, уголовное законодательство, оказание социально-правовой помощи.

Совершение любого противоправного деяния должно подвергаться осуждению и привлечению к ответственности. Одной из ведущих целей уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан является восстановление социальной справедливости [1], которое заключается в установлении наказания, соответствующей характеру и степени общественной опасности уголовного правонарушения. Тем не менее, стоит отметить, что в уголовно-правовом механизме существуют обстоятельства, когда лицо, признанное виновным,

может подвергаться альтернативной мере наказания, как например, отсрочке отбывания наказания. По мнению С.А. Звягинцевой, «отсрочка отбывания наказания – это поощрительный институт уголовного права, связанный с временным отказом государства от применения принудительных мер ввиду различного рода обстоятельств, делающих применение наказания в данный момент нецелесообразным» [2, 93-94].

В соответствии со ст. 74 УК РК рассматриваемый юридический феномен применяется к беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, а также к мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей. Справедливо отмечает Л.В. Яковлева: «Проявление заботы о собственном ребенке является нормой поведения любой матери, и именно поэтому норма о предоставлении отсрочки направлена на создание благоприятных условий для рождения и воспитания детей» [3, 102]. В данном случае, применение отсрочки отбывания наказания преследует единственную цель — предоставление права ребенку осужденного воспитываться в своей семье. Таким образом, для государства интересы детей важнее, нежели применение в отношении правонарушителя карательного инструмента пенитенциарной системы.

Наибольшее сходство с отсрочкой отбывания наказания имеет институт пробации. Во многих странах «пробация» коррелируется с условным осуждением, сущность которого заключается в установлении испытательного срока без изоляции его от общества в отношении осужденного. Со временем институт пробации приобретает более широкие функции реализации в уголовной юстиции, которые полностью распространяются на ключевые стадии правосудия, от предварительного расследования уголовного дела до освобождения осужденного из мест лишения свободы. Пробационная модель воздействия на правонарушителя демонстрирует позитивные аспекты в области социальной адаптации осужденного, его исправления и предупреждения новых уголовных правонарушений. В связи с этим данный институт успешно вводится в национальные правовые системы различных государств, в частности в Казахстан.

Первые предпосылки формирования пробации в отечественной уголовно-правовой системе реализуются с момента принятия Закона Республики Казахстан от 15 февраля 2012 года № 556-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам службы пробации», предусматривающее понятие «пробация». С 1 января 2015 года орган, исполняющий наказания и иные меры уголовно-правового воздействия в виде уголовно-исполнительной инспекции преобразовано в службу пробации. Полномерное внедрение пробационного механизма реализуется с разработкой и принятием Закона Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 38-VI «О пробации».

Как указывает Б.К. Шнарбаев: «Становление института пробации в Казахстане происходит в условиях нового поколения сотрудников, на основе международных подходов в организации работы по исправлению осужденных, оказания им помощи в социализации в обществе» [4, 109].

Интерес представляет мнение одного из первых ученых, исследовавших институт пробации и ее развитие в отечественном уголовном праве, — М.Р. Гета. Он считает, что «юридическая природа отсрочки отбывания наказания выражается в предусмотренной уголовным законом возможности фактического освобождения от наказания беременных женщин и женщин, имеющих малолетних детей, с одновременным установлением в их отношении испытательного надзора. По существу, рассматриваемый правовой институт, основывающийся на идее испытания осужденных, возник в качестве особой разновидности условного неисполнения наказания и обладает присущими ему отличительными признаками» [5, 108].

Сопоставляя отсрочку отбывания наказания и пробацию, необходимо отразить сходные признаки данных институтов:

- 1) данные меры уголовно-правового воздействия не связаны с лишением свободы;

2) на осужденного возлагаются определенные обязанности, в случае их нарушения лицо привлекается к установленной уголовно-исполнительным законодательством ответственности;

3) служба пробации — орган уголовно-исполнительной системы, осуществляющий контроль за поведением осужденных к отсрочке отбывания наказания и лиц, в отношении которых применяются элементы пробации;

4) указанные институты соблюдают уголовно-правовой принцип гуманизма, который заключается в обеспечении человеческих ценностей и использовании альтернативных лишению свободы мер в случае возможности применения таковых.

Национальная система пробации осуществляется посредством двух форм: пробационный контроль и социально-правовая помощь. Под пробационным контролем следует понимать «деятельность службы пробации и полиции по осуществлению контроля за исполнением лицами, состоящими на их учете, обязанностей, возложенных на них законом и судом» [6]. Пробационный контроль реализуется в контексте приговорной пробации в отношении лиц, осужденных к ограничению свободы и условно осужденных, а также в рамках постпенитенциарной пробации в отношении осужденных, которым неотбытая часть наказания в виде лишения свободы заменена на ограничение свободы.

В ходе исполнения пробационного контроля осужденные обязаны:

- «не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления уполномоченного государственного органа, осуществляющего контроль за поведением осужденного;
- не посещать определенные места;
- пройти курс лечения от психических, поведенческих расстройств (заболеваний), связанных с употреблением психоактивных веществ, заболеваний, передающихся половым путем;
- осуществлять материальную поддержку семьи;
- другие обязанности, которые способствуют исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых уголовных правонарушений» (ч. 2 ст. 44 УК РК) [7].

В соответствии со ст. 5 Закона РК «О пробации» социально-правовая помощь подразумевает «комплекс мер, реализуемых на основании индивидуальной программы оказания социально-правовой помощи субъектами, осуществляющими пробацию, направленных на ресоциализацию, социальную адаптацию и реабилитацию лиц, в отношении которых применяется пробация». В рамках пробационного механизма социально-правовая помощь предоставляется в виде «получения медицинских услуг; получения среднего образования; овладения профессией (профессиональная подготовка, переподготовка и повышение квалификации); содействия в трудоустройстве; обеспечения психологического сопровождения; получения установленных законодательством Республики Казахстан льгот и социальных выплат» [6].

Исходя из норм уголовного законодательства, субъектами, в отношении которых применяется ст. 74 УК РК, являются беременные женщины, женщины, имеющие малолетних детей, и мужчины, воспитывающие в одиночку малолетних детей. В свою очередь, указанная категория осужденных относится к социально-уязвимым слоям населения, которые нуждаются в поддержке от государства. На наш взгляд, для предоставления необходимой помощи таким осужденным целесообразно ввести институт отсрочки отбывания наказания в систему пробации Казахстана.

Возникает закономерный вопрос: существует ли возможность установления пробационных форм воздействия в отношении осужденных, к которым применена отсрочка отбывания наказания?

В комментарии к Закону РК «О пробации» указано, что «пробационный контроль осуществляется с целью наблюдения за поведением лица, состоящего на учете службы пробации и соответствующих подразделений местной полицейской службы, его своевременной кор-

рекции, а равно принятия предусмотренных законодательством мер в случае неисполнения им обязанностей, возложенных на него законом и судом. Таким образом, целями probationного контроля являются:

- оценка своевременности и полноты объема выполнения лицом обязанностей, возложенных на него законом и судом;
- выявление отклонений в поведении лица, состоящего на учете службы probation и полиции, а равно анализ причин данных отклонений;
- принятие управленческих решений по факту нарушения условий probationного контроля в соответствии с действующим законодательством» [8, 60].

Несмотря на то, что контроль за поведением осужденного, в отношении которого установлена отсрочка отбывания наказания, осуществляется службой probation, реализация probationного контроля недопустима. Так, исходя из нормы уголовно-исполнительного законодательства, осужденному в процессе отсрочки отбывания наказания вменяется две обязанности: не допускать нарушения общественного порядка и осуществлять должное воспитание ребенка и уход за ним (ст. 164 УИК РК) [1].

Основополагающая сущность probationного контроля заключается в надлежащем надзоре за осужденным (который ограничен в своем свободном передвижении) путем периодических проверок по месту жительства и месту работы в определенное время суток. Следовательно, предусмотренные положения в контексте реализации отсрочки отбывания наказания косвенно соприкасаются с обязанностями, предусмотренными ч. 2 ст. 44 УК РК. Таким образом, форма probation в виде probationного контроля в отношении лиц, осужденных к отсрочке отбывания наказания, невозможна.

Относительно второй формы probation интересным видится мнение И.В. Слепцова и Ю.И. Симоновой, которые определяют сущность социально-правовой помощи как систему социальных, правовых, экономических мер и гарантий, реализуемых государственными и негосударственными организациями. При этом в целях соблюдения прав лица, в отношении которого устанавливается probation, указанные меры направлены на выявление, предупреждение и нейтрализацию влияния на его жизнедеятельность отрицательных факторов (социальных рисков) [8, 61–62]. Следует понимать, что лицо, вступившее в орбиту уголовно-исполнительных правоотношений, имеет определенный негативный статус «осужденного», который в свою очередь, усложняет его пребывание в привычном образе жизни. Ввиду особого положения осужденных, в отношении которых применяется отсрочка отбывания наказания (а именно беременность или наличие малолетних детей) указанная категория правонарушителей нуждается в поддержке со стороны компетентных государственных органов и общества в целом.

В соответствии со ст. 6 Закона РК «О специальных социальных услугах» нахождение лица на учете службы probation является основанием для того, чтобы признать его находящимся в трудной жизненной ситуации [9]. Данная норма прямо указывает на предоставление специальных социальных услуг подучетным лицам службы probation вне зависимости от установленного вида наказания или меры уголовно-правового воздействия. Следовательно, с точки зрения теории, осужденные, в отношении которых применена отсрочка отбывания наказания, могут претендовать на оказание им социально-правовой помощи. На основании этого предлагаем изложить часть 3 нормы, определяющей понятие форм осуществления probation, в следующей редакции:

«Статья 5. Формы осуществления probation

3. Социально-правовая помощь — комплекс мер, реализуемых на основании индивидуальной программы оказания социально-правовой помощи субъектами, осуществляющими probation, направленных на ресоциализацию, социальную адаптацию и реабилитацию лиц, состоящих на учете службы probation».

Резюмируя вышеизложенное, отметим следующее.

1. Правовая природа института отсрочки отбывания наказания имеет сходны с институтом пробации уголовно-правовые черты, к одной из которых следует отнести гуманность рассматриваемых мер в отношении виновного лица, совершившего уголовное правонарушение.

2. Государственная политика в отношении защиты прав и интересов детей обусловила создание и принятие уголовно-правовой меры, позволяющей женщине-осужденной родить и воспитывать ребенка на свободе путем отсрочки отбывания наказания.

3. Пробация — одна из распространенных международных уголовно-правовых мер, которая заключается в осуществлении исправительного воздействия в отношении осужденного с помощью реабилитационных мероприятий.

4. Отечественная служба пробации исполняет наказания и иные меры уголовно-правового характера в отношении осужденного, в частности лиц, к которым применена ст. 74 УК РК. Вместе с тем, национальный пробационный механизм не предусматривает осуществление ни одной из форм пробации в рамках отсрочки отбывания наказания.

5. Целесообразным видится оказание социально-правовой помощи беременным женщинам, женщинам, имеющим малолетних детей, и мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей, в отношении которых применена отсрочка отбывания наказания, в условиях реализации института пробации в Казахстане.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (14.02.2022).
2. Звягинцева С.А. Отсрочка отбывания наказания // Современные тенденции развития науки и технологий. — 2016. — № 6-6. — С. 93–97.
3. Яковлева Л.В. Институт освобождения наказания в российском праве: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. — М., 2003. — 393 с.
4. Шнарбаев Б.К. Актуальные вопросы подготовки кадров для пробации // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 104–111.
5. Гета М.Р. Пробация и ее перспективы в уголовном праве Республики Казахстан: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Усть-Каменогорск, 2000. — 221 с.
6. О пробации: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 г. № 38-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038> (14.02.2021).
7. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (15.02.2021).
8. Комментарий к Закону Республики Казахстан «О пробации». — Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2017. — 240 с.
9. О специальных социальных услугах: Закон Республики Казахстан от 29 декабря 2008 г. № 114-IV // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000114> (15.02.2021).

Карымсакова Д. Т.,

докторант, полиция майоры

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: erbolidina@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша жазаны өтеуді кейінге қалдыру және пробация институттарының арақатынасы туралы

Аннотация. Мақалада отандық қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасына сәйкес қылмыстық-құқықтық ықпал етудің екі шарасы — жазаны өтеуді кейінге қалдыру және пробация мәселесі талданады. Автор оларды теориялық-құқықтық және ұйымдастырушылық-құқықтық ас-

пектіні анықтау арқылы ұқсас белгі мен сипаттамалық белгіні анықтау арқылы байланыстырады. Салыстырылатын құқықтық институттар қылмыс жасаған кінәлі адамға қатысты қоғамнан оқшауламай шара қолдану арқылы көрінетін гуманизм принципі негізінде жүзеге асырылады. Алынған нәтиже негізінде автор ұлттық probation тетігіне probation нысанының бірін қолдану, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 74-бабы бойынша сотталған адамдарға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетуді кейінге қалдыру институтын енгізуді ұсынады.

Негізгі сөздер: жазаны өтеуді кейінге қалдыру, probation, probation қызметі, халықтың әлеуметтік осал санаты, қылмыстық заңнама, әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету.

D.T. Karymsakova,

Doctoral student, Police Major

*(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, Kostanay, Republic of Kazakhstan,
e-mail: erbolidina@mail.ru)*

On the ratio of institutions of postponement of serving a sentence and probation under the legislation of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article analyzes two measures of criminal legal impact in the form of postponement of serving a sentence and probation in accordance with domestic criminal and penal enforcement legislation. The author correlates them with each other by identifying similar features and characteristic features through theoretical and legal and organizational-legal aspects. Based on the results obtained, the author proposes to introduce the institution of postponement of serving a sentence in the national probation mechanism in the form of the use of one of the forms of probation, namely the provision of social and legal assistance to convicts, in respect of which article 74 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is established.

Keywords: postponement of serving a sentence, probation, probation service, socially vulnerable category of the population, criminal legislation, provision of social and legal assistance.



УДК 656.13

Таженов А.Д.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр права, полковник полиции*

*(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz)*

Опыт Российской Федерации в вопросах организации и системы беспилотного транспорта и перспективы его использования в Республике Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются общие тенденции организации системы беспилотного транспорта в Российской Федерации, а также фрагменты анализа Концепции по обеспечению безопасности дорожного движения с участием беспилотных транспортных средств на автомобильных дорогах общего пользования (утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 25 марта 2020 г. № 724-р). На основании проведенного анализа отмечается высокая значимость инициатив и проектов, реализуемых в Российской Федерации по организации и развитию системы беспилотного транспорта, в том числе дается высокая оценка указанной Концепции. Обосновывается вывод о целесообразности использования данного опыта Российской Федерации в Республике Казахстан при условии проведения прогнозирования, анализа рисков относительно степени готовности Казахстана (особенно в финансово-техническом, технологическом, инфраструктурном и кадровом отношении) и организации соответствующей подготовительной работы.

Ключевые слова: беспилотное транспортное средство, транспортная система, безопасность дорожного движения, безопасность эксплуатации транспортного средства, автоматизированные системы вождения, дорожно-транспортная инфраструктура, системы высокоточного позиционирования дороги, центр управления системой беспилотного транспорта.

Вхождение в гражданский оборот беспилотных транспортных средств — это неизбежная и уже достаточно выраженная тенденция эволюции транспортной отрасли мировой экономики. В первую очередь, эта тенденция затрагивает национальные экономики развитых и ряда развивающихся стран, в том числе Казахстана.

Учитывая реализацию масштабных транспортно-логистических проектов в рамках Евразийского экономического союза (далее — ЕАЭС) [1], а также стратегического проекта транснационального экономического развития «Экономический пояс Шелкового Пути», инициированного Китаем в рамках форума «Один пояс — один путь» [2], в ближайшее десятилетие важнейшей задачей экономического развития для Казахстана и других стран, участвующих в названных проектах, станет модернизация и строительство обширной транспортно-логистической сети, в том числе автодорожной инфраструктуры, по самым современным стандартам.

Президентом Республики Казахстан К.-Ж. К. Токаевым также уделяется пристальное внимание вопросам ускорения транспортной интеграции в ЕАЭС [3].

С учетом интенсивного развития технологий беспилотного транспорта в числе обязательных технических и технологических условий модернизации транспортной отрасли — подготовка дорожного полотна и других объектов дорожной инфраструктуры к регулярному использованию легкового и коммерческого (грузового) беспилотного транспорта уже в среднесрочной перспективе (5-10 лет).

Особый интерес для Республики Казахстан представляет опыт Российской Федерации по созданию системы беспилотного транспорта. Являясь крупнейшим торгово-экономическим партнером Казахстана, имея с нашей страной самую протяженную сухопутную границу в мире, а также принципиально сходную дорожно-транспортную инфраструктуру, Российская Федерация в последние годы активно развивает технологии беспилотного транспорта, являясь в этом направлении одним из мировых лидеров. В России ведутся научно-технические разработки как в области транспортных средств с беспилотным (автономным) управлением, так и в сфере модернизации дорог под цели создания надежной, безопасной системы беспилотного транспорта с высокой пропускной способностью.

В данном отношении Республике Казахстан также потребуется принятие соответствующих мер, прежде всего, в целях эффективного развития транспортной отрасли экономики. Несмотря на то, что наш научный интерес, прежде всего, охватывает вопросы правовой основы регулирования и обеспечения безопасности движения, эксплуатации беспилотного транспорта, эффективная научная разработка данных вопросов требует целостного изучения тенденций, процессов развития беспилотной транспортной индустрии за рубежом, в частности, в Российской Федерации.

В марте 2020 г. распоряжением Правительства Российской Федерации утверждена Концепция по обеспечению безопасности дорожного движения с участием беспилотных транспортных средств на автомобильных дорогах общего пользования (далее — Концепция) [4]. Реализация Концепции направлена на: 1) повышение уровня безопасности дорожного движения и создание безопасной транспортной среды *(за счет снижения роли «человеческого фактора» и влияния ошибок, совершаемых водителями)*; 2) улучшение транспортно-логистической эффективности, развитие рынка транспортных услуг, улучшение экологической ситуации *(т. к. основная часть беспилотного транспорта передвигается на электротяге)*; 3) создание нового драйвера экономического роста за счет повышения научно-технической и производственной активности в сфере беспилотного транспорта; 4) сокращение уровня дорожных заторов за счет более рациональной и прогнозируемой организации дорожного движения с использованием технологий искусственного интеллекта.

В части безопасности в России ожидается общее значительное снижение количества погибших, пострадавших на автодорогах, и существенное сокращение аварийно-опасных дорожных участков [4].

Согласно Концепции, предъявляются особые требования к автоматизированным системам вождения беспилотных транспортных средств. Они должны: действовать только в пределах разрешенной среды штатной эксплуатации и обеспечивать надежное, устойчивое (*бесперебойное*) соблюдение правил дорожного движения; иметь общие и дополнительные (*экстренные*) системы безопасности транспорта, в том числе функцию перехода в состояние минимального риска в нештатной ситуации, вплоть до безопасного самоотключения (*например, в случае выхода из строя автоматизированной системы вождения или ее отдельных элементов*); осуществлять сетевое взаимодействие с дорожно-транспортной инфраструктурой, мониторинг окружающих объектов дорожно-транспортной обстановки и безопасно взаимодействовать с ними; иметь функцию безопасного реагирования на ошибки, допускаемые водителями и другими участниками дорожного движения; обеспечивать функцию взаимодействия и обмена данными с автоматизированными системами вождения других беспилотных транспортных средств и единым автоматизированным центром управления системой беспилотного транспорта [4].

Также особые требования предъявляются к дорожно-транспортной инфраструктуре. Прежде всего — это высокое качество дорожного полотна, вертикальной и горизонтальной дорожной разметки, дорожно-инфраструктурных объектов в строгом соответствии с установленными автодорожными стандартами и правилами. В частности, дорожно-транспортная инфраструктура в режиме реального времени должна обеспечивать транспортную безопасность и мобильность, должна быть интегрирована с единым автоматизированным центром управления системой беспилотного транспорта. В свою очередь, автоматизированный центр управления беспилотным транспортом должен быть снабжен сервисной платформой, обеспечивающей взаимодействие беспилотного транспортного средства с любыми объектами, которые могут на него повлиять (*прежде всего, объектами дорожно-транспортной инфраструктуры*). Кроме этого, дорожная инфраструктура должна быть снабжена высокоскоростными каналами связи, системой точного позиционирования (определения координат местоположения), функционирующей на основе спутниковых технологий и сети наземных референциальных базовых станций, а также иметь цифровую модель автодорожной сети на основе высокоточных цифровых динамических дорожных карт [4].

Таким образом совокупность средств и технологий управления системой беспилотного транспорта в России будет состоять из трех базовых элементов:

1) автоматизированных систем вождения беспилотных транспортных средств (*установленный в каждом беспилотном транспортном средстве аппаратно-программный комплекс, обеспечивающий информационно-вычислительные процессы ориентирования, автономного передвижения и взаимодействия с сетью референциальных базовых станций, расположенных на объектах дорожной инфраструктуры, и автоматизированным центром управления беспилотной транспортной системой*);

2) системы высокоточного позиционирования дороги, которая состоит из сети референциальных базовых станций, расположенных на объектах транспортной инфраструктуры, сетевого центра управления, волоконно-оптических линий связи, высокочастотных каналов радиосвязи (*обеспечивают связь и взаимодействие объектов дорожной инфраструктуры с автоматизированными системами вождения беспилотных транспортных средств и автоматизированным центром управления беспилотной транспортной системой*);

3) центра управления беспилотной транспортной системой (*единый центральный аппаратно-программный комплекс, осуществляющий все информационно-вычислительные операции по управлению системой беспилотного транспорта*).

В интеллектуальную систему управления беспилотным транспортом также будут входить следующие комплексные подсистемы:

- подсистема управления транспортными потоками (*директивное и косвенное управление транспортными потоками*);
- подсистема взимания платы (*при необходимости*);
- подсистема контроля соблюдения правил дорожного движения;
- подсистема пользовательских услуг и сервисов;
- подсистема управления состоянием дорог;
- контрольно-диагностическая подсистема [4].

В сценариях работы программного обеспечения интеллектуальной системы беспилотного транспорта будут предусмотрены функции локализации дорожно-транспортных происшествий, заблаговременного съезда обычных транспортных средств с полосы движения, на которой произошла авария с участием беспилотного транспортного средства, и подъезда специальных транспортных средств экстренных служб.

В целях повышения безопасности дорожного движения беспилотных транспортных средств, достижения мобильности и комфорта для участников дорожного движения будет сформирована система высокоточного позиционирования дороги на основе методов определения местоположения объектов по сигналам глобальных спутниковых навигационных систем [4].

Система высокоточного позиционирования дороги будет обеспечивать: 1) сбор, хранение, обработку информации от референчных базовых станций, выработку и выдачу на приемник пользователя корректирующей информации; 2) необходимую точность определения местоположения движущегося транспортного средства в режиме реального времени; 3) периодичность определения местоположения транспортного средства [4].

Важнейшим условием безопасности дорожного движения беспилотных транспортных средств является разработка и внедрение цифровой модели дороги, основанной на достоверных высокоточных пространственных данных о дороге и условиях движения. Цифровая модель разрабатывается для всех дорог, предназначенных для применения беспилотных транспортных средств. Для цифровой модели дороги допускается применение различных карт, прошедших соответствующую сертификацию на предмет унификации объектов отображения, надежности, качества, достоверности и своевременности обновления.

Дорожно-транспортная инфраструктура должна обладать возможностью обеспечить передачу управляющих воздействий и данных о ситуационной осведомленности, а также своевременное обновление дорожной карты на участке дороги, по которому следует беспилотное транспортное средство.

Цифровая модель дороги обеспечивает осведомлённость как водителей, так и административного органа по управлению системой беспилотного транспорта о состоянии и перспективах развития дорожной ситуации на различных участках дороги, позволяет спрогнозировать и предупредить возникновение заторов и транспортных конфликтов, эффективно перераспределять потоки транспорта.

Важнейшим элементом полноценного внедрения системы беспилотного транспорта в Российской Федерации станет обучение и подготовка пользователей беспилотных транспортных средств, а также профильных специалистов в сфере беспилотного транспорта. Необходимо обучение широкого круга потребителей новых технологий (*эксплуатации и управлению беспилотным транспортом*). Кроме того, следует учесть необходимость наличия дополнительных компетенций у водителей, проводящих опытную эксплуатацию беспилотных транспортных средств на дорогах общего пользования [5].

Человеческий фактор, как и в процессе традиционного ручного управления, по-прежнему сохраняет свою ключевую роль в обеспечении безопасности дорожного движения высокоавтоматизированных транспортных средств с 3-м и 4-м уровнями автоматизации [5].

В настоящее время в Российской Федерации основной акцент в сфере развития технологий автоматизированного вождения сосредоточен на нескольких ключевых направлениях, в число которых входят пассажирские перевозки в городах и грузовые перевозки по автомагистралям [5].

В ближайшей и среднесрочной перспективе ожидается активное внедрение в практику перевозок беспилотного такси, сопровождаемое расширением применения бизнес-моделей совместного использования транспортных средств в крупных мегаполисах (*каршеринг, райдшеринг*) [5]. Высокоавтоматизированное, подключенное, совместно используемое и с высокой степенью вероятности электрическое транспортное средство является наиболее перспективным видом транспортного средства в крупных городах с развитой инфраструктурой.

Российские эксперты рекомендуют реализовывать проекты по внедрению беспилотных транспортных средств (*особенно коммерческого беспилотного транспорта*) в рамках государственно-частного партнерства и оценивать их с точки зрения государства по наибольшему значению показателя интегрального экономического эффекта, а также для участвующих в осуществлении проекта организаций и структур [5].

При оценке эффективности инвестиций в проект по внедрению беспилотных транспортных средств на уровне организации в качестве производственных результатов необходимо рассматривать получение дополнительных доходов от увеличения объемов перевозок грузов, которые могут осуществляться круглосуточно в связи с отсутствием необходимости отдыха водителей, а также за счет увеличения скорости доставки. Выручка от перевозок пассажиров также может увеличиться за счет организации ночных перевозок пассажиров транспортом общего пользования, что позволит увеличить доходы автотранспортных организаций. Поездки на такси будут дешевле после массового внедрения беспилотных автомобилей, коэффициент использования парка беспилотных такси возрастет.

В июле 2020 года Министерство транспорта России в рамках исполнения поручения Президента страны по внедрению беспилотных транспортных средств разработало комплекс мероприятий для тестирования и поэтапного ввода в эксплуатацию на дорогах общего пользования беспилотного транспорта (*без присутствия водителя на борту транспортного средства*) [5].

По предварительным оценкам, реализация этого плана обеспечит к 2024 году создание условий для безопасного движения беспилотного транспорта по дорогам общего пользования [5].

Отмечается, что к настоящему моменту фактически пройден первый этап — технологической зрелости и готовности беспилотного транспорта. Осуществляется переход ко второму этапу — практическому внедрению и массовому использованию этих технологий [5].

Осуществляются мероприятия по разработке нормативной правовой и нормативно-технической базы. Предусматривается решение принципиально важных вопросов, таких как классификация, учет и порядок расследования правонарушений с участием беспилотного транспорта, а также права и обязанности участников дорожного движения. Кроме того, предусмотрена разработка и создание цифровых и интеллектуальных систем учета и организации движения беспилотного транспорта, создание специальных тестовых зон для проведения отдельных процедур его опытной эксплуатации [5].

В настоящее время на повестке заинтересованных госорганов Российской Федерации стоит вопрос поиска инновационных технологических решений для реального ускорения массового внедрения беспилотных автомобилей, их коммерческого использования, решения

проблемных вопросов в части нормативного регулирования и распределения ответственности, а также реализации других проектов в области цифровой трансформации логистики [5].

Проведенный анализ практики Российской Федерации по подготовке дорожно-транспортной инфраструктуры и других элементов транспортной системы к полномасштабному внедрению технологий беспилотного управления транспортными средствами позволяет сделать следующие выводы:

- Российская Федерация ведет интенсивную работу по организации системы беспилотного транспорта в рамках действующей сети автомобильных дорог (предполагается, что с 2024 года начнется регулярное массовое использование беспилотного транспорта в масштабах страны); в этих целях принята Концепция как основополагающий стратегический документ федерального уровня;

- первоочередным условием к началу организации и внедрения технологий беспилотного управления транспортом являются приведение в соответствие с международными качественными стандартами и правилами дорожно-транспортной инфраструктуры (*обеспечение качественного дорожного полотна, горизонтальной и вертикальной разметки, иных инфраструктурных объектов, имеющих значение для эффективного и безопасного движения беспилотного транспорта*);

- на начальном этапе внедрения системы беспилотного транспорта необходимы значительные ресурсы материального, технического, технологического и кадрового характера (*прежде всего, современные информационные технологии, аппаратно-программные комплексы, специальная техника, соответствующий кадровый состав специалистов; администрирование системы*);

- существенными преимуществами последующих этапов использования беспилотного транспорта является прогнозируемое удешевление транспортных расходов для владельцев транспорта, участников дорожного движения, субъектов экономических отношений, использующих коммерческий беспилотный транспорт, а также потребителей транспортных услуг (*за счет снижения уровня требуемой квалификации водителей и перспективного перехода к полному беспилотному управлению, поэтапной декарбонизации дорожного транспорта с полным переходом на электрические источники энергии, сокращения аварийности, повышения логистической эффективности при общей соразмерной стоимости беспилотного транспорта и традиционного*);

- эффективная система беспилотного транспорта состоит из трех базовых элементов: 1) автоматизированных систем вождения беспилотных транспортных средств; 2) системы высокоточного позиционирования дороги; 3) центра управления беспилотной транспортной системой (*такая структура обеспечивает высокую эффективность и безопасность системы беспилотного транспорта*).

С учетом изложенного, а также ввиду высокой степени схожести экономической, транспортной конъюнктуры, можно сделать вывод, что опыт Российской Федерации в части концептуальной проработки вопроса об организации и развитии системы беспилотного транспорта вполне релевантен для Республики Казахстан. При этом требуется тщательный расчет рисков относительно степени готовности Казахстана (особенно в финансово-техническом, технологическом, инфраструктурном и кадровом отношении) и проведение соответствующей подготовительной работы. Вопросы готовности Республики Казахстан к поэтапному внедрению системы беспилотного транспорта будут отдельно проработаны в рамках проводимого нами исследования. При этом на основе уже имеющихся результатов исследовательских работ сделан вывод о наличии объективной потребности во внедрении данной системы [6, 201–207].

Список использованной литературы:

1. Доклад Евразийской экономической комиссии «О создании и развитии транспортной инфраструктуры на территориях государств – членов Евразийского экономического союза в направлениях «Восток-Запад» и «Север-Юг», в том числе в рамках сопряжения с китайской инициативой «Один пояс, Один путь» // Электронный ресурс [режим доступа]: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/energetikaiinfr/transport/SiteAssets>.
2. Один пояс и один путь // Электронный ресурс [режим доступа]: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B4%D0%B8%D0%BD_%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81_%D0%B8_%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD_%D0%BF%D1%83%D1%82%D1%8C.
3. Важно ускорить транспортную интеграцию в ЕАЭС // Электронный ресурс [режим доступа]: <https://kapital.kz/economic/99493/vazhno-uskorit-transportnuyu-integratsiyu-v-yeaes.html>.
4. Концепция по обеспечению безопасности дорожного движения с участием беспилотных транспортных средств на автомобильных дорогах общего пользования (утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 25 марта 2020 года № 724-р) // Электронный ресурс [режим доступа]: <https://docs.cntd.ru/document/564526787>.
5. Аналитические материалы Комитета административной полиции МВД Республики Казахстан об изучении опыта стран ближнего зарубежья по внедрению технологий беспилотного управления транспортными средствами в транспортную систему // Архив Комитета административной полиции МВД Республики Казахстан. — Нур-Султан, 2021.
6. Таженев А. Д. Состояние безопасности дорожного движения и перспектива внедрения функции беспилотного управления транспортным средством в транспортной системе Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 234.

Таженев А.Д.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
құқық магистрі, полиция полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz)*

Ресей Федерациясының пилотсыз көлік жүйесін ұйымдастыру мәселесіндегі тәжірибесі және оны Қазақстан Республикасында пайдаланудың келешегі

Аннотация. Мақалада Ресей Федерациясындағы пилотсыз көлік жүйесін ұйымдастырудың жалпы тенденциясы, сондай-ақ жалпы қолданыстағы автомобиль жолдарында пилотсыз көлік құралының қатысуымен жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету тұжырымдамасын талдау үзіндісі қарастырылған (Ресей Федерациясы Үкіметінің 2020 жылғы 25 наурыздағы № 724-р өкімімен бекітілген). Жүргізілген талдау негізінде Ресей Федерациясында пилотсыз көлік жүйесін ұйымдастыру және дамыту бойынша іске асырылып жатқан бастама мен жобаның жоғары маңыздылығы атап өтіледі, оның ішінде көрсетілген тұжырымдамаға жоғары баға беріледі. Қазақстанның дайындық дәрежесіне (әсіресе қаржылық-техникалық, технологиялық, инфрақұрылымдық және кадрлық қатынаста) қатысты тәуекелді болжау, талдау және тиісті дайындық жұмысын жүргізу шартымен Ресей Федерациясының осы тәжірибесін Қазақстан Республикасында пайдаланудың орындылығы туралы қорытынды негізделеді.

Негізгі сөздер: пилотсыз көлік құралы; көлік жүйесі; жол қозғалысы қауіпсіздігі; көлік құралын пайдалану қауіпсіздігі; автоматтандырылған жүргізу жүйесі; жол-көлік инфрақұрылымы; жолды жоғары дәлдікпен орналастыру жүйесі; пилотсыз транспорт жүйесін басқару орталығы.

A.D. Tazhenov,
Doctoral student of
Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Master of Law, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz)

**The experience of the Russian Federation in the organization
of an unmanned transport system and the prospects
for its use in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article discusses the general trends in the organization of the unmanned transport system in the Russian Federation, as well as fragments of the analysis of the Concept of ensuring road Safety with the participation of unmanned vehicles on public roads (approved by the Decree of the Government of the Russian Federation dated March 25, 2020 No. 724-r). Based on the analysis carried out, the high importance of initiatives and projects implemented in the Russian Federation for the organization and development of an unmanned transport system is noted, including a high assessment of this Concept. The conclusion is substantiated on the expediency of using this experience of the Russian Federation in the Republic of Kazakhstan, subject to a forecast, analysis of risks regarding the degree of readiness of Kazakhstan (especially in financial, technical, technological, infrastructural and personnel terms) and carrying out appropriate preparatory work.

Keywords: unmanned vehicle; transport system; road safety; safety of vehicle operation; automated driving systems; road transport infrastructure; high-precision positioning systems of the road; control center of the unmanned transport system.



УДК 343.9:

Шалбаев А.Ш.,
докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук
(e-mail: Shalbayev.aydyngali@bk.ru);
Кусаинов Ж.Ш.,
начальник отдела организации научно-исследовательской
и редакционно-издательской работы, магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: dahar0001@mail.ru)

**Проблемы совершенствования
оперативно-аналитической работы органов внутренних дел**

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы совершенствования оперативно-аналитической работы органов внутренних дел Республики Казахстан. Трагические события января 2022 г., связанные с многочисленными террористическими проявлениями в ряде регионов страны, показали несостоятельность существующей системы аналитической оценки критических угроз и вызовов. В результате готовившиеся долгое время криминальные акты остались вне поля зрения правоохранительных органов и специальных служб Казахстана. Одной из причин создавшегося положения являются системные недостатки в организации поиска, сбора, обобщения, систематизации и оценки оперативно-розыскной информации, получаемой оперативными аппаратами органов внутренних дел. Эти пробелы обусловлены незнанием оперативными работниками сущности оперативно-аналитической работы и их неумением творчески обрабатывать имеющиеся сведения. В связи с этим дается краткая характеристика данной аналитической деятельности и предлагается ее авторское определение.

Ключевые слова: оперативно-аналитическая работа, оперативно-розыскная информация, оперативная проверка

Трагические события января 2022 г., связанные с попыткой государственного переворота в Казахстане, обнажили целый комплекс проблем организации деятельности оперативных аппаратов органов внутренних дел (ОВД). Одной из наиболее наглядных является явный провал в аналитической работе, о чем прямо сказал Президент страны К. Токаев: «...Крайне важный момент – почему государство проспало наличие спящих ячеек боевиков и деятельность их командного пункта, почему на территории нашей страны оказалось так много нелегального оружия и спецсредств, почему не проводилась агентурная работа по выявлению и нейтрализации агентов терроризма» [1].

Обобщение постоянно пополняющейся информации об этих событиях, впервые обусловивших повсеместное введение чрезвычайного положения социального характера на территории всей страны, приводит к неутешительным выводам. Очевидно, что существующая система аналитической обработки поступающей оперативной информации не «сработала», не выдала заблаговременно тревожный сигнал о нарастании критической опасности. Как следствие, не были задействованы государственные механизмы раннего предупреждения развития негативного сценария (прежде всего с помощью оперативно-профилактических мер) либо пресечения этих угроз путем привлечения организаторов и координаторов терактов к уголовной ответственности за их подготовку. Основная причина создавшегося положения видится в непонимании сущности и недооценке важности соответствующей аналитической работы, которая должна осуществляться оперативными аппаратами ОВД.

Как отмечают российские специалисты, аналитическая работа — это деятельность сотрудников оперативных подразделений по всесторонней оценке полученной или имеющейся оперативно-значимой информации и последующей подготовке на основе ее анализа наиболее эффективных организационных и правовых решений [2].

Оперативно-аналитическая работа заключается в творческой обработке первоначальной оперативно-розыскной информации с целью определения ее целостности и достаточности для решения задач ОРД, основной из которых является обеспечение уголовного процесса достоверными доказательствами. В случае неполноты имеющейся информации она нуждается в получении дополнительных сведений для построения всей картины преступной деятельности.

Следует отметить, что в условиях казахстанского законодательства из этого алгоритма «выпадает» этап оперативной разработки, которую заменяет уже уголовно-процессуальный этап начала досудебного расследования [3]. Между тем, оперативная разработка является одним из центральных элементов оперативно-розыскной деятельности (ОРД). Как отмечает А.Е. Четчин, оперативная разработка заключается в осуществлении комплекса негласных ОРМ, проводимых при наличии обоснованных данных о признаках подготавливаемых или совершенных (совершаемых) преступлений для их пресечения или раскрытия, а также в отношении скрывшихся преступников для их розыска, когда иным путем достичь указанных целей невозможно либо крайне затруднительно [4].

Необходимость оперативной разработки как одной из форм осуществления ОРД ОВД диктуется несколькими причинами:

- во-первых, первоначальная оперативно-розыскная информация редко содержит исчерпывающую информацию о признаках уголовного правонарушения; для их получения необходимо проведение комплекса дополнительных ОРМ;
- во-вторых, первоначальная информация может содержать данные только об одном факте (эпизоде) деяния либо об отдельном фигуранте, хотя возможна групповая преступная деятельность.

Отсюда логически следует, что оперативная разработка, как правило, осуществляется на основе ранее полученных в результате оперативной проверки сведений. Соответственно, это

позволяет получить комплекс дополнительных данных о проявлениях криминальной деятельности, в том числе:

- механизме совершения уголовных правонарушений;
- круге причастных к ним лиц, не попавших в поле зрения оперативного аппарата в ходе оперативной проверки;
- возможном наличии замаскированной преступной деятельности, носящей организованный характер;
- оптимальных методах фиксации признаков уголовных правонарушений, а также перспективных способах их предупреждения или пресечения.

Учитывая изложенное, на практике оперативная разработка необходима не по всем категориям преступлений, а лишь по наиболее опасным и изощренным: тяжким и особо тяжким, совершаемым организованными формированиями, экстремистскими и террористическими группами. Это обусловлено тем обстоятельством, что получение интересующих сведений о них осуществляется в результате длительного оперативного наблюдения за ними. Только так можно наиболее полно задокументировать достаточные данные о признаках уголовных правонарушений, которые уголовно-процессуальное законодательство требует для начала досудебного расследования. На практике же, как правило, чаще всего оперативная разработка осуществляется по розыску уголовных преступников и лиц, пропавших без вести.

Таким образом, можно сделать вывод, что оперативно-аналитическая работа условно состоит из двух взаимосвязанных этапов – сбора первичной информации и, собственно, ее анализа с целью установления наличия либо отсутствия признаков уголовного правонарушения, что выясняется в процессе оперативной проверки. Под ней понимаются целевое выявление, собирание и фиксация информации о деятельности лица (лиц), замышляющего, подготавливающего или иным образом причастного к совершению преступлений. Оперативная проверка осуществляется гласными и преимущественно негласными оперативно-розыскными мероприятиями (ОРМ), а полученные при этом данные могут служить поводом для начала досудебного расследования [5].

Перечень таких поводов изложен в ст. 180 Уголовно-процессуального кодекса (УПК) РК, одним из которых является рапорт должностного лица органа уголовного преследования о подготавливаемом, совершаемом или совершенном уголовном правонарушении [6]. В нем чаще всего и излагается концентрированная оперативно-розыскная информация, полученная в результате целевой аналитической работы по ее проверке. Правовой основой этого процесса являются положения Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований (ЕРДР). Согласно ним сведения, полученные в ходе ОРД, после их проверки в соответствии с Законом Республики Казахстан от 15 сентября 1994 г. «Об оперативно-розыскной деятельности» (далее — Закона об ОРД), в том числе с применением специальных ОРМ, при установлении признаков уголовного правонарушения подлежат регистрации в ЕРДР по рапорту должностного лица [7].

Вместе с тем, не во всех случаях в результате оперативной проверки получают такие сведения. Практика показывает, что значительная, а иногда преобладающая доля первичной информации (до 60–70 %) не содержит достаточных данных о признаках уголовного правонарушения. Это естественно, так как ОРД по своей сути всегда носила, носит и будет носить вероятностный характер. Эта черта ОРД отражена в п. 1 ст. 14 Закона об ОРД, регламентирующей использование материалов ОРД:

«Материалы, полученные в процессе оперативно-розыскной деятельности, могут быть использованы для подготовки и осуществления следственных действий и проведения оперативно-розыскных мероприятий по предупреждению, пресечению уголовных правонарушений, а также в процессе доказывания по уголовным делам при условии их проверки в соот-

ветствии с положениями уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, регламентирующими сбор, исследование и оценку доказательств.

Материалы оперативно-розыскной деятельности могут быть использованы при выполнении других задач, предусмотренных статьей 2 настоящего Закона, после их проверки в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, за исключением результатов, полученных в ходе разведывательной деятельности, для которых порядок их использования устанавливается ведомственными нормативными правовыми актами» [8].

Данная норма дает сразу несколько вариантов использования материалов ОРД, наряду с решением задач уголовного судопроизводства. Кроме того, статья 16 Закона об ОРД дает дополнительные варианты использования результатов оперативной проверки, когда ОРМ прекращаются без выхода в уголовный процесс:

- при выполнении задач, для решения которых их проведение было предусмотрено;
- в случае установления обстоятельств, свидетельствующих об объективной невозможности решения поставленных задач;
- по выявлении обстоятельств, исключающих привлечение проверяемого лица к ответственности по основаниям, предусмотренным законодательством Республики Казахстан [8].

Анализ изложенных норм наглядно показывает, что выбор какого-либо варианта использования итогов оперативной проверки напрямую зависит от результатов оперативно-аналитической работы. В свою очередь, они основаны на интеллектуальном уровне оперативных работников, знании оперативной обстановки и умении обрабатывать имеющуюся информацию. При этом оперативно-аналитическая работа носит ярко выраженный творческий характер; ее суть заключается в оценке достоверности сведений, полученных в процессе поиска и выявления первичной оперативно-розыскной информации.

Таким образом, можно сформулировать понятие оперативно-аналитической работы ОВД, адаптированное к действующему законодательству Казахстана, — это комплекс ОРМ по поиску, сбору, обобщению, систематизации и оценке оперативно-розыскной информации в целях установления:

- достаточных признаков уголовного правонарушения (ст. 180 УПК РК);
- оснований для дальнейшего осуществления ОРМ (ст. 14 Закона об ОРД);
- оснований для прекращения ОРМ (ст. 16 Закона об ОРД).

Следует отметить, что оперативно-аналитическая работа не носит линейный характер; каждый из названных ее элементов может осуществляться как в хронологическом, так и в выборочном порядке, в зависимости от количества и качества получаемой информации. Например, необходимость поиска и сбора дополнительной оперативно-розыскной информации может возникнуть как на этапе обобщения, так и в процессе ее систематизации или оценки.

Такое углубленное понимание сущности оперативно-аналитической работы создаст благоприятные условия для формирования в сознании оперативных работников интеллектуальных основ творческой обработки поступающей оперативно-розыскной информации. Соответственно, этот процесс кардинально повысит степень готовности системы ОВД и правоохранительной системы страны в целом к адекватному реагированию на критические вызовы и угрозы.

Список использованной литературы:

1. Токаев обвинил отдельных руководителей спецслужб Казахстана в измене долгу // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.interfax.ru/world/814702> (дата обращения 24.01.2022 г.).

2. Загайнов В.В., Кононов Ю.Н. Оперативно-аналитическая работа как основа ОРД в современных условиях // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/operativno-analiticheskaya-rabota-kak-osnova-operativno-rozysknoy-deyatelnosti> (дата обращения 27.01.2022 г.).
3. Лакбаев К.С., Айтуарова А.Б., Галиханов М.М. Проблемы правового регулирования оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4(74). — С. 68–72.
4. Чечетин А.Е. Оперативно-розыскная деятельность // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://be5.biz/pravo/o003/6.html> (дата обращения 23.03.2022 г.).
5. Оперативная проверка // [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://criminalistics.academic.ru/608/%D0%9E%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V. // [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения 24.01.2022 г.).
7. Об утверждении Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований (Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 89) // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744> (дата обращения 24.01.2022 г.).
8. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-XIII «Об оперативно-розыскной деятельности» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_ (дата обращения 24.01.2022 г.).

Шалбаев А.Ш.,

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің

докторанты, заң ғылымдарының магистр

(e-mail: Shalbaeyev.aydyngali@bk.ru);

Құсайынов Ж.Ш.,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dahar0001@mail.ru)

Ішкі істер органдарының жедел-талдау жұмысын жетілдіру мәселесі

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының жедел-талдау жұмысын жетілдіру мәселесі қарастырылған. Еліміздің бірқатар өңіріндегі көптеген лаңкестік көрініспен байланысты 2022 жылдың қаңтарындағы қайғылы оқиға сыни қауіп пен сын-қатерді аналитикалық бағалаудың қолданыстағы жүйесінің сәйкессіздігін көрсетті. Соның салдарынан ұзақ уақыт бойы дайындалған қылмыстық әрекет Қазақстанның құқық қорғау органдары мен арнайы қызметінің назарынан тыс қалды. Қалыптасқан жағдайдың себебінің бірі ішкі істер органдарының жедел аппаратына келіп түскен жедел-іздістіру ақпаратын іздістіру, жинақтау, жалпылау, жүйелеу және бағалауды ұйымдастырудағы жүйелік кемшілік болып табылады. Бұл олқылық жедел-аналитикалық жұмыстың мәнін жедел қызметкерлердің білмеуінен және қолда бар ақпаратты шығармашылықпен өңдей алмауынан туындайды. Осыған байланысты осы аналитикалық қызметке қысқаша сипаттама беріліп, оның авторлық анықтамасы ұсынылады.

Негізгі сөздер: жедел-талдау жұмыс, жедел-іздістіру ақпарат, жедел тексеру.

A.Sh. Shalbayev,

Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Studies, Master of Law

(e-mail: Shalbaeyev.aydyngali@bk.ru);

Zh.Sh. Kusainov,

Head of the Department For the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,

Master of Law, Police Lieutenant Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: dahar0001@mail.ru)

**Problems of improving the operational and analytical work
of the internal affairs bodies**

Annotation. The presented article deals with the problems of improving the operational and analytical work of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan. The tragic events of January 2022, associated with numerous terrorist manifestations in a number of regions of the country, showed the inconsistency of the existing system for the analytical assessment of critical threats and challenges. As a result, criminal acts prepared for a long time remained out of sight of law enforcement agencies and special services of Kazakhstan. One of the reasons for the current situation is systemic shortcomings in the organization of the search, collection, generalization, systematization and evaluation of operational-search information received by the operational apparatus of the internal affairs bodies. These gaps are due to the ignorance of operational workers of the essence of operational-analytical work and their inability to creatively process the available information. In this regard, a brief description of this analytical activity is given and its author's definition is proposed.

Keywords: operational-analytical work, operational-search information, operational verification.



ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

CURRENT ISSUES OF LAW ENFORCEMENT

ӨОЖ 343

Исатаева Б.Т.,

*Штаб басқармасының ерекше тапсырмалар жөніндегі аға инспекторы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Шымкент қаласы Полиция департаменті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.,
e-mail: ba.isataeva@mvd.gov.kz)*

Интернет-алаяқтық: жасалу тәсілі

Аннотация. Ғылыми-техникалық прогрестің дамуымен интернеттегі алаяқтық деген теріс құбылыс пайда болды. Мақаланың мақсаты – қазіргі виртуалды әлемдегі интернет-алаяқтықтың негізгі мәселесін анықтау. Бұл тақырып өзекті болып табылады, өйткені интернет-алаяқтық әлеуметтік құбылыс ретінде қоғамға теріс әсер етуде. Мақалада алаяқтықтың анықтамасы және оны ғаламдық интернет желісінде жасау тәсілі қарастырылады, талдау жүргізіледі, пайдаланушылардың ақпаратын қорғау шарасы, сондай-ақ компьютерлік қылмыстың, оның ішінде әлеуметтік желіні пайдалану бойынша шара әзірленеді.

Негізгі сөздер: алаяқтық, интернет-алаяқтық, желідегі қылмыс, киберқылмыс, фишинг, қылмыс жасау тәсілі, қылмыстық жауапкершілік, компьютерлік технология.

Қазір біздің өміріміз ақпараттық-компьютерлік технология және интернетпен тығыз байланысты. Адамдар компьютерді түрлі мақсатта — жүйелік және қолданбалы программалық жасақтамамен жұмыс істеу, электронды поштамен хат алмасу және интернеттен әртүрлі ақпарат алумен қатар, банк ісін жүргізу, инвестицияны басқару, өнім сатып алуға дейін қолданады. Бірақ та ақпараттық технологияның қазіргі заман өркениетті қоғамды қалыптасуына септігін тигізіп қана қоймай, өкінішке қарай, жаңа қауіп-қатердің тууына қолайлы жағдай жасайтыны құпия емес [1, 91]. Никитина И.А. атап өткендей, бүгін біз өзіміздің пайдакүнемдік мақсатымызда жаңа ғылыми-техникалық жетістікті пайдаланатын экономикалық қылмыстың зияткерленуін байқаудамыз [2, 122].

Жмыхов А.А. өз кезегінде интернет ғаламдық желісін пайдалана отырып қылмыс жасауға ықпал ететін үш ерекшелікті анықтайды: желі қылмыскерге анонимділікті сақтауға мүмкіндік береді, (яғни виртуалды жасырын түрде қылмыс жасайды); қылмыскер мен оның құрбаны арасындағы аумақтық қашықтығы; дәстүрлі құралмен салыстырғанда компьютерлік орта арқылы ақпарат жинаудың ең ыңғайлы тәсілі болып табылады [3, 38].

Интернетте жасалатын қылмыстың ең көп таралған түрінің бірі — алаяқтық және оның әртүрлі көрінісі [4, 284].

А.С. Малахов пен А.С. Дубин зерттеу саласындағы алаяқтықтың өзгешелігі ретінде жас ерекшелігін (17-35 жас) және көбінесе осы қылмыс субъектісі компьютерлік технология саласындағы арнайы білімін атап өтеді [5]; [6, 187, 43]. Аталған факті қаралатын іс санатының қоғамдық қауіптілігін арттырады, өйткені білімді жастарды қылмыстық ортаға тарту қоғам мен мемлекеттің дамуына теріс әсер етеді.

Алайда интернет желісінің мүмкіндігін пайдалана отырып жасалған алаяқтықтың, ресми тіркелетін жағдайының айтарлықтай өсуіне қарамастан, интернеттегі алаяқтық қылмысының

криминалистік сипаттамасы жеткілікті зерттелінбеген, сонымен қатар алаяқтықты жасау әдісінің күрделенуі осы тақырыптың өзектілігін анықтайды.

Мақаланың зерттеу нысаны — алаяқтық жасау кезінде пайда болатын қоғамдық қатынас, оның тақырыбы осы жұмыстың мақсаты болып табылады, ал интернеттегі алаяқтық жасау әдісі — қылмыстың осы түрінің криминалистік сипаттамасы элементінің бірі ретінде қарастырылады.

Осы мақсатқа жету үшін мына міндетті шешу қажет:

- «интернеттегі алаяқтық» ұғымын құқықтық құбылыс ретінде анықтау;
- интернеттегі алаяқтықтың ең көп таралған әдісін анықтау.

Интернеттегі алаяқтық — адамды алдау немесе компьютерлік жүйені «алдау» мақсатында ғаламдық интернетке қосылған компьютерлік жүйенің технологиялық және коммуникациялық мүмкіндігін пайдаланумен, сондай-ақ қылмыстық әрекеттің пайдакүнемдік уәжімен сипатталатын қылмыс жиынтығы.

Шымкент қаласы аумағында интернет-алаяқтық қылмысының жалпы үлесі – 34,0 % (618-дің 210-ы). Бұл дегеніміз — кейінгі кезде азаматтар өзінің көп уақытын интернет желісінде өткізетінін, онда барлық хабарламаны алып, сауда-саттық жасап, коммуналдық және басқа да төлем жасайтынын білдіреді.

Себебі бүгінде әлем бойынша заманауи техникалық құрал қарқынды дамып, азаматтар жаппай интернет желісін кеңінен пайдалануға көшкен уақытта, оны теріс мақсатта пайдаланатындардың қатары өсіп, нәтижесінде онымен байланысты қылмыс та артып келеді.

Қылмыскерлер уақыт талабынан қалыс қалмай, азаматтардың ақшалай қаражатын жымқырудың түрлі жаңа әдіс-тәсілін қолдануда. Әсіресе, олар әлеуметтік желінің мүмкіндігін ұтымды пайдаланып отыр.

Әдетте, алаяқтар жалған интернет хабарландыру орналастыру, интернет арқылы сауда жасау және қызмет көрсету, сондай-ақ өздерін банк қызметкері ретінде таныстырып, жеке деректі иемдену және бөтен біреудің атынан онлайн-несие рәсімдеу тәсілін кеңінен қолдануда.

Интернет-алаяқтықтың басқа қылмысқа қарағанда басты ерекшелігі — қарапайым халықтың бәріне қатысты жасалуында екенін атап өту қажет. Ол дегеніміз — қолында компьютер, смартфон, планшеті бар кез келген адам кез келген уақытта интернет алаяқтарының құрбанына айналуы мүмкін.

Өкінішке қарай, осыған ұқсас қылмыс соңғы уақытта біздің қаламызда да жиі тіркеліп, тұрғындар мен қоғамды ерекше алаңдатып отыр.

Өткен жылдың қорытындысы бойынша Шымкент қаласында тіркелген интернет-алаяқтық қылмыс нәтижесінде жәбірленушілерге 627 млн теңгеден аса материалдық шығын келтірілсе (627 млн 391 мың 163 теңге), 2022 жылдың 2 айының өзінде келтірілген шығын 109 млн теңгеден асып отыр (109 млн 992 мың 730 теңге).

Осыған орай, аталған қылмысқа тосқауыл қою жолын іздестіру мақсатында кездесетін мәселені бірлесіп шешуді талап етеді.

Интернет-алаяқтық қылмысының басым көпшілігі банк саласындағы операциямен тікелей байланысты. Оның ішінде, фишинг (қолданушылардың жеке дерегін пайдалану) жолымен алынған ақшалай қаражатты банк есепшотына аудару, түрлі транзакция жасау және банкоматтан қолма-қол ақша алу болуда.

Мұндай қылмыс бойынша кінәлі тұлғаларды анықтау үшін бірінші кезекте есепшот иесін, олардың аударымын, ақшалай қаражат алынған мекенжайды жедел түрде анықтау қажет.

Өкінішке қарай, банк қызметкерлері санкцияланған сұраныс хаттағы қойылған сұрақтарды толық көлемде орындамай, заңмен белгіленген 3 күн мерзімнен кешіктіріп, жауабын 20-25 күнде беруде. Бұл қылмыстың жедел түрде ашылуына кері әсерін тигізуде.

Одан басқа, банк өкілдері өздерінің клиентіне өзге банктың есепшотынан ақша түссе, қай банктен түскенін нақты көрсетпей, референс нөмірін сұратып, оған жауап алса да, ақшалай қаражаттың қайдан түскенін бере алмауда.

Созылған жауапты әрең алып, полиция қызметкерлері зерделеген кезде, соңында аталған ақшалай қаражат басқа банктің есепшотына аударылғаны анықталып, тағы сол секілді келесі банкке сұраныс хатпен жүгінуі қажет болып отыр.

Атап өткенімдей, бүгінде интернет-алаяқтық нәтижесінде ақшалай қаражат аударылған банк есепшот иесін анықтау және оның қозғалысын алу үшін құқық қорғау органдары прокурор немесе соттан санкция алып, әр банк бөлімшелеріне сұраныс хатты жеке ұсынуға тура келеді. Алынған жауапта, көп жағдайда бірінші банктің есепшотындағы ақшалай қаражат тағы басқа банктің есепшотына жолданғаны белгілі болуда.

Құқық қорғау органы қызметкерлерімен қайтадан жаңа сұраныс хат әзірленіп, прокурор немесе соттың санкциясын алып, келесі екінші және үшінші банк бөлімшелеріне жүгінуіне тура келеді. Себебі банктер бұндай ақпаратты қолданыстағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк құпиясы туралы» Заң бойынша шектеулікпен түсіндіреді.

Айта кететін мәселе, әрбір сұраныс хатты дайындау, оны тексеру, зерделеу, санкция алу, банк бөлімшелеріне апару және әкетуге шашамен 5-10 күн уақыт кетеді десек, бар-жоғы 2 айға берілген істің тергеу мерзімі аяқталуға жақын қалып, тергеушілер қылмыстық істі тоқтатуға мәжбүр болуда.

Қорыта келе, қылмыстық іс бойынша тез арада банктер арасындағы ақшалай қаражат аударымы жөніндегі операцияны алу және олардың иесін анықтау үшін қызмет көрсетудің «бір терезе» қағидасын енгізу қажет деп есептейміз.

Яғни құқық қорғау органдары бір ғана санкцияланған сұраныс хатпен банктен жәбірленушінің ақшалай қаражаты, оның әрі қарай қозғалысы және жолданған есепшот иелері туралы ақпаратты алу мүмкіндігін беру керек. Сонымен қатар тергеушінің жұмысын оңтайландыру арқылы қылмыстық істі жан-жақты және толық зерттеп, тез арада сотқа жолдауын қамтамасыз етеді.

Өз кезегінде бұндай өкілеттікке Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі ие екенін ескере отырып, жергілікті агенттік бөлімшелерінен бір сұраныс хат арқылы қылмыстық есепшоттағы қаражаттың іс-қимылы туралы толық ақпаратты алуға бағытталған жұмысты ұйымдастыру керектігін атап өту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Багаутдинов Ф.Н. Финансовое мошенничество (уголовно-правовой и криминологический аспекты противодействия) / Ф.Н. Багаутдинов, Л.С. Хафизова. — М.: Юрлитинформ, 2008. — 280 с.
2. Никитина И.А. Финансовое мошенничество в сети Интернет // Вестник Томского государственного университета. — 2010. — № 337. — С. 122–124.
3. Жмыхов А.А. Компьютерная преступность за рубежом и ее предупреждение: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — М., 2003. — 178 с.
4. Комаров А.А. Криминологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Саратов, 2011. — 36 с.
5. Малахов А.С., Дубинин А.С. Некоторые особенности раскрытия и расследования мошенничества в сети Интернет // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. — 2013. — № 9. — С. 187–190.
6. Дарменов А.Д., Жолжаксынов Ж.Б. Криминологическая характеристика лиц совершающих уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4(74). — С. 41–47.

Исатаева Б.Т.,
*старший инспектор по особым поручениям Штаба-Управления,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Департамент полиции г. Шымкент,
г. Шымкент, Республика Казахстан, e-mail: ba.isataeva@mvd.gov.kz)*

Интернет-мошенничество: способы совершения

Аннотация. С развитием научно-технического прогресса большое распространение получило такое отрицательное явление, как мошенничество в сети Интернет. Целью настоящей работы является выявление основных проблем интернет-мошенничества в современном виртуальном мире. Данная тема является актуальной, поскольку интернет-мошенничество как социальное явление все больше обретает негативный эффект по отношению к обществу. В статье рассматриваются различные дефиниции мошенничества, исследованы способы его совершения в глобальной сети Интернет, проведен анализ, разработаны меры защиты информации пользователей, автором также предложены меры по профилактике компьютерной преступности, в том числе с использованием социальных сетей.

Ключевые слова: мошенничество, интернет-мошенничество, преступления в сети, киберпреступления, фишинг, способ совершения преступления, уголовная ответственность, компьютерные технологии.

B. T. Issatayeva,
*Senior Inspector for Special Assignments of the Headquarters of the Department,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Shymkent City Police Department, e-mail: ba.isataeva@mvd.gov.kz)*

Internet fraud: Methods of Commission

Annotation. With the development of scientific and technological progress, a negative phenomenon has appeared — fraud on the Internet. The purpose of this work is to identify the main problems of Internet fraud in the modern virtual world. This topic is relevant because Internet fraud as a social phenomenon is increasingly gaining a negative effect in relation to society. The article examines the definitions of fraud and the ways of its commission on the global Internet, analyzes, develops measures to protect users' information, as well as measures to prevent computer crime, including using social networks.

Keywords: fraud, internet fraud, online crimes, cybercrime, phishing, method of committing a crime, criminal responsibility, computer technology.



ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ
THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

Абугалиев Қ.Н., Алдабергенова Н.А.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану бойынша іс жүргізу мәселелері..... 4

Алибекова А.М.

Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша бас бостандығын шектеуді құқықтық регламенттеудің кейбір мәселелері..... 10

Алибекова А.М.

Некоторые проблемы правовой регламентации ограничения свободы по законодательству Республики Казахстан 15

Алтайбаев С.Қ., Бұғыбай Д.

Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасындағы қанаумен ұштасқан әрекеттің қылмыстық-құқықтық сипаты 16

A. Bayseitova, R. Tusupov

Egal and administrative provision of public safety 22

Балғымбеков Д.Ү., Сүлейменова Н.Н.

Ішкі істер органдарында парақорларды анықтауға ахуалдық көзқарас 27

Бекбулатов А. К.

Система и структура как основополагающие категории уголовного процесса 32

Дарменов А. Д., Еспергенова Е. В.

Критерии разграничения деяний, предусматривающих ответственность за изнасилование и насильственные действия сексуального характера, на основе анализа международного опыта 38

Джиембаев Р.Қ., Жақыпова Г.Т., Абеуов Д.А.

Қазақстаннан жастардың көшіп кетуінің алдын алудың, мемлекеттік қызметке кіру рәсімін оңайлатудың және кәсіби құқықтық сана деңгейін арттырудың кейбір ұйымдастырушылық-құқықтық шарасы 43

Zh. B. Zholzhaxunov

On the issue of the current state of crime in the field of telecommunications networks, including the Internet..... 49

Жолжаксынов Ж. Б., Еспергенова Е. В.

Уголовные правонарушения экстремистской направленности в Республике Казахстан..... 54

Нургалиев Б.М., Кусаинова А.К., Нургалиева А.Б.

Образ «идеального судьи» в казахстанской судебной системе..... 59

Ополонина К.Ю.

Исследование доказательств по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан 65

Сайтбеков А.М.

Деятельное раскаяние как основание освобождения от уголовной ответственности и как обстоятельство, смягчающее уголовную ответственность и наказание 70

A.M. Saitbekov, Zh.A. Kegembayeva, K.T. Zhumabekova

Protection of children from information promoting the cult of cruelty and violence 76

Сейданов А.Б., Кусаинов Ш.К.

Особенности криминалистической профилактики медицинских уголовных правонарушений 80

Сүлейменов Т.Н., Әмірзақова Д.Ә.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде дәлелдеу 86

Тоқыбаев З. С., Кайнар Е.Е.

ҚАЖ мекемелеріндегі қылмыстық элементтің деструктивті діни идеологиямен «Біте қайнасуының» алдын алу мәселелері 90

Тоқыбаев З. С., Кайнар Е.Е., Темирғалиева А.Т.

Қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің зейнеткерлік жасқа жетпей қызметтен ерте кету мәселесі 96

Төлеген М.Ә., Орсаяева Р.А.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған іс-қимылға жалпы сипаттама 103

Төлеген М.Ә., Орсаяева Р.А.

Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылығының деңгейі (2016-2020 жылдар бойынша) 109

Феткулов А.Х., Орынбеков А.С., Ахметова А.К.

Нашақорлықтың алдын алудың жеке шарасын жетілдіру жөніндегі қызмет 115

Филипец О.Б.

Вопросы совершенствования норм Уголовного кодекса Республики Казахстан, регулирующих порядок назначения дополнительных наказаний 119

Хан В.В.

Когнитивный сценарий правовой оценки деятельности репрессивных органов: верховенство права и закона как ориентир процесса полной реабилитации 124

Шукенов Н.С., Кусаинов Ж.Ш.

О понятии «согласование» в уголовном процессе Республики Казахстан 133

Шульгин Е.П., Корякин И.П., Ә

Вопросы уголовно-правового анализа криминалистической характеристики преступлений в сфере высоких технологий 137

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

Абугалиев Қ.Н., Серімов Е.Е.

Тергеушілердің кәсіби әдебі мәселелері..... 143

Галым Ф.Г., Саханова Н.Т.

Роль патриотического воспитания несовершеннолетних в профилактике правонарушений, а также в обеспечении общественного согласия и единства народа Казахстана..... 150

Джиембаев Р.К., Салкебаев Т.С.

Активные и интерактивные формы обучения по дисциплинам общеправового цикла: некоторые рекомендации начинающему лектору и молодому преподавателю 156

Молдабаев С.С.

Если не защитить полицию, полиция нас не защитит..... 162

Филин В.В., Сидорова Н.В.

Цифровые ресурсы государства и его органов как инструмент практико-ориентированного обучения 167

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТІМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

Мустакимов Р.М.

Предупреждение преступлений, связанных с фиктивной постановкой на учет иностранных граждан 173

S. Khauiya

Swiss dualistic model of the copyright system 177

Абдрахманов М.К., Майшекина Э.С., Смоилов С.Ж.

Жергілікті бюджеттің құқықтық қалыптасуының өзін-өзі басқару органдарындағы маңызы 183

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Ажибеков М. К.

Содержание понятия «обеспечение информационной безопасности» 189

Ажибекова С. К.

Қылмыстық құқықтағы «бала» ұғымының мәні мен түрлері..... 194

Аралбаев О.С., Туманшиев Р.К.

Тактико-криминалистические особенности проведения осмотра по делам о
 незаконной охоте 199

Баданова А.Н.

О некоторых особенностях проведения дистанционного допроса лиц с
 ограниченными возможностями..... 206

Жакеев Т.С., Кусаинов Ж.Ш.

Некоторые особенности получения информации о хищениях металла с
 промышленных предприятий 212

Жакенов Қ.Ш., Ибраева А.С.

Қазақстан Республикасында құқық бұзушылықтың алдын алуға қатысатын ішкі істер
 органдары мен азаматтардың өзара іс-қимылы 220

Карымсакова Д.Т.

О соотношении институтов отсрочки отбывания наказания и probation по
 законодательству Республики Казахстан 226

Таженов А.Д.

Опыт Российской Федерации в вопросах организации и системы беспилотного
 транспорта и перспективы его использования в Республике Казахстан 231

Шалбаев А.Ш., Кусаинов Ж.Ш.

Проблемы совершенствования оперативно-аналитической работы органов
 внутренних дел..... 238

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
CURRENT ISSUES OF LAW ENFORCEMENT

Исатаева Б.Т.

Интернет-алаяқтық: жасалу тәсілі 244

Қолжазбаны ресімдеу бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Басылымға бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған құқықтану, құқық қорғау қызметі, қызметкерлерді кәсіби даярлаудың өзекті проблемасы бойынша қазақ, орыс және шет тілдеріндегі мақалалар қабылданады.

Жұмыстың мазмұны ғылыми жаңалық, теориялық және практикалық маңыздылық, логикалық баяндалу талаптарына сай болуы керек. Мақала кіріспе бөлімінен, проблема қоядан, негізгі бөлімнен, қорытындыдан тұруы тиіс.

Журнал тоқсанына 1 рет жарияланады. Мақалалар келесі мерзімге дейін ұсынылуы тиіс: № 1 журналдың 15 ақпанға дейін, № 2 — 15 мамырға дейін, № 3 — 15 тамызға дейін, № 4 — 15 қарашаға дейін қабылданады.

Басылымға арналған материалдар келесі талаптарды міндетті сақтай отырып, қағаз және электрондық тасымалдағыштарда ұсынылады:

- 1) ЭОЖ (әмбебап ондық жіктеу коды);
- 2) автордың тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны, кала, ел атауы — қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 3) автордың электрондық поштасы, пошталық мекенжайы және байланыс телефоны;
- 4) мақала атауы — ортасында бас әріптермен — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 5) зерттеу тақырыбы мен мәнін көрсететін аннотация (80–100 сөз) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 6) негізгі сөздер (мақаланың мазмұнын сипаттайтын және ақпараттық іздестіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін атау септігінде 8-10 сөз немесе сөз тіркесі) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 7) мәтін Word редакторы, қаріп — Times New Roman, мөлшері — 14;
- 8) беттер саны — 6–8 бет (А4 форматында) аннотацияны санамағанда;
- 9) арақашықтық — біржарым (1,5);
- 10) абзацтық шегініс — 1,25;
- 11) жиектері: сол жақ жиегі — 3 см, оң жақ жиегі — 1 см, жоғарғы және төменгі жиектері — әрқайсысы 2 см;
- 12) мәтін бойынша сілтемелер тік жақшаларда дәйексөз беттерін көрсете отырып жазылады [1, 15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі-құжаттың соңында, мәтінде пайдалану тәртібі бойынша («Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құру ережелері» 7.1 – 2003 МС сәйкес ресімделеді).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу кезінде Академия қызметкерлерінің ғылыми жұмыстары немесе «Хабаршы — Вестник» журналына сілтемелерді міндетті түрде пайдалану қажет.

Жұмысқа мақала талқыланған бөлініс отырысының хаттамасынан үзінді ұсынылады.

Мақаланың мазмұны, мақалада келтірілген нақты мәліметтердің, дәйеккөздердің, дереккөздердің шынайылығы үшін автор дербес жауапты.

Мақала редакциялық алқа немесе мақала тақырыбына жақын салада зерттеу жүргізетін мамандар плагиатқа тексеріп, оң рецензия бергеннен кейін басылымға жіберіледі.

Әдеп нормалары мен ережелерді сақтау басылым процесінің барлық қатысушылары: авторлар, рецензенттер, редакциялық алқаның мүшелері және редакция қызметкерлері үшін міндетті.

Редакциялық алқа жариялауға ұсынылған материалдарды іріктеу құқығын өзіне қалдырады. Редакция талаптарға сәйкес келмейтін материалдарды қарастырмайды және жарияламайды.

Журналдың электрондық нұсқасын <https://kpa.gov.kz/> сайтынан көруге болады

Редакцияның мекенжайы: 100009, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124,

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,

факс: 8(7212) 30-33-92

Руководство для авторов по оформлению рукописи

К изданию принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников, не публиковавшиеся ранее в других изданиях.

Содержание работы должно удовлетворять требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, логичности изложения. Статья структурно должна включать вводную часть, постановку проблемы, основную часть, выводы.

Журнал издается 1 раз в квартал. Для включения в № 1 журнала рукописи принимаются до 15 февраля, № 2 — до 15 мая, № 3 — до 15 августа, № 4 — до 15 ноября.

Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с **обязательным соблюдением следующих требований:**

- 1) УДК (код универсальной десятичной классификации);
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание, место работы, название города, страны — **на государственном, русском и английском языках;**
- 3) адрес электронной почты, почтовый адрес и контактный телефон автора;
- 4) название статьи — по центру прописными буквами — **на государственном, русском и английском языках;**
- 5) аннотация (80-100 слов), отражающая тему и предмет исследования, — **на государственном, русском и английском языках;**
- 6) ключевые слова (8-10 слов или словосочетаний в именительном падеже, характеризующие содержание статьи и обеспечивающие возможность информационного поиска) — **на государственном, русском и английском языках;**
- 7) текст в редакторе Word, шрифт TimesNewRoman, кегль 14;
- 8) количество страниц — 6–8 (формат А4), не считая аннотации;
- 9) интервал — полуторный (1,5);
- 10) абзацный отступ — 1,25;
- 11) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 12) сноски — по тексту в квадратных скобках с указанием цитируемых страниц [1, 15]. Список использованной литературы — в конце документа, по порядку использования в тексте (оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1 — 2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»).

При оформлении перечня использованной литературы надлежит обязательно использовать ссылки на журнал «Хабаршы — Вестник» или научные работы сотрудников академии.

К работе прилагается выписка из протокола заседания подразделения, на котором обсуждалась статья.

Статья допускается к публикации только после проверки на плагиат и положительной рецензии редакционной коллегии или специалистов, которые ведут исследования в областях, близких к тематике статьи.

Персональную ответственность за содержание статьи, точность приведенных в ней фактических данных, цитат, источников несет автор.

Соблюдение этических норм и правил обязательно для всех участников процесса публикации: авторов, рецензентов, членов редколлегии, сотрудников редакции.

Редколлегия оставляет за собой право отбора предлагаемых для опубликования материалов. Материалы, не соответствующие требованиям, редакцией не рассматриваются и не публикуются.

Электронная версия журнала доступна на сайте академии <https://kpa.gov.kz/ru>

Контактная информация

Адрес редакции: 100021, Республика Казахстан,
г. Караганда, ул. Ермакова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz
факс: 8(7212) 30-33-92

Authors' guide to the design of a manuscript

Scientific articles in Kazakh, Russian and foreign languages on topical issues of jurisprudence, law enforcement, and professional training of employees that have not been published in other publications are accepted for publication.

The content of the work must meet the requirements of scientific novelty, theoretical and practical significance, and logical presentation. Structurally, the article should include an introductory part, a statement of the problem, the main part, and conclusions.

The journal is published once a quarter. For inclusion in the journal No. 1, manuscripts are accepted until February 15, No. 2 — until May 15, No. 3 — until August 15, No. 4 — until November 15.

Materials for publication are provided in paper and electronic media **with the following requirements:**

- 1) UDC (Universal Decimal Classification code);
- 2) the author's surname, first name, patronymic, position, academic degree, title, workplace, city and country — in the state, Russian and English languages;
- 3) the author's email address, mailing address, and contact phone number;
- 4) the title of the article-in the center in capital letters — **in the state, Russian and English languages;**
- 5) abstract (80–100 words), reflecting the topic and subject of the study — **in the state, Russian and English languages;**
- 6) keywords (8–10 words or phrases in the nominative case, describing the content of the article and providing the possibility of information search) — **in the state, Russian and English languages;**
- 7) text in the Word editor, Times New Roman font, size 14;
- 8) number of pages — 6–8 (A4 format), not counting annotations;
- 9) interval — one and a half (1,5);
- 10) paragraph indent — 1,25;
- 11) margins: left — 3 cm, right — 1 cm, top and bottom — 2 cm each;
- 12) footnotes — in the text in square brackets indicating the cited pages [1, 15]. The list of references — at the end of the document, according to the order of use in the text (issued in accordance with the state standard 7.1-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation»).

When making a list of references, it is necessary to use references to the journal «Khabarshi — Vestnik» or scientific works of the academy staff.

The work is accompanied by an extract from the minutes of the meeting of the department at which the article was discussed.

The article is allowed to be published only after checking for plagiarism and a positive review by the editorial board or specialists who conduct research in areas close to the subject of the article.

The author is personally responsible for the content of the article, the accuracy of the actual data, quotations, and sources given in it.

Compliance with ethical standards and rules is mandatory for all participants in the publication process: authors, reviewers, members of the editorial board, editorial staff.

The Editorial Board reserves the right to select the materials proposed for publication. Materials that do not meet the requirements are not considered and published by the editorial board.

The electronic version of the journal is available on the Academy's website <https://kpa.gov.kz/ru>

Contact information

Editorial office address: 100021, Republic of Kazakhstan,
Karagandy city, Ermekova st, 124,
Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
department of organization of research and editorial and publishing work
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,
fax: 8(7212) 30-33-92